

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1962 · 3

MAGYAR ÍRÓK ÚJ MŰVEI A MAGYAR ÍRÓK KÖNYVESBOLTJÁBAN

PÉCS, KOSSUTH LAJOS UTCA 5.

VERS

ENDRE KÁROLY
FODOR JÓZSEF
JANKOVICH FERENC
PAKOLITZ ISTVÁN
SALAMON LÁSZLÓ
SIMON ISTVÁN
VÁCI MIHÁLY

Elégiák és rapszódia
Emberség tanúja
Tavaszdéző
Fény és árnyék
Töretlen hittel
Almafák
Mindenütt otthon

PRÓZA

FEKETE ISTVÁN
GALABÁRDI ZOLTÁ
GALAMBOS LÁSZLÓ
HÁRS LÁSZLÓ
ILLYÉS GYULA
KOMLÓS JÁNOS
MATÉ GYÖRGY
MOLNÁR GÉZA
NÉMETH LÁSZLÓ
THIERY ÁRPÁD
THURY ZSUZSA
VERES PÉTER
VISSZHANG

Őszi vásár
Átkozottak
Isten őszi csillaga
Győztes kerestetik
Ebed a kastélyban
Többet ésszel, mint anélkül
Távirat éjjélkor
Város a felhők alatt
Lányaim
Isten veled, háború
A tűzpiros üveggömb
Tiszántúli történetek
fiatal írók antológiája

E SZÁMUNK SZERZŐI:

ÁGH ISTVÁN
ALBERT ZSUZSA
ANGYAL ENDRE ✓
BIHARI SÁNDOR ✓
BÜKKÖSDI LÁSZLÓ
CSANÁD BÉLA
CSORBA GYŐZŐ
CSORDÁS JÁNOS
DÉKÁNY KÁLMÁN
DERSI TAMÁS
E. FEHÉR PÁL
FUTAKY HAJNA
FÜST MILÁN
GALAMBOSI LÁSZLÓ
GERA GYÖRGY
GYURKOVICS TIBOR
HERCZEG GYULA
HESSE, HERMANN
HUNYADI ISTVÁN
KERESZTURY DEZSŐ
LAKATOS KÁLMÁN
LÁZÁR ERVIN
LEHMANN, WILHELM
LEMLE GÉZA
LOERKE, OSKAR
MARSALL LÁSZLÓ
MACER, GEORG
MÉSZÖLY MIKLÓS
MIHALIK ZOLTÁN
NAGY ISTVÁN
NYERGES ANDRÁS
ORMOS GERŐ
ÖRSI FERENC
PÁKOLITZ ISTVÁN
PÁL JÓZSEF
PÁLOS ROZITA
RAJNAI LÁSZLÓ
RÁKOSY GERGELY
SIMONYI IMRE
SIPTÁR ERNŐ
STETKA ÉVA
SZABÓ EDE
TANDORI DEZSŐ
THIERY ÁRPÁD
TÜSKÉS TIBOR
VÁRKONYI NAGY BÉLA
WERNER ISTVÁN

JE LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVESZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta

a Baranya megyei Tanács kiadásában

V. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

1962. JÚNIUS

TARTALOM

CSORBA GYŐZŐ versei — — — — —	275
ALBERT ZSUZSA: Öregek (vers) — — — — —	276
— MÉSZÖLY MIKLÓS: A három burgonyabogár (elb.) —	277
KERESZTURY DEZSŐ versei — — — — —	288
TANDORI DEZSŐ: Egyetlen (vers) — — — — —	289
— RÁKOSY GERGELY: Alkonyat után (elbeszélés) —	290
PÁL JÓZSEF: Pár fénylépésre (vers) — — — — —	301
SIMONYI IMRE: Bartók (vers) — — — — —	302
BIHARI SÁNDOR versei — — — — —	304
— ORMOS GERŐ: A Rigolettó után (elbeszélés) —	305
STETKA ÉVA versei — — — — —	309
ÁGH ISTVÁN versei — — — — —	310
PÁLOS ROZITA: Közös nevező (vers) — — — — —	312
— ANGYAL ENDRE: A modern cseh irodalom útja (tan.)	313
MARSALL LÁSZLÓ: És ne mondja senki... (vers) —	313
CSORDÁS JÁNOS versei — — — — —	319
— DÉKÁNY KÁLMÁN: Út nem vezet ki a világból (elb.)	320
HUNYADI ISTVÁN versei — — — — —	329
GYURKOVICS TIBOR versei — — — — —	330
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei — — — — —	330
— THIERY ÁRPÁD: Az utolsó ház (regényrészlet) —	331
NYERGES ANDRÁS versei — — — — —	347
CS. NAGY ISTVÁN versei — — — — —	347
— GERA GYÖRGY: A mai nyugatnémet próza (tanulm.)	348
CSANAD BELÁ: Új német költők (fordítások) —	351

FIATALOK

GYÖRKY ZOLTÁN: Emlékezés ürügyén (vers) — —	357
— ISZLAI ZOLTÁN versei — — — — —	358
KARAY LAJOS: Rovar, borostyánkőben (vers) — —	358
SZÜTS ISTVÁN: Rianás (elbeszélés) — — — — —	359
— HORGAS BÉLA: Tavasz (vers) — — — — —	362
— KERÉK IMRE: Február (vers) — — — — —	363
CZIGÁNY GYÖRGY: Kamaszlány (vers) — — — — —	363
DONKÓ LÁSZLÓ: Őszi éj (vers) — — — — —	364
— CSIKÓS JÓZSEF: Kukorica morzsolgató (vers) —	364

PILLANATKÉP

ÖRSI FERENC: Kincses Baranya — — — — —	365
LEMLE GÉZA: Szabadulás — — — — —	369

HAGYOMÁNY

SIPTÁR ERNŐ: Emlékezés Mohácsi Jenőre — — —	378
---	-----

VITA

VÁRKONYI NAGY BÉLA: A szellemi országépítés mai formái — — — — —	383
E. FEHÉR PÁL: „Vidéki irodalom” és vidéki folyóirat	387
LÁZÁR ERVIN: A dunántúli megyei lapok irodalmi mellékleteiről — — — — —	390
— S: A művészet új mecénásai — — — — —	393
AZ OLVASÓ LEVELEBŐL (Dr. Boros Tiborné) — —	394

JEGYZET

PÁKOLITZ ISTVÁN: Írás és élet — — — — —	395
MIHALIK ZOLTÁN: A semmitmondás útvesztője — — — — —	398
FÜST MILÁN: Emlékezetül — — — — —	406
SZABÓ EDE: Az író és közönsége — — — — —	407
TÜSKÉS TIBOR: Fehérvár dicsérete — — — — —	409

SZEMLE

— RAJNAI LÁSZLÓ: Kassák Lajos: Szerelem Szerelem	412
BÜKKÖSDI LÁSZLÓ: Pákolitz István: Fény és árnyék	415
FUTAKY HAJNA: Tatay Sándor: Kelj fel és járj — —	418
LAKATOS KÁLMÁN: Sipos Gyula: Férfikor — — —	421
WERNER ISTVÁN: Sásdi Sándor: A harmadik elmegy	423
DERSI TAMÁS: Kellér Andor: A titkos lakó — — —	425
HERCEG GYULA: Révay József Decameron fordítása	427
BEKÜLDÖTT KÖNYVEK — — — — —	430

KÉPEK

BORSOS MIKLÓS — — — — —	287
OROSZ JÁNOS — — — — —	382, 411
SIMON BÉLA — — — — —	295, 317, 353
SOMOS MIKLÓS — — — — —	323, 328, 337

Szerkeszti:

TÜSKÉS TIBOR

felelős szerkesztő

BORSOS JÓZSEF

CSORBA GYÓZÓ

SZÜLLÖSY KÁLMÁN

A társadalmi bizottság tagjai: Bárdosi Németh János, Gyenis József, Kolta Ferenc, Orsi Ferenc, Pákolitz István, Sarkadiné Hárs Eva és Pörös Imre (műszaki szerkesztő). Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók: 24. Telefon: 13-05. Szerkesztőségi órák kedden és pénteken 17—19 óráig. Kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza. — Egyes szám ára: 8,— forint. Evi előfizetés díja: 48,— forint. Csekk számla: OTP 349—803. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest V., József Nádor tér 1.). Egyéni előfizetési csekk számla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekk számla száma: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egy számlára. — Felelős kiadó: Takács Gyula.

Hús rend felé

A föld alá, a föld alá
bújik az élet — ott is élet.
Bitang napok meg éjszakák
zsandárjai gyötörtek érted.

Reméltem? Mit? Remélhetetlent.
Túrtem a szív s az idegek
tobzódását, hogy érthetetlen,
komor tájakra vigyenek.

Hagytam: kuszálódjék körém
a zűrzavar. Jó volt a tiszta
hidegből ráncai közé
lapulni vissza,

és várni, várni még, mikor már
az agy rég tudta volna, hogy
haszontalan, (sorsom latolván
ha csak kicsit józan vagyok). —

Most hökkenten nézek körül:
csönd és üresség és üresség.
Arcomra lassan rákövül
a mélyből sarjadó ijedtség.

Indulnék, s hűtlen lesz a láb,
szemben a hús rend csillagával,
szívemben indulnék tovább
a túl-túlcsorduló halállal.

Köszönöm

Gyermekkorotok nagy termeiben
höl az öles falakról
körémcsapódó visszhang a magam
gyermekkorát is idézi
köszönöm hogy
gyermekkorotok nagy termeiben
böles gyermekségeitek
a felnőtt sutaságát
megbocsájtja.

Szomját meg éhét...

A homály elszalad az éles,
vizsgáló fény előtt.
Sarkos, rideg fémek szerkezetéhez
sodródtál. Lesz-e még zug fészkedül?

Girlandok, fátylak és pihék. —
— Most meztelen, cifráltalan keménység.
Szomját meg éhét, igényeidét,
azt fojtsd el: a kölyök szomját meg éhét.

Midőn majd sarkot, tiszta hideget
áhít a szív s tud felnőtt lenni már:
megint gyermek lehet
a fölkelő világ csodáinál.

November

Gyöngécske hajnali fagyok
edzik a lány növényeket,
köd-tenger jég-tajtékain
a város háztetői.

A szürkeség társat keres,
belém igyekszik ömleni.
Ez is csak főpróbája még
a végső szürkeségnek.

Út nyílik a holtak felé,
fal nő az élők és közém.
A hang csönddé lesz és a csönd
megszólal hallhatóan.

Fakó, göcsörtös ágakon
semmi fölösleg, semmi dísz.
A cifraság az életé,
ha maga szabja gátját.

Ó mennyi őszt már, mennyi őszt,
hány lecke, hány okos tanács,
milyen makacs tapasztalat,
milyen makacs remények!

Albert Zsuzsa

Öregek

Ti már nagyon sokat láttatok
és láttok minket is,
öregemberek.
Szelíd őszi levelek hulldogáljanak vállatokra,
ha mentek az úton,
érezzétek régi bokrok illatát
s gondolatok az elmúlt ifjúságra.

Szelíd barátok, messzire nézők,
nektek már megszűkült a világ,
de megesik szívetek szegény unokáitokon:
hiába ketyeg nyugalmat régi óra,
sóhajotok meglebegteti
a régi függönyt az ablakon.

Piros őszi virágok
hajoljanak lábatok elé —
szobátok csöndes
és napos legyen —
ó, mert pereg a harmat a zöld fűszálakon,
s az ökörnál gyöngye csillog hallgatag:
mikor szép havas fejeteket
szelíden hajtjátok
az ifjúság felé.

A három burgonyabogár

Emlékszem, 47 őszén egyszerre összejött minden. Kezemen-lábamon kiújult a háborús fagyás s már vagy harmadszor dobták vissza kérvényemet, amiben fizetés emelést kértem. És akkoriban szakítottam Bödével is — igaz, hogy undokul, de igazságom tudatában mégis. És ez sok volt. Az eső is sok volt. Néha úgy rémlik, hogy azon az őszen folyton esett; pedig aznap, amikor defektet kaptunk Ireg előtt, éppen hogy kopogós hideg volt. majdnem tél. Ez este hét óra felé történt. Korán sötétedett. A tájból úgyszólván semmit se láttunk, csak egy rombusz formájú csőszkunyhót; meg valami mély szurdikot az út baloldalán. Didergve topogtunk az autó körül. Ger Arany fűtött szobát ígért nyolc órára, borsos körözöttet pálinkás teával; és Janikát, az iregi főjegyző kilencvenkilós feleségét, aki állítólag mindig mandulaszagú és pici a szája. Az járta közöttünk, hogy a kicsi száj amolyan biztató mértékegység a nőknél, amiből fix következtetést lehet levonni. Ugyanígy biztosra vettük azt is, hogy a lukas comb gyanúkteltő körülmény, mert csak zárt-combú nők lehetnek jó anyák és jó szeretők.

Tanácstalanul piszkálgattuk a lötytyedt gumiköpenyt, mint egy elfuserált csecsemőt.

— Most mi lesz? — kérdezte Kis Varga, miközben kékre fagyott, pattanásos arcát pofozgatta.

— Mi lenne? Bemegyünk abroncson — mondta Ger Arany és Pajára nézett. — Ha sajnálták tőlünk a pótbelsőt, most majd kiutálnak egy újat.

— Azt nem lehet — mondta a sofőr flegmával.

— Micsodát?

— Abroncson bemenni. A karburátor is rossz, teljesen tropa.

— Ja — morogta Ger Arany. — Akkor hát igazán ideális — s előszedte az ülés alól a lapos demizsont, amit még előző nap töltött meg pálinkával a hőgyészi mázsáló, szívességből.

Mindez úgy kezdődött, hogy a Burgonya Kormánybiztosság ellenőrző vilámcsoportok kiküldését rendelte el; s éppen hármunkra esett a választás. A hivatal egy tizenöt tonnás teherautót bocsátott a rendelkezésünkre; és a kocsi mellé Paját. Paja pendliző sofőr volt, aki egyetlen vállalatnál se tudott megmaradni; de mi jól kijöttünk vele. Még azt a gyűrött akt-fotót is kiakasztotta a volná fölé, amit csak akkor szokott, ha a haverok megérdemelték. Második hete utazgattunk így a megyében. Az ablaktörlő szüntelen kattogása azóta is itt pattog a fülemben, mint valami átkozott bogár; mégis, ott a motalkószagú vezetőfülkében, olyan volt ez a zaj, mint a meghitt tűzduruzsolás. Nem úgy, mint a láncok csörömpölése hátul, a hodály ürességben. De ez megint olyasmi, amit jobb volna elfelejteni.

Nyáron még azt hittem naivul, hogy Pestre kerülök állásba; aztán mégse sikerült. Csak az eső sikerült jól. És a burgonya. Bogdányban azt mondta a bíró nevetve: „Nyertünk, elvtárs urak, hála isten a burgonya jól sikerült!” S akkor én is úgy éreztem, hogy ez a legtöbb, ami sikerülhet. Sőt, azt is el tudtam képzelni, hogy ez most már mindig így lesz, csak zsákok és burgonyák, huzatos terményraktárak, s hogy mindez olyan meghitt lesz számomra, amilyen Böde volt, ez az egész utazgató élet, a mázsáló bódék, a megrakott szekerek, meg az az idegen állomás, ahol nem találtam a végét, vagy az a söntés ott Borjádön, ahol az ablak mellett ültem és egy árokra láttam ki, amibe három betoncsőből zubogott

az agyagsárga lé... Amióta légnyomást kaptam, azóta van bennem ilyen nyomorék költőiség; azóta mindig jobban emlékszem ilyesmikre, mint a hasznos dolgokra. Egy csupasz villanykörtére például a belaci hengermalom előtt, tíz óraker este, mikor már minden fény kialudt a faluban, csak ez az egy lámpa nem, bevilágítva a tócsás rakodó-udvart és egy begyújtott Hoffer-Schranz vonatát, amittől egész idő alatt nem lehetett hallani egy szót se, úgy dübörgött s egyre mélyebbre süppedt a sárba.

Mindegy. Ger Arany azért itt is elmesélte a helybeli két burgonyaellenőrnek, hogy Pesten milyen lakásról csúszott le. Ő volt a legidősebb közöttünk, negyvenre járt, a haja tiszta fehér, az arca almapiros, élveteg, a szája humorosan kicsi; de ennek ónála nem volt semmi jelentősége. Tudtuk, hogy operaezenekesnek készült, de nem kapott Pesten lakást s ezen bukott meg a karrierje. Hogy ez így nevetséges? Lehet. De ennél sokkal kisebb dolgokon is el lehet csúszni, én aztán tudom. Mikor Ger Arany megkérdezte tőlem, hogy mért szakítottam Bődével, azt mondtam, hogy „szerelemből”. És nem volt szükség rá, hogy bővebben magyarázgassam, annyira összeszoktunk abban a két hétben. És mégis otthagytam őket, egyetlen szó nélkül.

De azért ez mégis korábban kezdődött, apró kis jelekből gondolom. Egyszer kint a fronton hátraküldtek a zászlóalj-parancsnokságra egy fontos levélért és visszafelé eltévedtem az erdőben, valahol a Dráva mentén és lelkiismeretfurdalás nélkül lefeküdtem aludni. Másfél napig aludtam a kimerültségtől. Csak az mentett meg a golyótól, hogy a századparancsnokom megsajnálta. „Mit csinált? Hol volt?” ordított rám. „Nincs magában felelősségérzés?” Azt kellett volna mondanom, hogy nincs, de csak azt mondtam, hogy nem érzem magamat bűnösnek. Felpofozott és ezzel el volt intézve. Szerencsére azok közé tartozott, akik sejtették, hogy hamarosan úgyis vége a háborúnak.

De ami Bődét illeti, sokkal komplikáltabb a dolog. Pár héttel a burgonyakiszállításunk előtt felszöktem autóval Pestre, hogy kiváltsam azt a sárga félcipőt, amit még nyáron rendeltem meg, de sose volt elég pénzem rá. Mikor felültem a vonatra, homályos várakozás volt bennem, hogy Pesten vagy útközben valami olyasmi történik velem, ami régóta esedékes. S ha talán kialszom magam a Dunaparton, elfelejtem azt a hodály ürességet, amit mindig látni véltem, bárhoi voltam is; s ahol valami rettenetes iszonyatot követtünk el valamennyien, még ha nem is beszélünk róla. De nem vagyok az a fajta okos, aki az ilyesmit meg tudja jobban fogalmazni.

Egyszóval beléptem a cipészhez és láttam, hogy egy fiatal lány hajol a pult fölé s nézeget valamit — az én cipőmet. Bőde volt. Azt hittem, elsülyedek. Ugyanis azt táviratoztam neki előző nap... — dehiszen mindegy, hogy mit. Valami éktelen hazugságot, hogy egyedül utazhassam Pestre. Ő meg elvörösödött zavarában. Kérdezte, mit keresek ott; én meg azt, hogy ő mit keres ott. S az egész rettenetesen kínos volt. A cipészt Bőde ajánlotta nekem, régebről ismerte, így sejtette a majszter, hogy amit lát meg hall, egy kicsit családi ügy. Bőde szó nélkül kifizette, ami jár, magához vette a cipőt és elköszönt. Én meg utánakullogtam. A Piaristákig nem szólt egyikünk se. Valami kis mellékutca van ott, sötét is meg keskeny, se bolt, se kirakat nincs benne, se igazi kapubejárát, csak pincelejárók meg fehérre meszelt nagy raktárablakok. A mázolás fölött rozdsánsan lógtak le a gépfegyver-szaggatta redőnyök. Ha igaz — gondoltam görcsös okoskodással — ez egy olyan utca, ahonnét a csillogóra pucolt üzletek hasát tömik meg minden nap. Mit tagadjam, fojtott ez a perspektíva, ez a környezet. És Bőde se szólt. Valahogy egyszerre fonákjára fordult minden — mint amikor

véletlenül bepillant az ember egy piszkos konyhába, ahonnan a legfinomabb falatokat hozzák ki, s amikből mi is jóízűen ettünk az előbb. Nézem Bödét és zöldes sárga volt az esőben, az álla pörsenéses. Szinte mutatványnak éreztem akkor, ha ezen a szűk kis utcán minden különösebb tragédia nélkül végig tudunk menni. De csak kint a Dunaparton kezdett el sírni. Némán, összeszorított szájjal sírt.

— Meglepetést akartam szerezni neked — mondta, miután mindketten lucskosra áztunk már. — Én akartam hazavinni a cipődet.

Ez szívszorító volt. És jóvátehetetlen. De a legnagyobb baj mégis csak az volt, hogy nem akartam kertetelni. Hol azt bizonygattam, hogy szeretem; hol meg azt, hogy magam se tudom, mi bajom van vele, mikor semmi okot nem adott rá. Nem is úgy mondanám utólag, hogy tudva szakítottam; egyszerűen megtörtént velem, mint a végzet. S még a fejemet se vesztettem el. Az izmaim ugyanolyan ruganyosak maradtak, a hangom is a régi. Csak éppen utálkoztam, hogy mért nincs bennem több felelősségérzés; és csodálkoztam, hogy mért vagyok mégis ártatlan, úgy alapjában véve.

Lent álltunk az alsórakparton, szemközt a kiégett királyi várral s akarva se jutott eszembe más, csak ami elől felszöktem naivul Budapestre: a hivatal, a kiszállások, a burgonyák...

Böde észrevette, hogy a palotát nézem.

— Nem szólsz semmit? — kérdezte.

— Milyen jól lehetne ott is burgonyát tárolni! — mondtam őszinte keserűséggel. De nem voltam ura a hangomnak, cinikusnak éreztem én is.

Böde hóna alá szorította a cipőmet és ott hagyott. Mikor meghallotta, hogy mögötte lépkedek, váratlan indulattal sikoltozni kezdett:

— Ha közelebb jön, beleugrom! — és egész a partszélig futott.

Erre aztán én fordultam meg, hogy ne is lássa az arcomat s ne érezze anynyira megalázónak a jelenetet. Akárcsak ott az országúton — mintaszerű durrdefekt volt ez is. Nem volt mit csinálni a karburátorral.

Paja úgy fogalmazta ezt meg, hogy ő nem Krisztus s az egyetlen, amit tehetünk, hogy otthagyjuk a kocsit az országúton és majd Igréről kérünk vontatót; vagy ha útközben találkozunk kocsival, leállítjuk.

Elmúlt tíz óra, mikor bezörgettünk a főjegyzőékhez. Paja már előbb elvált tőlünk, még a tejipari telepnél, hogy ott próbáljon vontatót keríteni. Abban maradtunk, hogy majd utánunk jön Janikáékhoz és reggel indulunk tovább.

A tágas udvar mélyéből négy kutya rontott ránk, de Ger Arany egyetlen kussal megjuhászította őket. Ez már magábanvéve bizonyíték volt, hogy nemcsak mesélt, ő csakugyan otthonos itt. A ház paraszt porta lehetett valamikor, abból alakították át jegyzői lakásnak. Néhány gyümölcsfa, tujabokor az udvaron meg egy kerek grupp, néhány színes üvegömbös karóval — ennyi árulkodott a sötétben Janika finomabb ízléséről. De különben semmi látnivaló, még baromiudvar se, csak a hodály nagy, lapos üresség, egy céltalan udvar, keresztül-kasul szabdalva megfagyott autó-nyomokkal.

A főjegyző tényleg nem volt otthon, csak Janika. Az ámbituson egy fiatal szolgálólány kopogott végig facipőben s megállt a feljáró lépcsőnél. Közben odabentről felgyújtották a villanyt. A lánynak csupasz volt a lába, izmos karját vörösre csípte a hideg. Némán vigyorogva nézte a bevonulásunkat és közölte, hogy a tekintetes asszony már lefeküdt. Ger Arany megveregette a lány fenekét s azt mondta, hogy mi is azt szeretnénk.

Később kiderült, hogy Janika az egész jelenetet végignézte a szobából. Pon-

gyolában fogadott bennünket, feszesre húzott övvel a derekán és egy valószínűtlenül kicsi, fekete papuccsal a lábán. Ger Arany semmit se túlzott, Janika kivételes tünemény volt, egy arányos óriásnő, az erőnek és törekénységnek egészen szokatlan keveréke. Nemcsak a szája volt pici, hanem a lába is, az arcán századeleji két gödröcske, az idomai azonban, mint egy súlyemelőé. Az ebédlőben ültetett le bennünket, ahol még ott volt a vacsorai teríték, a morzsás fehér abrosz, egy nagy házikenyér kendőbe csavarva meg egy francia divatlap. És kábító meleg, legalább huszonnégy fok.

— Hát egyenek akkor — nézett ránk az asztalfőről. — Szeretem etetni a hajótörötteket.

Kis Varga mondani akart valamit, de láttam, hogy Ger Arany belerúg az asztal alatt. Nyilván ő akarta diktálni a beszélgetés stílusát és nem akart felsülni velünk. Bár nem tudtam elképzelni, hogy az ő stílusa mért volna illedelmesebb, mint a miénk. Másról volt szó; bizonyos megszerzett jogokat féltett tőlünk. Mi meg hagytuk, hogy ő brillirozzon. Minden választ őrá hártottunk, mint valami cserkész vezetőre, aki valamennyiünkért felelős — s ettől csak hamar vibrálás lett a hangulat. Harsányakat neveltünk, noha többnyire csak az elmúlt két hétről esett szó, a szomorú burgonyákról. Én egészen belesüppedtem egy zöld-plüss fotelba és megpróbáltam elképzelni magamnak a főjegyzőt. Kicsi embernek gondoltam, aki Janika válláig sem ér, de a bajusza tömött, fekete, az arca rezespiros; s bizonyára tervei vannak a hodály nagy udvarral, amit Janika elhanyagol. Dühítő lehet egy ilyen mokány kis embernek, ha a felesége, egy ekkora test és ennyi izom, naphosszat semmit se csinál s mindig csak arra vár, hogy végre valami igazán esedékes lesz. Még ha csupa sár is az udvar, abban a kis fekete papucsában megy ki, megáll és rájön, hogy nem találja azt, amiért kiment. Sokat van egyedül, de szeret is egyedül lenni, mert az legalább ebren tartja a nyugtalanságot. Szerintem se azelőtt, se akkor este nem feküdt le Ger Arannyal. Amíg nem fekszik le, addig még mindig esedékes lehet.

Később erős motordübörgés hallatszott be az udvarról s láttuk a függönyön át, ahogy a két reflektor az ámbitus oszlopokat egy pillanatra élesen megvilágítja. Azt hittük, Paja művelt csodát és a megjavított Csepellel ő érkezett meg. De csak egy idegen autó állt be az udvarra, nem tudtuk, miért. Janika ugyan mondott valamit, hogy máskor is be szoktak állni hozzájuk autók, ott parkolnak éjszaka, aztán hajnalban tovább mennek, sokszor nem is tudják, mifélek. Különböző vállalati kocsik, építkezési anyagszállítók. „Meg különben is elég nagy az udvar” mondta. „Hiszen látták. Kétezer öl legalább. Ekkora udvart nem illik lakatra zárni manapság.”

A zsufa szolgáló lány egy újabb demizsonnal nyitott be, letette Ger Arany mellé és mindjárt fordult is ki. Janika utána szólt:

— Honnét jött? — s kiintett az udvarra.

A lány láthatólag ártatlan volt a dologban, de azért elpirult.

— Vízet kért a hűtőbe — mondta. — Elfogyott neki.

Én meg azt gondoltam magamban: „Mint egy átjáróház. Egy komplett átjáró-udvar.”

— Hol van a férje? — kérdeztem. — Kiszálláson?

— Ó, dehogyis — nevetett. — Vadászni mentek az állatorvosékkal. Az meg két napig is eltart ilyenkor.

— És maga nem szeret menni?

— Nem hagyhatjuk egyedül a házat — felelte. — Tudja, annyi ember meg-

— Pestről?

— Ó, dehogyis — nevetett újra. — Párisból.

Az idegen sofőr időnként megtúráztatta a motort, ilyenkor megremeztetek az ablakok. Ger Arany átment a sötét szalonba és ott matatott, kis csattanást hallottunk csak. Janika rám mosolygott, de éreztem, hogy ez a mosoly Ger Aranyra szól: mint aki pontosan tudja, hogy a vendége mit csinál a másik szobában; és hogy mi fog következni. Közben egyre kábítóbb lett a hőség és a beígért mandulaszag is megcsapta az orromat: Janika izzadt ilyen választékosan. Kis Varga besüppedt a foteljébe és elbóbiskolt a bortól. Kedves rókapofa volt ez a tizennyolc éves kölyök, az álla olyan hegyes meg fehér, mint valami lesmirglizett faék. Próbáltam rúgdosni, de nem ébredt föl. Janika egy ideig mosolygott még, aztán csak a csupasz pillantása maradt meg, rám szegeződve. Teljesen megbénított ezzel a pillantással.

— Már rég aludna, ugye, ha nem rontunk magára? — kérdeztem.

— Ó dehogy — nevetett. — Biztos kimentem volna még sétálni.

— A faluba?

Janika elbiggyesztette a nedves, kicsi száját.

— Isten ments, csak ide az udvarra... — s hatalmas, pihés karjával föl-emelte a demizsont. — Dehát miért nem iszik?

— Köszönöm — háritottam el; de azért ő töltött s közben átlesett a szalonba.

Ger Arany a zongorát nyitotta fel odaát és egy ujjal pötyögtetett halkan, majd néhány akkordot is leütött. Később egy Verdi áriát kezdett el énekelni, szorított torokhangon.

— Remek hangja van — dicsértem bajtársiasan.

Janika rátette a térdemre a kezét és megszorította.

— Remek kisfiú maga...

— Téved — válaszoltam halkan; s hirtelen indulat fogott el minden hazugság iránt. — Egyáltalán nem vagyok remek. Először is nincs semmi felelősség-érzés bennem. Ugyanígy azt is mondhattam volna, hogy ronda hangja van. És ha belekényszerítenek, holnap magáról is hajlandó leszek valami csúnyát mondani. De azért az tényleg remek, hogy az udvarra megy ki sétálni... Tetszik nekem ez a maguk udvara.

Azt hiszem be voltam rúgva. Megfogtam a kezét és lehajtottam a fejem. Szerettem volna odabújni e mellé a hatalmas test mellé és elmesélni neki Bödét. De az udvar, ahová ő kilátott, legalább olyan üres és kietlen volt, mint azok a sáros rétek, amik engem kerítettek körül. Éjszakára beáll egy-két autó, de csak a bordás nyomukat hagyják ott a sárga agyagban. Egy pótkocsis anyagszállító nemrég az egyik tujabokrot is kidöntötte. De az is lehet, hogy mindez csak átmenet. A főjegyző biztos gyűjti a pénzt a vaskerítésre és akkor mindent előlről kezd majd. Fölszántatja az udvart; tervet csinál, hogy mit hova ültet...

Mindenesetre örültem, hogy Janikának párnás a keze és nem húzza vissza az enyéből. Ha kicsit többet iszom a kelleténél, csupán össze kell szorítanom a torkomat s mindjárt megkönnyesedik a szemem. Utálom ezt a képességet, mert mindig arra csábít, hogy visszaéljek vele; s noha tudom, hogy csalog, látanom kell, hogy az öröm, amit okozok, őszinte. Akkor is úgy emeltem föl a fejem, hogy már ott éreztem a szemhéjamon azt a kis melegséget.

— Túl sokat enged meg magának — mondta Janika szigorúan s megint megszorította a térdemet. — Menjen ki, szedje össze magát.

Az előszobában magamra terítettem a kabátomat és kiléptem az ámbitusra. A levegő íze és a fehérség egyszerre csapott meg: leesett a hó közben, az első

hó. Alig egy centis volt, de az udvart még nagyobbá tette, a tárgyakat még esetlegesebbé. Egy huszonöt tonnás, billentős teherautó dohogott az udvar közepén. A vezetőfülke üres volt. Az ámbituson nem égett már a villany, csak hátul, a konyhán túl szűrődött ki fény. Fölmarkoltam egy kis havat és nyalni kezdtem. A négy kutya hangtalanul szaladgált az udvar átellenes oldalán és onnét figyeltek. Lépések neszt hallottam. Biztosra vettem, hogy a sofőr Janikáék szolgálójához jött; s szándékosan nem köszöntem rá arra a bőrzubbonyos férfira, akit a tujabokrok mögött elhúzni láttam. Azt hittem, hogy ő az s megy vissza a lányhoz. De amikor a fénysávba ért, egyszerre felvörösölt a haja. Paja volt. A meglepetéstől bennem ragadt a kiáltás. „A kis disznó! Ezt szépen elhallgatta előlünk. Reggel meg ideáll majd a kocsival, mintha ő maga volna az ártatlanság.” Nevetnem kellett. Paja eltűnt az ajtó mögött, a kutyák is kivonultak az országútra. Csak az autó rázkódott a havon, mint valami esedékes rossz vagy jó. Mégis, ha visszagondolok rá, hetek óta akkor volt bennem először egy kis bizakodás, hogy visszatalálok az emberek közé; s a Miatyánk második fele is eszembejut, amit egy idő óta sehogyse tudtam fölidézni.

Illemből megkerültem a pince földhányását, hogy ne lásson meg Janika, ha esetleg kilép — s ott váratlanul belebotlottam az idegen sofőrbe. Éppen gombolkozott. Kis zavarral bámultunk egymásra. Magas, sovány, kesearcú férfi volt, erős fekete hajjal. Az autója felé nézett, aztán vissza rám.

— Szintén? — mormogta, amit köszönés félének is vehettem.

— Azt hittem, hogy maga a Paja — mondtam ügyetlenül.

— Nem én vagyok az — felelte precízen és zsebredugta a kezét. S attól kezdve végig ott asszisztált nekem. Egészen kicsi hányingerem volt csak, de az is inkább a benti melegtől.

— Hajoljon előre, ne úgy álljon, mint egy karó — mondta; majd később: — Tulajdonképpen mit csinál maga itt?

— Tulajdonképpen semmit — feleltem. — Tropára ment a kocsink, aztán itt ragadtunk.

— Már megjavították a kocsijukat — világosított föl; s ettől egyszerre kijózanodtam. Ezek szerint ismeri a mi Pajánkat és a körülményeket is. Akkor pedig nincs mit magyarázkodnom, akár tegezhetjük is egymást. S hirtelen elöntött az a haverkodó jóérzés, amiből a nők örökre ki lesznek zárva. Rágyújtottunk és visszasétáltunk az autóhoz.

— Micsoda éjszaka! — mondtam s teleszívtam a tüdőmet. — Sokszor jársz errefelé?

— Elég sokszor. De különben földvári vagyok, most itt dolgozunk egy építkezésnél.

— És itt parkolsz Janikáéknál?

— Most már nem — felelte rejtélyes mosollyal; aztán körbenézett az udvaron. — Ez a hó engem is megkergített.

— Hogy-hogy?

— Kíváncsi vagyok, hogy másutt is leesett-e. Azt hiszem hazamegyek Földvára. Két óra alatt otthon vagyok, aztán reggel vissza. Megéri. Az ember egyszer a saját ágyában is aludhat.

— Ha van neki — nevettem.

Oldalról rám nézett, nyelvével föl-le hintáztatta a cigarettáját.

— Van valami dolgod itt?

— Nem is tudom — mormogtam. — Azt hiszem, hogy nincs.

Pedig azért sajnáltam otthagyni azt az udvart, már kezdtem megbarátkozni vele. Viszont a hó is vonzott nagyon, a reflektor fényben elsuhanó fák; s gon-

dolkodás nélkül beszálltam vele az autóba. Néhány perc múlva már kint robogtunk az országúton.

Különben Bercinek hívták a barátomat — valamilyen Bercinek, többet ma sem tudok róla. Ugyanis csak a keresztnevünkig kádereztek le egymást. Ütközben elmesélte, hogy vágtak otthon egy kis hatvan kilós disznót, csak úgy „előljáróba” — abból szívesen megvendégel. „Utálok egyedül enni” nyugtatott meg, „az asszony meg úgyse kel már föl, hogy egyék velem. Aztán majd megalszol a konyhában. Kapsz két pokrocót, annyi elég.”

— Remek lesz — mondtam hálásan.

— Azt éppen nem, de jó lesz — válaszolta. — Nézd, micsoda porhó!

Még senki nem járt előttünk, az országút érintetlen volt és alig kanyargott. Megfigyeltem, ha ilyen úton robog az ember autóval, gyermekesen együgyűek lesznek a gondolatai. Az a távolbafutó pálya, amit az útmenti fák zárnak le kétfelől, szereti ugyanazt a gondolatot nyújtani, mint valami gumit. S minél gyorsabban száguld az ember, annál butább és üresebb lesz. De ez valami szent butaság és üresség, ha ugyanakkor havazik is. Berci bizonyára szívesen vette volna, ha beszélék neki Bödéről, de nem jött, hogy beszéljek. Janikának talán még igen, de neki nem. Nem is nagyon akartam én semmiről se beszélni vele; éppen csak jólesett, hogy együtt vagyunk, együtt fogunk abált szalonnát enni és megtudom, hogy milyen a pokrócuk szaga. Azt hiszem, ő is így érezhetett, mert nem faggatott a dolgairól. Mégis, tökéletes volt az összhang és cinkosság közöttünk. S ha majd elmúlik ez az éjszaka — gondoltam — és elszakadunk egymástól, szeméremből ő is hallgatni fog arról, ami közöttünk történt. Ami annál is könnyebb lesz, mert nem lesz mit elmondani.

Két óra volt, mire beértünk Földvárra; s akkor már vagy húsz perce kiléptünk a havas övezetből. Ezen úgy bosszankodtunk, mintha valami közismert hivatal tehetne erről is. Hogy mért nem tudott Földváron is havazni! Káromkodva szidtuk a sarat, amire ráfutottunk. Berci nem a községben lakott bent, hanem egy új negyedben, a vásártéren túl, ahol már a szántók és rétek kezdődtek. Az új negyed magja az egykori ONCSA-telep volt és az bővült ki idővel. Amennyire a sötétben meg tudtam ítélni, Berciék háza nyolc hajszálra egyforma ház közül volt az egyik, körülbelül a középtájon. Ez a számítgatás akkor egyáltalán nem volt szándékos bennem. Inkább csak annyi, hogy miután Berci hirtelen fékezett le — nem is jelezve előre, hogy „na, itt lakunk” —, akaratlanul is visszaidéztem magamban azt a pár házat, amit éppen elhagytunk; meg azt a másik néhányat, amit a reflektor fényben még látni lehetett. Ugyanis lámpa csak egy égett a telepen, az artézikútnál.

Berci egy kopár előkerten vezetett keresztül, annak a végében volt a ház. A nyitott veranda tele volt szénnel meg fával. Egy pillanatig elmaradtam kint és minden indok nélkül a szívet bámultam, ezt a még mattabb feketét a sötétben. Közben fény csapódott rá s Berci kiszólt a konyhából: „Befűtsek?” Erre én is beléptem. Kopott kis konyha volt, rózsaszínű bútorokkal. A kőpadló ragyogó tiszta, de az asztalon halomban állt a mosatlan edény. Berci az egész halmot följebb tolta a viaszos vásznon és helyet csinált az asztal végénél. Közben el is felejtődött, hogy befűtsünk. A vekker hangosan ketyegett a polcon és mind a ketten ásitozni kezdtünk. Kiderült, hogy még annyi mondanivalónk sincs egymásnak, mint az autóban; de azért változatlanul bizalommal voltunk egymás iránt. Csak éppen már enni se volt kedvünk. Berci előhozott egy kék pléhtányért néhány véreshurkával, paprikás szalonnával. Aztán csak ültünk a hidegben s a

forma kedvéért nyeltünk is pár falatot. Bora semmi nem volt, pálinkája se. Vagy négy pohár vizet megittam, ő még többet is. Egyszer, emlékszem, rám nevetett és azt mondta, hogy jól kitoltunk az íregiekkel; meg hogy más így falatozni, parasztosan, nagy hűhó nélkül. Aztán fölállt, benyitott egy ajtón s hallottam, hogy halkán beszél valamit a feleségével. Egy pokróccal tért vissza, nem kettővel.

— Majd holnap csinálunk egy jó pálinkás reggelit — mondta. — A szomszédnak van pálinkája, csak már nem akarom fölébreszteni.

S intett, hogy menjek utána. Valami kamrába lépett be, ami a verandára nyílt. Mire odaértem, már egy fél sezlön lógott ki az ajtón, ő meg kiszólt a sötétből, hogy fogjam meg a másik végét. Nyilván helyszüke miatt tárolták így, mert mikor fölállítottuk, a szobájukat félig elbarrikádozták.

— No, nem eszel még? — kérdezte, miután az egy pokrócot baráttan megtoldotta a bőrkabátjával. — Van kolbász is, ha akarsz — s visszaült az asztal mellé.

— Azt hiszem, téged se kell altatni máma — feleltem kitérően. Majd teljesen váratlanul azt mondtam neki, hogy nem nősülök meg, elhatároztam. Egyrészt, mert nincs hozzá elég erkölcsi erőm; másrészt, mert mi történik, ha meg nősülök? Az ember akkor is egyedül áll majd az udvaron, végülis.

— Most el vagy kenődve, azért beszélsz így — vigasztalt. — De azért jó, hogy mondod. Ki kell mondani a dolgokat, másképp tropára megy az ember érzete.

Ezt nem értettem egészen, de azért nagyon jól esett. Emberi hang volt és nem kért cserébe semmit, még azt sem, hogy megmagyarázzam, mit akarok folyton azzal az udvarral. Pedig már indulásunkkor dicsérgettem neki Janikáék udvarát, hogy mennyire tetszik nekem s hogy valahonnét ismerős. Berci nem szólt rá akkor semmit. Most se. Újra ásítózni kezdtünk, aztán megszorította a kezemet, hogy aludjak jól, és bement feleségéhez.

Mint a kő, úgy estem bele az álomba. Semmi emlékem nem maradt erről az éjszakáról, még egy darabka álom se. Kora hajnalban arra ébredtem, hogy Berci átmászik rajtam. Már derengett kint s egyszerre beretvaélesen kijózanodtam. Berci hosszú alsónadrágban, mezítláb matatott a konyhaszekrényen, aztán kiment. Ahogy utána néztem, szemem megakadt a bajárat melletti fogason. Koppott kabátok lógtak rajta és egy dupla csövű puska. Ez azonnal felvillanyozott, este észre sem vettem, hogy ott lóg. Rögtön fölkeltem, hogy megnézzem közelebbről. Elég öreg puska volt, sörétes, viszont neves márka, a tiroli Peterlongo készítette. Akkor még nem gondoltam semmire, csak erős nosztalgiát éreztem, hogy a kezembe vegyem. De nem nyúltam hozzá, helyette kiléptem én is a konyhaajtón. Csudálatos volt. Éjszaka Földváron is leesett az első hó s még a szén is behavazódott a verandán. A fehér rétekre is kiláttam, amiknek nem volt határa a hajnali szürkületben. Mindez úgy hatott rám, mint egy kikerülhetetlen színpad, amire föl kell lépni.

Berci közben megkerülte a házat s mikor észrevett, rám hunyorított.

— Na, mit szólsz hozzá? Ugye mondtam?

— Isteni idő — feleltem.

— Nem is indulunk nagyon sürgősen — válaszolta. — Majd bemondok valami zúrt a kocsival és megreggelizünk. De addig még alszunk egy órát.

Nem mondtam, hogy igen, se azt, hogy nem. De bent a konyhában első dolgom volt leemelni a puskát. Ráfogtam Bercire.

— Van engedélyed hozzá?

— Hát persze. Minden hét végén kijárok — mondta.

Ezután már könnyen ment a többi. Berci egyből megértette, hogy kedvem támadt kimenni egy kicsit a határba. Sőt, ha két fegyvere volna, ő is kijönne velem. Ugyanis friss havon a legnagyobb élvezet bókászni. De csak menjek nyugodtan egyedül — mondta —, a határ, ahová kilátunk, mind az ő vadászterületük. És hogy legkésőbb másfél óra múlva forduljak vissza.

Azt mondtam, hogy jó és zsebredugtam az öt töltényt, amit adott.

Amikor utoljára visszanéztem a telep felé, a sok egyforma ház közül még biztosan fölismertem a Berciékét. Pontosan nem tudom, miből, talán az irányból meg a távolságból, amit még frissen a tagjaimban éreztem. Aztán egyre inkább megszédített a fehér tágasság. Az első félórán nem is nagyon figyeltem rá, hogy látok-e vadat. Tökéletesen kielégített a környezet meg a két cső gömbölyűsége a markomban. Úgy éreztem, ha ebből a bókászásból visszatérek, minden másképp lesz azontúl: úgy fog belém ivódni ez a havas rét, mint a kegyelem.

Már jó messze jártam a teleptől, mikor egy akácfás emelkedő aljából felugrott egy kölyök nyúl. Valami okból nem távolodva, hanem srég felém futott. De elhibáztam. A durranás messze visszhangzott — s ez volt az első apróság, ami nem hatott rám megnyugtatólag. Nehéz ezt megmagyarázni. Noha sokat vadásztam valamikor, mégis valami szégyen suhant át rajtam. Mint a nikotinszédülés; aki ismeri. Jön s el is múlik rögtön, de mégis visszamarad az érzés, hogy az emberek észrevették rajtunk. Így jártam akkor is: mintha az egész telep meg község engem figyelt volna a síkság közepén. De nem sokat törődtem vele. Nemsokára újra felugrott egy nyúl és ez is felém futott oldalazva. Lehet, hogy ugyanaz a nőstény volt, mint az előbbi — s újra megcéloztam. Azonnal felbukfencezett szaltózva, gyönyörű ívben, mint az artisták, mikor a dobolás is abba marad. Most viszont kisebb volt a visszhang, mint az első lövésnél; de csak később jöttem rá, hogy miért. Egyelőre el voltam foglalva a nyúlal. Sárgás volt a hasa alja, mint a kén; valami vegyszer foghatta meg a festékgyár szeméttlerakódójánál. Fölemeltem a lábánál fogva és visszanéztem a telep felé. De semmit se láttam, akkora köd szállt le közben; az foghatta le a durranás visszhangját is. S hamarosan engem is körbekerített. Kényelmetlen érzés fogott el; magyarul, rossz volt a lelkiismeretem. Most már határozottan rossz. Egy darabig még tudtam követni a nyomomat visszafelé, de csakhamar azt is elveszítettem. Attól kezdve szilárdan kitarottam egy irány mellett, de nyilván rosszul tájoltam, mert még háromnegyed óra múlva sem értem házat. Sőt, amikor egy rövidebb szakaszon fölszakadt a köd, egy távoli szerelőhangárt pillantottam meg, amire egyáltalán nem emlékeztem. Erre azonnal visszafordultam. S már gyűlöltem a nyulat. Végre is nem volt se fegyvertartási engedélyem, se vadászigazolványom; s akkoriban még elég közel voltunk a háborúhoz, hogy szigorúan vegyék az ilyesmit. Talán egy félórát botorkáltam így teljesen vaktában, mikor lassan átvilágítódott a köd, kisütött a nap. Tíz perc múlva ott álltam a vakító fényben. Négy kilométerre a teleptől. Akkor már a községben is megindult az élet, autók berregett, a festégyárból tompa kongatás hallatszott. A hó sárrá olvadt s egyre több felől csizmás munkások vágtak át a réten a gyár felé, a telep meg a szerelő hangár felé. Az első férfi, akivel összetalálkoztam, még elég barátságosan köszöntött, de a második arcából már nem néztem ki semmi jót. Sütött a pillantása és a fegyveremet nézte. Éreztem, hogy megfordul utánam. Sokáig hallottam, ahogy a gumírozott esőkabátja a csizmájához csapódik. Mikor elég messze került tőlem, gyorsan gödröt vájtam és odafektettem a nyulat. Valahogy

nem jött, hogy földet kaparjak rá, aztán mégis betemettem. És halálos bizton-
sággal tudtam, hogy megint elrontottam egy jó alkalmat, hiába jött segítség-
gemre a hó. Utána elkezdtem rohanni a telep felé és csak az első házsnál
álltam meg. Mind a tizennyolc házsort végignéztam, de sehol se láttam a Berci
billentős teherautóját; autónyom viszont annyi volt a sárban, hogy azok még
jobban összezavartak. Föl-alá csatangoltam az utcákon, de képtelen voltam rá-
jönni, hogy melyik a sofőr háza. A nevét meg nem tudtam. S ez így már több
volt, mint kínos. Kezdtém feltűnést kelteni, ahogy a puskával föl-le bolyongok.
Végül erőt vettem magamon és beszóltam egy asszonynak az egyik kerítésen.
Igyekeztem minden jellemzőt elmondani Berciékről, amit tudtam, de az asszony
nem ismerte őket, ők is csak nemrég kerültek ide. „És a szomszédjuk?” kérdez-
tem. „Azok is” felelte az asszony. Kiderült, hogy a telep amolyan „átjáró” lakó-
negyed inkább, az előljáróság adta ki bérbe a házakat, főképp a vándorló mun-
kás családoknak.

Ekkor már nyolc óra is elmúlt és biztosra vehettem, hogy Berci nem várt
meg, kár is nyomoznom az eltűnt autó után. Így hát nem sok lehetőségem ma-
radt. Mindenesetre jellemző, hogy melyiket választottam. Egy ideig még ott tén-
feregtem az utcákon, majd mikor egy egyenruhás férfit láttam feltűnni, gyorsan
leódlagoltam a rét felé, úgy tartva a puskát, hogy a testem eltakarja. S az első
árokba befektettem és sárt meg követ tapostam rá. Iszonyú érzés volt ez ne-
kem, aki úgy szerettem mindig vadászni. De ugyanakkor megkönnyebbülés is.
Bár elég rövid ideig tartott csak. Amikor fölegyenesedtem, egy tréningruhás,
fiatal nőtt vettem észre az úton, mintegy harminc méterre tőlem. Nézte, hogy
mit csinálok. Hosszú, fekete haja volt s számomra az volt a legfeltűnőbb rajta,
hogy egyáltalán nem hasonlított Bödére. Lassan elindultam feléje, ő meg be-
lépett a kertkapun, ami előtt épp megállt. Kis gondolkodás után én is benyitot-
tam. Hajszála olyan ház volt, mint a Berciéké, a verandán nagy kupac fa meg
szén. Ez teljesen megzavart. Kopogtatás nélkül nyomtam le a kilincset. A nő ott
állt a befűtött konyhában és éppen lepakolt. Sokkal szebb volt, mint gondol-
tam; a körméről már kezdett pattogzani a festék. De a rózsaszín bútorok helyett
itt minden kék volt.

— Ez a Berci barátom háza? — kérdeztem.

— Kicsodáé? — lepődött meg.

De azért láttam a szemén, hogy nem barátságtalanul mustrál.

— A Berci barátomé. Sofőr. Ugyanilyen háza van neki is.

A nő elnevette magát.

— Jópofa maga. Ilyen alapon minden házba benyithat itt.

— De még szerencse, hogy ide nyitottam be. Maga biztos nem jelent föl —
mondtam.

A nő újra nevetett.

— Csak nem gyilkolt meg valakit?

— De igen. Egy nyulat — feleltem.

— Azt ásta el ott az ároknál?

Erre egyszerre elmúlt a szorítás a mellemről: ezek szerint nem látta jól, mit
csinálok. S ez visszaadta a bátorságomat. Mit részletezzem — udvarolni kezd-
tem neki és ott maradtam. A férje egy másik megyében dolgozott és csak hét-
végenként utazott haza. Négy napig laktam nála és négy napig nem mozdultam
ki a házból, hogy a szomszédok ne fogjanak gyanút. Csak hevertem és bámul-
tam ki a sáros rétre meg szántókra; és vártam őt. Egyáltalán nem hasonlított
Bödére. És egyáltalán nem akart tőlem semmit. Sőt búcsúzóul egy címet is adott,
ahonnét be is protezsáltak a következő kampány-munkára, a cukorrépásokhoz.

Borsos Miklós: Szabó Lőrinc
(Piszkai vörös márvány 1961.)

Szobrokra

EGY FEJSZOBORRA

(Borsos Miklósnak)

Ó jaj az állatnak, kiben a lélek
oly nagyra nőtt, hogy többé önmagával
s amiben él azzal egyet nem érthet,
csak mint egy más világra tévedt
szörny, fuldoklik a sűrűlő magányban!

S ó jaj a léleknek, ki semmiért egészen
akarta megkapni a lét örök
értelmét, teljességét, s a sötétben
örvénylő iszonyat ölen lenn
torlódó sziklán szilánkra törött!

Ki lánggal élt, halott: agyag sírban van: —
de kínját tovább panaszolja dermedt
csenddel a kő: a lélek megváltatlan
gyötrelme ráng a gúzsbavert állatban.
Így él hát, kit kezded újrateremtett.

A „DUNÁNTÜLI VÉNUSZ”-RA

(Pátzay Pálnak)

Emberi jó mértékkel teljesen nő
a gyúró, véső, okos kéz alatt
játékos jellé a rideg anyag;
nem tengerhabból lesz: szív s képzelet hő

vágja ismétli a csodát: teremtő
szenvedély célját, fészket. Gondolat
feszül, szűz hajnal éj örvénybe csap, —
s gyönyör támad és rettenet: istennő.

Szépsége szenvedély s törvény aránya,
táncos súly, tompa fém, mit átvilágít
a térrel teli fény; magába zárva,

tétlen cselekszik, hamvad, lángra kap;
beszédes értelemmel csordulásig
telt némaság. Parány s bent jár a nap.

Két pesti kép

A DUNAPARTON

Eső volt, süt a nap; a frissremosdott, párás
Dunaparton úgy zeng a tavaszi
szél, akár a féktelen kamasz-kiáltás; —
egy nagyon csunya, kopott pár viszi
egymás karjában egymást, csókrakészen,
egymással telten, egymásbaomolva; —
mintha az egész világmindenségben
az ő szívük dobogna.

A ZENEAKADÉMIÁN

(Fischer Annienak)

A moccanatlan hangversenyteremben
csak az van most, ami általad él;
hünyt szemmel játszol, magadba-veszetten,
törékeny tested szikrázó acél.

Milyen boldog lehetsz, hogy így virágzol,
s mily boldogtalan, hogy így vérezel!
Ujjaid alól az embervilág szól,
mint létünk s vágyunk: csonkán s teljesen.

Lángszénvedély, mely kristály rendbe zárul,
magány, mely a teremtest kapta várul.

Tandori Dezső

Egyetlen

A hajad érzi legelőször, a
hajad, igen, a hajad, és a szád
érthetné meg csupán. Egy délután kilépsz a
nyitvafelejtett kapun, s a hajadba
mozdulatlan áramlik valami nem-szél,
és mégis, ifjúságod nyers, növényi
antennáit megöblögetve, fúj,
átfúj, pedig tudod, hogy nem a szél, csak
mintha egy ecset nyúlna be a nyitva-
felejtett kapualjba, melegebb
barna színeket kavarva, hogy a
kő hűse szinte jólesik: — a szádban
válík ily gyorsan s mégis oly egészen
tiéddé egy íz, ahogy most parányi
ízezzé szétröppenhetsz e tavaszba.

Rákossy Gergely Alkonyat után

Gimesi Sánta István, foglalkozására nézve csósz, ott ült a kukoricatábla szélén, meddő szárazkból hevenyészett kunyhójától vagy öt lépésnyire.

A késő alkonyi fényben úgy festett ott seszínűre fakult ruhájában az árokparton, mint valami régen elszürkült villámsújtotta facsonk. Kalapja hátrabillentve a fején, a tarisznya az oldalán, görcsös botja a két térde között; indulóban volt, de várt még valamire.

Előtte a megviselt, harmadikéves lucernatábla. Rettenetes amit a szárazság és a pockok közösen tettek vele ezidén. Olyan nesz és cincogás van a táblán, mintha egérakodalmat ülnének minden bokr körül. Mert már csak kis bokrokban félősködik a szegény növény a repedezett, agyonfurkált talajon.

Nem baj, sötétedik rendesen, nemsokára elkezdődik a haddelhadd, megjelennek a lazatollú, nagyfejű baglyok, amik úgy repkednek, mint a vattacsomók, s reggelre az ülfák alja tele lesz szörgombóccal. Ő rakta le az ülfákat, ezt még az uradalomtól leste el annakidején, nappal is van gazdája mindegyiknek. Az egyiken borzas gömbként, mint valami nappali bagoly, a nagy egerészölyv, a másikon a simatollú, kecses, gerlenagyságú vörös vércse, a harmadikon egymást lökdösve három, billegőfarkú szarka, s odébb meg két buksifejű szürkedolmányos varjú.

Jó szórakozás elnézegetni őket egy vén raubsicnak, aki valaha nap mint nap végigsettenkedte a Keglevich erdőket. Valamivel el kell ütni az időt, mert a lopókat nem kergetheti, ha egyszer már évek óta nincsenek. Persze az sem közömbös, hogy hányféle hájjal van megkenve a csósz. A rókalyuk tájékát elkerüli a kinigli. Igen, ez is számít, de azért az első években volt elég lopás, mikor a tsz megalakult; biztos, ami biztos, tartották sokan, s vitték, amit megfoghattak. De most már vagy három éve egészen másképp van. Mióta látják, hogy zárszámadáskor van miért nyújtani a tenyeret, végleg lemosták a kezükről az enyvet, sőt: egy kicsit csósz is lett mindenkiből.

Távolról idehallatszott a traktor buffogása, elhalkult, kihagyott — most fordul —, aztán felerősödött, egyenletessé vált — most állt be az új barázdába. Nehéz a föld, sziklára száradt, éjjel is kell dolgozniuk a traktoroknak, mert ha egyszer megindul az esőzés, a sárban úgy összetömné a nehéz eke a földet, hogy évekig nyögné azt a magtár.

Gyenge szellő zizegtette meg a kukoricás leveleit, s szinte evvel egyidőben az a kis derengés is eltűnt az égről, s mély „huh”-hal megszólalt az első bagoly. Gimesi Sánta István felkapta a fejét, s felnézett a lucernás sarkán álló vén jegenye csúcsa fölött az égre.

Még nem volt ott. Akkor hát üldöggél még egy kicsit...

Megfigyelte — már öt nap óta így van —, mikor a nagy jegenye csúcsa fölött megjelenik a szputnyik, akkor van fél kilenc. Alig van néhány perc eltérés. Öt nap óta figyeli. Ez volt az első szputnyik, amit a saját szemével látott. Látta az egész falu. A Tóth állattenyésztő Marci fia vette először észre. „Nécsak, édesanyám, megy a csillag!” Akkor végigfutott a házakon a hír, s perc múlva mindenki kinn állt az udvaron, úton, s figyelte, amint a szputnyik végigúszik felettük az égen. Sokáig fönnt voltak az éjjel a faluban, s folyt a beszéd, de még sokan hajba is kaptak miatta. Volt, aki azt állította, nem is szputnyik, mert ha az lenne, akkor a rádió bemondta volna... Sokan összerúgták a port emiatt, s vitatták, ha amerikai, akkor annak mi a neve. Csak szputnyik az is, vélekedtek legtöbben. Éppen benn volt ő is a faluban, megfigyelhette a bolydulást. Másnap aztán mélyen hallgattak, akik azt erősítették, hogyha nem orosz, nem mondja be a rádió — mert bemondta, s azt is, hogy amerikai. (Csak a *testvérek* mosolyogtak akkor is, ekkor is mindenttudóan.)

jön majd nemsokára Gábiel a negyvenezer angyalával, s elrendez majd mindent, marakodjatok csak emberek. Gábiel már készülődik, már szikrázik a fenőké a kardok acéljától, s akkor aztán — orosz vagy amerikai —, hah, minden mindegy lesz. Oktondi emberek!)

Megtömté a pipáját, és sárgaréz öngyújtója nagy kerekére tenyerével suhintva sárga-kék lángot csiholt elő. Rágyújtott, szívott egy-kettőt, s mikor a fehér füstpatmat belevegült az alacsony szürke ködbe, újra felpillantott.

Ott ragyogott a jegenye csúcsa felett a fényes-fehér csillag. Első pillantásra — ezen csodálkozott is először — úgy tetszett, mintha állna, de ha egy kicsit nézte — hát mintha éppen akkor indulna meg.

Elő sem vette az óráját. Fél kilenc, ideje az első kört megtenni, nem ezért vagy azért, de hát így van rendjén, meg arra is vigyázni kell, hogy az embert még tréfából se ejthesse át senki. Az elnök úgyis olyan nyughatatlan lélek, már az idén is két éjjel beleütközött.

Felállt lassan a botjára támaszkodva, s szép csendesesen megindult a gyepek árokparton. Úgy tudott menni, mint a macska. Belesimulni az éjszaka neszei közé. A traktorbuffogással, a kukoricalevél zizzenéseivel, a lappantyú bugyborékoló kiáltásával összehangolni a lépteit. Mert neszezni, neszez a nehéz bakancsú ember, különösen ilyen szárazságban, mikor még a fű is zörög, mintha drótból lenne. De tudni kell: hogyan neszezzon az ember, ha már elkerülhetetlen, s tudni kell megállni, megmerevedni, mint a bálvány, s úgy fülelni, hogy én halljak mindent, de engem ne halljon senki. Mint azok a gubbasztó vattacsomók az ülfákon. Ott ülnek alig másfél méterre a lakodalmazó, cincogva kurjongató egérnépség fölött, oly némán és mozdulatlanul, mint a fagyöngy a fán — aztán egyszerre csak libben valami, s puha szárnyak takarják el a lakodalmasok elől a csillagokat.

De így tán jobb is nekik, mint a „lövészárkokban” óras kínlódások után elpusztulni. Lövészárkok — így nevezte el tavalyelőtt a pockoknak az egyik lyuktól a másikig vivő mélyen kitaposott útjait, amikor valami tejes dögvészoldattal etették meg az egereket, s egész nap kétségbeesett futkározás volt a parányi „lövészárkokban”. S mikor a futkározás lassanként vánszorgássá, vonaglássá, fetrengéssé változott — igen, azt még nézni sem volt jó. Ismerte, próbálta a vánszorgást, a féregcsúszást, így kínlódott másfél kilométerre az ellőtt lábával, így lett belőle Gimesi Sánta István. Őt minden lépése emlékezteti, különösen időváltozáskor, mintha apró tükön forogna a térde. (S még így is jobb, mint egynek lenni a sok hős közül. Látott nem egy szegény szerencsétlent *hőssé válni* a közvetlen közelében. Ott volt például a Miska, olyan gyerek volt, kenyérre lehetett volna kenni — konzervnyitás közben vitte el a fél fejét a repsz, a keze még egy mozdulattal továbbnyitotta a konzervet.) Bizony, ő minden lépésével *visszalép* a háborúba... a *hősiességbe*...

Mire elért a tábla széléig — jó nagy darab kukoricás a „Tavaszi”-é, háromszáz kataszeri, egy-egy oldala kilométer hosszú — a köd megtömörült a föld közelében, a száraz csúcsa úgy emelkedett ki belőle, mint egy kövér nádas valami gőzölő tóból. Már látszott a sarkon mellette a „Hajnali Fény” kukoricása is. Legálább egy arasszal kisebb. Mintha valami más növény lenne, ha így az esteli ködben nézi őket egymás mellett az ember. Gonoszság van ebben, kajánság, de hiába, jólesik, ha valami különb, mint a másé, különösen akkor, mikor így egymás mellett, szinte kirakatban vannak, s még inkább, ha az ember tudja, hogy a föld csakcsak egyforma, s istállótrágyát öt év óta egyik sem kapott. Ilyen az ember. A szputnyikot már a harmadik nap elűnta, de ezt a különbséget mindennap szívesen elnézi, szinte kéjelegve. Igen, a „Hajnali Fény” fejesei között vannak túlokosak, de hát hadd csinálják, aki elmegy ezen a magasbakhátú dűlőúton a két tábla között, az még éjjel is látja, amit lát... Szép a permetezéssel való gyomirtás, de attól csak nem kapálódik meg a föld, s ha szárazságban aszfalt a föld, akkor — lüttek a termésnek.

Befordult az árokpartról, s most ott lépkedett a végtelen éjszakába vesző kukoricatáblák között. Itt igazán könnyű volt hangtalanul menni, mert a máskor ke-

mény út olyan volt, mint a liszt. Bizony, mint a liszt. Somolygott a visszaemlékezéstől. Négy éve volt náluk egy „kiküldött”, s mikor meglátta a Laposon a legrosszabb földjüket, mely az akkor jóval kisebb szárazságot sem bírta és porrá esett szét, így kiáltott fel: „Ez igen! Ez aztán megművelt talaj! Mint a liszt!” Ő akkor rácsodálkozott a „lisztes emberre” — mert maguk között azontúl csak így nevezték, s mindjárt megvilágosodott előtte, hogy miért nincs velük az elnök és az agrónómus, miért akadt „sürgös” dolguk. Ha mintha kenyérmorzsával lenne a föld végigterítve, az igen, de ha liszt, Isten ments — arról sem takarítottak be (emlékszik, őszi árpa került bele) öt mázsánál többet...

Ballagott a dűlőúton. Utolsót szortyant a pipája. Pillanatra megállt, kiverte a tenyerébe a hamut, s akkor... hohó!, mintha valami zörrent volna a „Hajnali Fény” kukoricásában. De még nem is ért rá igazán kinyitni a fülét, s még csak el sem gondolni, hogy: mi volt, mi lehetett. Puha dobbanások követték, az előbbi bizonytalan neszt, s még el sem haltak, máris belehasít az éjszakába az idegtépő jajszó. Gyereksírás, s mégsem az: a nyúl halálsikoltása. Volt egy ügyetlen kutya — nem vadórzonak való kutya volt, túl is adott rajta —, annál sírt így a nyúl mindig. Becsuszszant a hang irányában a száraz közé, s gyorsan, de mégis nesztelenül tört előre. Mintha csak a lefűrészelt-csőví puskáját tartaná a botja helyett a kezében, fellobogott benne a vadászszenvedély. Egyszeriben harminc évet fiatalodott. Vagy róka, vagy menyét — nyestet már évek óta nem látott —, suhant át az agyán, ámbár menyétnek már nagyok a süldők, ha ugyan nem vén nyúl volt. Meglátjuk, mindjárt meglátjuk, gondolja, s lopakodik a dobbanásokkal összehangolva lépteit. Már ott is van. Egy-két lépéssel előbb, mint számította, s mielőtt még megemelhetné a botját, a koma eliszkol. Róka volt, ha nem látta volna elugró alakját, a szag úgysis megcsapta volna az orrát.

Persze, hogy róka volt, azt csak gondolják, hogy ilyen derék egy nyulat — ha csak nem beteg vagy sebzett — meg merne támadni a menyét. Esetleg, végszükségben, de ő még nem tapasztalta. Még rugdalózott a nyúl. Megkapta hát a két hátsó lábát, kicsit megemelte és odazuhintott a botjával a füle mögé. Neked már mindegy, mert ha magadhoz is jöttél volna, még ez éjjel elkapott volna újra valami, gyerekem, mondta magában, s lefektette maga elé a véglegesen kinyújtózott állatot. — Nem lehetett elengednem téged, nyuszikám — tette hozzá mostmár félhangosan, s szinte szabadkozva. — Én sem vagyok fából. Egy ilyen szép kövér nyuszt *nem lehet* elengedni!

Felvette a nyulat fehéren villogó lábainál fogva, végigtapogatta, nem véres-e, aztán belesuppantotta tarisznájába. Egész megrántotta a szíj a vállát. Jó kövér egy nyulacska. Pedig idei. Egy vén bakot még a róka is legtöbbször csak elszalaszt. Mikor ez a határ még a Kegleviché volt hányszor de hányszor került a tarisznájába ilyen hegekkel, s szörkopásokkal teli nyúl. Bizony, akkor ő még túltett a legfinesezebb rókákon is.

Jó és furcsa érzés volt így menni a nehéz tarisznával, de régen húzta ilyen teher a vállát; most még nem gondolkodott azon, hogy mit csinál vele, hova viszi, csak vitte, vitte nagyboldogan. A nyúl füle és hátsólába kilógott a tarisznából. A messziről idehallatszó traktorbuffogás, mintha dobpergés lett volna, s az égen is kicsit fényesebben szikráztak a csillagok.

A szeme azért járt, mint a vadmacskáé, s hohó, ekkora cső is akadna ebben a kukoricásban? Megállt, s megtapogatta a nagy csövet. Egy fenét cső, üszögös daganat — s már törte is le a gyerekefnagyságú gömböt, s azonmód hajította is volna el, ha eszébe nem villan egy téli előadás. Sokminden kiment a fejéből, de annyi megmaradt — éppen a hihetlensége miatt —, hogy egy ökölnagyságú üszögös daganatban félmilliószor millió spóra van. A spóráról is ott hallott először, s úgy jegyezte meg magának, hogy az olyasféle, mint a növények magva, de sokkal, sokkal kisebb. Mindez átvillant az agyán, s keze megállt, nem hajította el a gömböcöt, odafojt a bot mellé, gondolta, elégeti majd a kunyhónál.

Átvágott a dűlőúton, s bele a saját kukoricásukba. Mostmár nem teszi meg

az egész kört, visszamegy átlóiránt a kunyhójához. Nem is tudta, miért e nagy sietőség. Vadat nem is jó azonnal elkészíteni, aki érti, tudja, hogy százszorta jobb az, ha egy-két napig a bőrében áll, s megporhanyósodik. Ő ne tudná?!

S mégis sietett.

Ott lépett ki a kukoricásból a kunyhójától alig három lépésnyire. Ő is olyan, volt, mint egy vén baknyúl, már a talpa is ismert minden buckát, s sötétben is odatalált, ahova akarta.

Belépett a kunyhóba. Itt aztán tényleg olyan sötét volt, hogy csak tapogatni lehetett, de ennek ellenére egy mozdulattal megtalálta a láda sarkán a pipicset, s pillanat, már sárga fény táncoltatta tarisznyás árnyékát a kunyhó falán. Előemelte a kis háromlábú széket a láda mögül, leült, leakasztotta a tarisznyát, s a lába elé fektetve a nyulat alaposan szemügyre vette.

„Derék, szép nyuszi vagy — gondolta — hogy táncoltál, udvaroltál volna a havon, ha megéred.”

A nyúl rozsdabarna szőre bronzosan szikrázott a pipics libbenő lángjánál. A férfi úgy becézgette az ujjával, mintha hű kutyája feküdne a lábainál. Most, hogy már annyi ideje nem vadászott, még egy kicsit meg is sajnálta. Hja, hja, nyuszi-kám, mindegyikünknek eljön előbb-utóbb az ő rókája... vagy a megmentője, s a ládához támasztott botjára pillantott.

— Szép kövér nyúl vagy — mormogta —, s újra megtapogatta, s megpendítette a nyúl fehérszegélyű fülét. Ekkor jutott eszébe. Valakinek, valamikor ezt ígérte: „Hozok én még nyulat neked!”

Egész megszédült a gondolattól: ha elvinné... ha most mindjárt elvinné?! Valami meleg jóérzés fogta el, s látta magát, amint belép a nyúllal az asszonyhoz..

De nem tartott ez tovább egy percnél, s megbillent az érzés, elszorult a gyomra, s olyan méreg fogta el, mint akkor régen, mikor csak állt Juli előtt, hitetlenül nézett rá, s vélte, hogy álmodik. A franc a Juli testvéreibe!

Hogy egy asszony milyen makacs tud lenni! Makacsabb, mint az aprószemű őszi eső, makacsabb, mint az elkapott ló, makacsabb, mint a kutyaugatás holdvilágos éjjeleken. Ej, egy asszony mindennél makacsabb tud lenni.

A két érzés birokra kelt benne. Nem is volt új ez a küzdelem, de most itt volt az ok: a nyúl, a szép kövér, fiatal nyúl. Nem ő akarta, így történt, arról nem tehet, hogy a róka éppen ott vadászott. Persze a *hátha* is mind erősebb benne, ez az igazság. Ha valaki keményen, s szinte az örületig ragaszkodik valamihez, ebbe kénytelen-kelletlen beletörődünk, amíg látjuk, amíg előttünk röpköd kemény pillantása, amíg halljuk a konok hangját, keze feszes mozdulatát. S ha már el is mondott mindent az ember, amit előtte hosszú éjjeleken kigondolt, akkor is, már amint kilép az ajtón, amint ballag a süvöltős téli, kopogós úton a nyakát behúzza, szinte ordít benne a gondolat, minél távolabbra ér: „Ha most visszamennék, s elmondanám neki nyugodtan ezt meg ezt, akkor lehetetlen, *lehetetlen*, hogy meg ne értene! *Lehetetlen*.” Pedig hát nyugton mondta el az ember nemcsak ezt meg azt, hanem még amazt is, mikor ott volt. — S nemcsak az út hosszával, de az idő múlásával is erősödik ez a gondolat.

S hozzá még ez a nyúl is.

Felállt, odament a ládához, kiemelt egy frissen vasalt, szépen hajtogatott inget, s lecserélte, ami rajta volt. Aztán kilépett a kunyhó elé és belemeredt az éjszakába. Az égen remegő fénnel világoltak a csillagok. A traktor buffogása olyan messziről jött, mintha csak a képzelet játéka lett volna.

Hirtelen megfordult, bement újra a kunyhóba, belesuppantotta a nyulat a tarisznyába, magára kapta az esőköpenyét, s megindult a falu irányába. Még száz lépést sem tehetett meg, mikor egy pillanatra habozva megállt, visszafordult. A kunyhóhoz érve elvett az oldalából egy szárköteget, *ráadta* az esőköpenyt, s leállította a kunyhótól néhány lépésnyire. Ellépdelt egy kicsit, onnan visszaneézett rá, majd sebes léptekkel, most már egyszer sem fordulva vissza, megindult a falu felé.

A faluhoz érve lekerült a kertek alá, kétszer is rárontottak mérges kutyák, de ügyesen elpisszegte őket. A bot is ott volt biztosítékképpen, de még csak meg sem kellett emelintenie. Kutyától ő még életében meg nem ijedt. Mikor azonban átment a tompán kongó fahídon a Nagýárkon keresztül, kétszer is nyelni kellett izgatottságában.

Még égett a világ Julinál. Ilyenkor nem jó túlsokat morfondírozni, mert az ember lassít, megáll, tépelődik, s akkor a vége az, hogy szépcsenedesen visszafordul. Na, hogy néz egy nagyot, az biztos, gondolta, s még ha meglátja a nyulat... hogy annyi év után sem feledkeztem meg az ígéretemről...

Végigment a szilvafák közti, a baromfiak által centisre nyútt gyepen, s átnyúlva az első udvart határoló drótkerítésen, elfordította a kallantyút a deszkaajtón, s máris ott állt a ház előtt. Ennek ma sem piszkítják be a tyúkok a tornácát, állapította meg magában meglelégedéssel. Soha ilyen tiszta asszony nem volt, s tán nem is lesz, s megforrószult benne a vér, mikor a régi Juli friss bőrére gondolt.

Kopogás nélkül lépett be. Az asszony olvasott. A konyha közepén a lámpa alatt ült egyenes háttal, csak a fejét hajtotta előre a könyv fölé.

Akkor hirtelen becsukta az ajtót, s mikor az asszony megriadva felugrott, belemosolygott a szemébe. Belül homályosan érezte, hogy elég kesernýésre sikerült ez a mosoly.

— Adjon isten, Juli.

— István — mondta az asszony csenedesen, s úgy megmerevedett, mintha jártányi ereje sem lenne.

A szép nagy szeme még megvan, gondolta a férfi, de milyen fáradt, s tán már nem is kék, hanem inkább szürke, de lehet, hogy ez csak a villanyfénytől van.

— Igen, István — mondta —, de megvénülve. A Pista bácsi.

— István! — mondta még egyszer az asszony, s abban a pillanatban fel is engedett merevsége, odalépett a férfihez, egy pillanatra a vállára tette a kezét, s rácsodálkozott. Igen, ugyanaz a vékony, szíjas arc, csak megfeketedett, megkeményedett egy kisé.

— Nincsenek már villogó fehér fogaim — nevetett félszegen a férfi —, meg-sárgultak, mint a vén gebé.

— István — mondta harmadszor is az asszony, s mintha habon járna, a konyhaasztalhoz lebegett. Mindig így járt, gondolta a férfi, soha nem volt benne semmi nehézkesség. Ha nem látta volna magát egy kicsit belülről, amint ott áll hajlottan a vén csósz, a pupos tarisznyával, tán még a könny is kicsordul a szeméből, mert nagy dolog az, ha az ember a fiatalságával — megvénülve találkozik össze.

Az asszony kijebb húzta a konyhaasztalt, odaemelt két széket, s nem törölte le. Régen sem törölte le, soha, nála mindig minden ragyogott, még udvariasságból sem volt szükség ilyesmire.

— Jöjjön, üljék le! — mondta az asszony.

— Jöjjön?!

— Hát... gyere, na!

Leültek. A férfi leemelte tarisznyáját, s leengedte maga mellé a földre.

— Elémbekerült egy nyuszi, s gondoltam elhozom... mert vadasan nagyon szeretem — tudod.

— Tudom.

— A páclét még magam is el tudtam volna valahogy készíteni, de hogy a szósz hogy kell csinálni, az sehogysem jutott eszembe.

— Cukrot kell pirítani... barnára...

— Ahá, cukrot! Ennyi derengett, de semmi több... — beszélt, de közben az asszony szoknyáján pihentette a szemét. Vajon mi lett duzzadó lábikrájából, s gömbölyű kalácstérdeiből? A hosszú, fekete szoknya mindent eltakart bő ráncaival, de a bokáját látni engedte, s az még mindig feszes és karcsú volt.

Simon Béla rajza

— Csak a szósz végett jöttél? — kérdezte az asszony.
 — Mondtam.
 — Azért, mert emlékszel, mikor először vizitáltál nálunk, azzal a szesszel jöttél be, hogy a zsebed leszakadt, s nem akarsz így végigcsúfoskodni a falun?
 — Hát nem szakadt le?
 — Le, de nem bevallottad-e később, hogy a te kezedtől?
 A férfi hallgatott.
 — No igen — mondta egy kis idő múlva — egy kissé gyáva voltam akkor.
 — Akkor?!... Az ember megmarad olyannak, amilyen.
 — Így mondd?
 — Így.
 — Hát ez nagy baj, mert én... én épp az ellenkezőjét reméltem... Nagyon nagy baj, ha így mondd. De így is tartod-e, magadra is?
 — Így.
 — Baj. Mert azt hittem, hátha... mert azt gondoltam, hogy lehetetlen, hogy még mindig... hogy még most se... —, s nem is nézett az asszonyra, a nyúl-
 nak a tarisznyából kibillenő fülére nézett. — Azt hittem, majd megörülsz ennek a szép kövér nyúlnak. Nézd e! — Azzal kiemelte a tarisznyából, és tartotta fel a magasba.
 — Szép egy nyúl — mondta az asszony.
 — Fiatal, emeld csak meg, milyen súlya van.
 Az asszony felállt, átvette a nyulat, s emelgette, méregette. — Kövér, tényleg kövér.
 — Jó falat lett volna a rókának.
 — Rókának?
 — Attól szedtem el, de ne ijedj meg, élt még rendesen, ezzel ütöttem le, ni — s a kifényesedett botjára mutatott a tarisznya mellett.
 — Szép egy nyulacska — mondta újra az asszony, s lefektette óvatosan az ajtó mellé a sarokba a vizespad mellé a kőre.
 Még avval a holt állattal is úgy bánik, mint a tojással, gondolta a csősz, s a padló, mint az asztal. — Látom — mondta — felköveztetted a konyhát.
 — Már régen, az uram szegény...
 A férfi összeszűkülött szemmel vizsgálta az asszony arcát, semmi megrendült-ség nem látszott rajta, pedig általában, már lánykorában minden érzése kiült az arcára. Tehát csak úgy megszokásból, afféle özvegyhöz illően mondta, ki tudja már hányadszor...
 — Nem szeretted, mondd csak, ugye, hogy nem szeretted? —, s nézett sürge-
 tően az asszonyra. Mennyire szerette benne mindig, hogy oly szép komolyan állja a nézést. Ez nem kapkodta a szemét, nem szívta be az ajkát, nem játszott a kéz-
 beli kendőjével, nem tördelte a kezét, hanem úgy állta a nézést, hogy az bolondító volt. Most jutott eszébe, talán illene letenni a kalapot. Levette, s a tetejére fordítva letette a tarisznyára. A haja már erősen zuzmarás volt, de még tömött, s a kalap-
 tól kuszán odanyomódott gömbölyű koponyájához.
 — Te alig változtál — mondta az asszony —, csak a bajúszod borzadosott meg.
 — Meg a lábam húzom, mint a kutya, akit megdobtak... elrúgtak. Mi, Juli, mit szólsz hozzá: elrúgtak, mondom.
 Az asszony nem felelt, keresett valami kitérőt, most megakadt a szeme a szí-
 nehagyott kabát és a napbarnított, cserzett arc között féhéren világító, makulátlan tiszta ingen.
 — Azért, látom, van aki mosson, vasaljon rád, s nem is akárhogy.

A férfi lepillantott a mellén fehérlő, pattogóra keményített ingre. — A húgom, Ilon, pedig a három nagy mellett két kisebbről is gondoskodnia kell. Jó lélek... De hallod-e, kérdeztem valamit.

Az asszony most először vette le a szemét a férfiről, maga elé nézett az asztalra, úgy monda: — Meghalt, azzal vége... Ő meghalt, mi meg megöregedtünk.

A férfi nem akarta erőltetni a dolgot, sóhajtott, elővette a pipáját, a zacskóját, és rágyújtott. Az asszony felállt, s ajánlotta, lemegy a pincébe, hoz egy kancsó bort, ha szereti István még a vöröset. Szereti, jöhet. Jó. Az asszony elment, s ő egyedül maradt a konyhában. Nem volt még egy ilyen konyha a faluban. A kő fehéren világított, a mozsár a pohárszéken, mint a tükör, a lámpa tányéra, mint a hó, pedig másutt egy óra alatt bepiszkítják a legyek. De itt nincs légy, egy se, hogy csinálja, megfoghatatlan. Odalépett a lámpa alatti széken heverő, kopott, fekete könyvhöz. Sejtette, mi az, de megnézte. Igen, az Ótestamentum. Hirtelen visszatette a könyvet, ahogy volt, nem akarta, hogy az asszony rajtérje, amint utána-vizslat. Hallgatózott, de nem hallott semmit, csak a vekker ketyegett nehézkesen a pohárszék tetején. Mikor a pinceajtó nyikordult, visszaült a helyére.

Az első pohárral Juli is kiitta, de utána a maga poharába már csak ujjnyit töltött. Az arca kipirult, a szeme beszédessé fényesedett.

— Az előbb kérdeztem valamit — próbálkozott újra István.

— Én is — felelte az asszony.

— Te mit?

— Hogy csak a szósz végett-e?

— Hát nem, nemcsak a szósz végett... de most te is felelj!

Az asszony a tenyerébe hajtotta az állát.

— Mire feleljek, minek feleljek? A mi időnk eljárt... az elején romlott el minden, s nem én voltam, aki elrontotta.

— Nem-e?! — a férfi szinte felbődült kínjában. — Hát volt-e még valaki, aki úgy szeretett, mint én? Nem érezted, nem láttad, minden szavamból, mozdulatomból?

Az asszony hallgatott.

— S ha nem érezted volna, mostmár érezheted, mert én az életemmel bizonyítottam. Nekem nem kellett asszonyomnak senki más... Én a lövészárkok koszában, sarában is rólad ábrándoztam, s te akkor már más pulyáját ajnároztad.

— A gyerekem — mondta az asszony és meghidegült a pillantása.

— Nem akartam bántani — mormogta a férfi, s tette, mintha a pipájával babrálna. Jól tudta, hogy a gyerek most Pesten van, alig-alig jár haza az anyjához, s épp amiatt, ami miatt... kár volt szóbahozni, no.

— Juli, Julikám, ne haragudj rám — mondta, s fel sem emelte a fejét.

— Nem haragszom, sosem haragudtam, senkire nem haragszom.

— Így nem lehet beszélni, veled nem lehet komolyan beszélni... Hát én senki vagyok?

— Azt nem mondtam.

— Én meg azt mondom: aki nem tud haragudni, az nem tud szeretni sem.

— Lehet — mondta az asszony — de mi már ilyenek vagyunk!

A férfi érezte, amint a gyomra süllyedni kezd, most jön rá az a régi érzés, ilyenkor szeretné megkapni, s megrázni Julit. Felkapta a korsót, töltött, s egy kortyra hajtotta le a poharat.

— Még mindig nem tudsz a magad nevében beszélni, még mindig csak *tirólatok* beszélsz? Nem tudod megérteni még vénasszonylétedre sem, hogy engem te érdekel, s nem ti érdekeltek?!

— Jól mondod: vénasszony! De mit érdekel akkor egy ilyen besüppedt szájú, megráncosodott bőrű, s elfonnyadt ajkú vénasszony. Azt hiszed, én nem vettem észre, hogy vénasszony lettem? Nézd meg, ezt is megnézheted, mi lett a Julid, Julikád aranyhajából — s ezzel lerántotta csak úgy bogosan szürke fejkendőjét, félig a kontya is kibomlott, s nehéz, tömör, hősín fonatok hullottak a vállára.

— A térdedig ért valamikor... a gömbölyű kalács-térdedig — dadogta a férfi, s azt gondolta, most kellene odaborulni az ölébe, haját az ujja köré fonni, s úgy beszélni hozzá, hogy legalább most térjen már észre. De hát nem megy az ilyesmi olyan egyszerűen... Az asszony lehajtott fejét, fejkendőjét bogozgatta. — Az ötvenötödikben vagyok — mondta lassan. — Ez az egy, ami gyógyíthatatlan betegség.

A férfi felugrott, s úgy kiáltotta: — Én meg túl a hatvanadikon. De éppen ezért, mit akarsz, mire várjunk még?... Ide figyelj, ne kerülgesd a dolgot, mondd meg, kellek-e neked vagy sem. Így sánta kutyán, görbedten, fájó derékka, fáradt arccal, borzas bajusszal... tudnád-e leélni velem, ami még hátra van?

Az asszony felkötötte a kendőjét. — Elmondom a szósz — mondta, mintha nem is hallaná a kérdést. Az ember csodálkozva nézett rá, tán az esze ment el, de valóban mondja: — A pácléből kiszeded a zöldséget... megpirítod... hozzáteszel egy-két kanál lisztet... ezt is barnára pirítod... akkor.

A férfi lehajolt, a vállainál fogva hatalmasan megrázta (még nem karók a karjai, futott át ujjain az öröm): — Juli, értetted-e, mit mondtam neked?

— ...a cukor csak a legvégén jön...

— Eszednél vagy? Felelj, tudnád-e velem élni!

Az asszony kihajolt István keze alól, s felemelkedett, most látszott, hogy egy-két ujjal ő a magasabb. Komolyan mondta: — Már egyszer megbeszéltük ezt... annakidején.

A csősz szinte rémülettel, hitetlenül bámult rá.

— Hát még mindig ugyanúgy?

— Ugyanúgy! — mondta az asszony valami elképesztő keménységgel. — Ugyanúgy... mert most *még közelebb van*... s én nem akarok állat módjára elpusztulni.

— Az armageddon, mi? — mondta a férfi, s tehetetlen dühében kigyöngyözött a homloka. — Mi, az ARMAGEDDON, ugye?

— Az! — mondta az asszony még keményebben, szinte ellenségesen, s most mintha nem is Juli lett volna.

Hát most megmondom, amit annyi év óta tartogatok magamban, megmondom, akármilyen is lesz, gondolta a férfi, s mire elgondolta, már nem is tudott uralkodni magán, dőlt belőle a szó: — Tudod, mi *bennetek* az embertelen? Az, hogy tesztek-vesztek, jöttök-mentek, öleltek, esztek-isztek, nevettek és sírtok, úgy egészen, mintha emberek lennétek... A pap, vegyünk egy papot... a pap az egészen más, az ha előtéd megy, s csak a hátát látod, akkor is tudod, hogy ott egy pap megy... De tirólatok nem sír le a jehovitaságtok... Olyanok vagytok, mintha emberek volnátok — s aztán kiderül, hogy csak az Isten tudja, mik vagytok. Hirdetitek, hogy milyen jók vagytok, fegyvert nem fogtok, s ha megütnek benneteket, vissza nem üttök... s közben összeszorított foggal várjátok, hogy jöjjön már a világvége, jöjjön már a végső leszámolás, amikor Gábiel az angyalaival mindenkit lekaszaol, aki nem tudja igazolni, hogy ő a Jehova tanúja...

— Mindenkinek alkalma van csatlakozni... amíg nem késő — kiáltotta az asszony elváltozott, magas, éneklő hangon. — Alkalma van, hogy fiatalon és boldogan éljen itt a földön az igazak között.

— Ez az, amiért a haját szeretné tépni az ember... hát hihet ebben az én aranyhajú Julim, aki a tárgyakat és az életet oly tiszteletben tartja, hogy a mozsárban meg lehetne akár borotválkozni?

— Éppen az élet miatt, a fiatalság miatt! — mondta az asszony.

István hangja remegett a felindulástól: — Szeretsz, mindig is szerettél, mondj, amit akarsz, ezt érzi az ember, de az „életért”, a „fiatalságért” Jehova tanúja lettél és vagy. Az „életért”, a „fiatalságért”!!! Éppen azt tette neked tönkre a Jehova tanúság... Boldog voltál a Jehova tanúja férjed mellett? S mért halasztotta meg a Jehova az ő tanúját, ha már csak néhány hónap és itt úgyis az örökélet?

— Majd feltámad! — mondta az asszony hidegen és megfellebbezhetetlen hangon.

— S neked az jó lesz, ha ő feltámad? Sosem szeretted!

— Ezt te mondd.

— Ez így van. S akárhogy van, hiheted, s ha hiszed, helyeselheted, hogy mindenből trágya lesz, csak a jehoviták támadnak fel és maradnak meg, s a többi megdöglik az angyalok kardjától? Egyáltalán, hogy fogják magukat igazolni a *testvérek* a nagy kavarodásban, vagy az egyszerű közangyalok is belelátanak majd a vesékbe, hogy ki mi? ... Juli, hát nem látod, milyen nevetséges az egész?! ... Hiszen, amint elkezdődik az öldöklés, ezer és ezer az igazi jehovitáknál is jehovitább ál-jehovita lesz egyszeriben ... Mert nézd, ha engem levágnak, levágnak, én ismerem a dolgot ... de aki hírét sem hallotta, s esetleg, s kész örömmel lenne *testvér*, ha tudná, hogy mi fán terem a *testvériség*? ... Hát milyen a ti istenetek, aki ezt igazságnak tartja?

Hirtelen elhallgatott, legyintett, s halkán hozzátette: — Ne haragudj rám ... nem ezért jöttem én ide ... csak ezt a szép nyuszt hoztam, mert tudod egyszer megmondtam: „Hozok én még nyulat neked.” Hát elhoztam ... Lehet, hogy ebben az életben többet már nem tudok hozni ...

Az asszony bort töltött, s már a régi tekintettel nézett föl, úgy mondta: — Azt hittem, elviszed most már ...

A férfi erre nem is felelt. Kiitta borát, összeszedelőzködött, s anélkül, hogy még csak kezét is fogott volna az asszonnyal, megindult, s már csak az ajtóból szólt vissza: — Szombatra készítsd el! — azzal betette az ajtót. A kisablakon visszapillantott, az asszony még akkor is ott állt az asztal mellett a semmibe néző szemmel.

Ez jólesett, ezt kellett, hogy kiadjam magamból, gondolta, amint hosszú, kissé bicegős léptekkel sietett a kukoricása felé. Éjjel fele járt, a köd fölszállt, szép, tiszta, éleslevegőjű, szeptembervégi éjszaka volt. Azt még elfelejtettem, villant eszébe, hogy karddal, mégha százszor angyalok is, le se tudnák vágni ezt a nem jehovita bitang világot. Mert vegyük ... nem emlékezett, hány angyalról is beszélnek a testvérek. Valami huszonkilencezer vagy negyvenezer? Nem tudta biztosan. De vegyünk negyvenezret ... Először is el kell repülni a kivégzendőhöz, bizonyos, hogy még kergetőzni is kell, mert nem valószínű, hogy önként fognak tódulni az elkárhozottak a kard éle alá. Ha olyan lassan szárnyalnak azok az angyalok, mint például az egerészölyvek, akkor órákig csatangelhetnek egy-egy bujkáló után? Mire készülnének el az egész emberiséggel? Aztán mit kezdenének például a tankokkal? S úristen, mit csinálnának a kardjukkal, ha kapnának egy Katjusa sorozatot? Meg hogy repülnének a léglökéses gépek után, azok után, amelyeknek csak a hangja sír, s mire megfordítja a fejét az ember, már el is tűntek. Vagy addig lesznek léglökéses angyalok is tán? Jehova is korszerűsíti az angyalhadseréget? ...

Most nem ügyelt arra, hogy zajjal megy, huppogott a porban, s mosolygott a bajsza alatt. Ezen csak nevetni lehet. Te jó isten, hogy fognak meg a szputnyikot?! Na, ezt elmondja szombaton, ezt el, de ha ezt nem is, hogy ne bántsa meg annyira Julit, azt el, hogy egyszer kifényesedett arccal mesélte neki egy *testvér*, hogy itt és itt (már nem emlékszik a névre, valami óceáni sziget volt, az bizonyos) orkán pusztított, több ezer embert megölt és nyomorékká tett. „*De egy sem volt közöttük Jehova tanúja!*” — mondta a *testvér* boldogságtól fénylő arccal. Ezt már az orkán után huszonnégy órával pontosan tudta ... Ezt elmondja mindenképp. Ha elmegy egyáltalán szombaton. Vajon nem jobb lett volna-e a rókának meghagyni a nyulat? Majd erről gondolkodik még. Mi jobb, még néhány év a fehérhajú Julival, vagy egyedül egy aranyhajú volt-nincs emléképpel? Nem tudta hirtelenében eldönteni.

A tábla sarkánál betért a kukoricásba, s itt megint felvette osonó macskalépteit. Nem sokat mehetett, mikor füst szaga ütötte meg az orrát. Hínnye, a mindenit, csak nem gyúlt fel a kunyhója, s próbált visszaemlékezni, eloltotta a pipicset, vagy nem. Nem mert volna esküdni se az igenre, se a nemre.

Már futott, avval sem törődött, hogy helyenként letör egy szárat ... Micsoda szégyen, ha a csősz kunyhója leég, s még tán a kukorica is tüzet foghat, már zörögnek a levelei ... Lihegett, nem futott mostanában ennyit egyszuszra. Úgy bukott ki a kunyhójától nem messze zihálva, mintha kergetnék.

— Tán csak nem a kukoricatolvajok kergettek meg, István? — kérdezte egy hang a sötétből.

Az elnök volt, a csutakról levett kabáton ült, s mellette vidáman lobogott a tűz. Magas, nagydarab ember volt, mogorva kefe-szemöldökkel, de nevetős szájjal úgy-hogy, ha valaki egyszerre figyelte szemöldökét és a száját, sosem tudhatta, mit gondol valójában.

— Azt hittem, a kunyhóm ég — kapkodta a levegőt István.

— Á — mondta az elnök, szélesen meghúzva az á-t —, nincs itt ilyen vész, csak világítottam egy kicsit a csősznek, hogy könnyebben hazataláljon.

— A füst... a füst megcsapta az orrom — mondta István. Rettenetesen szégyellte magát. Mert szólhatott volna az elnöknek, s a nyulat holnap is elvihette volna... De másnap elvitte volna-e már? Mindegy, ez már így történt. Leereszkedett az elnök mellé a köpenyre és előszedte a pipáját.

— Erre jártam — mondta az elnök —, s látom, hogy itt ül a *helyettesed*. Szóltam hozzá, de az atyaúristennek meg nem akart mukkanni. Akkor, gondoltam, csinálók egy kis tüzet, s megvárom a „górét”, az tán beszédesebb ember.

István szeretett volna elsüllyedni, vagy felrepülni köpenyestől, de elnök nélkül. Ha durván rátámad az elnök, akkor ő sem maradt volna adós a válasszal, de hogy csak így tréfált, mintha megbénult volna a nyelve.

Erre a nagy hallgatásra már az elnök is megmérgezt kissé. — Az ilyen néma helyettesnek pedig csak fél munkaegység jár — mondta. — A mai napra pedig őt írjuk be.

— A róka — nyögte a csősz.

— A róka?

— Bizony a róka — ismételte Gimesi Sánta István, aztán sorjában úgy ahogy volt, elmondott mindent, tán csak annyit ferdített, hogy úgy mondta „mert én azt az asszonyt régtől fogva nagyon *kedvelem*”...

Kétszer is raktak a tűzre, s az elnök zsebéből előkerült egy jóformájú lapos üveg.

István belemelegedett, s még a léglökéses angyalról való gondolatát is elmondta. Felfutott a két kicsi seprű az elnök homlokára, s rengett a nagydarab ember, úgy nevetett. — Ha ezt meghallják a *testvérek*, kitérnek a hitükből — hahotázott.

A tűznek már csak parazsa volt, s az üveg is kiürült. Az elnök felállt, nyújtózva ropogtatta csonjait. Egyszeriben nagyon megsajnálta ezt a magános kis emberkét, aki most vénségére szeretne boldog lenni. Marhaság, hogy egyáltalán szóba hozta azt a fél munkaegységet. „Nagydarab, lelketlen barom vagy” — gondolta magában.

— Ez a léglökéses angyal dolog pedig megéri a fél munkaegységet — mondta búcsúzól, s azzal megszorítva a csősz kezét, kilépett a tűz fényköréből, s eltűnt az éjszakában.

Gimesi Sánta István még sokáig ott ült a tűz előtt, aztán bement a kunyhóba és körülnézett. Tényleg, égve hagyta a pipicset, de szerencsére leégphetett, még mielőtt az elnök ideért. Már éppen el akarta fűjni öngyújtója lángját, mikor a szemébe ötlött a nagy, ezüst fénnel csillogó üszögös gömböc. Megfogta, vitte a parázshoz. Úgy sisetrgett, mint a zsír, s fekete füst csapott fel belőle.

— No, spórák, ti már többet nem működtök — mormogta elégedetten, s közben azért egyre csak a szombat este járt a fejében...

Pár fénylépésre

Sötét sötét és újra csak sötét és kézben lóbálódzó
elektromos-csillagok
és meggörbült baromvastag tévasak és tócsák és lecsorgó
kis víz-zuhatagok
és kaparószalagüvöltés és por és por hiába a csövek
vasrózsák segítő permete
és surrog a csúszdán a szén acélosan csillog itt a szén
és nem fekete
sötét sötét és újra csak sötét és kézben lóbálódzó
elektromos-csillagok
és gyantaszagos támfák és szitok és a fogak zománca
felragyog
és fejszecsattogás és fejtőkalapácsdübögés és por és por
hiába a csövek vasrózsák szolgáló permete
és fogak zománca szitok izzadtság és a bőrük akár a szénfal
akár a szénfal acélfekete

Sötét sötét és kaparószalagüvöltés és por és a baromvastag
tévason pár fénylépésre elektromos-csillagok
és por permet lánccsörgés és az arca acélfekete s amint szól
a foga zománca felragyog
traktoros voltam gépállomáson és eső vert és szél ostorozott
és fagyával csontomba mart az éjszaka
és a kereset elvtárs és hogy mit szenvedtem megmondhatója
csak a Magasságos maga
és üvölt a kaparószalag és csak hét órát dübög a fejtőkalapács
és csövek vasrózsák szolgáló permete
hét óra és jöhet a fürdő és az arcbőre és a kereset elvtárs
akár a szénfal akár a szénfal acélfekete

Sötét sötét és a KERESSET elvtárs s a baromvastag tévason
pár fénylépésre az elektromos lámpa ott ragyog
csak ennyi lenne hát és máris mintha az erekbe nem
a szív nyomná a vért de kis modern robbanómotorok
csak ez lenne hát pusztán mi fáradhatatlanul mozgatja-hajtja
a sejtek izmok szerkezetét
és az elektromos-csillag Mammont vetíti elébük Mammont és mégis
egy másfajta Mammon szellemét

Sötét sötét és újra csak sötét és másvágású acélfekete arc
újra más és újra más
és dübög a szénfal is és üvölt a por és a lámpa fényében
megvillan egy másik fogzománc
és érdekelték a termelésben és a PÉNZ és tudom vannak még
tudom tudom felelem
és akiket már a hit hajt sokan vannak bonyolult kor a miénk
a jelen

és fejtőkalapács dübög és bonyolult kor a múlt és a jövő
szövi át meg át
és fejtőkalapács dübög s van aki csak saját hasznára fejt szemet
gyárt mozdonyt verset vagy esztétikát

Sötét sötét és újra csak sötét s pár fénylépésre
elektromos-csillagok
és meggörbült baromvatság tévasak és tócsák locsogó
kis víz-zuhatok
és kaparószalagüvöltés és por és a csövek vasrózsák
segítő permete
és surrog a csúszdán a szén és pár fénylépésre acélosan
csillog itt a szén és nem fekete

Simonyi Imre

Bartók

zenéket hallasz
muzsikát

ember zokog
farkas üvölt
vihar bög

vagy mégiscsak az ég
szakadt volna le
vagy csupán
egy pentatonba fúlado
hörgéssel — ahogy rendje van —
megszakadt az a harmados
vagy utoljára még
így konganak a hangok
ha meghúzzák a legutolsó harangot
mivel
most temetkezik az emberiség

vagy talán
mégis muzsikát hallanál
zenéket
azt dünnyögi az óvatos fagott
hogy jól vigyázz
mert még akár ma éjjel
rádverhetik az ablakot
s egy sötét jövőendő hajnalát
rikoltja a vadászkürt
— a kakastoll meg közbekukorékol —
akit illet, hogy mindenkinek jelentsék:

rácsozzák már e kis hazát
hol főfoglalkozási ág
lesz immár a börtönviseltség
s hogy valahol egy ártatlan rázza rácsát
hirdetik a jajongó brácsák
s a pribék ahogy körme alá szúr
velődig szisszen a húr
s a dob azt pergi s a duda azért nyög
hogy az udvaron felállt már a négyszög

vagy mégiscsak
a vihar
egy ordas
egy ember hörögne
— egy viharvert-hajszolt-ordas-ember —
vagy egy isten
egy elhagyatott isten könyörögne
irgalomért elvadult híveihez

vagy mégis muzsikát hallanál

mintha
egy fonák medvetánc
ütemére
megcsörrenne a lánc
túlsó végén maga a nép —
valamint a halottasházból
a sírkert felé száll a gyászdal:
e hontalanná vált hazából
egy férfi lépdél teljes gyászban
— elmenőben még visszanéz
s hazányi sírra lát —
hol nemzet süllyed el
— vagy csak egy nemzedék —

s végül
s feleletül meg reményül
dallam kél a vonókon — széles:
hogy az élet
gyötrelmes és gyönyörűsége —
és hogy talán:
— míg élünk a halálon innen —
mégsem lehet elveszve minden:
dúdol a hit
egy árva fuvolán

Hajnal a badacsonyi mólón

A találkozás küszöbéről a Nap
a víz hátán egy elszabadult szigonyt repít,
kihegyezi a hajnal
s engedi védtelen testemig.

S vele a világba belefeszít.
Megkötöz a csodálattal,
hogy sohasem éreztem magam szabadabban.
Állok egy pillanat alatt elkészült világban.

Nincsenek emlékeim. Az éber éjszaka
kihullt belőlem, a jazz-zene,
az asszonyok mosolya, átláthatatlan szeme,
s kisugárzása, mely nehéz, sűrű, mint az óbor.

Nincsenek emlékeim, csak ez a jelen.
Lábamnál a víz alatt a kő fehér,
mint az isten markában lehetett a teremteskor.
S most zuhannak a vízre először a sirályok.

S a megtöretett Badacsony is csak annyit mond:
különváltam a szemeidnek a víztől.
A megkönnyebbült víz hempergeti a tükörképeket:
örülök, hogy víz vagyok, örülök, hogy víz lehetek.

S kosfejeket formál s a mólóhoz döfköd velük,
és sír, mint a gyerek, és nevet, mint a gyerek.
Érzem, innen vezet az út a gyötrelmekhez,
érezem, innen vezet az út az örömekhez.

Testem felgyúlt villáma

A víz, a víz, felrobbantotta a földet, teremtett
tömbjei közt zajosan ideges és kegyetlen medret,
belém a robajlás szédítő némasággá verődött,
elfeküdt testemmel nem kötődtem a földhöz,

aztán lerobbant fentről is, az ég horhosából
sötéten át hasított arcomig medret a zápor,
szikraként ugrott róla, kihűlni verődött
parttalan életemtől a rombolható földhöz,

csak a testem felgyúlt villáma hajolt át némán
a létező elmúlás értelmetlen szakadékán,
a sejtek anyagán túl és a gondolaton innen

örökös hangzások előtti perccé lett a szívem,
aztán megláttam a gondolatot, és érzett újra
testem, mely e percet a halálban elárulja.

A Rigolettó után

— Te, idefigyelj, ezt csak neked mondom, tudom, hogy nem jár el a száz. Itt van nálunk ez az öt tag, névszerint én, — persze, a számár az első, gondold — aztán Péntek — furcsa neve van, mi? — Jakab, Balter és Szalai. Hát szóval it vagyunk mi öten, vagyis a szutyok brigád, ahogyan utánam nevezik a bandát; hülye volt, aki kitalálta! Mondom: itt vagyunk. Most képzeld el: öt ember egymás mellett. Én vagyok a legöregebb, vagyis ötven éves, Péntek az még srác, pontosan huszonhat, Balter az harmincnyolc, Jakab negyven és Szalai megintcsak srác, nem több huszonöttnél. Mondhatom, mi jól összetalálkoztunk! Itt van aztán egyetértés! Persze főképpen a stikliben — gondolhatod! Ha ismersz, azt is tudhatod, hogy ebben én vagyok az első; ilyen a természetem. De azért rászedtek, hogy csináljunk komoly brigádot. Nem rossz, mi? Gondoltam én, megy az, ha éppen akarják! Fogunk egy darab papírt, összedűgjük a fejünket, Balter tanult fiú, az leírja szépen, amit gondolunk és kész a kocsi.

— Te, idefigyelj, ezt csak mókából mondom így, nehogy aztán eljárjon a száz! Tudod, azok a komoly palik ráütnek az ember fejére, ha az ilyenből mókát csinál, ismerheted őket. Legyen brigád, hát legyen! Nem mondom, ezt becsülettel ki kell jelenteni, mert nem hajszolódtak ezzel. Nem, hidd el. Csak hogy legyen. Hát belementünk. Ezt csak neked mondom, mert tudom, hogy nem jár el a száz. Nem azért, mintha félne az ember, hogy így vagy úgy, de ismered a palikat; rögtön azt mondják, hogy komolytalan, ellenséges hang, satöbbi, és így tovább. Másnak én ezt úgyse mondanám, csak neked, mert tudom, hogy nem jár el a száz.

— Szóval ide figyelj! Elsősorban vállaltuk azt, hogy pipec módon melózunk. Vagyishát azokat a szereléseket az új házakon öt nappal előbb befejezzük. Komoly teljesítmény, nekem elhiheted. Rá kell kapcsolni öregem, ezt meg lehet érteni, ha valaki nem is a szakmában dolgozik. Mondom, ez az első. A második pedig az, hogy vigyázzunk egymásra. Én ezen először röhögtem és persze mókát csináltam belőle. Kiadunk mondjuk az asszonyoknak — mert mind nősek vagyunk — egy blokkot, kimenőcédulákkal, azt kitölti az asszony, ha mehet a fiú, arra aztán az érdekelt ráírja, hol volt, mit fogyasztott és mi igazoljuk. Nem rossz, mi? Szóval így hülyéskedtünk az elején. A fene se gondolt arra, mi az, hogy vigyázzunk egymásra! Az ember leteszi a szerszámot, elmegy és kész. No de ezek persze mást gondoltak! Vigyázni kell egymásra, belenézni egy kicsit a másik életébe; ezt, megjegyzem, nemcsak a melósra gondolják, hiszen nálatok, tintanyalóknál is van éppen elég vaj a fejeken, ti is szerettek rosszalkodni; hát szóval így.

— Azt kijelentem, idefigyelj, hogy én most neked, akár rossz, akár jó, mindent elmondok, de ha eljár a száz és valaki azzal jön, hogy engem oldalba rúgjon, ne találkozz velem! Szóval meglett a brigád. Melóztunk. Az jól ment. De az, hogy segítsük egymást, az sehogyan. Körülbelül két hónapig. Akkor jön Ambrus, tudod, bizalmi nálunk, összehív bennünket és elkezd dumálni, hogy így meg úgy, menjünk el szépen együtt színházba satöbbi és így tovább.

— Még jegyeket is szerzett. No, most idefigyelj, mi lett ebből! Hogyan értelmeztük mi az összefogást ezekben a kulturális dolgokban! De ha eljár a száz, komolyan mondom!... Szóval megkapjuk szépen a jegyeket, jól emlékszem, pénteken estére a Nemzetibe. Hát jó. Hazamegyek, mondom az asszony-

nak: Cicuskám — jó öreg cica gondolhatod, négy unokája van! — hát szóval Cicuskám, én pénteken este színházba megyek a brigáddal, légy olyan szíves, készíts nekem egy fehér inget, vasald ki rendesen. Abban nem volt semmi hiba. Megbeszéltük a haverokkal, hogy ekkor és ekkor, itt és itt találkozunk. Gondolhatod, milyen jól festett a brigád! Nem mondom, én a melóban mindig tényleg szutykos vagyok, de ott pajtás! Sötétkéék ruha, fehér ing, és ahogyan illik!

— Megnéztük a darabot. Tetszett. Aztán kijövünk és azt mondja Péntek: lépjünk be valahová egy pohár sörre. Egy ilyen brigád ne lépjen be, mit gondolsz? De erről nem akarok sokat összebeszélni neked. Negyed egykor értem haza. Balter még később, ő Óbudán lakik. Na már most mi volt ez? Elment öt ember, öt családos ember művelődni, aztán egy kicsit sörözni és otthon maradt öt asszony a gyerekekkel. Nem mondom, az elején nem tűnt föl ez nekem, nem is gondoltam én ilyesfélékre. Jól szórakoztunk, fertig!

— Hanem aztán, idefigyelj, egyszercsak tovább mentünk mi ennél. Ja azt még elfelejtettem, hogy persze másnap nem ment a munka. Gondolhatod, éjjel után kerül ágyba az ember, még hozzá elég rendes nyomással! Na jó, mesélem tovább. Mit mondjak, cirka négy este maradtunk ki így és persze elpofáztuk a gyárban is, a mókusok röhögtek rajtunk. Mit gondolsz, használt volna, ha valaki akkor beleavatkozik a dologba és elkezd nekünk lelkifrócsókat adagolni! Fenét! Tudhatod, milyen az ember!

— Hát idefigyelj. Folytatom a dumát. Szóval működött a brigád. Mondtam neked, hogy először csak úgy ötletszerűen mentünk sörözni, de a második esetben már előre megbeszéltük, hogy ide és ide lépünk be, bevágtunk egy rendes vacsorát, ittunk egy csomót, elment rá fejenként legalább ötven forint. Gondolhatod; színházjegy, vacsora, ital és honnan vettük el ezt a pénzt, mi? A családtól. Na jó, most már ha ennyire benne vagyok a buliban, elmondok neked mindent.

— Májusban — ezt jól jegyezd meg! — egy estére a Rigolettóra volt jegyünk. Ez volt éppen az ötödik kirándulás. Az én Cicuskám akkor már fintorgatta az orrát: hogy mi a fenének ilyen melósna az opera, okosabban tenném, ha megmondanám nekik, hogy hagyjanak engemet a csodába, menjenek a fiatalabbak, ha már minden árom ilyesfélét akarnak produkálni.

— Persze nem engedtem, magyaráztam neki, ahogyan tudtam, nehogy azt gondold, hogy azért, amit Jakab előkészített: fenét! Akkor én még nem is tudtam arról. Cirka három nappal később, ezt jól figyeld meg, ez az étkezében történt, ebéd alatt. Én rendszerint szemben ülök Jakabbal. Ja, itt még közben el kell mondanom a családi helyzeteket. Szóval Jakab! Ennek három gyereke van, a felesége egy üzletben kiszolgáló. Péntekéknél két gyerek van, az asszony varrónő egy szövethuzatban. Balter is nős, egy kislányuk van, az asszony tanítónő és Szalai, ő is házas, két fia van, az asszony fogtechnikus.

— Na már most! Ezt jól figyeld meg! Megesszük szépen az üzemi kosztot, a húslevest, a paradicsomos káposztát, sertéssülttel, iszunk rá egy pohár vizet és akkor közelebb hajol hozzám Jakab Jani.

— Ide hallgass, Sanyi bácsi: a Rigoletto után jó lenne valami rendes nőket fogni; mi a véleményed?

— Mit mondjak neked? Az első pillanatban elkezdett engemet csiklandozni a dolog. Komolyan mondom, én huszonhét éve élek együtt az asszonnyal és istenemre mondom, összesen kétszer léptem félre, de az is mikor volt már: katonakoromban. Nem kell magyaráznom, hogy a férfiembert piszkálja az ilyesmi,

úgyis hiába tagadnám előttem, te sem vagy egészen fából. Képzeld csak el, mi mindenre gondoltam én! Persze a többiek is, mert Jakab Jani nekik is említette a dolgot. Mi lesz a Rigolettó után!? Ne mondd ki előre, hogy ez piszok-ság, ismerheted az életet, sokszor van úgy, hogy az elején nem tudja az ember, mi sül ki a dolgok végén. Csak furkál benne valami disznóság és képes arra is, hogy azt egészen elfogadható dolognak tartsa.

— Akkor négy nap volt még az esetig. Persze elég sokat beszélgettünk erről a bizonyos nődologról és ha őszinte akarok lenni, meg kell mondanom neked, hogy örült módon izgultam! Képzeld csak el: egy fiatal, csinos nő nekem... Hát szóval izgatott a dolog, de egyszercsak észrevettem, hogy a lelkiismeret is kezd furdalni engemet. Az istenit, Sanyi, mi az öreganyád kínját akarsz te, nem nőtte meg a fejed lágya, Sanyikám? Ott van az a szegény, rendes asszony, gyerekeket szült, nevelt, jó hozzád, lesi minden kívánságodat, és te valami fiatal nővel akarsz kikezdeni a Rigolettó után?! No de sokszor győz az emberben a rossz, ezt nem kell magyaráznom, tudjuk mind a ketten.

— Most azzal folytatom, hogy nekem például a Rigolettó csodára tetszett. Néhány melódiát ismerek is belőle, sokszor eszembe jut és füttyörészgetem. De mit dumáljak össze-vissza?! Szóval kijövünk az előadásról, Jakab Jani belémkarol és azt mondja:

— Sanyi bácsi, gyertek, ülünk fel egy buszra, elviszlek benneteket egy mókás helyre, meglátod, megéri.

— Nem mondom, engemet alaposan fölforgatott az előadás, a sok duma és készülődés is, ami előtte volt, hát azon veszem észre magamat, hogy már fent is ülünk egy ilyen és ilyen buszon, a számát meg se mondom, mert nem érdekes. Elég az hozzá, hogy Jani kalauzol bennünket. Mit mondjak, valahová kifelé mentünk. Előbb egy vendéglőbe, ott bevágtunk egy vacsorát, megittunk ötven két liter bort, ez az egész. Aztán fizettünk és Jakab Jani máris irányít bennünket kifelé. Arra pontosan emlékszem, megnéztem az órát, negyed tizenkettő volt. Na már most! Megtehetném azt, hogy össze-vissza keverjek itt neked mindent, de én belevágok a közepébe. Szóval Jani elvitt bennünket a közelben egy elég zajos presszóba, ma már tudom, hogy ő itt régebben elég gyakori vendég volt, ismert néhány jófirma nőt, ezekkel előre megbeszélte, hogy máma jövünk és a nők ott is voltak, hárman. Mit mondjak: elég jóképű nők, elég fiatalok, fogalmam sincs arról, mit éreztem én, amikor Jani bemutatott bennünket egymásnak. Szóval egyrészt izgatott a dolog, nem mondom, mert a srác már persze előre tudatta velünk, hogy ezek nem sajnálják magukat, csak itatni kell őket és mehet a kocsi.

— Ne járjon el a szád, őszinte leszek. Megmondom neked, ilyen kiforgatott izgalmat én még talán sohasem éreztem! Gondold el, akármerre fordultam, azt képzeltem, hogy itten mindenki ismer engemet, mindenki néz és azt mondja a szemével: ejnye te mocskos Sanyi bácsi, elment egészen az eszed, most akarsz kilépni a nadrágodból, huszonhét évi házasság után? Istentelenül komisz érzés volt, mondhatom. Közben persze üldögéltünk két összetett asztal körül, egy dundi barna nő mellettem, a másik oldalamon Péntek. Az angyalát, mi lesz ebből? Hallottam én valamikor, hogy az ilyen kiruccanás, ha meg is történik, nem jelent többet, mint ha leviszi a szél az ember fejéről a kalapot. Utána fut és fölveszi. Az ám, de most, amikor én voltam benne a buliban, egészen másnak éreztem a dolgot!

— Ittuk a duplákat, konyakokat, a nők elég rendesen viháncoltak, ren-

deltettek maguknak, az én szomszédom elkezd hozzám dörgölőzni, és én egyszer csak azt érzem, hogy a füstös levegőben megjelenik a feleségem arca, amit annyira megszoktam és gondolhatod, mit éreztem.

— Nem is tudom, mennyi ideig vacakoltunk így, a fiúk alaposan belemerültek már a mókába, én pedig, mintha a szél ütött volna meg, csak bámészkodtam, izgultam a nő mellett és elkezdtem remegni a képzelődéstől, hogy az asszony így, az asszony úgy, ha én hazamegyek innen, biztosan elpofázom, mi történt, mert nem bírom megállni.

— Most képzeld el, mintha egy ócska filmen történt volna: Jakab Jani odahajol hozzám és azt mondja: Gyere, Sanyi bácsi, elkísérjük a lányokat, te neked biztosan nagyon örül majd Ibolyka és nem bánja, ha ott leszel nála fél óráig. Ez az Ibolyka, ez a barna gömböc belémkarol a széken és rámhajtja a fejét, fölnéz rám, hát mit mondjak?! Makogni kezdtem, hogy így meg úgy, későn van már, jobb lenne hazamenni szépen, satöbbi és a többi. És itt megint egy olyan marhaság jött, mint a filmekben: képzeld el, a nő otthagyt engemet és belekarol Péntek szakiba, föláll vele. Mit mondjak, én csak bámészkodom és azon veszem észre magamat, hogy Jakab Jani és Szalai is áll már, azt mondják, hogy várjuk meg őket itten, nemsokára jönnek.

— Ketten maradtunk Balterrel. De ez az egész jóformán egy perc alatt történt és ők kimentek a nőekkel. Tudod, addig én nem tudtam elképzelni mi az, hogy az emberek vigyázzanak egymásra. Én vagyok a brigád vezetője, össze vissza dumáltak nekem sokmindent, de azt, hogy jön egy pillanat, amikor egy ember egész életét kell gyorsan visszatartanom valami becsstelen marhaságtól, ezt én csak abban a pillanatban kezdtem megsejteni, amikor ezek kimentek a nőekkel a presszóból. Nem kellett több, csak két másodperc és tisztán láttam, hogy most három rendes asszonyt mennek megcsalni, három családi fészekbe rondítanak bele.

— Összenéztem Balterrel és csak annyit tudtam mondani: mi ez, komám? — és fölugrottam, rohantam az ajtóhoz, az utcára, hogy utánuk kiáltsak, jöjjetek vissza hülyék, érdemes egy ilyen negyedóráért eldobni a becsületet, megcsalni egy feleséget?! Most éreztem, hogy felelős vagyok értük, mind a háromért, akiket rámbíztak, nemcsak a gyárban, hanem általában. Az utca üres volt már akkor, legalább is őket nem láttam. Visszasiettem, Balterrel elintéztük a ceppet, és mind a ketten kábultan mentünk ki az éjszakába. Nesze neked, brigád! Irtó módon bántott engemet a dolog. Amikor megemlítettem, Balter azt mondta, őt is bántja. Sétáltunk az utcán, vártuk őket.

— Azóta sok mindent tudok már. Neked csak azért mondtam el, hogy te is tanulj belőle, de ha eljár a szád, komolyan mondom, ne találkozz velem...

A lombok közt...

A lombok közt már félig kész
Az épület,
Tüzes lombok írják a köre
Betűiket,
A halvány ég, a rozsdaszínű esték,
A lucfenyő, a csönd,
A langyos nyár, az első nyomdafesték
Emléke így köszönt.

Köszöntő emlék... Boldogság és bánat
Sugallata, vegyes
Gyümölcsök íze, illata, a tájat
Felbontja, részletes
Sötét részletezett összetevők s fáradt,
Csüggeteg színek élénk emlékére.
Hiszen e boldogságnak
Úgy hittük, nem lesz vége,
Nem lehet soha vége.

Aztán mélyült a táj. Ahol a füvek égtek,
A lombok is feketések.
Elég néha a csillagokra nézni,
Talán egy arc... Talán csak ez az élet.
S ezernyi arc mögött az egy emléket
Keresed, ha kiégni
Nem tud a szenvedésed.

De jó, hogy ott a ház, de jó, hogy annyi emlék
Védi a léted, ember.
Ha bujdosnék, magamban hova lennék?
Küldtél az útra, menj el.
S én elindultam, s meg nem bántam, s néha
Mégis felködlik az a másik út.
A falukban már illatos a széna,
És festik a kaput.

Ez a sorsa az örök vándoroknak,
Kik sátrat vernek városon, hegyen.
Mások repülnek, ők csak bandukolnak,
S repülnek ők, amikor más megyen.
De jó, hogy ott a ház, de jó, hogy annyi emlék

Rejti a léted, ember.
Ha megállnék, magamban hova mennék,
Küldlek az útra, menj el.
Ez hát a sorsa az örök vándoroknak,
Mégis felködlik az a másik út.
Amikor éj volt, nekik hajnalodtak
A dalok, melyek néha szomorúak.

Hát így megy...

Hát így megy ez,
Ez a világ,
Hogy napra nap,
És évre év,
Egyik levél
A másikat,
És egyik lomb
A másikat
Ledobja, ám a régi törzs
Ágán nyit ág.

Fehér virág
Ez a világ,
Hogy napra nap
És évre év,
És ágra ág.
De majd az ősz,
De majd a tél
Kibékít minden új
S régi csodát.
Tanulj
Meghalni, mert ki él
Csak így élhet tovább.

Mindenkinél
Jobban megvéd

A vágy.
Tanulj élni.
Ha szenvedsz
A töredelmed
Remélni.
Kell-e más,
Hisz minden szépség,
Egészség
Mögött sokezer év
Vonulatát
Viszed tovább.
S a könnyed is,
A könnyed is
Tudja-e más,
Mint az az elszánt
Kései ragyogás,
Mint a közösség.
S a szíved is,
Ha majd az ősz,
Ha majd a tél
Elküldi sugarát.
Mindenkinél
Jobban megvéd.
A lét
Sugallatát
Őrizd, ha majd
Meglélsz egy új hazát.

Agh István

Derékig aranyban

Ébredek csikónyerítésre,
szobámba tipeg a jérce,
piros bot a napfény,
gyenge még ütése.

Aratók vágják a rendet,
csak sárgarigó kerreg,
lassan kimelegszik az is,
lányok a víztől megesnek.

Barna bölcsők, kalászkok
ütődnek a lábhoz,
tüskés szájak
fényes kalácshoz.

Reggeltől estig kaszáltam,
derékig aranyban álltam,
harmatra, verejtékre nőtt
az én árnyam, szakállam.

Újkori várrom

Látom a forró levegőt,
betemetik a háztetőt
ezüstlevelű fák.
A hüvösben, kémény tövében
galamb fürdik, diófaág.
A füst hőségtől fényeres,
régí asszonyok lelke
remeg a kémények felett,
s elszáll a végtelenbe.

Fal hámlik —
sárga törmelék: csalánon mész-szirom,
döngölt fal izzik vörösen
mint márvány a síron,
verebek szalmaszállal
szárnyalnak, arany uszálllyal,
sárgacsőrű fiakat
őriznek a kalodalyukak.
Ez a fal vadméhek, darazsak
palotája, már muzsikál,
kis hegedűsök rajzanak,
húzatja velük a nyár.
Ha tehén bődül éhesen,
rétekre trombitál a ház,
jászolba teríti a szél
a száraz kórók illatát.

Ó, istállóktól örökre eloldott
ökrök, lovak!
Penészes alom, vaskarikák
idézik voltukat.
A múlt, mint holdvilág ragyog
a kis tehénre minden éjjel:
apám élnek ott mezítláb
vasvillával, ostornyéllal.
Elalszanak az állatok szívében,
mint lüktető kazlakban régen,
mire a csordás kihajthat,
ők álmaikba belehaltak.

Ég időtlen madarai,
istennek kedves fecskék
cikáznak pókháló között,
akár az emlék,
mindegyik fészket épít,
itt csak madár meg lélek épít
sárból, virágból.

A múlt halálos kinját
hallom e házból,
újkori várrom,
süket régi csatáktól,
rossz szekerek,
kilőtt ütegek
világnak a homályból.

Május

Szerelem tűzvésze, bujálkodás körül,
virágpor, sárga láz, a lombokon ragály.
Párák fényeit húzza a vadgalamb
hegynek meredeken — zörög a cserebogár.
Szerelem, megtalálász mindenütt mint a szél
— nem vagyok átkozott, ne hagyd hogy az legyek —
lobogásod világ végéig ér.
Úgy énekel az ég, mint kék szódásüveg.

Pálos Rozita

Közös nevező

Itt a váravárt várakozás ideje.
Remélt és nem-remélt örömök
édes vigíliája s egyben csendes
váfaja a félelemnek, mit a jövő
ünnepre virradó fájdalom előre fogan.

Várni a szebbre — tán ennyi a legtöbb.
Minden ember közös nevezője.

Én szelíden várok.
A vén kútgémtől ellesett nyugalommal,
minek vödrével naponta vizet merítek
oltani galambok, szavak, virágok
szomját. Ha üdeségükkel megtelik a kert,
nővéreim, a rózsák hálából versembe
hullatják szirmukat
s e hallatlan pillanat pelyhe
áldozati magasba lendít, hol érzem:
nem győz le semmi engem, míg szerelmed
és a tettek védene

Angyal Endre

A modern cseh irodalom útja

(Vázlat)

Egy-egy népről adott sommás jellemzések többnyire egyoldalúak. Eléggé elterjedt például az a nézet, hogy a csehek „józan és racionalista”, sőt „nyárspolgári” típusú emberek. Ennek a tételnek hamisságát azonban mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a XX. század cseh irodalma elsősorban a nagy költők, a jeles lírikusok alkotásaival dicsekedhetik. Az 1924-ben fiatalon meghalt Wolkertől az ugyanebben az évben született Sotoláig a költők egész galériája vonul el szemünk előtt, s e költők mindegyike méltó az európai líra legjobb hagyományaihoz.

Nemcsak méltók hozzá, hanem maguk is gazdagítják, színezik ezt a hagyományt. Már a két háború közti cseh költészet igen szerencsésen egyesíteni tudta a formai korszerűséget és az eszmei haladást. A cseh lírikusok modern művészek voltak, ugyanakkor pedig baloldali, sőt a legtöbb esetben kommunista alkotók. Szocializmus és modernség itt sohasem jelentett ellentétet, hanem egységet és harmóniát, olyan harmóniát, amelyet a legnagyobbak életműve szentesített.

E nagyok közül sokan megérték a felszabadulást, s némelyiknek működése napjainkig nyúlik. Nélkülük elképzelhetetlen a mai cseh irodalom spektruma. Stanislav Kostka Neumann (1875—1947) lírája anarchista kezdetektől az igazi szocialista költészetig ívelt, s a fasiszta háború és német megszállás idején írott verse (*Légy büszke hát*) egy egész poéta-nemzedék emberi, művészi és társadalmi hitvallását fogalmazta meg:

*Légy büszke hát;
kitartottál,
nem szennyezted be se szíved, se szád
hamis beszéddel.*

— — —
*Kaszált és kalapált
és hű maradt e nép.
A virradatra várt,
várt, hitt s remélt.*

— — —
*Az új termést ő költi el
övéivel.
Útjából el! Oltárt emel
testvéri kornak.*

(Garai Gábor ford.)

Neumann harcostársa volt Konstantin Biebl (1898—1951), ugyancsak a forradalmi költészet képviselője, aki azonban benne élt a XX. századi ember bonyolult, ellentmondásos érzelmvilágában is. Hasonlóan jellemezhetjük a pályája derekán elhunyt František Halas-t (1901—1949.) Proletár-ivadék volt — amellet mégis az egyik leginkább „modernista” író. A „semmi és a halál költőjének” nevezték, de ugyanakkor harcos baloldali ember maradt, aki érzékenyen reagált a fasiszmusra, és költői fegyvereivel fölvette ellene a küzdelmet. Nagy művésze volt az újszerű költői nyelvnek. Ősz című versében már 1931-ben olyan hangot ütött meg, amely átzeni az egész modern cseh lírát:

*Ezernyi madárszárny-becézte őszi ég
tikkadt torkunkat enyhítsd a remény harmatával
sugalmazd tágra szemünket mely mereven néz feléd
csordultig telve jaj szorongó várakozással*

— — —

*Nézd a ludakat hogy csapkodják szárnyukkal a rácsot
amikor szürke húgaik fönne délre húznak
íme a lélek képe aki előtt egy percre felviláglott
a visszatérés szépsége mit tán csak a halottak tudnak*

— — —

*Tépjétek föl a köd burkát a be nem érett reggelekért
s szépségért mely mindig új s új döbbenetbe fut
a zsenge vadócért mely szerelmet nem ért
s virága gyöngédsége keserűségbe fult*

(Rónay György ford.)

Ime, a modern európai, sőt világ-líra hangja, a Pablo Nerudák, Garcia Lorcák, Paul Éluardok hangja: s mint ezek, úgy a modern cseh líra is korszerű formában szól a kor emberéhez. Érthető, hogy ahol ilyen mesterek és példaképek álltak az ifjabb nemzedék előtt, nem verhetett mély gyökeret a szkematizmus és a személyi kultusz költőietlensége. Igaz, a fertőzés 1950 körül a cseh irodalmat is elérte. Magunk olvastunk ebben az időben a *Rudé Právo* hasábjain egy ditirambikus, mégis szólamszerű ódát, amely — egy sertéshizlalda felépülését ünnepelte! A cseh költészetet azonban ekkor sem ezek a tollnokok jellemezték, hanem a nagy művészi és forradalmi tradíciók folytatói.

Közülük a legnagyobbak, Vítězslav Nezval-nak (1900—1958) élete csak négy évvel ezelőtt lobbant ki, így bátran kortárs-költőnek is számíthatjuk. Hatalmas alkotóerő, mély képzelőtehetség, sokoldalú kísérletező-hajlam és képalkotó-adottság nyilvánult meg egész költői és prózai életművében. Merész formai újításaival ő is a modern „nyelvi alkémia és ezotérikus kombinációs művészet” poétája volt — hogy G. R. Hocke kifejezését használjuk — de, a többi cseh modern költőhöz hasonlóan, ő sem szakadt el a haladástól, a néptől, a cseh tájtól, s Prága városától, amelynek egyik legnagyobb ismerője és értője volt. Erről vallanak az 1951-ben írt *Strófák Prágáról*:

*Nehéz, Prága, nehéz elhagyni téged,
nem látni a Hradzsint s a Miklós-templomot.
Fecskéd, mely félve hűvös szelek közt forog,
a tornyot, hová mindig nyárra tér meg*

— — —

*s mellyel nem tudtam soha még betelni:
tág tájak képét a petríni utakon,
a Moldva tükrét ha a fény belengi,
mint a halból, melytől kicsit undorodom,*

— — —

sok ablakod, tetőd, ablaktáblád, toronyló
utcád, hozzám hasonlít minden ember itt,
sok rossz tetőd, melyekhez nincs hasonló,
s még inkább fülemben visszhangzó verseid.

— — —

Harangod hallaná az ember még egy
percre, mikor füle már szavadra süket.
Nehéz, Prága, nehéz elhagyni téged.
Újra élnék érted s meghalok nélküled.

(Orbán Ottó ford.)

Biebl, Nezval és Halas nemzedékéből valók a cseh líra ma is élő idősebb nemzedékének tagjai: Jaroslav Seifert (szül. 1901), Vilém Závada és Vladimír Holan (mindkettő szül. 1905). Seifert osztályharcos költő — néha Majakovszkijra és József Attilára emlékeztető hangvétellel —, de, hozzájuk hasonlóan, igazi lírikus is. Az élet szépségét és a leigázott nép sorsának tragédiáját egyaránt meg tudja szólaltatni. Nagyon rokonszenves ember, s nem csodáljuk, hogy a gyermeki szeretet hangjai is megszólalnak költészetében.

Holan a kísérletező, merészhangú, újat-kereső lírikusok típusát képviseli. Az irodalmi nyelv megújítására törekszik, az „absztrakt” és „konkrét” elemek egyesítésére. Sok más cseh kortársával együtt őt is megérinti az európai expresszionizmus, amely azonban nála a „baloldali expresszionizmus” stílusává fejlődik, a második világháború alatt pedig „expresszív szlávizmussá”, amikor *Panychida*-jában (1945) meggyászolja a fasizmus szláv áldozatait.

Válságokon és ellentéteken vezet át Závada költői pályája. Választ keres az emberiség nagy kérdéseire, vívódik önmagával és a művészi formával. Vívódásainak azonban megvan az eredménye, éppen akkor, 1950-ben, amikor olyan nagy volt a rossz, jelszavas, tartalmatlan költészet veszélye. *Népünnepély* című versében Závada megtalálta azt a hangot, amely a szocialista poézis hangja, ugyanakkor azonban a modern életé, a korszerű humanizmusa is:

Zenekarok.
Körhinták.
Tombola-játék.

— — —

És örvénylik a parkett.
És zizeg a fasor.

— — —

S a szavak és a zene áramában
keresik és
csalogatják egymást
a szemek,
a kezek,
a szájak.

— — —

És új tündökletes konstellációban
vonzza az ember az embert.

(Kardos László ford.)

Valamivel fiatalabb ezeknél a költőknél František Hrubín (szül. 1910.). A cseh tájak költőjének indul, de a második világháború alatt megszólaltatja a hazaszereget és az egyetemes humanizmus hangjait is, majd pedig egyfajta „kozmosz poézishez” jut el. Kortársát, Oldrich Mikulášek-et (szül. 1910) viszont főleg az élet ellentmondásai foglalkoztatják. Lírája sokat tanult a pszichoanalizistól, abban a törekvésében, hogy hangot adjon a tudaton aluli, vagy öntudatlan világnak. Érdekes és sokoldalú lírikus, aki — minden mélybemerülése ellenére — a kor eszmei és politikai harcából is kivette részét. Ez egyébként majdnem minden modern cseh költőre jellemző. *Vallomás és szolgálat* — talán így foglalhatnók össze legtömörebben a modern cseh líra lényegét.

* * *

Érdekes színfoltot jelent a cseh lírában a fiatalabb költők nemzedékének feltűnése: Miroslav Holub (szül. 1923), Jiří Šotola (szül. 1924), Karel Šiktanc (szül. 1928) és Miroslav Florian (szül. 1931). Nemcsak mint kortársak, hanem mint íróársak is érzik együvé tartozandóságukat. Ők képviselik a mai cseh líra derékhadát, s a XX. és XXII. kongresszus utáni tisztult légkörben újult erővel folytatják munkájukat. „A mindennapok költészete” — ez művészi hitvallásuk. Šiktanc és Šotola a *Literární noviny* újabb számaiban — egy irodalmi vita kapcsán — elméleti formában is kifejtették *ars poetica*-juk lényegét. Šiktanc a költői önismeret fontosságáról beszél. A költő — hangoztatja — csak a maga világából kiindulva alkothat, nem írhat valaki másnak a nevében, még akkor sem, ha ez legjobb barátja. Ugyanakkor kiemeli, hogy a költői ihlet legfőbb forrása a konkrét világ. A költői tárgyválasztás a mai korban szükségszerűen kibővül. Éppen ezért az írónak nem szabad a fejlődésben megállnia, nem szabad egy sikeres verseskötettel megelégednie. Egyéni elmélyedés és konkrét inspiráció mellett aztán *közösség* is kell a költő számára, persze nem formális és külsőleges alapon, hanem igazi, zajló irodalmi élet alakjában.

Šotola — akit Šiktanc Holubbal és Floriannal együtt barátai és költőtársai sorában említ — hasonló gondolatokat fejt ki. Kimondja, hogy nincs „örök recept” a költészetre, nincs nagy P betűvel írt Poézis. Művészi eszményképét Tadeusz Rózewicz-ban látja, napjaink talán legnagyobb lengyel írójában, abban az alkotóban, akinek életműve ellentét a „tisztá költészetnek”, ugyanakkor igen gazdag művészi és emberi értékekben.

* * *

Bármennyire is a líra adja a modern cseh irodalom élvonalát, nem mellőzhető az epika, sőt a dráma sem. Ebben az évben ünnepli nyolcvanadik születésnapját a csehek író-nagyasszonya, Marie Majerová (szül. 1882), kitűnő utirajzok és magyarra is lefordított, munkás-tárgyú regények szerzője. A másik nagy író, Marie Pujmanová (1893—1958) már néhány éve halott, de — akárcsak a lírikus Nezval — ő is még a mai irodalomba tartozik, főleg nagy regény-trilógiájával, amelyben a haladó cseh értelmiség küzdelmeiről, vívódásairól, külső és belső átalakulásáról rajzol körképet.

Negyvenhét éves Jan Drda (szül. 1915), aki — úgy látjuk — ma a cseh prózában legnagyobb mestere. Mint ember is igen érdekes, színes egyéniség: přibrami bányászcsalád sarja, de egyetemet végzett s már 1945 előtt feltűnt az irodalmi életben. Élénk, mozgékony szellem, fáradhatatlan vitatkozó, élesszemű megfigyelő. Hemingway és Veres Péter — ezek az írók jutnak eszébe annak, akinek alkalmá volt Drdával személyesen megismerkednie.

A *Néma barrikád* elbeszélései, a második világháború és a fasiszta uralom eseményeinek művészi rajzával, magyar fordításban is nagy sikert arattak, s ma már vitathatatlanul az újabb kelet-európai próza klasszikus alkotásaihoz számíthatnak. Megérdemli azonban a figyelmet és elismerést a *Forró föld* is, ez a pompás utirajz Drda chilei és brazil látogatásáról. Legutóbb Kubában járt az író. Erről

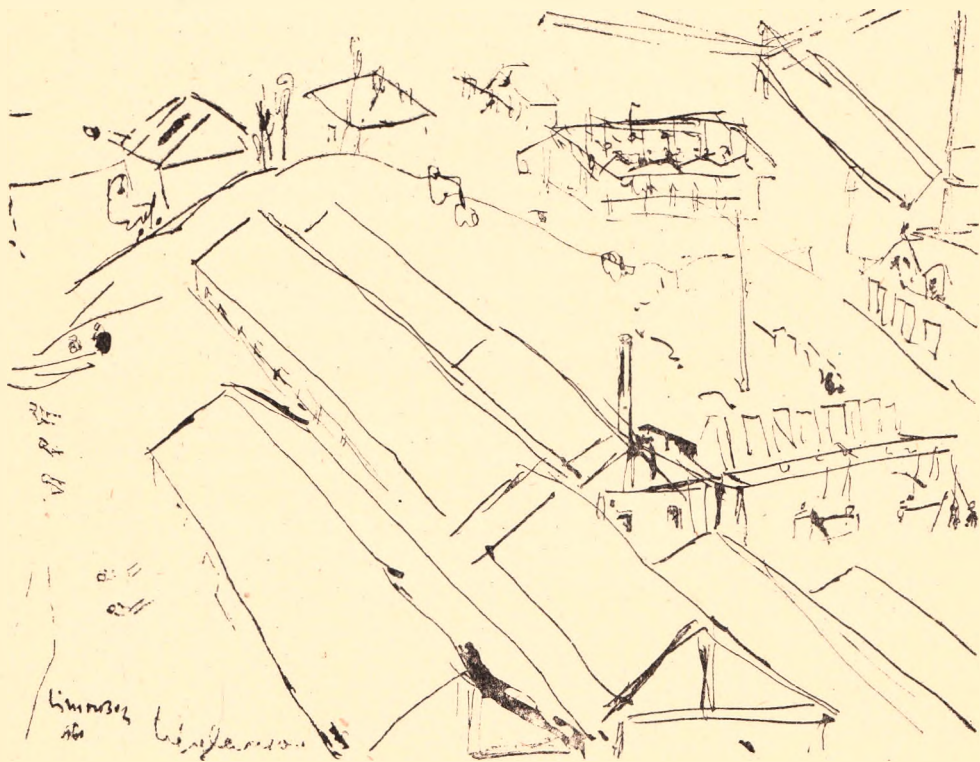
szóló beszámoló-sorozatát a *Literární noviny* közölte, s bizonyára előbb-utóbb magyarul is megjelenik.

Megjárta a külföldet, de a fasiszta gyűjtőtábor is Norbert Fryd (szül. 1913), a mai cseh prózának másik jelentős alakja. *Élők doboza* című műve, az 1956. évi cseh kiadás nagy sikere után, most magyarul is megjelent. Fryd kitűnően ért ahhoz, hogy a koncentrációs tábor kissé már „agyonírt” témájáról is újat tudjon mondani, s alakjait ne az olcsó fekete-fehér-színezés eszközeivel, hanem művészi és emberi hitelességgel ábrázolja.

Új utakat keres a próza is, a fiatalabb írók alkotásaiban. Sok vita fogadta Karel Ptáčník (szül. 1921) regényét, amelynek magyar címe *Város a határon* volna. A merész témájú regény miatt sokat támadták Ptáčníkot, s a szkhematizmus vissza-visszatérő bajnokai még egy-két évvel ezelőtt is bírálták a művet. Ma világosan látjuk a regénynek és Ptáčník művészi egyéniségének értékeit. Említett cikkében a lírikus Šotola is sok szeretettel említi prózaíró-társát.

A szkhematizmus írójaként, fellengős és üres versek szerzőjeként kezdte pályáját Pavel Kohout (szül. 1928), hogy aztán napjaink frissebb légkörében megtalálja igazi énjét, s megírja azt a drámát (*Ilyen nagy szerelem*), amely méltán lett világ-sikerré.

A XXII. kongresszus után nagy pezsgés indult a cseh irodalmi életben. Ez — mint láttuk — elsősorban a lírában jelentkezik, de kihat a prózára, drámára is. A cseh irodalmi lapokban, így a többször említett *Literární noviny*-ban élénk viták folynak. Még nem alakulhattak ki megállapodott vélemények, de a külföldi szemlélő előtt is nyilvánvaló, hogy napjaink cseh irodalma merészen átlendül a szkhematizmus és provincializmus buktatóin, s méltán képviseli legjobb hagyományainak európai színvonalát.

Simon Béla rajza

És ne mondja senki...

És ne mondja senki: „Hagyjon békén!”,
ha mellészegődöm az utcán áprilisi szélben
s megszólítom: „Mondd, mi izgat téged
Giotto festészetében?”,
vagy: „Nézd, ma olyan pirosak a lányok,
mint a húsvéti nyulacska szeme,
mint koratavaszi pattanások.”

Ne mondja senki: „Mi bújt magába?”,
ha a Dunaparton a vállára csapok,
hogy lerogyunk egy vakító-fényes padra,
de kacagjon — és mint régi ismerősök
egymás szavába kapva,
gesztusainkat plakát-szárnyként szórjuk
szélbe, tajtékba, zsúfolt kirakatba!

Ne mondja senki: „Elegem van. Már elmehetne.”,
a zsebekben se nyúlhatnak ki kések,
mint pimasz kölyök, azért se hagyom békén,
zuhogjatok csak firtató kérdések,
hisz, tengert faggat a szél a világ végén,
s kezdődnek már az ég-és-föld-közötti
zápor-nyelvű gyors beszélgetések.

Mit bánom én, hogy professzor, vagy postás,
ha vita közben egyszer csak rákiáltok:
„Nemde, a régi postakocsik, mint keréken futó
sárga tulipánok?”,
vagy: „Most, most nézz fel a galamb-pettyes égre!
Rossz kedved’, tudom, a kanálisba vágod!”,
— hát fogjon karon és ne mondja: „Menjen a fenébe!”

És ne mondja többé senki: „Mi közöm magához?!”,
a gyanakvó szemek ocsmány hunyorgását
annyiba veszem eztán, mint kecses szélkakas
beteg nyikorgását,
Ó pattanjatok fel végre ingnyakak és szájak,
áprilisi szél, te légy jelképe hazámban
a szívig ható kitárulkozásnak!

Csordás János

Máglyafény

Keserved egyszer földet ér,
sok álmod nem lesz semmiért,
valami belőled kihajt,
piros virág lesz, piros vihart

Áhított üdvöd megterem
égi mezőkön, tengeren,
s megérzik majd a viharok
súlyában kristály-bánatod.

zúdítasz elhagyott helyedre,
s tövisből koronát fejedre
úgy teszel, mint ama szent-helyi,
s homlokod tüske szegélyezi.

Nem voltál rest: az álmod
időhöz, térhez láncolt,
s mi vonzott: hát e kor
mélyében bűvó Paradicsom —

Ezért égtél és égsz, amíg
megnő, mi szépen sarjazik.
s ha kihuny veled a máglya,
megmarad világossága.

Új fények

Ha most, e késő-őszben
felnýílna a bádóg-lakat,
s kilépnél onnan, ahová
halálomig bezártalak —

Ha most, e késő-őszben
feltörnél, ide hozzám,
halálhoz kötő bogaid
én kibogoznám —

Ha most, e késő-őszben
támadna kedved élni,
lenne erőm életemet
neked ítélni —

Most, e szép késő-őszben
új fények ragyognak,
a boldogság megszületik
erős, okos porontynak —

S ha most, e késő-őszben
eljöhetnél, meglátnád
jövendő korok pislánó
örök világosságát —

Én most, e késő-őszben
új hittel töltekezve
azt siratom, hogy nem vagy az
örök napfényhez kötve.

(1961)

Út nem vezet ki a világból

Céltalan lovagolt, magányába görnyedve. Mindegy merre, csak egyedül lehessen. Otthon nem lelte helyét. Érezte, titokban figyelik. Felesége a varráss mögül. Lopott pillantásai szúrta.

Újságjához menekült, de a néma kérdések nem hagyták nyugton. Letette a lapot, cigarettát sodort. Aztán mégsem gyújtotta meg, visszarakta a dózniba, a dohány közé.

Felállt.

— Megyek — mondta s bekecsébe bújt, fejébe nyomta a kalapot.

— Hozzá? — oldódott meg az asszony szemében szorongó reménykedés. — Beszélj vele, Sándor?

Tétován markolta a kilincset: — Sose hallgatott rám.

— Azért, elmehetnél — mondta az asszony. — A nyilatkozatért valaki úgyis elmegy.

— Valaki — mormogta.

Puhán, zajtalanul vitte a ló.

Éjjel esett, fújdogált a szél. Meg-megremegtette az utca lebegő ásítását. Vasárnap. Tétlen nyugalom, minden megreked. Tompa tunyaság terpeszkedik. A hétköznapi más! Mozgás van. Járnivaló, intézkedni! A cselekvés éltet! Alig várja a holnapot. Holnap. Holnap felharsannak a hangszórók. Népművelők jönnek. Előzönlök a falut. Ciprit is felkeresik. Nem ismerik azt az embert. Büszke, önérzetes. Megbánthatják. Cipri heves, hamar dühbegurul. Csak rontana a helyzetén. Pedig ezen már nem lehet változtatni. Rendelet van, világos, érthető. Nem hagy kibúvót. Most nem térhet ki előle, mint akkor. Vagy ő marta volna el a hirtelen kimondott szóval? — töprengett. Hányszor meghányta-vetette magában. S mindig békecséje az ár!

Csuklóján meglazult a kantárszár, a ló kedvére poroszkált az alacsonyan boruló szürke ég alatt. A kéményekből visszacsapódott a füst. A felhők lenyomják.

Ráhengeredett az emlékezés.

Nem, nem akartam rosszat — védekezett magában. Se neked, se a fiadnak. Te makacskodtál, Cipri. Én azt akartam, hogy velem maradj, köztünk. Együtt dolgozzunk.

Megidézte gondolatban szikár, egyenes alakját. Csontos, kemény arc, szája sarkát a sebhely vékony forradása kesernyésre árkolta. Gránátszilánk. A front emléke. Most egyszerre úgy tűnt, mintha mindig is jellemezte volna ez a kifejezés. Lehet, hogy téved. Vidám, mókázó legény volt, sokat bolondozott a lányokkal. Talán kicsit könnyelmű, bár amit egyszer a fejébe vett, abból nem engedett már akkor sem.

Cimborája volt, kenyerespajtás. Jól kiegészítették egymást mindenben. Ő, Bartha, termetre alacsony és zömök, erőssége a megfontoltság. Ő is hajthatatlanul ragaszkodik ahhoz, amit elhatároz, csak másképp; Cipri átgondolatlan kijelentésekhez görcsölődött. Konoksága már-már bősítette.

A régi barátságon ez sem rontott, egyre erősödött az évek során, viszontagságokban edződött, acélosodott. Már élcelődtek rajtuk: „mintha összenőttek volna”. Egy napon tartották lakodalmukat.

Akkor borult fel az egyetértés, amikor a sorsuk már felderült. Megpróbálta helyrehozni. Latbavetette szavát, tekintélyét. Elkésett. A listát felterjesztették. Tévedés — magyarázta Mihálynak a Tanácsban. Cipri éppolyan föld-nélküli, nincstelen paraszt volt, mint ő; az örökség silány homok. Számoljuk ki aranykoronában. Nyilvánvaló tévedés.

— Nem minden az aranykorona, Sándor — felelt lesúnyt fejjel a vébé-elnök. — A meggyőződés, a mentalitás.

— Én ismerem Ciprit, jól ismerem. Tudom, hova húz.

— Tudod, Sándor? Biztosan tudod? — Mihály szeme elsárgult. — A haszon semmi? Nem mi vagyunk a mérce, Sándor, magunkfajta önzetlenek.

Akkor már csodájára jártak a kertjének. A homokot megkötötte, kutat ásott, öntözött, palántát nevelt, primórt árult a piacon. Dőlt hozzá a pénz. Minden úgazdát lefőzött. Nem mindenki egyformán ügyes, merész kezdeményező. Ciprinek a vérében van. Rajta is túltett. Örült a sikerének, de nem maradhatott le. Neki máshoz volt képessége, kedve, ügyessége. Ő is lesz még első! — fogadta meg magában.

Mihály hangja kopogott: — Oda húznak, ahová a haszon hajtja őket. Lát-tam én már karón varjút. Az újak is gondolkozhatnak visszafelé. Te is ezt val-lod, Sándor.

— Haragból mondtam — röstelkedett. — Én ismerem, a szíve gyökeréig ismerem. Becsületes ember.

— Semmi baja nem lesz — nyugtatta meg Mihály. — Semmi nem változik. Az adót kibírja, a mellényzsebéből kifizeti, a többit rámbízhatod. Amíg engem látsz, nem esik bántódása. — Aztán a saját helyzetéről kezdett mesélni, a falu-ban nagy a csend, gyanakszanak rá odafent, hogy biztosan elnéző, szabadosan kezeli az osztályharcot; lágyszívű, holott kérlelhetetlennek kell lenni; hát csak ne fussanak a lista után, mindkettőjüknek jobb lesz. Majd ő suba alatt kivételez Ciprivel, erre szavát adja.

Minden rendben lett volna, de később véleményt kért az egyetem és ak-korra már leváltották Mihályt, idegent raktak a helyére. Kerülő úton. sokára tudta meg, mi történt.

Be sokszor akarta megkövetni Ciprit! Hányszor megpróbált közeledni! Künn. a határban, vagy az utcán is mindig ráköszönt. Az meg úgy tett, mintha nem venné észre. Mintha nem ismerné. Kitörölte az emlékezetéből, mindent el-felejtett. El lehet felejteti? A közös fiataltságot? Örömök, kínládások. Lehetet-len, hogy örökké így maradjon. Meg kellene magyarázni.

Felnyihogott a ló. A bögre-csárda kapuja előtt álltak. Ki tudja, mióta?

Megpaskolta az állat izmos, karcsú nyakát figyelmességéért. Tünde meg-iseri az ivót, kívülről nem különbözik a többi háztól. Ellenőrzésképpen gyak-ran lovagol erre. Nem egyszer rajtacsípte valamelyik fogatosát, hogy suttyom-ban a konyhában poharazgat. Legutóbb már megfenyegette az özvegyet, föl-jelenti zúgitalmérésért, ha téesztagot dologidőben kiszolgál.

Sok vesződés van az újakkal. Az összeszokott, öntudatos kis csoport fel-higult. Esztendeje tömegesen adták be a derekukat. Jócskán akadtak hátra-mozdítók.

Most szűnnap van, felőle ihatnak.

Csak csettintett a nyelvével. Tünde elindult. Okos jószág, fél-szavakból, hangokból ért. Saját lova. nem a közösé. Jövedelméből vásárolta. Tíz éve el-nök. Autót is vehetett volna, mint a reklám-elnökök.

Arcába fútt a szél. Térdével megbiztattia Tündét. Igaz, a motor sebesebb.

De a ló úttalon-utakon is társ. És fölemel. Lovon megnő az ember, megszűnik az a csillapíthatatlan hiányérzet, amely elszívja előle a levegőt. Mindenkire pipiskedve, alulról kénytelen pislogni.

Társ — örölte a keserűség. Most örülnie kellene éppen. Övék lesz az egész határ. Cipri sem bújhat ki. Bezárul a kör. Mégis egyoldalra kerülnek.

Milyen szép lett volna eddig is együtt dolgozni! Közös erőfeszítéssel teremteni, kezdeményezni, barátságban. Makacs, megátalkodott ember! Ők igazán társak voltak. Jóban-rosszban kitartottak pendelyes koruktól fogva. Aszszonynak valót is segített keresni Cipri. Termetre hozzá illőt. Ciprinek könnyű volt. kitűnt a férfinép közül. ragadtak hozzá a lányok. Most már másképp lenne, most, hogy ő is kitűnik: elnök. Most ő húzhatná magával a barátság erejével. Jól jártak volna Ciprivel, szorgalmas, leleményes gazda, tekintélyre tett szert. Akár elnök is lehetett volna — szökött ki az önmaga előtt is titkolt, hívságos gondolat. Maga is tudta, hogy nem igaz, hamis — barátságuk érdekmentes, tiszta. Milyen más lett volna! Együtt, a vezetőségben is. Töretlenül együtt. A fia mérnök lenne azóta. Értelmes, jófejű gyerek és gyári munkás lett Pesten. Éveket elvesztegetett, ártatlanul, az apja miatt. Mindenképpen ártatlanul.

Vágott a bekecsgallér. Kigombolta.

„Sándorom, beszélj velem, ne hagyd magára — felesége biztató pillantása világított. — Ő sem hagyott magadra”.

„Nem én tagadtam meg a barátságunkat, Tera. Én együtt akartam, vele együtt. De nyakas, keményfejű.”

„Te messzebb látsz, Sándor, az okosabbnak kell engedni.”

„Tán nem engedtem? Békülni akartam, Tera, te is tudod. Így is, hogy kintmaradt. Mindent megpróbáltam. Tera, nem tudod, mi mindent.”

Hosszan nézi az asszony. A falióra zengőn ketyeg.

„Mondok valamit, Sándorom” — szólal meg.

„Mondjad, Tera.”

„Régóta figyellek, Sándorom. Politika, örökké a politika. Esz, öröl, kiszikkaszt. Nem felejtesz el érezni lassan? Belátással lenni? Mindenkit elvadítasz magadtól.”

Rácsapott az asztalra, tenyérrel csapott, hogy őt asszony ne oktassa, férfi dolga a politika. Soha eddig nem volt goromba hozzá — és akkor sem. Talán nem is őt, hanem önmagát akarta elhallgattatni, de hát ilyenkor azt bántjuk, akit legszívesebben csak simogatnánk.

Most is parázsluk a jobb keze, ha eszébe jut. Tűz támad a tenyerében és égeti minden érintés.

Kénytelen másik kezébe csúsztatni az átizzott gyepplőszárat.

Belátás? — beszélt magában a bal kezéhez. — Én beláttam. Megpróbáltam még akkor. Elmagyaráztam, amikor sokan csak legyintettek. Kitettem a lelkem, hogy észhez térjen. Kiszámitottam papíron, merre visz a boldogulás útja. Neki is azt kell járnia. Együtt kellett volna járnunk. Van ennél belátóbb? Van? — Merevre húzta derekát s hozzátette: — Azért, ami történt, csakis magára vethet Cipri. Bárki bármit állít, egyedül ő a felelős! A tévedésekért is. Az én tévedésemért.

Szomjúság szikkasztotta. Tudta, sem víz, semmiféle ital nem olthatja. Eszébe jutott az otthon megsodort cigaretta, előkotorta és rágyújtott.

A ló lépésbe csendesedett, ahogy megérezte mozdulatát. A falu szélén jártak, az utca végén. A dűlőút torkollott, látszottak a dombok, az elsárgult erdő.

Somos Miklós rajza

Öregasszony tipegett szemközt a lovassal, fekete fejkendőben, kezében vadonatúj imakönyv. Bartha messziről megismerte. Jólesett, hogy találkozik vele. Szinte enyhült a szomjúsága.

Az anyóka felhunyorogott rá, szája hangtalanul mozgott. Akkor vett észre: rózsafüzért morzsol.

— Hova-hova nénémasszony? — szólította meg. — Hogy szolgál az egészsége?

— Köszönöm, lelkem, köszönöm — válaszolt az anyó. Ajka ráncain még ott rebegett az „ámen”, ahogy ujjá között lepergette a füzéren az utolsó szemet. — Amióta az én Istenem visszaadta szemem világát, a csúz se kínozt annyira.

— No, akkor semmi hiba — mondta Bartha. Bajuszába rejtette mosolyát. Az ő istene. Szép-szép a jámborság! Mindig is istenfélő asszony hírében állt, de hogy éppen most hálálkodik örökké a templomban. Mert késő öregségére újra lát. Rossz helyre címezi.

Tavaly ilyentájt kopogtattak be hozzá és elmagyarázták neki töviről-hegyére, jobban jár, ha kis földceskéjével a közösbe iratkozik, mint a haszonbérlettel. Bizony konok volt, nehézkesebb, mint némely épszemű, aki maga szántvet. Harmadszori látogatásra lépett csak be. Azóta élvezi az öregségi nyugdíjat. No meg a látást. Mint minden belépőt, megvizsgálta az orvos. Őt többször is megnézte, tanulmányozta. Végül kórházba utalta. Ott leoperálták szeméről a vakságot.

— Irén — mondta hangosan, ahogy hirtelen eszébe ötlött s izgalmában ledobta a cigarettát. — Ott a bálban. A vékony dereka. Milyen elérhetetlenül sudár volt! Talán ma is élne, ha az ura rám hallgat. Bizonyosan élne — tette hozzá magában. Magángazda fizet orvosnak, patikusnak. Cipri felesége ágynak esett. Sokáig betegeskedett. Azt beszélik, Irén nem akart orvost. Aztán mégis hívtak. Későn. Elégette a láz. Cipri asszony nélkül maradt, egészen egyedül. A fia sem járt haza.

„Bartha üldözte el. Bartha lelkén szárad” — kerepelték a faluban. Döfött, tépett, szaggatott.

Szélroham csapódott arcába, borzolta a ló aranysárga sörényét.

Az istállóba készült, Tündéhez, hogy lecsutakolja éjszakára. amikor Tera megjött a boltból a hírrel: Imrét felvették az egyetemre. Kivárta, megharcolta. Keményen megdolgozott érte a gyárban. Apja vére, szívós, kitartó.

Ezt hát jóvátették. Helyette tették jóvá. Mások. Ha később is, kerülővel, mérnök lesz. A fiú révbejut. Most már az apja is. Minden, mindenki.

Talán a barátságuk is? — keze a nyeregkápára feszült. Kapaszkodott. Hiszen csak megcsúszott a nyelve, felindulásában. Lehetetlen, hogy Cipri ne tudná. Mindenáron azt akarta, hogy közéjük álljon. Az első közé, akik utat törnek. Kevesen vállalkoztak rá. Nem könnyű példát mutatni. Tudták, mit akarnak és állták a sarat. Bizonyították. Igazuk lett. Megszaporodtak, terjeszkedtek. Nem-sokára közös az egész határ. Nincs kibúvó: törvény van rá. Együtt lenni mind, mind. Mindenütt. A boldogulás törvénye.

Fojtotta, izgatta. Nagyokat lélegzett.

— Együtt — beszélt megint fenhangon —, egymás kezét fogva. Nem számít a távolság. Nincs is, nincs. akiket szív és szándék összeköt, nincs. Idegenség, úr, közöny — távolság egyetlen mesgye is. És messzi világok földrészekén, tengereken át fordulhatnak szomszédságba. Ők nem szakadhattak el igazán,

ezt Ciprinek éreznie kell. Bármilyen volt, egy a sorsuk, egy igazság van. Nincs más út. Ők nem lehetnek igazi ellenfelek!

Horkantott a ló. Felértek a dombra. Köröskörül felszántott mező, kukorica-szár gulák.

Szorította a kalap. Hátrább tolta. Veritékes homlokát éles levegő ütötte meg. Fönt mindig hűvösebb.

Dobogott a ló.

— Tünde — mondta és csillapítóan megpaskolta. De ő nem nyugodott meg. Végigjártatta szemét a földeken.

Látod — mondta gondolatban Ciprinek. — Ez itt mind egyben lesz. nincs többé parcella. Négyezer hold, táblában. Lesz ilyen, meg amolyan. Sokféle lesz. Eddig is volt, kicsiben. Most az egész. Van dombhát és rónaság, erdő és patak, kis hidak. No, mit szólsz hozzá? — Már magát biztatta, ahogy kimondta: — Csepp ország ez itt.

Tünde hegyezte fülét, fejét kissé oldalra fordította.

— Száraz nyár volt — folytatta. — A dinnye elégett, ám a kukorica bőven hozott, a répára sem lehet panasz. Látod, ezért jó a közös. Bírja a viszonytagságokat. Emitt veszteség — amott többlet, valahogy kiegyenlítődnek a dolgok. Légvégén, számadáskor. A közösben közös az öröm. Bűn kivonni magát ebből az embernek.

Fölemelkedett a nyeregben.

— Nem lehet kitérni most már! — kiáltotta. A belátás ereje, a baráti szó. Ha egyetlen nappal is előbb, mint a törvény.

A ló ágaskodott. Orrlyukai kitágultak. Hirtelen rándult a gyeplő, oldalába vágott a csizmavas. Megiramodott. Száját tépte a feszülő zabla. Árkot ugrott. A kövesút szikrázva csattogott.

Nem hagyhatja idegenekre! Bajba juthat. Cipri sem hagyta el a bajban. Hadifoglyok voltak. De régen volt! Ott lehull az álarc. A fogság próbatétel. Meztelen arcok, csupasz emberek.

Gyűjtőtábor, valahol Erdélyben. Éjszaka sűrű köd ereszkedett. Szökni készültek. Cipri odakint figyelt. Éjfél elmúlt. A barak elcsendesedett, mindenki aludt. Csak ő hánykolódott ébren a priccsen. Cipri szólítja:

— Gyere.

— Meg kell fontolni — mondja. — Ha felfedeznek, lőnek. Ép bőrrel megúsztuk a háborút — magyarázza —, nem érdemes újra kockáztatni, Cipri. Egyszer majdszak hazakerülünk, jószerivel, törvényesen.

Cipri akkor is nyakaskodott. Ha egyszer már elhatározták! Ő nem retirál! Talán soha többé nem lesz ilyen kedvező alkalom. Vastag köd, magarlakta vidék.

— Nem minden a köd. Vásárra visszük a bőrünket, ha szökünk. Várjuk ki.

— Gyáva vagy. — Belehasít, mar.

— Nem, nem gyávaság. Cipri. Nekem talán jó a fogság?

— Nem akarok megrohadni — sustorog a sötétben Cipri.

— Haza akarok kerülni, én is — feleli. — Épségben.

— Mi bajod. Sándor? Előbb még benne voltál.

Nem felel.

— Most lehet. Gyere.

— Menj egyedül, Cipri.

— Megbolondultál? — rámered a sötétben. — Ne prézsmítálg anyit. Gyere.

Megrázza fejét: — Nem lehet, most nem. — Kikiváncozik az őszinteség. — Nem bírom. Cipri. Ez a koszt, — minden keresztülmegy rajtam. Nincs erőm. Összeestem a munkában. Csak nyűg lennék a nyakadon. Menj egyedül. Legalább te kerülj haza. Hírt viszel rólam. Ne félj semmitől, minden rendben lesz. A köd takar. Ez jó vidék.

Cipri nem szól, csak néz. Arca, szeme elmerül a sötétségben. A hullámok összecsukódnak mögötte.

Búcsú nélkül tűnt el.

Eltört valami benne. A levegő elfogyott.

Kiáltás feszíti, de csak nyög. Vetí magát a priccsen. Nem bírt elaludni. Éjszakába omlott hajnaltalan feketeség.

Egyszerre ott áll: felé nyújtott kezében kenyér, szalonna. Mintha álmodná. A faluban kunyerálta. Aztán visszaszökött hozzá.

Nem hagyta magára. Akkor nem. Az étel visszaadta az erejét, megtartotta a szabadságra.

Erről soha nem beszéltek.

Cipriről annál többet. A silány földbe munkát, szívet, hitet ölt és feljavította. Valóságos paradicsomot varázsolt. Tollasodott. Híre a falun túl is eljutott. Ezen a tájon nem kertészkedtek azelőtt. Az uraság sem. Cipri volt az első. Újságba került, példának állították. Utánozni kezdték. De Ciprit nem tudták utolérni.

Ő. Bartha, csendben az összefogást szervezte, a Búzavirágot. Az ő érdeme volt. egyesegyedül az övé. Kijárt érte az elnöki rang. Meg is kapta.

Akkor is vasárnap volt. Betértek a vendéglőbe, egy kis áldomásra.

Cipri ott ült, hátul a sarokban, elkülönülve a zsbongóktól. Egyedül. A sebhely betépte a száját. Előtte üres az asztal. Feje tiszta, tekintetét a bejáratra szegezte.

Oda sietett. Beszélt, tervezgetett. Társa lesz, a vezetőségbe ülteti. Lehetőséget ad a kezébe, olyan lehetőséget, amelyet egyénileg soha nem kaphatna. Legalább ötven hold, kezdetnek. Igazi táblás kertészet, szivattyús kút, csövek, csatornák. Kiélheti ügyességét, hajlamát. A közös is jól jár.

Hallgat-hallgat. És néz. Vág a szeme. A fejét csavargatja az éles tekintet elől. Zavarában újabb fröccsöket rendel, pedig az előzőhöz sem nyúltak még.

A billiárdasztalon golyók csattognak.

Cipri a pohártalp peremére nyomja mutatóujja hegyét és csak néz, fogja a szemével. Egyre mélyebbre hatol. a gyomra remeg.

— No, szólj már — nyögi s nem meri megtörölni csatakosodó homlokát. A pohártalpon feszülő, fehéredő ujjhegyet lát, a köröm is fehér már, a körömház, annyira szorítja.

— Csak most szólsz. Sándor? — A hangnak súlya nő. Nem is hang, légnyomás, vád. Beletompul, félrever a nyelve:

— Hát, hát mikor? Most lett biztos.

— Biztos? Micsoda, Sándor?

— A, a Búzavirág. Most volt a megalakulás.

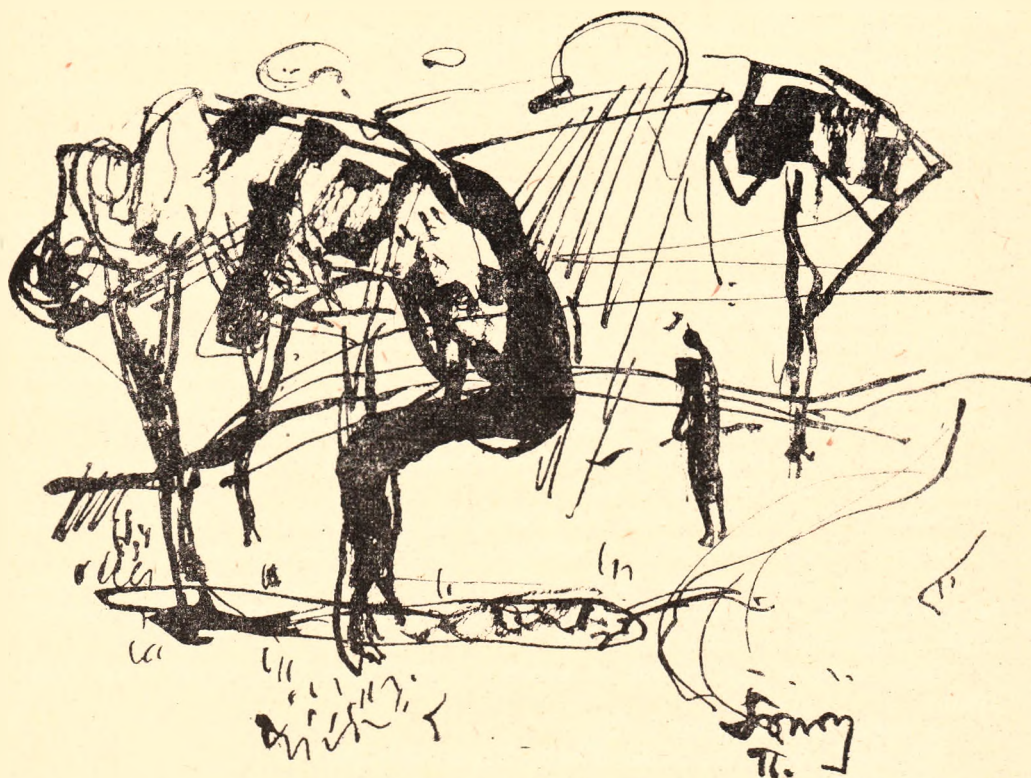
— Tudom. Várta már. Látni akartam az elnököt.

Szeme égeti, kínlódva markolássza a fröccsös poharat. Az üveg nem hűt, forró. A levegő fűledt, beleizzad az erőlködésbe.

— Megbízlak — kapkod, hadar. — Rádbíznám. Kertészetet csinálnál, nagyban, igazít. Teljhatalommal, emberek a kezéd alatt. Egész csapat. Megszavaznak, kezeskedem, Cipri.

— Kezeskedsz! — homloka közepét fúrja a pillantás, a csontot, az agyat.
 — Tudod mi ez, Sándor?
 — Ne! Hallgass meg!
 — Hallgatlak, végig hallgatlak. Most megismertelek. Hát ilyen vagy?
 — Nem. nem! Barátod vagyok.
 — Barát? Te azt mondtad, amikor kérdeztelek, csak szimatolsz, érdeklődsz. Nem mondtad, résztveszel, elnök leszel.
 — Cipri, te félreértesz, biztosan számítottam rád, mint enmagamra. Majd ha kész. — Most őszinte a szó, érzi a melegét, ahogy kimondja; ráemelheti végre a tekintetét. — Igen, ha kész. Sok a dolgod, tudtam, a kerted lefoglal. Minek terhelnélek újabb gonddal, nyuggel? Hidd el, csak ez, semmi más.
 Megint csak néz, kitartóan néz, Bartha szeme belefárad, a poharakhoz menekül. Érintetlen poharak. A szóda ereje elszállt, híg habgyűrű tapad a bor karimáján.
 — Ha kész! — pereg rá a szó, ahogy foga közt morzsolja Cipri. — Emlékszel a fogságban? Ha azt mondom akkor, csak szimatolni megyek, ennivaló után és otthagylak. Aztán üzenek, vagy írok, hogy gyere utánam, ha lesz erőd. Az lett volna a kész!
 Ott állt, merev derékkal, büszkeségbe egyenesedve. A kocsmazsivally figyelemmé üledpedett. A kíváncsi csend fölerősíti a szót:
 — Hát nem! Így nem megyek utánad, Sándor. A sajátomban maradok. Egyedül gürcöltem, magamnak akarom a hasznát is!
 Megfordult, döngő léptekkel az ajtóhoz indul.
 Bartha föleszmél.
 — Cipri! — a kiáltás lefogja kezét a kilincsen. Vár.
 Gúny pattog mindenfelől, fejébe kergeti a vért. Beletörik a kérlelés. Ő is tagad.
 — Hát csak menj! — súvít a termen át. — Visszafelé húzol! Nem is érdekelj más. Tudd meg, a reakció szekerét tolod!
 Nem mérlegelt ő akkor. A keserű düh vetette ki a sértő szavakat. Nyilvánosan, a többiek előtt. Hatalmi szót vett a szájára tehetetlen bosszúságában, hogy megköttette magát. Szembeszállt az észszerűvel. Vak ragaszkodása a tulajdonhoz több mint vétek. Sokan rá hivatkozva álltak félre.
 Később tudta meg, Ciprit is a listára tették. Nem ő. Sokan hallották. Valaki visszaélt, kiforgatta a szavait.
 Házak közé ért. Esteledett. Az ablakokban fény pislogott. Kuttyák ugattak. Lépésre fogta lovát. Cipri a kisközből lakik. Nincs messze.
 Ő igazán ismeri, tudja, nem a pénz miatt. Közöttük is megtalálta volna számítását. Az a kijelentés a plénum előtt. A dac. Tüntetően kívül maradt. Saját magán állt bosszút. És a fián.
 Most minden jóra fordul. A törvény segíti össze őket. Cipri is be fogja látni.
 A porta előtt leugrott a lóról.
 Zörgetett. Az udvar sötét, kihalt. Hová mehetett?
 Már dörömbölt.
 A szomszédból bújtak elő: — Szekéren ment.
 — Hová?
 A szomszéd vállat vont.
 — Nem mondtá, mikor jön meg?
 — Azt mondtá, ne várják. Kimegy a világból.

— Mit mond? — dőlt előre.
Az csak hűmmögött és becsukta a kaput.
Bartha maga elé meredt: megszökött!
Esztelen! Hiszen tilalom van. Elfogják. Megbüntetik. A fiával sem gondol?
Csak a merev dereka a fontos!
Már nyargalt.
Meg kell találnom! — feszítette a gyepiőt. Nekem kell megtalálnom. Útról
nem térhet le. Valahol beérem. Út nem vezet ki a világból.
Tünde elnyúlt testtel, súlytalanul száguldott.

Somos Miklós rajza

Vaskor

Egy szerb költő halálára.

„Mint kötél táncos lépked át a hold
Tetők felett s a lándzsás tornyokon.
Nem ember-törvény óvja, egy keményebb közösség.”
Téged ki véd a Végtől, túl három verssoron?
Hallhattad még a csöndben a závár-kattanást
S nem-érző testedet a fölnyílt lékbe lökték!

Castellum

Itt csattogott a Hódító Szekér
S egykor félelmes tábor állt.
Erre vitték sasos légiók
a jügumot: dárdák közt vert igát.

Otromba faprésben széttörik a fűrt,
Vedeli fakád, nyakalja amfora:
Elhabzott pannonvér, keltavér!
S hol tábor, hadiút? Pár csorba kő nyoma.

Keszthely nőtt fel a castellum helyén,
Patkó Bandi tanyáját merre leljem?
Nád Jancsi kedvesét? És hol a pásztor,
ki a szeme színére megfeleljen?

Jobbágy, cseléd az útnak háttal állott,
ha angol ménjén grófja áthaladt!
Ne köszöntse és fejét föl se vesse —
Botos-ispán kísérte, hajdúhad.

Ki óvja meg a jobbágy asszonyát is,
ha úri csorda kürtszóval errejárt?
A gyereket kutya összezmarja,
ha átbújik a park tilalmasán.

Castellumot kiásott kő jelez,
De ép kastély s torony, szökellve ívelő!
A kincse is miénk: a Szépség és az Eszme:
Itt betemetve égett, mint rejtett szénmező.

Randevu

Kiülök, mint a veriték
a homlokokra, este,
a csillagokkal teli ég
alá a csonka kertbe,

hol eltörött az ág, a gally
s köcsögbe hull a könnycsepp
s az ember tudja biztosan,
meghalni volna könnyebb.

Kiválasztom magam a sok
mozdulat közül, fáradt
szívvel a székre roskadok
és várom az anyámat.

Régi lány

A régi lány hozza a régi korsót
és elgurul a fák között az ősz,
az emlék fáj, mint a megharapott csók
és te a lombon át riadva nősz.

A régi lány a régi korszakából
fejemhez dőlve lassan megitat
és mint egy régi, ferde rajzból álló
mintát, mutatja ifjúságomat.

Galambosi László

Vásár

A körhinták hatalmas koronáján
kartonra festett állatkert forog,
kacajt kísérnek zengő rézdobok,
lovak nyomában száll a cifra sárkány.

A céllövöldén puffannak a bábuk,
a nyerteseknek hetyke mosolyán
kigyúl a kedv, a piros tulipán.
Csikók dobognak, csiklandós patájuk

Hajlékony testek, mint harangvirágok
suhannak át a tükrök mély tüzén,
pompás ruhák közt kavarog a fény,
mézeskalácsos mintáz könnyű bábót.

arasznyi holdja szikrázik a porban,
a sör illatos szivárvány-bokor,
a szájakon puha habba omol,
a sűrű borba fürge szóda csobban.

Az égre tarka pántlikák lobognak,
gomolygó tűznek karcsú lángjai,
messze, nyílnak az alkony szárnyai,
aranyát hozva érő csillagoknak.

Hófehér fészke vagy

Az akarat oszlopai
pillád mögött ledőlnek,
alszol, az izmos kábulat
gödröket ás a csöndnek.

Kinyúló lilioma vagy
egy fény-alatti tónak,
inged hullámozó szírmain
ujjaim föllobognak.

A külvilág villámain
levezetik az árnyak,
alszol, hófehér fészke vagy
szerelmünk madarának.

Az égigérő ház*

A portásnak kurta, lenéző fejrándítással köszön, azután kilép a kapun. Tele-szívja a tüdejét, és megnyugodva kifordul az éterszagból.

A köcsipkés kerítés mellett az autóbuszállomás felé ballag.

A járása nehéz. Hosszú, hintázó lépésekkel megy, mintha a harmadik emelet magasságában, összekapcsolt kőművesállványon járna. A vállát oldalra húzza a fatáska. Öreg, lukas nagykabátja — amelyet még negyvenhatban cserélt egy pesti batyúztól — nyitott szárnyakkal libben utána. A bakancs nyomja a lábát. Öt hét alatt kiszáradt a raktárban.

Az arca fehér és zúzott. A szíve most ébred.

Legszívesebben mindenkinek — aki szembe jön vele, vagy elhagyja — hangos jónapotallal köszönne.

A kerítés végénél megfordul, de ugyanabban a pillanatban visszarántja a fejét. Azt mondják az öregasszonyok, hogy a kórházra visszanézni nem szabad.

Pedig szívesen kiöltene a nyelvét.

Tovább megy, majd az egyik utcakereszteződésnél megáll pihenni.

A járásbírótság vaskos kötornyán még csillog a friss, délelőtti eső. Szemben, a sarkon üvegajtós vaskereskedés, — a homlokán óriási, hintázó bádoggulccsal. Az utca hosszú és vizes, és két karcsú emeletes ház között a város melletti hegy bazaltszikláinak látszanak.

Minden a helyén van.

És tavasz lesz.

De sose volt még ilyen ez az utca, mint most. Sose volt még ilyen fakó, ilyen világos az esőutáni égbolt, mint most.

Egyetlen, a másik után következő pillanat ez. Mégis — sose volt, és sose lesz.

Csak most van.

A fatáskáért nyúl, és elégedetten mosolyog. Láta a pillanatot. Eszébe jut a szakállas borbély, a kocsmáros, az özvegy kereskedősegéd és a suhanc — aki kőművesnek mondta magát, és akit fel kellett volna ébresztetni. Ők nem látták ezt a pillanatot.

Megy.

Egyre bátrabban. Néha a levegőbe szimatol, és jókedvű, fürge tekintettel nézi a házakat. A válla már megszokta a fatáska súlyát, hosszú, csontos lábai már egyenesek és rugalmasak.

Járni is tudni kell — morogja elégedetten, és erősnek, hatalmasnak érzi magát. Ha nem tudná, hogy ebéd után indul a veszprémi autóbusz, gyalog váгна a tizennyolc kilométeres útnak.

Az autóbuszállomás néptelen. A váróterem előtt — amely tavaly még üzlethelyiség volt, és egy fürge kis szatócs ugrált benne — nyurga, karszalagos forgalmista beszelget.

Török András közelebb lép, gyengéden, figyelmeztetően megérinti karját.

— Megmondaná nekem, hogy pontosan, percre mikor indul a veszprémi autóbusz?

A forgalmista szórakozottan az öregre dobja a tekintetét. Nem is látja, olyan gyors a pillantás — csak a hangot hallja. Arra válaszol.

— Két óra huszonhárom perc — hadarja, majd visszafordul.

Török András udvariasan biccent, halkán morog valamit, de érteni nem lehet.

Belép a váróterembe.

* Részlet a hasonló című kisregényből

A füstszínű, hosszú szobában egyetlen pad van. Az ablaknál. A pad végén, ki-nyújtott, kényelmes lábakkal szemüveges férfi ül — bundasapkában, feltűrt kabát-gallérrel, aktatáskával a térdén. A várakozó emberek illedelmes unalmával — csukott szájjal ásítózik. Kedvetlenül, hunyorogva bámul az olajszagú padlóra. Az öreget — amikor belép, csak egy futó, álmos pillantásra méltatja.

Török András halkan, tisztelettudóan köszön. A fejét is meghajtja, majd csende-sen a pad másik végére telepedik.

Beteg gyomrát a sűrű olajszag az első pillanatban összefogja — de az autóbusz-állomáson csak itt lehet leülni. Máshol az utasok számára nincs pad. Még szerencse, hogy kapott helyet. Visszaszorítja a hányingert. Később a fatáskába kotor. Kiveszi a megmaradt, hathetes dohányt — de eszébejut az osztályos orvos figyelmeztetése. Rövid töprengés után mindent szófogadóan visszagyúr a tömött fatáskába.

Féltizenkettő.

Még három teljes óra van az indulásig. Száznolcvan perc. Hosszú is — rövid is. Van, akinek hosszú, van, akinek rövid.

Az öreg tűnődve nézelődik. Az ősszel erre járt, és kegyetlenül kínozza a gyomra. Itt vett egy forintért szódabikarbónát. A fűrgő szatócs az állványok és a pult között állt. Egyik keze a fiókban, és mosolygott — szábiggyesztve, kamaszos udvariassággal.

A szeme sarkából óvatosan, kerülve a feltűnést — végigméri a szemüveges férfit. Nem hasonlít a szatócsához. Fiatalabb is, szomorúbb is. A térdén aktatáska van, hiva-talos városi ember.

Az öreg tartózkodóan a pad korlátjához húzódik. Ő is a padlóra bámul, de csak a maszatos foltokat látja. Nem érti, hogy miért érdemes ezt nézni. Elfordítja a fejét. Ne gondolja a szemüveges, hogy hívatlanul barátkozni akar. Ő is szereti a csendet és a magányt. A kórházban öt héten át megszokta, hogy magára hagyták a gyomrával.

Negyedóra múlva megint végignézi a szemüveges férfin — prémes sapkáján, fel-tűrt kabátgallérján, aktatáskáján. Pontosan, faggató aprólékossággal, mintha nem akarná elfelejteni.

Halkan mocorog. Azután bátrabban. Mérges a másikra, aki zavartalanul bá-mulja a síkos padlót. még a feje se mozdul. Nyugodt. és biztonságos. mint aki mindent tud.

Az öreg unatkozik.

Talán mégis meg kellene szólítani. Tisztelettudóan, bátortalan alázattal — ahogy a hivatalos, városi műveltségű emberek szeretik. Talán akkor megfordulna. Talán elhúzná a padlóról a tekintetét. Talán meg is szólalna.

— Nem — morog önmagában a kőműves — megvárom a déli harangszót. Ha ad-dig se mozdul, akkor megszólítom, és ingerülten, leplezetlenül figyeli a szemüveget.

Várja a pillantását. Tűnődik.

Lehet, hogy szófukar ember. Talán beszélni se tud. Látott már néma embert. Keszthelyen a háború előtt volt egy néma kőműves. Hadgyakorlaton megnyomta a robbanás. Hosszú, nyurga ember volt. Kacsázva járt, és mindig maga elé nézett. Mintha kerülte volna az emberek tekintetét. Mert van, aki nem szereti, ha a sze-méből olvasnak.

Az is lehet, hogy a szemüveges nem néma, de lenézi a hosszúkabátos, fatáskás kőműveseket.

Vagy bánata van. Vagy haragszik.

Mellette összehajtott újság hever a padon. Legalább egyszer fordítaná erre a fejét, és elkérhetné tőle az újságot. Utána már nem is bánja, ha a szemüveges fél háromig a padlót nézi.

Az öreg ingerült tűnődésének a mélyzengésű harangszó vet véget.

Dél van.

Kiegyenesedik. Elhatározta, megfogadta, hogy tizenkét órakor megszólítja a szemüveget — megteszi. Amit az ember először elhatároz, azt meg kell csinálni. Ak-kor sikerül.

Krákog. Fészkelődik.

A hangja tisztelettudóan megzendül.

— Veszprémbe tetszik utazni?

A szemüveges lassan az öregre néz, és bólint.

— Igen.

Török András illedelmesen visszabólint.

— Én csak Kapolcsig megyek, kérem.

A szemüveges visszafordítja a tekintetét. A kőműves észreveszi, a hangja gyorsan utánaugrik.

— Ugyanis én Kapolcson vagyok kőműves.

A másik meglepődve az öregre csodálkozik. Kíváncsian, érdeklődve fürkészi bizakodó, felülről keskenyedő arcát, hosszú, fülére csüngő rőt haját, mellére néző hegyes állát. Olyan az öreg, mint egy hosszú, barátkozó kutya.

A szemüveges a tekintetből, a hirtelen utánakapaszkodó hangból megérti, hogy a kőműves beszélgetni akar. Visszafogott, megadó lélegzettel sóhajt, mintha titokban adná meg magát.

— Az manapság jó foglalkozás — mondja csendesen, elismerő bólintással, majd a szája szélét várakozón, elgondolkozva a fogai közé harapja.

Mi következik ezután?

Az öreg szeme alatt boldogan reszket a két hosszú ránc.

— Mindig is jó foglalkozás volt az kérem — dől hátra kényelmesen a padon.

— Igaz, hogy a tél egy kicsit nehéz, de tavasztól-őszig annyit kereshet egy jó kőműves, hogy átaludhatja a fagyot, mint a medve. Mert kérem, az emberek mindig építkeznek.

A szemüveges bólint. Érdeklődve hallgatja a nagykabátos, fatáskás kőművest, de az öreg abbahagyja. Ő is arra kíváncsi, mi következik ezután.

A szemüveges az aktatáskát maga mellé teszi. Tetszik neki a kőműves. Szét-tárja a kezét, és az öreg arcát figyeli.

— Most sok az építenivaló. Háború után vagyunk. Ilyenkor fel kell építeni, amit a katonák leromboltak. Még tíz év múlva is lesz ebben az országban a kőműveseknek építenivalójuk.

Az öreg csendesen, finom fölénnnyel nevet.

— Tíz év kérem? ... Mindig! Amíg csak lesz a világon egy kőműves, addig mindig van mit építeni.

A szemüveges a tenyerébe fojtja az ásítást.

— Természetes, hiszen az ember egyik legszebb tulajdonsága, hogy épít.

Az öreg gyorsan a pad alá húzza a lábát, és egy tenyérnyivel bizalmasan közelebb húzódik a szemüvegeshez.

Nagyon boldog.

Csak így, egyszerűen — nagyon boldog.

— Úgy van — ingatja a fejét. — Jól tetszik mondani.

— Szép munka az építkezés.

Az öreg barátságosan hunyorít.

— Úgy van. Szép munka.

— Ha megáll az ember egy készülő épület előtt, csak nézi, bámulja.

A kőműves elismerően sóhajt.

— Nagyon szépen tetszik mondani.

A szemüveges Török Andrásához fordul, és apró, kemény mozdulatokkal magyaráz.

— Azt hiszi, hogy én nem tudom, hogyan épül egy ház? Ma még a gyerek is átugorhatja a falat, mint ahogy Remus Romulus szemeláttára átugrotta Róma épülő városfalát. És egy hónap múlva? Az ember felnéz a tetejére, és azt hiszi, hogy az égig ér. Szép, finom minták a homlokzaton, variációs színek, erkélyek, széles, nagy ablakok...

Az öreg boldogan bólogat, és két gondolat között gyorsan hálát ad az istennek, amiért volt elég bátorsága megszólítani a szemüveget. A Romulus és Remus és a variációs színeket nem érti, de mindegy. Ritka ember, aki ilyen szépen tud beszélni a házakról, mint a prémessapkás.

Tétova, elharapott mozdulattal előrehajol, azután visszahúzódik. Néhány pillanatilag töpreng, hogy megkérdezze-e? És ha megsérti? És ha megharagszik? És félbeszakad a beszélgetés? És a boldogság?

Észrevétlenül csúszik ki a száján.

— Talán tetszik érteni a kőművesmunkához?

A szemüveges mosolyog.

— Nagyon keveset. Tanfelügyelő vagyok, ide is iskolaügyben jöttem, de a sógorom építésmérnök. Tőle tudok, amit tudok...

Az öreg tisztelettel közbebolint.

A tanfelügyelő jóidulató tekintettel folytatja:

— De elég csak arra gondolni, amit az előbb mondtam. Hogy az ember egyik legszebb tulajdonsága az építkezés.

Török András figyelmesen helyesel.

— Az kérem. Az.

A szemüveges néhány pillanatra teljesen megfélemedezik arról, hogy a pad másik végén a kapolcsi kőműves ül — megnyúlt, csodálkozó vonásokkal, ötvenhárom falusi esztendejével, derűs, bólogató nyugalommal.

Élénken, szuggesztíven hadonászik a levegőben.

— És a technika? Meg a klasszikus építőművészet? A kettő kapcsolata és lehetősége!... Csodálatos perspektíva! Gépesítik az építkezéseket is. Tavaly a szomszédunkban épített a sógorom egy négyemeletes bérházat. Mintha öntözött, gondozott virág lett volna az a ház, úgy nőtt ki a földből. Japánerekkel szállították a maltert az emeletekre, szállítószalaggal a téglát...

Az öreg szája szétnyílik. Gondosan nyommonköveti a tanfelügyelő gyors mozdulatait, de a szavak gyakran összeugranak a fejében.

Alig érti, de csodálja.

A szemüveges hirtelen elhallgat, meglepett, fürkésző pillantása a kőművesre csúszik. Sokáig nézi az öreg arcát, de egyforma és merev. Kiismerhetetlen. A szeme is hallgat. Nem tudni, hogy csodálkozik-e vagy mosolyog.

A tanfelügyelő leveszi a szemüvegét, tiszta, összehajtott zsebkendővel törölgeti.

— Egy kicsit elragadtattam magam — mentegetőzik — de óriási jövőt látok az építkezés gépesítésében. A sógorom rendszeresen járhatja a külföldi szaklapokat...

Felteszi a szemüvegét, és az öreghez fordul.

— Tudja, hogy nyugaton már házigyárak is vannak? Úgy bizony. Házigyárak. Futószalagon építik a felhőkarcolókat.

A kőműves felnéz, azután elfordul. Kedvetlenül maga elé bámul.

Csend van.

— Én önálló vagyok, kérem — mondja halk, szemrehányó önérzettel.

A tanfelügyelőt fojtogatja az olajszagú csend. Tanácstalan. Fínom, kiművelt ösztonnel megérzi a feszültséget és megint mentegetőzik.

— Ma már nehéz lehet az önállónak. A kisember nem tud az állammal versenyezni.

Az öreg átnéz a pad másik végéből. Nagyon messze van, a hangja merev és tartózkodó.

— Ha nem akar versenyezni — mondja ellenségesen.

A tanfelügyelő zavarban van. Furcsa és konok az öreg tekintete, és bizalmatlan vonalakat rajzol a levegőbe. Nem tud vele mit kezdeni, pedig adósnak érzi magát.

A hangja fínom és résztvevő.

— Jól bírja még?

A kőműves összehúzott szemmel a másakra néz.

— A munkát?

— Igen.

Az öreg sóhajt és maga elé néz.

Vár.

— Maga is azt hiszi, — mondja később szemrehányóan — hogy az önálló, az

nem tud? Hiszen az egész életét teszi fel arra, amit csinál. Az önálló nem kapkodhat ide vagy oda. Most ezt csinálom, aztán meg azt.

Legyint.

— Mi az a házgyár? Hol van annak a lelke? Mert lélek csak az emberben van kérem... Azt hiszi, hogy az önálló nem tud emeletes házat építeni? Olyant, mint a házgyár?... Dehogynem.

Elhallgat.

Ügyetlen csend van.

Az öreg előrehajol, a padlót nézi. Bánja már, hogy megszólította a szemüvegest. Mit érthet egy tanfelügyelő a házakhoz, mégha a sógora építésszámológép is? Nem sokat. Pedig már az égigérő házat is el akarta mondani neki.

Beszélni jól tud. Tanítani is.

De a házak?

Nem érti. Hiába is mondaná.

A pillantása is hideg és ösztönös. Az üveg mögül jön. Nem a szívéből. Szórakozott és fölényes, mint a legtöbb fiatalember, ha öreggel beszél.

A tanfelügyelő zavartan forgatja a fejét. Ebben a pillanatban talán még arra is hajlandó lenne, hogy bocsánatot kérjen az öregtől, de nem tudja, hogy egyáltalán haragszik-e? Csak az arcáig lát, amely hideg és feszült — tovább nem.

A szemüveges cigarettáért nyúl, a csomagot a kőműves felé tolja.

— Gyújtson rá.

Az öreg kedvetlenül legyint.

— Nekem nem szabad.

A tanfelügyelő visszahúzza a kezét.

— Beteg?

— Most jövök a kórházból.

Zavart és bizonytalan a csend. A szemüveges rágyújt, és finom, puha szavakat keres.

— Súlyos a betegség?

— Vérzett a gyomrom. Öt hétig feküdtem a kórházban.

A másik szótlanul vastag, sűrű füstöt fúj a levegőbe, és enyhe lelkiismeretfurdalása van. A kőműveshez fordul.

— Most megy haza?

— Most.

— Várják otthon?

— A feleségem várna, ha tudná, hogy jövök.

— Nem üzent-e meg?

Az öreg konok és ideges. Száraz, szálkás hangja recseg a csendben.

— Nem.

— Akkor lesz otthon nagy meglepetés.

— Nem lesz.

A tanfelügyelőt megüti az ellenséges hang. Eltapossa a cigarettát, és egy apró, nikotinos köhögés kíséretében kisértébe magából a lelkiismeretfurdalást.

Az öreg hátradől. Megérzi, hogy a beszélgetésnek vége, de elégtételt akar. Az utolsó szót ő mondja ki. Utána majd türelmesen magába fogadja a csendet. Az unalmat is.

— Mi harminc éve élünk együtt a feleségemmel, kérem. Volt ideje megszokni a meglepetéseket. Váratlanul halt meg a második háborúban a fiúnk, a fronton. Lembergné. Váratlanul égett le a fejünk fölül harminckilencben a ház... Rendszerint váratlanul állítottam haza holtreszegen a kocsmából... Minden váratlanul éri az embert. Csak meg kell szokni kérem.

Hosszú a csend.

Az öreg ásít, az öklét a szájába dugja. Sokáig szótlanul, gondolat nélkül és csüggedten figyeli a szeme sarkából a másikat — mintha elveszítette volna.

Később, hosszú, várakozó csend után a tanfelügyelő megnézi az óráját, és reménytelenül sóhajt.

— Még csak fél kettő.

Az öreg örül a hangnak. Tétován és ösztönösen a padon heverő újságért nyúl, de félúton megáll a keze. A másikra néz.

— ... Meg tetszene engedni?

A szemüveges udvariasan bólint.

— Hogyne. Csak tessék, nyugodtan.

Az öreg nehéz mozdulattal a kezébe gyűri az újság szélét, és eltartja magától. Öt hét alatt kétszer olvasott újságot, amikor a tojásfejű kereskedősegéd kölcsönadta.

Megnézi az első címet.

„Magyar kormányküldöttség utazott Moszkvába Tildy elnök vezetésével a magyar-szovjet barátsági és kölcsönös segélynyújtási egyezmény megkötésére...”

Beleolvas.

„Csütörtökön este Tildy Zoltán, a Magyar Köztársaság elnöke, hitvese társaságában a szovjet kormány meghívására Moszkvába utazott. Kíséretében volt Mihályfi Ernő dr. miniszter, a kabinet iroda elnöke. Egyidejűleg Dinnyés Lajos miniszterelnök vezetésével külön magyar küldöttség utazott Moszkvába...”

A harmadik mondat után abbahagyja.

Minden betű hideg és idegen.

Távoli, nehezen érezhető világ.

Tovább lapoz.

Hosszú, nyurga lábakkal ugrálnak a szeme előtt a címbetűk.

„A reakciós bírák ítéleteikkel alá akarják aknázni a demokráciát.”

„Nemcsak kenyérvésre használta a bicskát — nyolc évet kapott.”

„Megszigorított fegyverhasználati kormányrendeletet adnak ki a csempészek és jogtalan határátlépők megfékezésére.”

Csalódottan, kapkodó tekintettel átszalad az újságon. Az utolsó oldalon néhány pillanatig az apróhirdetéseket böngészi.

Eladó. Eladó. Veszek. Eladó.

Az utolsó hirdetésbe olvas.

„Jóképességű, megfelelő gyakorlattal és felszereléssel rendelkező kőművesmester költségvetési ajánlatát kérem emeletes családi ház építésére. Anyagot biztosítok. Bővebbet — Fábián Károly Tapolca. Batsányi utca hét.”

Az öreg háta enyhén, kellemetlen bizsergéssel megborzong. Belül furcsa, lüktető a forróság.

Emeletes ház.

Úristen. Ez nem igaz. Egy beteg, nyomorult kőműves, akinek harmincöt éves ábrándja az emeletes ház — nem olvashat ilyen hirdetést.

Béna, megszállott figyelemmel nézi az újságot, mint aki az utcán véletlen tekintettel vagyont talált.

Ez nem lehet igaz.

Itt van az álom. Itt van az égigérő ház. A szeme előtt. Csak utána kell nyúlni. Csak meg kell fogni.

Megint elolvassa a hirdetést.

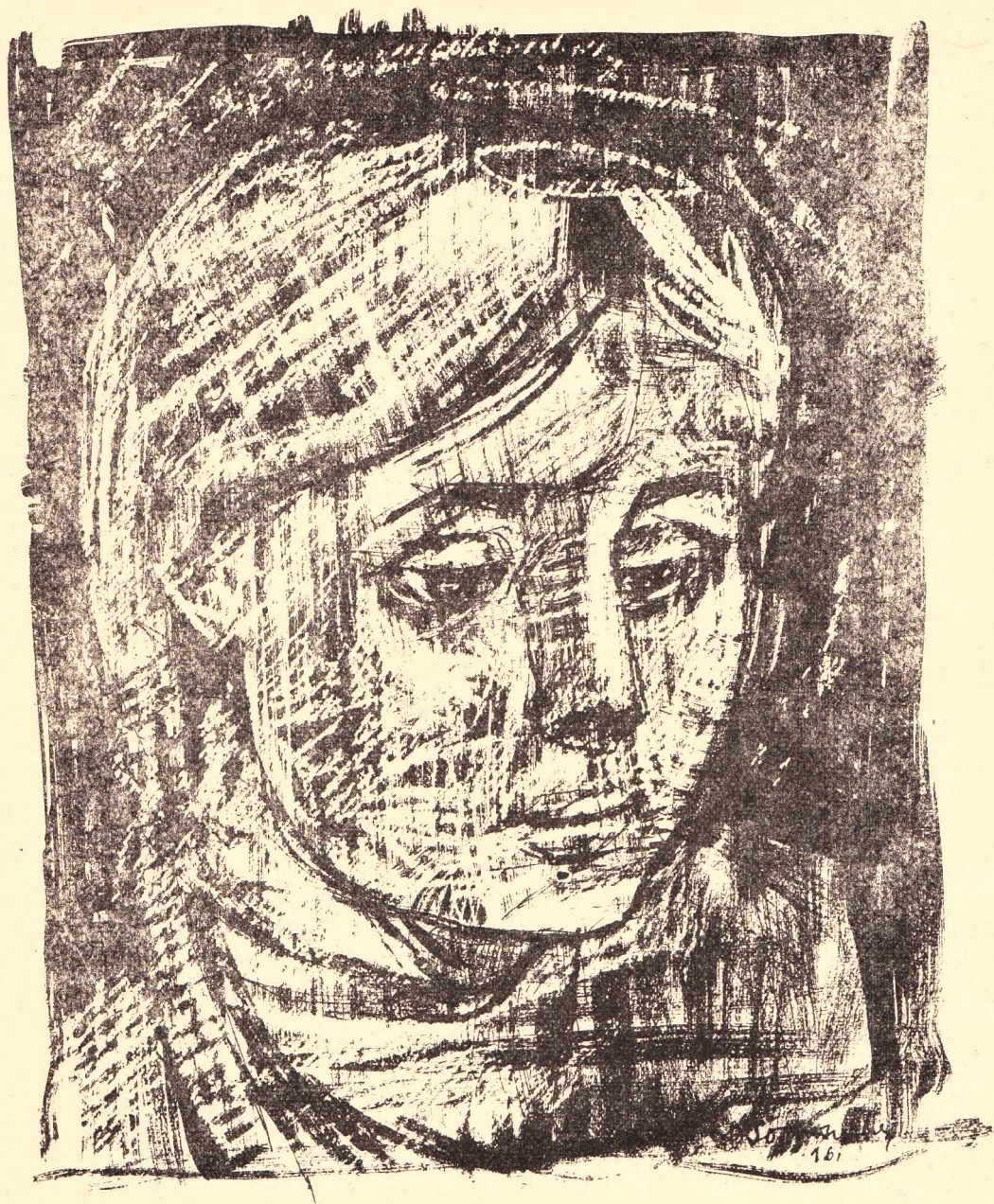
Minden igaz. Egymásután, értelmesen gurulnak az apró betűk.

Kétségbeesetten felnéz. A tekintete nyugtalanul, segélykérően csapkod.

De hol van a megfelelő felszerelés? Hol vannak a cimborák? A napszámosok? Az üzleti tekintély? Török András csak Török András. Falusi kőműves, aki harmincöt éve ólakat és falusi házakat épít. Ki bízik meg benne? Ki hiszi el, hogy fel tudná építeni az emeletes családi házat?

Beteg. Az orvos pihenésre intette. Mire kipiheni magát — a házat felépíti valaki más.

Néhány pillanat alatt minden átszalad a fejében. Ami volt, ami van — azután minden összekuszálódik.

Somos Miklós: Lányfej

És ha megpróbálná?
 Tehetetlenül szorítja az újságot.
 Elviszi.
 Száraz a torka. A tanfelügyelőhöz fordul. Alázatos és türelmetlen.
 — Kérem szépen... — suttogja izgatottan. — Ha el tetszene adni ezt az újságot nekem... csak ezt az egyet...
 Vár.
 A pillanatok órák.
 És ha a szemüveges megharagudott? Ha nem adja? Ha hazaviszi a sógorának, az építészmérnöknek?
 A tanfelügyelő felrebben és meglepődve az öregre néz.
 — Az újságot? Csak tessék nyugodtan olvasni.
 Az öreg megnyalja a szája szélét.
 — Nem olvasni kell. Elvinném. Örökbe. Ha kell, kifizetem.
 Udvarias biccentés a válasz.
 — Miért adnám el magának? De ha szüksége van rá, szívesen odaadom. Ingyen.
 A kőműves már nem is tudja, hogy mit csinál. Meghajol.
 — Igen kérem. Köszönöm... Köszönöm... — motyogja, és az újságot gyors, kemény mozdulattal a belső zsebébe gyűri.
 A kórházi igazolások mellé.
 Abban a pillanatban a nyurga forgalmista harsány torokhangon a váróterembe kiabál.
 — Diszel, Kapolcs, Nagyvázsony, Veszprém felé beszállás!

*

A konyha sötétedik.
 Török András összehúzódnál a széken. Áthúlt lábát a langyos tűzhely oldalához szorítja.
 Megjött.
 Börtönből a börtönbe.
 Amikor a kalauz barátságos mozdulattal lesegítette az autóbusz lépcsőjéről — megborzongott, megrázkódott, mint egy vaktában repülő vén madár.
 Mert idegen. Idegen a kopár, sziklás hegy. Idegenek a roskadt, vaksi házak az út mellett. Idegen a háromkéményű, tornácós községháza is — amelybe pedig két éve, amikor átépítették — a verejtékét adta. Már nem ismerős az épület templom felőli szeglete, pedig oda a lelkét tette. Idegen a száraz, karcsú fasor. Idegen a levegő és idegen a szag.
 Sokáig szomorúan, meglepetten ácsorgott az autóbusz mellett, és ha a kalauz nem tolja félre udvariasan, hogy becsukja mögötte a nagy sárga ajtót — talán még most is ott áll. Nehéz, leszegett árnyékkal jött haza. A szíve nélkül, mert a szíve Tapolcán maradt. Fábián Károly úrnál. A Batsányi utcában — aki a hirdetést az újságba tette.
 Az öreg nyugtalanul fészkelődik a tűzhely mellett. Türelmetlenül, ideges tűnődéssel forgatja a gondolatait. Itthon is minden idegen. Talán csak ez a görbe szék az egyetlen ismerős — amelyen ül.
 Nincs már nyugalom.
 A hirdetés. Az öt apró betűsor. Talán örökre felzavarták öreg szívében a csendet. Rázkódnak, ugrálnak, egymást kapkodják a fejében a gondolatok.
 Miért kérte kölcsön az újságot? Miért olvasta el a hirdetéseket? Miért intette az orvos, hogy vigyázzon a gyomrára? Miért volt konok és elutasító a kocsmárosék tekintete? Miért érzi még mindig a torkában a sűrű éterszagot? Miért nőnek a padlón az árnyékok? Miért akar Fábián úr emeletes házat építeni, amikor Török András öreg és beteg?

Miért?

Minden egyetlen rettenetes és tehetetlen miatt.

Az ujjait a tenyerébe gyűri. Szegényen, támasz nélkül gubbaszt a görbe széken. Legalább rágyújthatna egy cigarettára. Talán megnyugodna.

Mi nyugtatja meg?

Megint — a mi, a miért.

A mellére engedi a fejét. Így talán könnyebb. Sokáig így ül, majd az ujjait hirtelen kiengedi a tenyeréből, a szeme ijedten megremeg.

És ha megpróbálná?

Hideget érez — megrázkódik. A következő pillanatban nagy, erős lélegzeteket vesz — kapkodva hűti a szívét. Itt van a szíve megint. Itt a helyén.

Egyetlen gondolat hozta vissza.

Ha megpróbálná?

A tűzhely szélére könyököl, öklével támasztja a homlokát.

Mozdulatlan, mintha aludna.

A felesége hátrakulcsolt kézzel a szobaajtó mellett támaszkodik. Sivár, csontos, fekete ruhás asszony. A két szeme alatt halvány, barna folt, az arcán törékeny ráncok. A tekintete kihűlt és vizenyős. A tartásában őrizte meg önmagát — mert merev és hozzáférhetetlen. A többi elveszett. Tulajdonképpen semmit sem akart az élettől — semmit se kapott.

Az árnyéka mellette áll. Pontosan olyan, mint ő — csalódott és üres.

A lába elé bámul.

Megjött az öreg. Úgy mint szokta — mindenhol — kocsmból, munkából, városból, háborúból — mindig váratlanul.

Pedig most szeretett volna érte menni a kórházba. Készült. Akarta. Meleg takaróval, száz forinttal, szelíd tekintettel — ahogyan a beteg gyerekéért szokás menni. Hálából, mert hazajön. Mert nem jó egyedül. Mert a magány mindig a halálra emlékeztet.

Az árnyék vállat von.

Mindegy. Tulajdonképpen semmi se történt. Minden úgy maradt, ahogyan volt. Hallgatagon, bezárva. Pedig most örülni kellene. Megmozdulni. Puha, öreg szívvel hálásan simogatni. Fényes szemmel nézni. Átlépni a csalódott árnyékot.

Nem tud. Kevés az ereje.

Megjött az öreg. Keskeny fejét bedugta a konyhaajtón. Köszönt és leült a székre. Meg se csókolta. Azelőtt, ha hosszú útról jött, vagy a kocsmból — mindig csókkal köszönt.

Három éve csókolta meg utoljára. A háború utolsó napja volt, és az öreg ötvenedik születésnapját ünnepelte. A fehér üvegből kiitta az utolsó korty bort, felállt, vastag tenyere közé fogta az asszony fejét, és szó nélkül kétszer megcsókolta.

Azóta nem.

Megjött. A hangja komor és nyugtalan. Ha beszél — maga elé bámul. Alig mozdul — mint az idegen.

Lehet, hogy újra meg kell neki szokni itthon. A konyhában a tűzhely melletti görbe széket, az udvar végében a körtefát, a hegy mögé ugró délutáni napot. A sűrű leveket. A kőművesszerszámokat. Az asszonyt. Talán mindent.

Sötétedik.

— Meggyújtanád a lámpát? — kérdezi halkán az asszony.

Az öreg felnéz, bólint. Megmozdul. Az asszony hangja bátorítóan utána szól.

— Minden a helyén van.

Résztétellel nézi az urát — kemény, csontos mozdulatát, ahogy a falról leakasztja a lámpát, a zsebében gyufát keres. Megvárja, amíg a cylinder közepében felpislog a gömbölyű láng, azután szerényen, kicsit reménytelenül sóhajt.

— Mi lesz velünk András?

Az öreg szórakozottan ráfordítja a tekintetét.

— Miért?

Az asszony szelíden visszanéz, azután elfordul. Szégyelli a reménytelenséget.

— A szekrényben kétezer forint van. Talán egész nyáron nem dolgozhatsz. A kórházi költséget is ebből kell majd kifizetni. Orvos is kell még... Arra számítok, hogy néha talán szerzek a faluban napszámost, de a gazdák is megbolondultak, mindenki maga akar dolgozni. Félnék napszámost meg cselédet fogadni...

Az öreg hideg kigyószemekkel nézi az asszonyt. Nyugtalanul, sértődötten dobálja magában a gondolatokat.

— Azt hiszed, hogy nem bírok dolgozni?

Keresi az asszony szemét.

Nem megnyugtató — bántani akarja a feleségét. Mert valakit bántani kell. A hangja érdes és goromba. Benne van az öreg lázadó és konok szíve.

— Ne félj. Még nem dögöltem meg.

Az asszony arcán egy pillanatig reszketnek a törékeny ráncok — de csak egyetlen pillanatig. Azután minden úgy marad — ahogyan volt. Hideg, visszatartott tekintettel a lámpafénybe bámul. Árnyéka — a fekete szobor — mögötte áll. Arcán már mozdulatlanok a törékeny ráncok. Magasra tartja a fejét, összeszorított szívvel titkolja a csalódást.

Percekig tart, amíg visszagyűjti az erejét, majd száraz, közömbös szavakkal az urához fordul.

— Az orvos semmit se mondott?

Az öreg kedvetlenül megrántja a vállát.

— Mit mondott volna?

— Kezelési utasítást se adott?

— Minek? Betegnek való az utasítás. Meggyógyultam, elengedtek.

Az asszony tehetetlenül elernyed. Merev, hideg tekintete megpuhul a csendben. Nem szereti a csendet. A csend lefegyverzi. Lassan, csukott szájjal sóhajt. Így nem veszi észre az öreg. Ilyen a gyengeség. Sehol se lehet megfogni — de van. Jön, és nem lehet előle kitérni. Sohase bírta negyedóránál tovább a fölényt, a gógós duzzogást, mert könnyű a szíve a haraghoz.

Tulajdonképpen semmi se történt, csak az fáj, hogy az öreg megint váratlanul jött. Pedig elébe akart menni. Asszonyosan, takaréval, száz forinttal, gyógyító szemmel. Mint a visszafogott gyerekért az iskolába.

Minek mondja el?

A tűzhelyhez megy. Rakosgat. Néha az urára néz, aki ismét visszaül a görbe székre.

— Papírt sem adtak? — kérdezi bátortalanul.

Az öreg felnéz.

— Hol?

— A kórházban.

— De adtak.

Az asszony hangja bizonytalanul imbolyog a furcsa, árnyékos csendben.

— Megnézhetem?

— A zsebemben van.

— Mutasd meg.

Az öreg kényelmesen feltápáskodik, óvatosan fürkészve nézi az asszonyt.

— Minek az neked? Nem tudsz te latinul.

— Én nem, de elvinném az orvoshoz. Vagy a plébános úrhoz.

Az öreg legyint, hosszú, görcsös mozdulatokkal nyújtózik.

— Hagyd a fenébe. Én is csak egyszer néztem meg, amikor a kezembe adták. Tűzbe való az ilyen papír, amit a kórházban adnak. Az a fontos, hogy tud-e az ember menni, dolgozni...

Néhány pillanatig kihívóan, hetykén várja a választ — de az asszony hallgat.

Az öreg megkerülni a vékonylábú asztalt. Nézelődik, barátkozik. Nyújtóztatja

a karját, kipróbálja, hogy az ujja hegyével ágaskodva elérje-e még a mennyezetet. Körülnéz. Úgy látszik, hogy itthon is minden a helyén van, csak előbb mindent fel kell ismerni. A tisztaág, az ablakok, az óra a falon, a sáml, a vizespad a vödörrel, a kredenc, a lámpa. A szűkszavúság, az asszony csendes alázata, esténként a nagy, sötét foltok a konyha négy sarkában.

Gyanakodva a levegőbe szimatol — de nyoma sincs az étersagnak.

Mégis nyugtalan.

Könnyű mozdulattal átlépi a sámlt, az ajtóhoz megy. Kinéz. Onnan az ablakhoz megy. Ott is kinéz. A falinaptárhoz megy — a karcsú, fekete betűsorokra bámul. Keresi a napokat. Azt is, ami volt, azt is ami lesz. A tekintete januártól — decemberig csapkod.

Az egyiket megfogja.

Az asszonyhoz fordul. Barátságosan hunyorog, tenyerében érzi a megfogott napot. Bütykös ujjával a levegőbe nyúl, mint a gyerek.

— Annus.

— Tessék.

— Egy hónap múlva tavasz lesz.

Az asszony a tűzhely széléhez dől. A szeme tehetetlen alázattal fekszik az ura tekintetében.

Tíz pillanat.

Az is lehet, hogy száz.

Egymást nézik.

Csak egy rövid, kurta lépés, és kinyújtott ujjuk hegye megérintheti a másikat.

Pedig nem igaz.

Nem az a Török András jött haza ma délután, amelyik Török Andrást öt héttel ezelőtt elvitte a mentőautó. Aggódva keresi rajta a megszokott, egyszerű vonalakat, lusta, nehezen forduló tekintetét. Szegletes, hintázó mozdulatait, fakó, közömbös szívét.

Hiába, megváltozott. A szemében szokatlanok a huncut, fehér fények. A lámpa egyszerű, sárga lángkorongja se látszik meg benne. Talán másképpen áll? Nem. Nem áll másképpen. Minden a régi, csak az ember más. Török András ő, hosszú is, csontos is, az arca is keskeny — de tetőtől-talpig csillog. Egyszer a háború után volt ilyen. Csak egy pillanattig. Akkor látta először rajta a szikrázó, csillogó fényeket. Akkor is ezek a furcsa, könnyű fények lógtak rajta. A tűz mellé ült, és azt mondta — örökre meghalt a háború.

Az asszony tekintete zavartan megmozdul. Nem érti, pedig csökönyösen a régi vonásokat keresi. Neki az kell, amit ismer, amit megszokott. A nyurga, sovány gyerek, akiért asszonyosan, takaróval, száz forinttal és meleg szemmel akart a kórházhoz menni. Ez más. Nem tudja megmagyarázni, csak érzi — ez más. És titokban fáj. Nehéz, tompa sóhajtasokkal fáj.

A tűzhelyhez fordul. Szégyenkezik.

— Ehetnél valamit András.

Az öreg az asszony után lép. A hangja egyszerre panaszos és követelő.

— Egy hónap múlva tavasz lesz, Annus.

Az asszony szomorúan ingatja a fejét. Szeretne visszanézni a múltra — a rövid, fanyar fiataalkori estékre, a Lembergnél kiterített, huszonhat éves fiára, a horpadt, síkos malteros vödörre — de nem tud. Zavarják a könnyű, csillogó fények. Elgondolkozva támaszkodik a tűzhelynél, a fazék apró vízgyűrűit bámulja.

— Még mindig szereted a tavaszt? — kérdezi szomorúan.

— Te nem?

Az asszony megrántja a vállát.

— Nemi is tudom. Én már megszoktam. Mindegy.

Az öreget megüti a hang. Megérzi, hogy az asszonynak valami fáj — de most nem nyúlhat hozzá, most nem szabad ellágyulni. Minden gondolat, minden érzés és minden rezzenés az újsághirdetése. Most csak ez van. Az asszony volt és van és lesz.

A fájdalom is volt és van és lesz. Az újsághirdetés, az emeletes családi ház — csak most van. Tegnap se volt, holnap se lesz.

A keze egy pillanatig ösztönösen és tétován simogatni akar, de visszahúzza. Az asztalhoz megy, és leül. A cserépkorsóból vizet tölt, nagy húzásokkal iszik. Csak most érzi, hogy milyen forró volt a gyomra.

— Annus.

— Tessék.

— A szerszámaim hol vannak?

Az asszony megfordul, a szeme nyugtalanul, aggódva rebben.

— A fészkerben, ahová tetted. Senki se nyúlt hozzá... de miért? Talán dolgozni akarsz?

Az öreg egy kövér, szabályos vízcseppel játszik az asztalon. Rányomja az ujját, majd elmaszatozja a terítőt.

— Igen. Dolgozni akarok.

Az asszony meghökkenve előretolja az állát.

— És ha nem bírod? Most engedtek ki a kórházból.

Az öreg szórakozottan keresi ujjai alatt a magános vízcseppet, de már nincs.

— Dolgozni akarok, Annus. Jön a tavasz.

— És a gyomrod?

A kőműves száraz, nehéz öklét az asztalra ejti, egyetlen komor és fenyegető hangsúllyal lerázza magáról a hangokat.

— Mondtam. Meggyógyultam, elengedtek.

Az asszony visszahúzódik a kemény hangtól. Néhány elégedetlen, korholó pillantást vet a férfire, de nincs ereje ellenkezni. A kredenchez botorkál. A virágos tányérok és csészék közé dugja a kezét — pedig semmit sem akar kivenni. Valamit mégis csinálni kell, mert roppant nehéz teher a tehetetlenség. Háttal áll, az arca árnyékban fekszik.

Nem akar az öreg szemébe nézni.

Tulajdonképpen miért aggódik? Miért fordul el zavartan? Miért fáj, hogy másik Török András jött haza ma délután a kórházból? Miért nyugtalan, és miért nem találja meg órák óta az öreg szívét?

Az ásitó, majorannaszagú kredencbe dugja az arcát.

— A múlt héten itt volt a Boros Gáspár — mondja csendesen.

Az öreg az asszony után néz. Bosszantja, hogy háttal áll.

— Mit akart?

— Építkezik. Jól megszédte magát az adópengős világban, most a házához üvegezett verandát és tehénistállót akar építtetni.

A férfi feláll, a szeme fölényes.

— Velem?

— Igen.

Sokáig tart a csend.

Az asszony megfordul. Úgy érzi — már megerősödött, kibírja a támaszkodó csendet.

— Azt üzeni, hogy menj el hozzá. Beszélni akar veled.

Az öreg az ablakhoz megy. Hallgat. A sötétbe bámul. Kinn — mint az apró li-dércek — hunyorognak a csillagok, és az égbolt olyan, mint egy hatalmas tintafolt.

Bámul. Bámul. És a gondolataitól semmit se lát.

Miért kérte kölcsön az újságot? Miért olvasta el a hirdetéseket? Miért intette az orvos, hogy vigyázzon a gyomrára? Miért volt konok és elutasító a kocsmárosék tekintete? Miért érzi még mindig a torkában a sűrű éterszagot? Miért nőttek az égre az árnyékok? Miért akar Fábián úr éppen most emeletes házat építtetni?

Fájdalmas, szomorú miértek.

Az élet csupa miért, és mindig mindenre válaszolni kell.

Harmincöt éve készül. Harmincöt éve várja az emeletes házat. Miért vannak emeletes házak? Miért vannak a világon öreg, gyomorfékélyes falusi kőművesek?

Miért van asszony, akinek nem lehet nagy, fényes tekintettel a szemébe nézni? Aki-
nek csendes, hozzáférhetetlen alázata van, és lenyírja a szárnyakat? Miért van, hogy
a falusi kőműves csak egyszer érintheti meg életében a felhőket — amikor a csilla-
gokhoz indul?

Ismét utoléri az asszony törékeny, panaszos hangja.

— Elmész hozzá holnap?

Az öreg megborzong. Az ablaknál hideg van, a konyha kihűlt. Visszafordul.

— Nem megyek.

— Miért?

— Csak.

Az asszony a görbe székre ereszkedik, és bár nem is érti, hogy miért — de
egyetértően ingatja a fajét. Előre-hátra, előre-hátra.

— Én is mondtam... — motyogja.

Az öreg hangja meglepett és türelmetlen.

— Mit mondtál neki?

— Mondtam, lehet, hogy nem vállalod. Ha meggyógyulsz, lehet, hogy te is el-
mész az állami vállalathoz.

Az öreg megrezzen. A felesége hangja után kap, alighogy eléri.

— Én?

Az asszony szomorúan bólint.

— Mindenki odamegy. Azt mondják, hogy ott jó.

Az öreg tekintete egy pillanat alatt megfagy. Előrelép, azután megtorpan, az
asztal szélében fogózkodik.

— Megbolondultál, Annus?

Az asszony gyanútlanul a férfire néz.

— Miért? Mindenki ezt mondja. Tegnap hallottam, hogy a salgótarjáni kőműves is
Veszprémbe jár a magasépítőkhöz.

Az öreg fejében ismét halomra zuhannak a gondolatok. Ellenségesen, gyűlöl-
ködve nézi az asszonyt.

Mindent várt — a sok, tehetetlen miért után — de ezt nem. Öreg szíve rázkó-
dik, hánykolódik. Annus harminc év után fel akarja adni a harcot? Nem bízik benne?
Kifogyott belőle az erő és az alázat? Nem tudja, nem érzi, hogy egyszer minden em-
ber szárnya kinő, és repülni tud?

Az öreg visszahúzódik az ablakhoz.

Megrázza a fejét.

— Nem megyek az államihoz.

Az asszony szelíd hangja szinte az ablakhoz szorítja.

— Pedig neked is jobb lenne, ha a többieknek jó. Az államinál OTI is van.
Ha megbetegszel, ingyen adják az orvost is...

Az öreg dühösen félbeszakítja.

— Mondtam! Nem megyek az államihoz!... Most nem!

Hosszú és konok a csend.

Az asszony feláll, begyújtáshoz készül. A hamut lekotorja a hideg rostélyról,
vékony gallyakat tör.

— Én csak arra gondoltam — mondja sóhajtván, és zavartan forgatja kezében
az ágakat, — hogy jobb lesz. Inkább ezektől várnád hónapszámra a munkát, hogy
melyiknek jut eszébe egy istálló vagy egy tyúkól?... És ha megint beteg leszel?

Az öreg összehúzódik. Megdöbrent, erőtlen ujjakkal a gyomrához nyúl. Tapo-
gatja, majd belemarkol — ki akarja venni a váratlan heves fájdalmat. Összerázta
a méreg.

Mozdulatlanul vár. Most örül, hogy az asszony háttal guggol, és nem látja a
beteg, görcsös mozdulatlanságot. Hosszú, verejtékes pillanatokig vár, amíg lassú hú-
zásokkal távozik a gyomrából a fájdalom.

Óvatosan kiegyenesedik.

— Nagy munkát akarok vállalni.

Az asszony gyufát gyújt.

— Nagy munkát? — kérdezi közömbösen, és a vékony lángot a rőzse alá tartja. Az öreg a zsebébe nyúl, az újságot az asztalra teríti, a gyűrődéseket gondosan elsimítja.

A gyomrából már kiment a fájdalom. Kihúzott derékkal áll, a szemében minden fény barátságos és diadalmas. Még az árnyékok is.

Az asszony hóna alá nyúl, puha mozdulattal felsegíti, és az újságra mutat.

— Olvasd el.

Az asszony alig figyel, az öt hét utáni első puha mozdulatra gondol.

— Mit olvassak?

— Az újságot. Van benne egy hirdetés.

— Milyen hirdetés?

— Olvasd el.

Az asszony tanácstalanul ácsorog. Nem érti. Az öreg ismét tetőtől-talpig csillog, mint amikor a falinaptár előtt állt.

Tétovázik, bizonytalanul rakosgatja a gondolatait, és kamaszos tréfát gyanít. Az asztalra néz, azután a férfire. Az öreg arca meleg és fényes. Cinkosan mosolyog.

Mindössze néhány, tapogatózó pillanat, de olyan, mint a régi órák. Ez a néhány pillanat betéríti az egész délutánt. Talán még a holnapot is.

— Mi van a hirdetésben?

— Mondom, hogy olvasd el.

— Persze... persze... hol is van a szemüvegem?

A tányérok között megkeresi a félszáru szemüveget, majd az újságra hajol.

— Melyiket olvassam el?

Az öreg az ujjával aláhúzza a hirdetést.

— Ezt.

Az asszony az asztalra támaszkodik és olvas. Először nem érti. Még egyszer gondosan, betűzve olvassa. Az asztalra bámul. Nagy fekete árnyék áll az újság felett — kiterjesztett szárnyakkal. Az árnyéktól nem lát. Tulajdonképpen már az első olvasás után megértette, csak...

Fáj, hogy nem tréfa. Mert nem az, csak még nem akarja elhinni. Csak még néhány pillanatot. Nem többet. Csak annyit, amíg a szívéből álruhában elmennek a régi órák. Mert tudja, hogy most már másképpen lesz. Nagyön finom az asszonyi ösztön.

Felnéz.

— Csak nem ezt akarod?

A férfi bólint.

— De ezt.

Hallgatnak.

Az öreg Tapolcán, a Batsányi utca hétben jár.

Az asszony a konyhában van. Az asztalon könyököl, és eszébe jutnak az első házak. Az ura — a felhőig érő, óriás kőműves — a vastag téglafal mellett állt és mindig füttyörészett. Ha lehajolt az állványról a malteros vödörért — mindig kike-reste a szemét, és mosolygott. Sohase felejtette el. Az első házakhoz még ő hordta a maltert. A jókedvet is. A szerelmet is. Friss, asszonyi erejét. A szívét is.

Titokban az öregre néz.

Most is a felhőig ér — de már alacsonyabban szállnak a felhők.

Tulajdonképpen büszke erre az ötvenhároméves nagy kamaszra, aki soha nem engedte magát legyőzni. A fia Lemberg-nél a háborúban maradt — az öreg hazajött. Öt hete úgy vitték el a kórházba, hogy onnan a temetőbe megy — az öreg hazajött. Más, háborút járt kőműves ötvenhárom éves korában eldobja a szerszámot, vagy a fiának adja, vagy meghúzódik az állami vállalatnál — az öreg most akar emeletes házat építeni.

Az asszony szeme boldogan reszket.

Jó, hogy ilyen az öreg. Jó mellette. Jó, hogy konok és bizakodó. Jó, hogy nagy és erős háta van, és könnyen a nyomába lehet szegődni.

Emeletes ház. Szép, hosszú toronnyal, a kapu mellett kéttenyérnyi kőtáblával — „Építette: Török András kőművesmester.” Mert így szokták.

Jó lesz.

De a büszkeség csak egy perc.

Aggódó hangja a következő pillanatban az öreghez fordul.

— És ha nem bírod?

Az öreg tekintete mosolyogva átugrik a lámpáról.

— De bírom — mondja magabiztosan, és ebben a pillanatban úgy érzi, hogy csak ő tud a világon égigérő házat építeni. Senki más. Még a házgyár sem.

Az asszony zavartan töpreng. Büszke is — aggódik is. A karcsú, téglaszínű házra gondol, a kapu melletti kőtáblára — de a súlyos, fekete árnyék a szívéen nehezedik.

Mi lesz, ha nem bízzák az öregre az emeletes házat? Mi lesz, ha nem bírja ki a csalódást, és az arcáról örökre eltűnnek a fehér fények? És mi lesz, ha belehal? Az izgalomba, vagy a munkába? Az öreg mindig mindent akart — férfiasan, egyetlen kézmozdulattal — vagy semmit. Ha nem ment az első pillanatban — gyorsan eleresztette. Vagy — vagy.

Szorongva hallgatja a csendet.

Istenkísértés. Emeletes ház. Fel az égbe. Oda, ahol még nem járt. Az istállók tetejéről is elérte a felhőket, mindig úgy látta. De még annál is feljebb? Az öreg szívébe kellene kiáltani, hogy nem szabad.

Nincs ereje. Sóhajt.

Még egyszer az orrához szorítja a félszárú szemüveget. Még egyszer elolvassa az újsághirdetést. Alacsonyan, alázatosan repülő tekintettel az urára néz.

Az öreg a tűzhely és az asztal között áll, de még mindig Tapolcán van, a Bat-sányi utcában.

Nem akarja megzavarni.

Mindegy, most már semmit se tehet. Ott van. Már hiába repül utána — utol nem érheti. Csak eltévedne. Már nem tarthatja vissza. Talán hamarabb kellett volna — amikor hazajött.

Csendben, óvatos léptekkel megkerüli az asztalt, a szemüveget visszateszi a kredencbe. A két lepkeszárnyú üvegajtót összehajtja. Becsukta a gondolatait.

Hűdög borzongás szalad a hátán.

A tűz kialudt.

Az öreg megmozdul, a görbe székre telepedik.

Az asszony földrenéző szemmel tűnődik, hogy begyűjtson-e ismét vagy sem — de már nem érdemes. Ma már nem melegsik át a konyha.

Az öreg szemét keresi. Csillog-e még?

— Megcsinálom az ágyat, jó? — kérdezi és az ujjai megállnak a levegőben.

Az öreg bólint.

Az asszony lenyomja a szobaajtó kilincset, majd visszanéz.

— Amíg nem voltál itthon, megszoktam a korai lefekvést — mondja barátságosan és vár.

Nem is tudja, hogy mit — de vár.

A férfi nem felel.

Később az újságot szóltanul összecsukja, szóltanul vetkőzik, és az ágyban is halogat.

Az asszony finom, szemérmes figyelmeztetéssel az öreg oldalához támaszkodik, de a férfi mozdulatlanul fekszik, mint a ledöntött fa. A kerek, egyforma sötétséget bámulja.

Az asszony gyorsan alvó. A nehéz, délutáni csendben kifáradt. Álmosan várja a csontos meleget, amely majd később az öreg oldalából jön. Lomha, ide-oda csapódó gondolatokat görget a fejében. Szeretné megegyeszer hallani. Szeretné sokszor hallani, hogy kimenjen a szívéből az aggodalom, és az éjszaka majd az emeletes házzal és csordultig telt malteros vödörökkel álmodik. Nem a kórházzal.

A sötétben csak a fejét fordítja közelebb.

— Tényleg fel akarod építeni?

Az öreg hangja megreccsen a csendben.

— Fel.

Az asszony álmosan sóhajt.

— Nehéz lesz. Én tudom. Kicsit öreg vagy már az ilyen nagy munkához. Beteg is. Az is lehet, hogy az az ember, aki a hirdetést az újságba tette, nem is akarja a házat falusi kőművesre bízni.

Az öreg szíve megrándul, de mozdulatlan és néma marad.

Az asszony ásít.

— Mert furcsa ízlésük van a városi embereknek. Az egyiknek ez kellene, a másikat meg az... nehéz eltalálni a kedvüket... De ha rád bizzák, vállald csak el. Majd te megmutatod nekik. Én tudom, hogy te meg tudod nekik mutatni...

Az öreg hallgat.

Nagy, sötét csend zuhan a szobára.

Az asszony már félálomban van, lassan mozgó szájjal miatyáinkot mormol.

Vastagon, kövéren áll a csend a szobában. Azt se tudni már, hogy mióta.

Az öreg halkan krákog.

— Nem tudod, hogy mi van Simonnal, a dörögdi kőművessel?... Az is elment az államihoz?

Sokáig vár, de nem nem kap választ. Az asszony már alszik.

Az öreg egyedül marad a nagy, lomha sötétségben.

És megint jönnek a miértek. Mindig — miért, miért, miért.

Pedig az ember nem mehet el úgy a csillagokhoz, hogy az adósságát rendezetlenül itthagyja. A fogadalom — adósság. Mert mindenki valamiért jön, és úgy megy el, hogy azt a valamit itthagyja. Az a valami, amire mindenki készül — azt meg kell csinálni. Addig senkinek sem szabad meghalni. A paraszt minden évben, tavasztól—őszig a jó időt várja, és biztos abban, hogy addig nem hal meg, amíg olyan termést be nem takarít — amilyen még sohase volt senkinek a világon. Minden halász meg akarja fogni a nagy halat, az igazit — aminek nagy, fényes uszonya van, és a tengerből jön fel a Balatonba.

Ő az emeletes házat akarja felépíteni. Az egyetlen. Az igazit.

Az öreg nem számolja az időt. A háta alatt az izgalomtól vizes a lepedő, de türelmesen, csukott szemmel várja a reggelt. Éjfél után — néhány rövid, nyugtalan órára ölébe húzza az éjszaka.

Első álmában országúton poroszkáló drótostót. A hátán heves, karcsú szél cibálja a bádoglemezeket. Két karjában — vastag pokrócba bélelve — csecsemőt cipel. A fiát. Nehéz, csüggedt, kemény és merev teher — de három nap óta nem tudja letenni. A fiú három nap óta halott.

Második álmában Boros Gergely a kútba akarja lőgni, de az öreg az utolsó pillanatban görcsösen megfeszíti a lábát, és keresztbe fekszik a kút ásító torka felett. Olyan feszes, mint a húr.

A harmadik álmában betéved egy házba, és megtalálja a műszaki rajzokat. A rajz hatalmas térkép, és a vastag, piros vonal nyomában haladva megtalálja az égigérő házat. Ismerős a város és ismerős az utca. A ház oldalán, a kapu mellett márványtábla fehérlik — „Építette: Török András”. A nagy ház mellé áll, azután egyetlen, hatalmas lendülettel az alsó erkélybe kapaszkodik. Görcsösen markolja a vasrácsot. Húzózkodik, kapaszkodik, megy, megy, megy — mindig feljebb. Már látja a ház tetejét, már csak a karját kell kinyújtania, hogy megfogja — de a legfelső erkély mindig elugrik előle. Mindig feljebb, csalogatóan. És az öreg kapaszkodik — makacs szorgalommal, mintha sose fogyna ki az ereje.

Fény

Jajj hadd ujjongjak én is egyszer
fegyelem számat le ne zárd
csontom is megtelt szerelemmel
úgy lobog nyelvem mint a láng

ez az első tavaszi fény
a bordáim közé fúródik
villogtatja tudóm dióit
szikrázik szívem szövetén

örömöm habos tiszta gyolcs
felugrom vele háztetőnkre
és eliramlok mint a gyors-
vonatok. bolondozó füstje

egész a partig hol a fű
lábnyomod őrzi s egyre bámul
a ragyogás kontyodra ráhull
hogy lehetsz ilyen gyönyörű

Éva

szeretlek éva nélkülöd
a falak is rámomlanak
és talán nem is létezem
kristályos vizalatti csend
bőrömrre dermedt pillanat
nézz rám gubbasztok hallgatag
mint akit elhagy mindene
fecskeszárny villan a kezed
egyszerre széttörik az ég
egyszerre szétporlik a csont
kristályos vizalatti csend

meduza-szemű a vidék
szeretlek éva egyszerű
lehetne ez akár a fű
mely pusztíthatják megmarad
perzselődhetnek az utak
kék falon fecskeszárnya ég
üvegharangban messziség
tátog elúszik most a szél
szeretlek éva nélkülöd
életem két halál közé
szorult értelmetlen szünet

Cs. Nagy István

Görögországi képek

TRYGAIOS NÁSZÁ

Aristophanés furfangos parasztja
békét szerzett és megházasodott.
„Dárdanyélből faragj szőlőkarót!” —
így lázított, és kiárusította

a sok dárdanyelet, ömlött a drachma,
sisaktaréjt söprűnek eladott,
s a kar a vállán vitte Trygaiost,
a béke-vőlegényt lakodalomba.

Sopánkodott, ki háborún keres,
a páncélkovács és sisakműves,
de dőlt a parasztnép ekét, kaszákat

vivén magával, egy kurjongatás
az egész lagzi, boldog jeladás:
Trygaios násza béke Attikának.

OMONIA TÉR

Éjjfélidőben Athén Oktogonján
meglippen már a fülledt forgalom,
jeges görögdinnyét falatozom,
elülök az idegen csillagoknál.

Mert idegenül tolatkvó a reklám
s a night club-kerítő a sarkokon,
s az eltalált archaikus mosoly,
mit egy fáradtacska hetéra dob rám.

S idegenek, akik belehevülnek
a koldulásba, s nem hűti le őket,
Omonia, pazar szökőkutad.

Athéni éj: harsogó aranyüzlet,
de reklámjai mind elcsendesülnek,
ha Hellász hegyein fölkel a nap.

A mai nyugatnémet próza

(Vázlat)

Az idő korlátoz, de a határokat az ember szabja meg: 1945, a nemzeti szocialista Németország összeomlása, egy gyászos korszakot tesz zárójelbe, de nem áthághatatlan vízválasztója a német irodalomnak. Az indák szerteágaznak, a gyökerek mélyről szívják fel táplálékukat, csupán a rend szenvedélye és az alkotás tiszteletreméltó önkénye mondhatja ki: itt kezdődik, ott zárul, ez kívülreked. Igaz, a „nagy öregek” némelyike olykor elvirágzott életével könnyíti meg a határmérők munkáját. De ezek az emberi végesség leverte karók csupán a birodalom egy-egy kiszögellő csücskét cövekelik ki, csak a tér egyik síkját korlátozzák. Robert Musil, Thomas Mann és Bertolt Brecht hatása elevenebb, mint valaha. S ráadásul: ők a szabályt erősítő kivételek. Mert ezek az „ösök” általában hosszúéletűek s nem hajlandók beérni a bábmész múzeumlátogatók csodálatával. Ragaszkodnak kortárs-jogukhoz — részint, hogy igazolják magukat, részint, hogy jóvátegyék bűneiket. S részint, hogy — töretlenségüket bizonyítandó — betetőzzék életművüket.

Utóbbiak rendszerint az önhibájukon kívül kárvallottak: a fasizmus áldozatai, az éveken át kényszeredetten hallgatók, akik igazolt aggodalommal úgy vélik, hogy a Rajna mentén vajmi kevés változott. „Olyanok ezek az emberek — írta Hermann Broch 1931-ben „alvajáró” hőseiről —, mint akiket túlságosan korán ébresztették fel a szabadságra. S ugyan ő 1947-ben, utolsó nagy regényében, a „Vergilius halálá”-ban: „Meg kell menteni az emberi élet egységét... meg kell óvni attól, hogy szétaprózódjék, számtalan, egyéni nosztalgiába burkolózó, jelentéktelen tényezővé forgácsolódjék.”

A pusztába üzött s mégis megbocsátó, kegyelemért fohászkodó próféta végzavai ezek. Akinek legfeljebb annyi lehet az elégtétele, hogy a hasztalan intett Bábelt utolérte az elfajzottakat sújtó pusztulás. Ami biztosítja ugyan művének erkölcsi igazságát s aggodalmának hitelét, de változtatni nem képes. Pedig micsoda világot ölelő lelkesedés buzgott Hermann Brochban! Milyen lélekébresztő egyszerűséggel óvta, átkozta el, káromolta hőseit, ezeket a holdkóros, betegségüket az élet természetes rendjeként ápoló, „önérzetes” katonatiszteteket, „higgadt” polgárokat! S hogy vallatta magát és világát, milyen lelkiismeretes szigorral!

Ahhoz a nemzedékhez tartozott, amely talán az egy Thomas Mann kivételével elfordult a fenséges Goethétől, ettől a „túlságosan ünnepélyes, pozór, hiú és őszintétlen excellenciás úrtól.” S „amely látta, hogy a német élet beleragad a jó lelkiismeret kátyujába” s az önmutozó konformizmus csupán a kispolgári lét indultait öltöztető nagyravágyás kimenő ruhája. Igen, Broch jó diagnosztának bizonyult, de tehetetlen gyógyásznak. Tisztában volt vele, hogy az üresség: a német polgárság negvedik dimenziója, s a belső semmit külső semmi rága; hogy ezt a fellengzős, hazug nyugalmat mindössze egy lépés választja el az öngyilkosságtól, s az epileptikus őrvongástól. Egyik regényhőse „valahányszor reggelente kinyitotta az újságját s átfutotta a lezajlott események sorát, a világ valamennyi újságolvasójával együtt, mélységes elégedetlenség fogta el... arra várt ő is, hogy az új nap eseményeinek tömege kitöltheti a körülötte levő világ ürességét, lelkének sívárságát... Mert a hozzá hasonlóak azért olvasnak újságot, mivel elurhodik rajtuk a reggelente újra meg újra magányra ébredő ember szorongása. A régi közösség nyelvét már nem hallják, az új pedig még nem jutott el a fülükig.”

Hermann Broch — néhány társával, a nemrég elhunyt Alfred Döblinnel, a Hitlerizmus tíz éve alatt egyetlen sort le nem író Karl Zuckmayer-rel — azonban tiszteletreméltó kivétel. Mert a Német Szövetségi Köztársaság „nagy öregjei” inkább csak öregek, mint nagyok. Életük javarészt azzal töltötték, hogy berúgtak a vérszagtól s utóbb, másnaposan, zúgó fejjel, újra főzni kezdték észbomlasztó kotyvalékaikat.

Ernst Jünger, Gottfried Benn, Hans Carossa és a budapesti születésű Kolbenheyer, hogy csak a vezéralakokat említsük, persze tehetség és elkötelezettség dolgában is különböznek egymástól. De valamennyiüket egy táborba tereli a brutalitás hitvallása, az a különös, realizmusnak hazudott misztika és Nietzsche félremagyarázó férfias kevelysége, amely a kockázatos kalandot és hősi fatalizmust az emberi nem legfőbb erényeként ünnepli.

Szavuk talán az egy, még idejében föleszmélő Gottfried Benn kivételével szerencsére nem igen lett visszhangra sem a háború utáni olvasóközönség, sem az ifjabb írónemzedék körében. Az ágyúrobajjal aláfestett harsány igék ideje lejárt, a megcsömörlött, kiábrándult polgár virtusát nem lehetett többé semmiféle „totális” jelszóval hódító kedvre injekciózni. Az üszkös városokkal együtt a szívek is kiégtek a harmadoló tisztítótüzből. S noha a Thomas Mann hiányolta nemzeti büntudat csakugyan nem borzasztotta el a nép egészét, s a lelkiismeretfurdalás nem egyszer csupán a látványos védekezés és a jutányos köpönyegforgatás eszközeként szolgált az íróársadalom javarésze, s kiváltképp a fiatalok, rábólintottak a filozófus Karl Jaspers szavaira: „Bűnösnek érzem magam, mert életben maradtam.”

* * *

Azt mondtuk: a Harmadik Birodalom összeomlása nem áthághatatlan vízválasztója a német irodalomnak; hadd tegyük nyomatékosan hozzá: nélküle habár csak évek múltán, a keleti övezetben, a későbbi N. D. K.-ban, nem bontakozhatott volna ki egy újfajta irodalom. De ez csak, évekkel később történt. 1945-ben még az egész ország a bénultság, lethargia és kétségbeesés napjait élte.

A megdöntött fasiszta hatalmat támogató irodalmat eltörölték a föld színéről. Mi maradt? A már idézett Alfred Döblin szerint: „egy deformálódott, megbélyegzett csonka irodalom.” 1945-ben és 46-ban — írta hat évvel később Wolfgang Iyer — hasonló helyzetben voltunk, mint Noé. Megkérgesedtünk a sírásó irodalom iszapjától. Kiküldtük első galambjainkat (az első újságokat, rádióműsorokat, folyóiratokat, könyveket.) Nekik kellett megkeresniük, felkutatniuk az okot és alapot: miért, hogy csaknem elpusztultunk, merre indulhatunk el újra.”

„Az akkori idők nyomorát nem választhatjuk külön a lélek inségétől — írja irodalomtörténetében Paul Fechter. ... A nagyság, szépség, magasztosság, sőt a humanizmus és emberi méltóság fogalma is kétkedésre talált... Példakép? Akadt-e a káoszban valami követendő, valami követésre érdemes? Hiányoztak az iskolák, stílusirányzatok: semmilyen bevált szabály: se program, se kiáltvány... Mindenki begubózott, egymagában formulázta az új országot. Ahány írástudó, mind iszonyú elégedetlenséget érzett, mert semmilyen szó nem fejezte ki azt, amit ki akart fejezni.... S mégis néhány év távlatából azt mondhatják, hogy az irodalmi inség éveit egybeestek az újjáépítés éveivel, a pusztaítást, szélhűdést és kietlenséget meglepő gyorsasággal lebírta az a nemzedék, amelyet Wolfgang Iyer egy ízben „határtalan, gátlástalan, önmagát sem kímélő nemzedék”-nek nevezett... csupa akkoriban tollat ragadó „fiatal” harminc és negyven között.”

S ezek a „fiatalok” is két csoportra oszlanak: „fiatalok”-ra és „még fiatalabbak”-ra. A negyvenen felüliek hirtelen ősi rangra emelkedtek. Felix Hartlaub, Hermann Kasack, Wolfalatt követőkre, ellenlábásokra s miként az már a felfedező osztálysora: utánpótlásra leltek. Egyikük sem mondott ki megváltó igazságokat, csak saját és népe sorsát vizsgálta megrendítő őszinteséggel. Ám a hazugság totális korszaka után maga ez az őszinteség is eredeti, az írók pusztá fizikai léte pedig: csoda. Hiszen átvészelték a náci vérengzés legsúlyosabb veszedelmét: a tisztánlátás kínját. Néhányan életükkel is fizettek érte. Felix Hartlaub, aki egyszerű sorkatonaként bepillantott a legfelsőbb hitlerista hadvezetés titkaiba, a háború utolsó évében nyomtalanul eltűnt; Wolfgang Iyer megjárta a moabiti börtönt és a magánzárkát s 1947-ben belehalt háborúban szerzett betegségébe.

Ezek az írók nemcsak tisztán láttak, hanem előre is láttak. Felix Hartlaub titkos naplójában, miközben arról ábrándozik, hogy eljön még az idő, amikor „négy

biztos fal" váltja fel a „hajléktalanság állapotát", már azt is sejti, hogy „szerény kis történetekkel kell majd újrakezdeni", elmarad az első világháborút követő művészi fellendülés s a svájci Walter Muschg szavaival élve: fizetni kell a „német irodalom szétrombolásáért."

A kis történeteket, amelyeket Felix Hartlaub akart megírni, mások írták meg: Wolfgang Borchert, Hermann Kasack, Hans Erich Nossack, s a fiatalabbak közül Heinrich Böll, Ilse Aichinger, Wolfdieterich Schnurre, Paul Schallück és Martin Walser. Hőseik: hazatérő katonák, családjukat vesztett, helyüket nemelő vándorok, koncentrációs táborból szabadult, tántorgó, vizionáló „Heftlingeek".

Akadtak, akik e lélek mélyéről fakadó önvizsgálatot ajkbiggyeszítve „a tarvágás irodalmának", „romirodalomnak" nevezték. Heinrich Böll néhány évvel később így válaszolt nekik. „Nem védekeztünk a rom-irodalom elnevezés ellen, úgy véltük: a megjelölés jogos. Hőseink romok között éltek, háborúból jöttek, sérült férfiak, nők, sőt gyermekek is, vegyesen. Valamennyinek kinyílt a szeme: látott. Egyik sem örvendezett háborítatlan békének. Semmi, sem környezetük, sem gondolatviláguk, sem hogylétük, semmi sem volt idillikus, s mi, írók, oly közel éreztük őket magunkhoz, hogy azonosítottuk magunkat velük. A feketézőkkel meg a feketézők áldozataival, a menekültekkel, meg a hontalan bolyongókkal, s persze első sorban a mi nemzedékünkkel, amely javarészt különös, elgondolkasztató helyzetben hanyódott: hazatért egy olyan háborúból, amelyről már-már azt hitte, sose lesz vége. A háborúról írtunk hát, a hazatérésről, arról, amit a háborúban tapasztaltunk, s amit hazaérve leltünk: romokról. Mert szörnyű lett volna idillekkel félrevezetni kortársainkat, olyan idillekkel, amelyekből iszonyú az ébredés."

Ekkoriban jelent meg Hermann Kasach „Város a folyón túl" című könyve, ez a jelképes regény, amelynek egyik főszereplője a szenvtelen megafon egyre azt harsogja: „Aki ide belépsz, vesd el az értelem minden ballasztját. Az ész meg a logika... csak elhomályosítják a természetről alkotott képünket." Micsoda valóságos s egyszersmind abszurd világ ez! Az én kísértetként botorkál a bunkerek áporodott homályában, és a félelem örületbe kerget. Közös szobafogság ez a tébollyal, a kivégző osztag és a halálraítelt tivornya — méltán ráillenék Hans Erich Nossack azóta híressé vált regénycíme: „Interjú a halállal."

Ez is különös, apokaliptikus könyv. A kisemmizett, életében s halálában egyaránt becsapott ember krónikája. S nem csak általános, mondhatnók: metafizikai értelemben becsapott emberé. Ebben a tíz egymással összefüggő elbeszélésben a bombák robbanása úgy keveredik a rettegő ember lihegésével, mint jól hangszerelt zeneműben a stímmek. Minden kétségbeejtő és reménytelen. Nossack hőse is a katasztrófát túlélte, magára maradt ember. Magára maradt? Nem, ez már nem a holtályú magány, ez ennél sokkal rosszabb. „Egy hatalmas kéz pucéran kidobta a világba — írja hősről Nossack — és egy hang rákiáltott: „Vackolódj ki, ahogy bírsz! Ekkor kinyitotta a szemét és nem tudta, mihez kezdjen, mert minden idegen volt körülötte. És nem mert hátranézni sem, mert mögötte nem volt más, csak tűz. Nincs többé múltunk, gondolta."

Az elveszett, olykor felkísértő, jóvátehetetlen múlt, ez gyötörte Wolfgang Borchertet is. A múlt, amely akkor is fáj, ha nincs, s talán még jobban, ha van. A parancsra gyilkoló katona múltja, akit szintén meggyilkoltak. „Az ajtón kívül" című híres színdarabjának hőse, Beckmann: egy a sok közül. „Egy ember, aki megjött Németországba. Ez az ember sokáig távol járt. Nagyon sokáig. Talán túlságosan is sokáig. És egészen más, mint amikor elment. Kívülről épp olyan, mint azok a fura figurák, amelyek elijesztenek a mezőkről a madarakat (és esténként néha az embereket is). Belülről is olyan. Ezer napig ácsorgott kint, a hidegben. És a belépődíjat a térdkalácsával kellett megfizetnie. Ezer éjszakát ácsorgott kint, a hidegben, mire mégiscsak megjött végre.

Egy ember megjött Németországba.

És itt valami egészen ördögi filmet lát. Pereg a film, és közben többször is a karjába csíp, mert nem tudja, ébren van-e vagy álmodik. De azután észreveszi, hogy vannak még körülötte jónéhányan, akik ugyanezt látják és hallják. És érzi, hogy

ez nem más, mint valóság. Igen, és amikor végül éhesen és fázva megint az utcán álldogál, már tudja, hogy egészen mindennapi film ez. Egészen mindennapi. Arról szól, hogy egy ember megjön Németországba. Valaki azok közül. Valaki azok közül, akik megjöttek, de nem haza jöttek, mert itt már nincs otthon a számukra. Csak kívül, az ajtó előtt találhatnak otthonra. Az ő Németországuk kívül van, az esős éjben, az utcán.

Ott van az ő Németországuk.”

S ez az ember keres és kérdez. S látja, hogy... „foglalt az ágya. Becsapódik egy ajtó és ő kívül marad... Találkozik egy lánnyal, a lánynak van valakije, akinek csak féllába van, és folyton egy nevet hajtogat. És ez a név: Beckmann. Becsapódik egy ajtó és ő kívül áll... Embereket keres, de egy ezredes halálra neveti magát. ...Munkát keres, de egy igazgató gyáva, és az ajtó becsapódik, és ő megint kívül marad...” „Azután pedig jön egy utcaseprő, egy egyenruhás és vörössávos német utcaseprő a Hulladék és Oszlástermek cégtől, és megtalálja a meggyilkolt gyilkos Beckmann. Éhen halt, megfagyott, lerogyott, ott maradt. A huszadik században. Az ötödik évtizedben. Az utcán. Németországban. És az emberek elmennek a halála mellett, figyelmetlenül, rezignáltan, blázirtan, utálkozva és közömbösen, közömbösen, rettentő közömbösen! És a halott álma legmélyén érzi, hogy halála éppen olyan, mint az élete volt: értelmetlen, jelentéktelen, sivár.”

Kísértő múlt, értelmetlen, sivár élet Ernst Wiechert háború után írt kötetiben is, a „Halottak erdejében” és a „Jeronim gyermekei”-ben. Wiechert, ez az alapjában véve szelíd utóromantikus, tépelődő keresztény, a Mauriacok, Graham Greene-ek fajtájából, abból a fajtából, amely katolicizmusát nem tekinti kiváltságnak, s a lélek megváltását a dogmákon kívül keresi. A fasiszták négy hónapig Buchenwaldba zárták, a háborút a Gestapo felügyelete alatt élte át; Borcherthez hasonlóan, ő sem heverte ki a gyötrelmeket, ő is Svájcban halt meg, ahova rémképei elől menekült. Valamennyi 45 után megjelent műve: emlékeztető. Mert bár Wiechertet nyájas szánnal vezérelte, sohasem jutott el a kegyelemig, sohasem feledte a korszakot, amikor „minden az egyenruhásoké volt, munka, élelem, álmom és halál.” Ugyanúgy, mint a másik hívó katolikus, Stefan Andres, aki a földi pokoltól megrendülten víziókban kereste az igazságot. „Utópia” című művének hőse, egy halálraítélt szerzetes a mennyeztet penészfoltját bámulva így bukkan rá Szerencseszigetre — egy naív, keresztény kommunista világra. „A lakók többsége halász, kispasztor és kézműves volt. Elvitték termékeiket a vásárra és kicserélték. Nem ismerték a pénzt. A művészeket és tudósokat a közösség táplálta, s úgy tisztelte, mint a gyűjtő méheket...” A patriarkális rend modern mithoszájának újjáteremtése ez: elvágyódás, vádirat és minden csalódás ellenére bízva-bízó hit. Tudománytalan, de a megszenvedettek után is el nem csüggedő optimizmus.

Mondhatnók: az egész háború utáni német irodalom sarkkérdése. Hogy ennyi borzalom és sérelem után, ki kerül a vádlottak padjára: az ember vagy a világ. Mert aki a világot marasztalja el — egy adott társadalmat —, nem adja fel a reményt, nem tekinti az emborsorsot örök, változhatatlan kárhozatnak. S aki pálcát tört az ember fölött, önként vállalja a szorongás és kétségbeesés világtalan börtönét.

Persze azért az állásfoglalás nem ennyire merevtagolású, s az optimista illetve pesszimista elkötelezettség nem teremt ilyen végletes ellentétet. Valójában az ellentmondás mélyebbre ereszti gyökereit s a borúlátás gyakorta az antikonformista tagadás, sőt lázadás nedveit szívja fel. Mert Nyugat-Németországban csaknem páratlan kettős folyamat játszódik le: a gazdasági csoda esztendei nem hogy oszlatnák az írók elkeseredését, ellenkezőleg, még jobban fokozzák kétségbeesésüket, félelmüket a becsapott emberért.

E felelősségtudat legkövetkezetesebb szószólói a háború után feltűnt fiatalok. Akik néhány évi magányos csatározás után mégis egymásra találtak. A „47 csoport” tagjai a Heinrich Böll, Hans Werner Richter, Walter Jens, Ilse Aichinger, Ingeborg Bachmann 1947-ben még jobbára ismeretlen, legfeljebb névjegyüket egy-egy könyvvel letevő írók. Voltaképpen semmi sem köti össze őket, csak a rabtársak bajtársiassága. Különböző a temperamentumuk, világszemléletük, tehetségük és tema-

tikájuk. Ámbár e téren éppen élményeik hasonlósága következtében mégis gyakran rokonulnak.

Alapérzésük: a zavar. Tudják, hogy honnan jönnek, de képtelenek eldönteni, merre tartsanak. Gyűlölik a háborút és szenvednek a nyereszkedők mindent felejtő békéjétől. Mert ők emlékeznek. Egész lényük egyetlen soha be nem hegedő seb, soha el nem múló fájdalom. „Csaknem valamennyi mai fiatal írónak van egy közös tulajdonsága — mondja Walter Jens —: nem tartja magát költőnek.” Igen, ezek a fiatalok nem érzik a költő elhivatottságát, az ihlet borzongását. Józanok, szerények, precízek. Azért írnak, mert nem hallgathatnak, mert a háborúból megtértek beszélniük kell, a sebesültnak jajgatnia. Már Felix Hartlaub naplójában sincs egyetlen olyan mondat, melynek alanya „én” volna. Az ifjabb nemzedék őt követi, tárgyilagosságra, szabatosságra törekszik. Különös, hűvös indulatú, felszínnel be nem érő, neo-realizmus jön így létre, „van-irodalom” ahogy Walter Jens nevezi. „Ezek a fiatalok — jelenti ki Wolfgang Weyrauch — a valóságot rögzítik. S mivel az igazság végeztet ez, nem fényképeznek. Röntgenfelvételt készítenek. Az igazság fogalmát fölébe helyezik a szépségnek. A szépség, igazság nélkül gonosz is lehet.”

Az új nemzedék persze magát az igazságot is különbözőképp értelmezi: Böll keresztény testvériesülést, Schallück az illúziók felszámolását érti alatta — legismertebb regényének programnak is beillő címe: „Ha egyszer abbahagyhatnánk a hazudozást”, Walter Jens pedig az ember rahabilitását. „Nem. A vádlottak világa” című regényében már csak vádlottak vannak, a vádlottak tanúi és bírái. Az emberiség kihalt. „Volt egyszer, hol nem volt... Nap és hold tekintett le egy nem nagyon nagy bolygóra. Lények éltek rajta. Régebben úgy hívták őket: „emberek”. A lúdbőröztető látomások, a tehetetlen megadásnak e Kafkát idéző hangjai azonban csak szórványosak, s magára egy írói mű egészére sem maradéktalanul érvényesek. Igaz, Kafka pecsétje nem egy friss kötetben található. Ez a kijátszott nemzedék is gyakran bizonytalannak, kiszámíthatatlannak és képtelennek érzi a valóságot, s úgy véli, hogy „az ember süketen és vakon bolyong az éjszakában.” De a tapasztalat szülte rémület nem gátolja, hanem serkenti a hétköznapi cselekedetre — például az atomfegyver eltiltásáért vívott küzdelemre s a német újjáfégyverkezés elleni harcra.

Mert az élményanyagok kívül egyvalami közös még bennük: a morális tisztesség. Mindent komolyan vesznek, semmit sem tekintenek elhanyagolhatónak, mellékesnek. Ami érdemük is, gyöngeségük is, mivel ezáltal akarva-akaratlan — egyfajta céltalan egyhangúságot hirdetnek meg. Igaz, ez az egyhangúság maga is idegterítő — a felfüggesztett halál egyhangúsága. Ilse Aichinger egyik hőse, a háborús inkvizíciót túlélő zsidó Ellen félálomban úgy érzi, hogy „a csend úgy maradt itt, mint az utolsó tonna robbanóanyag”, Wolfdietrich Schnerre — aki egyébként a generáció legeredetibb humoristája — pedig arról számol be egyik elbeszélésében, hogy próbálták — sikertelenül — kivégezni városában az időt, amely azóta fejtelennül kering mindnyájunk fölött.

E mindent egymértékkel mérő tárgyilagosságban — ami a személyiség szerepének tagadásán túl a rendező elvek hiányára is utal — sokszor maga a cselekmény is megsemmisül s a hős „mintegy csak körbejárja szemfényvesztően kényelmes celláját.” Nincs többé se mese, se ábránd, a valóságot lidércek népesítik be, olvasztják egybe a szétfolyó, nyomasztó álmvilággal. „Új kép jön így létre — írja Rolf Schoers — a reklám és propaganda cáfolata”. S bizvást hozzátehetjük: egy igazságot feszegető, szemnyitó irodalom. Amely nem mindig elég nagy, elég eredeti — „Heimatkunst” —, a határokon túl csak ritkán átcsapó irodalom ugyan, de legtöbb esetben jószándékú híradás.

E híradás jelleg egy idő múltán aztán szakításra vezetett szándék és módszer között. Az embersors általános felpanaszolása, a jelképbe zsúfolt látomás olykor még kedvezett a kis formának — a novellának meg az elbeszélésnek — de nem elégíthette ki a szigorúbb igényű elemzést. A nyugatnémet regény tehát szükségyszerűen elfordult az ábrázolás irracionálisától és a realizmus szélsőségeiből, tágabb perspektívájú vizeire evezett. Heinrich Böll, Wolfgang Koeppen. Arno Schmidt és Günther Grass már az elveszett én-t keresi, a gyakorlati kölcsönhatásokat, az élményt

konkretizálását, „a nap 1440 percéből legfeljebb 59 figyelemreméltót” ahogy Arno Schmidt mondja — „a lukacsos lét egymásbavágó síkjait.”

A tematika kitágul, a cselekmény ismét elfoglalja trónusát, a mese benépesül, az állásfoglalás jobban tekintetbe veszi a helyet és időt, az elvonatkoztatott lírát higgadtabb s egyszersmind sodróbb epika váltja fel. Heinrich Böll „Elhagyott házak” és „Dr. Murke összegyűjtött hallgatásai”, Günther Grass „A pléhdob” vagy Wolfgang Koeppen „Halál Rómában” című műveiben már nemcsak a technika alakul át, nemcsak a filmszerű montázs, rikítóbb színskultúra s olykor kegyetlen humor nyer újból polgárjogot, hanem a korrajz kontúrja és a társadalomkritika hangja is élesebb lesz. Természetesen — polgári írókról lévén szó — a bírálat mérgezett nyilai itt is főként a filisztert, a kisszerűséget, a felfuvalkodott butaságot és a náciizmus feltámadó epigonjait veszik célba. De hol csüggedtszavú, hol groteszk, hol szánalmatkeltő művekből a részvéten és elszörnyedésen kívül kihallani már a fojtott figyelmeztetést is: „Németország, vigyázz! A tűztengert eloltották ugyan, de a hamu alatt még izzik a parázs!”

* * *

A dolgozat elején az idő korlátairól szoltunk; most a tér korlátaira emlékeztünk. A mai nyugatnémet próza csak része — habár nem jelentéktelen része — a német irodalomnak. Súlyának, jelentőségének, az össznémet irodalomban elfoglalt helyének megállapítása egy olyan átfogóbb tanulmányra hárul, amely számba veszi a Német Demokratikus Köztársaságban, Ausztriában és Svájcban írt német műveket. Mi itt — az ismeretterjesztés igényével — beértük a leszűkített anyag vázlatos áttekintésével.

Simon Béla rajza

Új német költők *Csanád Béla fordításai*

Hermann Hesse

1877-ben született, Svájcban él, Montagnolában. Nobel-díjas. Az idén 85. születésnapját ünneplő költő tiszta emberséggel írt verseit mindig nagyra becsülte az irodalmi közvélemény, különösen a két világháború között.

A béke elé

(Dem Frieden entgegen)

*A gyűlölet álmaiból és a vér mámorából
Ébredve, még vakon és süketen
A háború villámlásától és halálos zajától,
Mindenféle borzalmakba belefásulva
Elhagyják fegyvereiket,
Félelmetes napi robotjukat
A kifáradt harcosok.*

*Béke! — hallatszik,
Mintha mese, gyermekkori álom volna.
Béke! És alig mer
Örülni a szív, hisz jobban ismeri a sírást.*

*Mi, szegény emberek,
Jóra és rosszra egyaránt képesek,
Állatok és istenek! Hogy földre sújt a fájdalom,
Földre sújt a szégyen ma minket!*

*De remélünk. Bennünk él
A szívet izzító sejtelem
A szeretet csodáiról.
Testvérek! A lélekhez hozzá tartozik,
A szeretethez hozzá tartozik a hazatérés
És minden elveszett
Paradicsom kapuja nyitva áll.*

*Akarjatok! Reméljete! Szeressetek!
És újra tiétek lesz a föld.*

(1945. Húsvétjára.)

Wilhelm Lehmann

A német líra öregjei közé tartozik. Az idén ünnepli 80. születésnapját. Nyugat-Németországban, Eckernförde-ben él. Csendes, halk szavú költő, de formaművészete előkelő helyet biztosít számára a német líra jelesei között.

Idősebb fiamnak

(An meinen ältesten Sohn)

A téli hárs meg a nagylevelű
Külön virít,
Ez időközben, drága fiam,
Meghal az ének itt.

A fehér gyömbér kiszívja a földből
Mind a meszet.
Énrám ott lent a hantok alatt
Sötét mered.

Eső szennyezi be a szürke követ, —
Még egy futam
Hiányzik a citromsármány dalából.
Zengd te, fiam.

Bucsuzás

(Valet)

Nagy szilvaillat. Szép viaszlapok.
A szeptember töretlenül ragyog.

Pihen a lepke, rejti kárminát,
Rángó csápját behúzza a világ.

Hagymafüzérek lepik a falat.
A lét megérett. Teljes. Megmarad.

Oskar Loerke

Született 1884-ben, meghalt 1941-ben. A náciizmusnak be nem hódoló, tisztaszándékú német költők egyike.

A tengerhez

(Ans Meer)

Szakad a köd, mely hömpölyög
Véremből temetőkön át.
Hajnal ragyog felhők között
Világ, terád.

Az élet messziről ered.
Az van, ami volt valaha?!
A tengerpartra mosni megy
Nausikaa.

Bizáncon, Rómán egy az út,
Helyettem jártak ott vadak.
Elporladt szájuk és hajuk
A dóm alatt.

Hol élek én? A hajnal egy,
Itt zúg a tenger dallama —
A tengerpartra mosni megy
Nausikaa.

Mélyben

(Drunten)

Ránk tört az alvilági horda.
Európát bejárja kutatón
Vigaszimát keresve rádióm.
Az elmúlás hegyén lerontva
Gregorián litániák.
Sápadt fényben, orgona zsongva
S halk kórushang tör a zugokba.
A láva forr s nem tartja gát.
Karácsony van? Ó, Mária Fiát
Mintha még meg nem szülte volna.

Georg Maurer

Az NDK-ban élő, kiváló költő
1907-ben született. Lipcsében lakik.

Hannibál átkel az Alpokon

(Hannibals Zug über die Alpen)

Ó, mily félelmetes jeladásokat
Trombitálnak fent a Mont Cenis lejtőin
Az afrikai elefántok,
Melyek otromba lábakkal csúszkálva haladnak
A jégen megállás nélkül szorongó lélegzetük párájában,
S sziklaként dőlnek, szűrőn a mélységbe,
Ordító tömegként ütődnek neki a kinyúló sziklatömböknek,
S örökre eltűnnek, — míg a lótakarók,
Spanyol bányák aranyával gazdagon átszótt,
Rabszolgavidékről való lótakarók, egy-egy fenyő széthasadt ágán
Függve maradnak, — Hannibál bíborló jelvényei!
Afrika fekete lovai szétterpesztve lábukat
Szemüket mereszti a lecsüngő síma jégre, feszülő gyeplőjüket
Dideregve tartja a líbiai. Izmos lábujjai
Otthon a forró sivatagi homokhoz szoktak,
S most feketére dagadtak, s nem gyógyulnak meg többé semmi kenőcstől.
De a tekintetüket, mely a jéggédermedt sziklacsipkéket úgy tükrözi most
Mint a havat átfúró széttört elefántfogakat,
Hirtelen az itáliai derűs mezőkre ragadja a síkság.
A kereskedők pedig Kárhágóban a díszlakomán spanyol borok mellett,
Melyeket rabszolgahátak és tevepúpok hoztak,
Győzelemről győzelemre ünneplik uruk diadalát — és nevetnek, ha
arra gondolnak,
Hogy az az egyetlen elefánt, amely élve átvergődött a hegyszorosokon,
Magasraemelt, lengő orrtrombitával
Hogyan kergette meg a rémült rómaiakat, — és Karthágó erős falain
Visszhangzik a kacagás, — ám közel az éj,
Mikor kint a tengeren a hajós a derengő hajnallal szemközt
Kopaszon barnálló dombot lát befedve Karthágó romjaival.

Györky Zoltán

Emlékezés ürügyén

A szülőföldet mind megénekelték,
kik rimbeszedtek gondolatokat,
versenyezni sohse tudnék velük,
(nem durrantok lőtt patronokat)
S mégis, mégis felgyülemlik bennem
áradni kész a gyorsvizü patak,
megrohantak emléknyilaikkal
régi évek, ismert fák alatt.

— Most kesergő strófát kéne írni,
hogyan elszállt Óh! — a boldogság kora
s könnyes szemmel nézni meg a fákat,
mert rajtuk maradt bicskámnak nyoma.
Biz szép volna, s lenne aki ilyen
szólna versem olvasta után:
Be szépen írt, mintha rólam írta!
Könnyeket is pergetne talán.

Nem! és könnyet multamért nem ejtek,
Gyermekségem nem volt ünnepély,
foltos ingem, rossz gunyám mögé még
nem férközött tüzes szemvedély.
Nem kívánok vissza oly időket,
mikor még az ex-báró fia
letépte a vörös nyakkendőmet,
s nem védett meg a vén iskola.
Nem sírhatom vissza amit akkor
jónak láttam (az volt a szokás,)
labdát szedtem ügyvédék fiának,
ki vélem együtt volt kisiskolás.
Nem bánkódom hogy a szomszéd házban
ismerősöm már rég nem lakik,
elköltözött a nyirkos egyszobából,
s összkomfortban mélyet álmodik.
Visszatsírni nem! nem lehet semmit,
de büszke szívvel mondhatom ma el:
Bölcsőjénél álltam szép Korunknak! —
s így felnötten nekem megfelel,
ha lány volna sem lenne kapósabb,
nálánál e sárgolobuszon,
friss ölében megpihenni szégyen,
de csókot kap ki szívével rokon.

Iszlai Zoltán

A lenmező

A lenmező már csóvákban virágzik,
és állig ér. Cinóber alkonyon
fuss merülésig, vágd hanyatt magad,
hallgasd a tenger, zöldes zuhogást.
A lenvirág csóvát vet, úgy virágzik
és vállig ér hajad cinóber árja.
Meleg szél gyullad, felszalad,
s rézüstöt kondít egünk ajtaján.

Tejfényű este

Szép, tejfényű este. Csendes hegy dalol
Kergetett az este csendes hegy alól.
Elszórta az este puha parazsát,
meztelen talpakkal mentem rajta át.

Kerestem az esetben csendes hegy dalát:
Parázs-puha úton kergetett tovább.
Parázs-puha dal mint füst lobban, bodor,
eltűnik az estben, csendben, valahol.

Karay Lajos

Rovar, borostyánkőben

Aludt a fán. Kinyuló lába még a
későn-riasztott végső futnivágyás
dühébe rándult szállni nyílt a hártyás,
kékrajzu szárny. hogy ráömölt a mézga,

és így maradt (míg gyilkosa, a vén fa
porszürke szénné őrlődött a mázsás
évezredek közt) szín, erő, cikázás;
lám, a Halálra visszaüt a tréfa:

e szárny, e páncél őrzi még időtlen
szívárványát a tompafényű kőben,
kijátszva sorsát és az évek öklét.

Röppenni várnád, annyira hasonló
a küntiekhez, s mégis több: a romló
percektől elzárt, csillogó öröklét.

Rianás

Február végén az idő elég bolondos. Hol kisüt a nap és szinte perzseli az ember hátát, hol borusra fordulva hólevelek szitálnak az égből. A tél roskadozva szalad vastag bundájában az idő elől s meg-megállva lerázza magáról a havat. De abból már csak latyak, sár, pocsolya lesz.

Bakor Kálmán éppen ezért óvatosan vezette alig egy hónapos, kéktestű Moszkvicsát az országút síkossán. Székesfehérvár után, egy mellékútra térve, már szinte lépésben haladt, s mindüntalan az autó szemüvegét törölte a gumilapátokkal. Felesége, Mária fél szemmel a nyelvharapós utat, másikkal férje volánon tartott kezét figyelte. Minden döccenésre felszisszent, mint az issiásos ember, ha botja rosszul tapintja a földet.

Jaj!... Ha összetörik a kocsi rugója és ledöglének itt a pusztaságban, akkor apósáékhoz sem tudnak eljutni, de Füredre is késve érnek.

Mária kesztyűs kézzel félholdat törölt az ablakon és oldalra nézett. Alacsony, kopár, fehér kövekkel szózott dombokat látott, s a völgyek hónaljában kis házakat, amelyek félrecsapott sapkaként hordták feketére rohadt zsupfedelüket. Múlt évben vonattal utaztak Besnyőre, de az sem volt különös érzés. A vicinális mozdonyának füstjétől majd szétrepedt a feje. Apósa, aki akkor még pályaoörként szolgált az állomáson, azt akarta, hogy menjenek be a főnökhöz. Nem... nem! Csak haza! Ott meg az anyósa millió kérdése és aggódva vizsgáló szemei... Nos, nem lesz könnyű az öregeknél...

— Mondtál valamit Mara?

A férfi csaknem teljesen leállította a motort és élénk, gyerekesen vizsgálódó tekintettel nézett az asszonyra. A vezetés izgalmaiban kövérkés arca kipirult, erős állát előre tartotta, szája félig nyitva volt.

— Nem, semmi, de jó lenne már túllenni az egészen — sóhajtott az asszony.

— No persze! Viszont édesapámék...

Abbahagyta a mondatot, kezét a sebességváltóra csúsztatta, gázt adott.

— Nagyon szeretnéd már látni őket, ugye? — fordult férje felé Mária, az ülés szabad háromszögébe kapaszkodva.

— Te Mara!... Ha jobb lesz az út, Jancsóékat is lehozom egyszer Besnyőre. Jó?...

Mária bólintott. Jancsó Kálmán főnöke volt a minisztériumban, de hivatalon kívül is sokszor találkoztak. Kálmán büszke volt szüleine. „Az én proletár Apám”... így emlegette az öreg Bakort a társaságban s Móriában örömmel találtak visszhangra ezek a szavak. Az ő szülei is valamikor „különként vették a krumplit” — hogy Kálmán szavaival éljen. Szóval, egy tőről fakadtak. Apósáék szoba-konyhája és az ő régi József-városi lakásuk is...

Mária előrehajolt a kocsiban, mert hirtelen emelkedőre kapaszkodtak fel. Segítő mozdulata ösztönös volt, mint a kerékpárosoké, akik beledőlnek a kanyarban.

— Az már Besnyő! — kiáltott boldogan a férfi és fejével a völgybe mutatott. Az út horizontjának végén a délutáni szürkületben apró fehér foltok tarkáltak. A kocsi sebesebben gurult lefelé a köveken.

Mária cigarettaét vett elő táskájából, öngyújtóját kattantotta. A füst, mint egy tejszínű sál lebegett a háta mögött. Most már nem bánta a kerület, mert látta, hogy egy tíz éves fiú sem örülhet jobban a hazatérésnek, mint Kálmán. Majd holnap szaladnak át Füredre. Még sohasem volt téli üdülésen, kíváncsian várta az elkövetkező napokat. Jó társaság, kártya, pihenés, kikapcsolódás... Kálmán agyondolgozta magát, de ő is torkig van tervrajzkészítéssel. Két hét Füreden!... Isteni lesz! Nyáron azért még elmehetnek Gdanskba. Jancsóék ott voltak múlt nyáron.

— Mara!... Mit szólnál, ha csak egy hétre mennénk át Füredre, egy hetet pedig

apáméknál tölténék? — hajtott át Kálmán Mária gondolatain, de hamar vissza kellett kapnia a volánt.

— Mi? ... Mit beszélsz?

A kocsi éppen Besnyő első házai közé futott be, sáros hólét fröcskölt a gágogva szétfutó libák hátára.

— Visszavonom a javaslatot — mondta Kálmán hangosan és feleségére mosolygott. Otthon már ugyanis elhatározták, hogy csak egy éjszaka maradnak Besnyőn, miért piszkálja fel a veszekedés parazsát! Így is nagy örömet okoznak majd az öregeknek. Vajon mit szól apa a kocsihoz? És az ismerősök? Besnyőn csak az orvosnak volt kocsija ... Gyermekkorában sokszor utána szaladt a fullasztó port nyelve ...

De ez már az ő utcájuk!

Az elérzékenyültség forró higanyként kúszott benne egyre feljebb. Emlékdarabok vágódtak a kocsi ablakához, földbevájt házak réglátott lakói, a házak előtt a bürok málló fája, a vegyeskereskedés, ahová csak úgy tudott belépni, hogy az ajtó csengetett.

— Csrinnnn... csrinnnn...

Nicsak! A templom melletti házból Szarka néni lép ki. Neki volt az a sánta lábú lánya. Hogyan is hívták? No... mindegy!... Végre!

Kálmán rálép a fékre, dudál-dudál, de csak anyja dugja ki fejét az ablakon, és rohan a gyerekek elé.

Csók, ölelés, apró kuncogó sírás és egy korholó hang: — Mama csak nem fogja ezt a nehéz bőröndöt maga cipelni? — De a Mama nem hagyja magát, csak viszi befelé. Vékonyak, görbék, bütykösek a mama lábai, hisz harminc évig munkálta nap-számban a módosabb gazdák kövekre ragadt földjeit és a nap is marta, égette róla a húst, az arcát meg össze-vissza gyúrte, de azért bírja ő még magát, jó erők a csontjai.

Hol van a papa? Ő miért nem jött ki üdvözölni a várva-vártakat, és megcsodálni a kecses autót?

Sajnos, a papa nem jöhetett, fekszik a konyhában egy öreg sezloneon, ősz haja csapzott-vízesen, laza kis csomókban rendetlenkedik, mély karikáktól árnyalt szemei fölött, vastagkőrmű ujjait szinte teherként hordó vékony karjai idegenül fekszenek a dunyha rózsaszín huzatján, mintha nem is hozzá tartoznának.

A papa borotvátalan, esőtlen tarlóhoz hasonló arcát Mária lehajol megcsókolni, de az öreg Bakor vigyázva eltolja: nem szabad, mert még rájuk ragad a kór. A papának a magas láztól, de az örömtől is csillognak a szemei, mint sötét vágányon rohanó mozdony lámpái, mert mostmár értelmét látja a sok nehezen megírt levélnek, melyben őket hiányolta. Lám eljöttek, most aztán jó egy hétig, vagy talán tíz napig is élet költözik ebbe a szomorú házba.

A mama is ijedt kis kotlósként tib-lábol, hol a szobába fut, és lopva megsímogatja fia kabátját, és akkor beharapott szájjal szüppög egypárat, hol a konyhában csattog az edények között, pillanatra meg-megállva nézi őket, majd meg beszél, beszél, — válaszolni is elég arra.

Mit is tegyen, ha nem tud betelni nézésükkel, mert itt van ez a Mariska a menyé, milyen gyönyörű egészséges asszony, formás és mégis szép öle van, gyerekváro csipője, telt ruganyos karja, finom, puha ruhája, ... Mindig ilyent képzelt a fiának.

Tíz perce sem ülnek, jönnek a szomszédok, Csóka néni babérlevélért tör be „csak egy pillanatra”, Kasza Feri bácsi meg majd sarkára nyitja az ajtót, s mindjárt hangosan kiabálja, hogy megnézi már az ő komáját, elfújta-e a betegséget.

— Kevés szeszt iszol Pali, kevés szeszt, ez a baj — harsánykodik és az öreg Bakor boldogan nevet, mert tudja, hogy tulajdonképpen a gyerekekre kíváncsiak. A mama mindjárt elmondja, milyen gond is Kálmánnak annyi féle embert igazgatni, s Mariskának is szegénynek dolgoznia kell. Hát ilyen a mai élet ... Az autó, persze, hát az övük meglepetésnek szánták, meg se írták. Bizony, jól fogja tartani őket, még a tyúkot is levágja ... Olyan leves lesz abból, még a papa is kiugrik az ágyból.

Végre a szomszédok is elmennek, a Mama a kapuig kíséri őket, Kálmán is ki-megy, bezárni a kocsi ajtaját, nehogy a rossz kölykök ellopjanak valamit belőle. Any-ját átkarolva jönnek vissza a házba, Kálmánnak sehogy sem jön szája a másnapi menetel, oly vétekek látszik kedvüket szegni.

Talán, majd holnap — gondolja magában.

Vacsora alatt nem is jött szóba a dolog, de mikor már kifogytak a közös témák-ból, és pár pernyi csend ült közéjük, az öreg Bakor nagyot sóhajtott.

— Fiam, ha meg nem sértenelek, megkérlek, hogy holnap segíts a mamának. Nem bírja az akáctuskókat elhasogatni, pénzem meg, tudod... a nyugdíjból...

— De Apám!... Ez csak természetes, a legkevesebb... — nyögte Kálmán Mária felé bujdosó tekintettel.

— Jaj, te bolond öreg! — mondta a mama —, hát miket nem kérnél a fiadtól? Csak nem képzeled, hogy megengedem. Elfaragcsálom én azokat a tuskókat! Még jót is tesz egy kis mozgás.

Kálmán hevesen tiltakozott, de később, amikor már a szobában egyedül marad-tak, Mária okosan megoldotta a problémát.

— Kálmánka ide figyelj! Holnap adsz pénzt nekik a favágásra, ám ha akarod, itt is maradhatunk.

— Jó, majd meglátjuk. Kedves vagy Mara. Nagyon kedves vagy.

Eloltotta a villanyt és csak feküdt, a minden mozdulatára nyekergő, barnára politúrozott ágyban. Kintről behallatszott apja fuldokló, szaggatott köhögése. Aztán csend lett, szinte megfogható csend. Kálmán végigjártatta szemét az ismerős bútoro- kon. A sublóra rakott apró csecsebecsékkal rőt fény játszott. Kálmán tudta, hogy az ágy fölött egy fekete kereszt függ a Megfeszítettel. Holnap ismét szól érte...

A szoba kellemetlen dohos szaga lassan ráült a mellére.

— Nem bírom ezt a bűzt Mara, nem bírom. Kiszellőztetek.

Felkelt, és szélesre tárta a csöppnyi ablakot. A falu utcáján a hócafatok, mint eltépett szőnyegek heverték egymás mellett. Egy hosszúszerű kóbor kutya rohant a járdán a túlsó házsor kerítéséhez lapulva.

— Elutazunk Mara, holnap elutazunk.

Visszafeküdt és rágyújtott egy cigarettára. A füstöt sokáig öblögette a szájában. Alig akart hajnal lenni. Hat órákor már felkelt, kibotorkált a lakásból. Keleten vilá- gosodott, pír borította az eget. Könnyű, csipős szél fújdogált, kergette a felhőket. Léptei hangosan kopogtak a befagyott pocsolyákon, amikor a kocsit ment letisz- títani.

Alig kezdett munkájához, anyját pillantotta meg az úton közeledni. Tejért volt a csarnokban.

— Azt hittem, még alszik — szólt rá mosolyogva.

— Ó fiam, ha valaki tudja, hogy nemsokára nagyon sokat alhat, az keveset forgolódik az ágyban. Apád is...

— No mama... Majd fölgyógyul, erős a szervezete. Az orvos mit mondott?

— Hát nem sok jóval biztat. A penicillin hamarabb helyrehozná, de azért Veszprémbe kellene menni. A doktoré kifogyott tegnap... Arra gondoltam...

A kapu nyikorgása azonban kettévágta a Mama mondatait. A házból lobogó hajjal, boldog-pirosan Mária szaladt ki.

— Jó reggelt Mama. Ragyogó időnk lesz! Kálmán!... Napsütésben érünk Fü- redre! ... Opp ... bocsánat...

— Hová lesz jó utatok?

A Mama kiloccsantotta a tejet a fazékból, mely fehér kis patakként csordult Kál- mán cipője felé.

— Menjünk be Mama, majd elmagyarázom a dolgot.

Fél óráig beszéltek a fiatalok, egymás szavába vágva. Füreden már kifizették az üdülés költségeit, nem hagyhatják veszni a pénzt. Gondolhatja a papa is, most nem állnak jól, a kocsi minden felesleges pénzüket felemésztette, de egyébként is a pihe- nés nagyon kell Kálmánnak, rengeteget dolgozott az utóbbi időben.

Szerencsére az öreg Bakor jobban érezte már magát, s így a fiatalok könnyeb-

ben mondhattak búcsút. Ha a papa rosszabbul lesz, telefonáljon a mama, Kálmán felírja a címet. Majd nyáron két hétig itt maradnak...

Két óra múlva már a csopaki dombon szaladtak. Az út jó kemény volt, a fák ágai pattogtak. A motor lágyan, melegen duruzsolt, a nap besütött az üvegen. Sokáig szótlanul ültek egymás mellett, élvezték a sebességet. Az idő eltűnt, a történet hiánya feloldotta a pillanatokat.

Először Kálmán törte meg a csendet, az öregekről beszélt Máriának, s arról, mennyire örül, hogy viszontláthatja őket.

— Sajnos, a lakásuk szörnyű — folytatta a gondolatsort — és érthetetlen, hogy bírják azt a penészes, dohos szagot. Dehát ilyen az egész falu. Feudális elmaradottság. A szövetkezet majd rendbehozza a dolgokat, emberibb életük lesz. Az öregeknek az ország persze nem tud most még több nyugdíjat adni, hát össze kell húzniuk magukat. A kommunizmusban viszont már csak emlékek maradnak még ezek a szörnyűségek...

Az utat szegélyező erdő egyszercsak elfogyott, kijutottak a tetőre. A völgyben a napfénytől szikrázó, fehéren-kristályosan tündöklő, befagyott Balaton jégpáncélját pillanthatták meg. Kálmán leállította a motort, kiszállt. Teleszívta tüdejét friss levegővel s s kezefejevel ellenzót formálva, derűs arccal vizsgálgatta a tájat. Megropogtatta csontjait, visszaült.

— Hideg van, ha olvad és süt is a nap, azért hideg van. De micsoda nagyszerű idő! Óriási! Nézd a fák is hogy nyújtózkodnak!

— Kálmán!... A fa!... Te szent ég! Nem hagytál pénzt a favágásra!

A férfi ösztönösen kapott a zsebéhez. Beletúrt. Aztán levette a gáزرól a lábát és a kezét hirtelen kihúzta. Egy százas, egy lila százforintos volt a markában.

— Mara, te tettél pénzt a kabátom zsebébe? Nem volt benne, csak pár forint apró, meg a kulcsom. Mara?!

— Nem tettem, de miért. Megbolondultál?

— Várj, meg kell néznem a tárcámat. Igen. Egy... kettő... három, tíz, tizenöt százas volt a zsebemben.

— Kálmán, Te... én most már emlékszem, csak nem akartam neked megmondani. Mielőtt elbúcsúztunk, benyitottam a szobába. Anyád bent volt. Belenyúlt a zsebedbe. Én azt hittem, pénzt vesz ki szutyomban. Arról álmodni sem mertem, hogy... Tudod én nem szóltam, mert ha kivett, hát vegyen...

— Kálmán! Várj! Megőrültél? Belemegyünk az árokba! Kálmán. Miért fordulunk meg? Hallod? Szétmegy a kocsi! Kálmán mit csinálsz, minek ez az őrült rohanás? Mi?... Hogyan?... Te sírsz?... Kálmán! Hová megyünk?

— Vissza Mara, vissza az édesanyámhoz!

A Balaton felől hosszan elnyújtott ropogás hallatszott. A rianás Tihanytól— Füredig megtörte a jeget.

Horgas Béla

Tavas

*Kiválasztottak halála: tavasz,
én nem tudok könnyöroggni érted,
nekem csak a nyár ágaskodó lovai
hozzák el a teljes egészet,
mikor úgy tudok emlékezni rád,
hogy nem látom vékony csontjaid
megroppant, szörnyű vonalát,
csak megolvadt kezünkre gondolok,
csak napbahulló arcodat látom,
ellobban s feljön a láthatáron.*

Kerék Imre

Február

Kék fagy mereszti gyöngyház-karmait
borotvaélen sziszeg a világ
ablaküvegen jégpálma virít
de kályhák torkában ropog a láng

most négy fal között koilik a meleg
tárgyak csipognak szárnyai alatt
vörösbort villant gémnnyaku üveg
s pipás kis öregek boronganak

anyó teát főz édes pára száll
ördögibibliát forgat két gyerek
s míg duruzsol a nikkel-szamorvár
a rádióban dalok zengenek

azért az élet kint is csak pezseg
kutra megy vizért rózsá-husu lány
szánok suhannak csengők csengenek
sercennek kések szép hizók nyakán

emberek jönnek-mennek untalan
kisüsti füti vérük bokrait
itt mindenkinek gondja dolga van
vőlegény bátyám sem unatkozik

a favágítón hajlong mint a nád
fejszéljét döngő kedvvel zengeti
az érc-levegőt s a hólepte fát
szabályos hasábokká szeldeli

és csikoroghat fogad február
s havas tájtéket hányjon bár a száz
mi az annak ki szívében hordja már
a szerelem kékfenyű csillagát

Czigány György

Kamaszlány

Forró láda fölé hajolsz, arcodba hull
a haj, gyümölcsöt válogatsz. Hegyén
hátán a sok barack — pirul, puhul —
a pelyhe pelyhet ér kezéd fején.
A mérleg tükröz — vékony arcod visszanéz:
szemed színén úttal kanyargó hársak
kettőző zöldje közt az autóbusz nehéz
ezüstje-kékje már egy villanás csak...
Nyújtózol: homlokod felett akácfa ága,
két sor levél vitorlázik lazán.
A bódét pettyezi: levél röpül — számlálva
szórod — „szeret, nem, kicsit, igazán...”
Kis könnyű, bő — piros és lebegő
szoknyádhoz illik ez a nyár;
gyümölcs köré is édes levegő,
kurodra is, az illatos kosár!

Őszi éj

Konyhánk ajtaján ömlik a setét,
vödör, lavór árnyékkal megtelik,
majd apad, teli hold jár reggelig,
s becsurgatja a réseken a fényt.

Nappali-fehér ingvállban az éj
lenháját bontja szél-fésűivel,
szemében két reflektorfény tüzel,
az őszi tarlókon zeter zenél.

Rakétakilövőök a jegenyék,
az égnek iramlík róluk a nyár,
fönről rádiumként a dér szítál,
bekrómozza a tanyák tetejét.

Benn halkán szól a táskarádió,
amott a tudásszomj könyvet lapoz,
klubestre készül a lány, divatos
estélyit ölt, várja a fogatos.

Ebcsaholás. A dinnyecsősz fülel,
a kukoricásban a fagy lapul,
a dinnyék hasálnak gyanútlanul,
a telet sós-puska sem űzi el.

A közös istállót friss szénaszag
lengi körül, idézve a nyarat,
az éjjeliőr szalonnát harap,
csámcsog, néki most kezdődik a nap.

Az őszi éj derűs, az őszi éj
könnyed, és alszom én is, emberek,
és hajnalig már súlytalan leszek,
míg a tanyákra nehezül a dér.

Csikós József

Kukorica morzsolgató

Kukorica morzsolgató,
hideg télre dunna való,
dunna való hites ágyba,
teljesedés régi vágyra.

Kukorica morzsolgató,
behallatszik a dudaszó,
leperegnek sárga szemek,
a nyárfáról a levelek.

A nyár fáján a levelek,
őszi, hulló sárga szemek,
kukorica morzsolgató,
messze hallik a dudaszó.

Kukorica morzsolgató,
régi mesét mondogató,
régi mesét rég-csodáról,
gyerek-evő boszorkáról.

Dunna való hites ágyba,
teljesedés régi vágyra,
kukorica morzsolgató,
hideg télre dunna való.

Örsi Ferenc

Kincses Baranya*

Ab urbe condita

A város alapításától... — számították az időt a rómaiak.

Ebben a városban is így van.

„Az atyák” — az itteni patríciusok — nemessége ugyancsak tíz esztendő, de olyan büszkén őslakosok, mint az Amerikába vándorolt puritánok ivadékai.

S nekünk, akik csak Líviusból és Ovidiusból ismertük meg, miként alapít új várost az ember, megadatott, hogy eleven tapasztalatokat szerezzünk egy új város születéséről.

Romulusz, Pálesz ünnepén fehér bikával szántotta az eljövendő város alapjaihoz az első barázdát. Itt theodolitok domború lencséin pillantották meg — inkább képzeletükkel, mint szemükkel — az eljövendő város falait a mérnökök.

Ott néhány pásztorcsalád és a minden bűn alól feloldozást nyújtó asylum népe látott munkához. Itt alig ezerötyszáz bányász adta a város magját, amelyhez asylumi keveredettséggel minden rendű és rangú, mindenfajta szándékú ember csatlakozott.

Aki ezelőtt tíz esztendővel járt „Monte-Komlón” — ahogy illendő borzongással emlegették — sok mindenre felkészülhetett. Könnyen repültek itt a söröskancsók, szódásüvegek, bicskák és emberek.

Kalandos volt itt a valóság. Néha ugyan riasztóbbá festették a célzatosan elröptetett mendemondák, de a város épült, ha a munka és becsület rostáján sokan is áthullottak.

S az atyák, akik felépítették és most lakják a várost, ebben a küzdelemben nemeselek meg.

Délamerika és Ausztrália városaiban, ahová a huszadik század legvegyesebb népvándorlása önti a telepeseket, nem találunk kevertebb eredetű lakosságot.

Nézd meg egy komlói ház kapualjában a névtáblákat és próbálj kutatni a nevek mögött rejtőző emberek után. Ne csodálkozz, ha történelmi arisztokráciánk tagja mellett négy Kalányos Józsefet láatsz, a hegyháti paraszt mellett angyal földi vagányt, vagy akár fegyencet.

Cseppet sem riasztóbb ez a Gothai Almanachnál, vagy a világ legpedigrésebb arisztokráciájának, az angolnak történeténél.

Talán minden ember másért jött ide. Az arisztokratát kitelepítették régi lakásából: megbújt itt. A négy Kalányost a többiekkel, a kiterjedt Kalányos és Orsós dinasztiák tagjaival — ami azt illeti, nem kisebb nevű és eredetű családok ezek az Eszterházyaknál! — a közeli erdőkből csalta elő a kotrók és dömperek zaja. Szerették a gyors és könnyen szerzett pénzt mindig: lejöttek a hegyekből.

Igaz, gyakran okoztak bonyodalmat, mert húsz Kalányos jelentkezett munkára, aztán az első napok után csak kettő-három dolgozott, esetleg felváltva, de a fizetési borítékért mind a húszan nyújtották a kezüket. Hihetetlenül kifinomult érzékkel: mind a legvastagabbért.

A pénztárosok hiába próbálták kideríteni, hogy melyik boríték kit illet. A húsz

* Részlet Reismann János fotóművész Baranyáról készülő könyvének kísérőszövegéből.

borítékra egyformán Kalányos József nevét írták, a húsz jelentkezőt egyformán Kalányos Józsefnek hívták.

Az adminisztratív megoldások csődjét a demokrácia oldotta meg: a húsz Kalányos megkapta a húsz borítékot.

Kiderült, ha önmagukról nem is tudták, hogy melyik napon dolgoztak, mind-egyik tudta a másiktól, hogy mikor nem dolgozott.

Ez a demokrácia eleinte mentő- és riadóautókat csalt a cseppet sem parlamentáris tárgyalásokhoz, de a későbbiek során csak kialakult.

A Kalányosok és Orsósok nemzetségéből nem mindenki lett patríciussá, de számosan vannak köztük, akikben a munka, a kőház az emberi élet ereje legyőzte a tavaszi párakkal feszülni kezdő sokezeréves vándorösztönt.

Róma felépült, megírta a történelem. És ahogy ott száz év múlva büszkén vallották az építők utódai: civis Romanus sum! Itt tíz esztendő elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a délutáni nyugalomban padokon sakkozó emberről csak körömgig szivott cigarettája árulkodjék: ott szokta meg így tartani a Staubot, ahol minden slukk drága volt.

Ma ő is civis Romanus: komlói patrícius!

S a padok körül zsong az ifjú nemzedék. Vájáriskolások, akiket a bánya növel férfivá, általános iskolások, akik már itt születtek. Az ő számukra ezek a harcok már csak olyan legendák, mintha Lívius, vagy Ovídius írta volna.

Híd a Csele-patakon

A történészek még nem döntötték el, hogy II. Lajos véletlen szerencsétlenség vagy gyilkosság áldozata lett.

Nem is döntik el soha.

Négy és fél évszázad távolából vizsgálva az akkori tanúk immár történelmi adalékká vált vallomásait, ki állapíthatja meg a hiteles valóságot?

Zetritz Ulrik, a király kamarása sikerrel átjutott a Csele-patakon, a nyomában lovagló király elsüllyedt az ingoványban. Amikor megtalálták, mégsem lovastul feküdt ott, hanem tisztességgel eltemetve.

Szerémi György, a király egyik udvari papja, az ünnepélyes székesfehérvári temetés előtt látta a szúrások helyét a felséges tetemen. Krónikájában azt is tudni vélte, hogy Zápolya György háromélű cseh törétől származtak ezek a lyukak, aki „te táncos beste király” kiáltás közben oltotta ki királya életét.

S a szúrások kis helye — „nem akkorák, mint a dómkapu” — a Csele-patak térdigérő vize, — kis kőlykök átgázolnak rajta — egyaránt elegendőnek bizonyult nemzeti létünk négyszázéves kioltására.

Vagy mégsem ez volt az igazi ok? A személyekhez, tárgyakhoz, helyekhez tapadó képzelet iskolás egyszerűsítéssel nézi, a legdifferenciáltabb történelmi összetevők eredőjét is. Mert csak az eredőt látja!

Hisz jó elmerengeni dicső és tragikus múlton egyaránt. Jó hinni a 300 000 létszámú török túlerőben — pedig alig 80 000 ozmán harcoss erezkedett le a nagy-nyarádi dombokról. Érzékeny rokonszenvűk idézi Siklós nagyszasszonyát, Kanizsai Dorottyt, aki eltemettette Mohács halottait — pedig Szulejmán naplója szerint a Khetkhuda és a Defterdár szultáni parancsra 20 000 ember földeltetett el 1526. szeptember elsején.

„Vándor, ha fellépendsz Szigetnek düledék falára” — emlékezz Zrínyire! Akivel kora éppenolyan kegyetlen ésszerűséggel bánt el, mint ellenfeleivel és barátaival ő.

Győrnél állt a felmentő sereg, másfél hónapig mozdulatlanul. Aztán szeptember közepén megperdültek a dobok, lépésre lendültek a lábak, hogy illő díszpompával fogadják a vörös bársonyba takart fejet, a nagyvezér hadiköveteinek kezéből.

Oh, temetési pompában, ígérő szavakban sohasem szűkölködtek a Habsburgok! Sőt, haláluk utáni életéről is gondoskodtak eleinknek: Zrínyi és Frangepán lelki-üdvéért 2000 misét mondatott az ítéletüket aláíró kegyes Lipót császárr.

Ebben az országban négymillió ember élt Mátyás király korában, annyi, mint az angol szigeteken. Másfél évszázad múlva ott nyolc, itt egymilliókétszázezer. Baranyában a XV. század végén 31 000 családot jegyeztek adóajstromokba, a török kiűzése után 2554 maradt.

Kis rést ütött a háromlű cseh tör Lajos király mellébe, térdig ér a Csele-patakban a víz — akármelyiket hisszük: ez fakadt belőle.

És milyen gyatra vigaszként egyensúlyozza a romantikus képzeletet, hogy itt halt meg a nagy Szulejmán, Nándorfehérvár, Rhodosz, Buda hódoltatója. Ebben a földben temették el a világbíró padisah belsőrészeit Mohács után negyven esztendővel.

Európa más tájain a várak köveit többnyire gótikus és reneszánsz csipkéekkel együtt őrizte meg az idő. Itt a békésebb korok szemetgyönyörködtető faragványai a harcos századok védőfalaiba épültek. A mesterien munkált kő adott pillanatban csak annyit ért, amennyire az ellenség golyóitól védett. Ahol az elemi élet megmentése volt a cél, ott az életet kiteljesítő szépséget is e cél értékrendjével mérték.

Háborúk ágyazták megmunkálatlan sziklák közé a mesterien cizellált márványt és háborúk bontották ki évszázadok múltán. A kő teljesítette köteleességét a falban, s most — sohasem lehet késő — tanúskodik egykori alkotójáról.

A siklósi vár falából kibontott öklömnyi kődarab szőlőborkorban remeklő ismeretlen mestere előtt meg kell hajtunk a szépség szolgálatában hívők zászlaját.

De az emlékezés és hála zászlajának meghajtásával kell tiszteletünket lerónunk azok előtt a tíz és százazrek előtt is, akik jelzett vagy jeltelen sírban, e földben nyugosznak. A török ellen segítségünkre siető lengyelek Mohácsnál elvérzett légiójától a második világháborúban hazánk felszabadításáért életüket adó szovjet, bolgár és jugoszláv harcosokig.

S mint a sziklafalakból, a művészien megmunkált kövekre, úgy találtak rá az elmúlt esztendőben Mohács halottaira. A tárgyilagos tudóst is megrendítették a jeltelen tömegsírokban talált koponyák száza, az embert építő természet remekművű kupolái, — akkoriban kerültek a föld alá, amikor a San Pietroé emelkedni kezdett.

A Csele-patak fölő betonhidat építettek néhány esztendeje. Partján már omladozik a régi emlékoszlop, de a híd, amelyen a ma élő ember célja felé indul, szürke egyszerűségében is erős.

Századok pillérei

Mondják, hogy Olaszországban a városok és falvak a hegytetőkre épültek. Mesziről láthatod a hegyet megnyújtó templomtornyokat, a létükkel büszkén kérkedő emberi településeket.

Itt, ebben a megyében csak elvétve találsz falvakat hegytetőn. A dombvidék községeit szinte odaérkezésedig rejtegetik előled az egymást váltó völgyek, melyeket hegyoldalak, erdők őriznek.

Kereshetünk magyarázatot erre a jelenségre a völgyek fenekén futó patakok vizében, talán a hegyoldalak éghajlatformáló erejében — sokmindenben. De leginkább a vidék népét formáló történelemben.

Verancsics Antal írja 1553-ban, amikor egy követség élén Konstantinápolyba tartva elhadjózik Baranya mellett: „Jó lsten, a legjobb s legtermékenyebb földnek mily szomorú képe tárul a szemlélő elé, mily elhagyott itt minden; földet s szőlőket a dudva benőtte, nagy területen is ritka a földműves, ritka a barom, mindenütt elhagyatottság tátong...” Hajósunk, egy rác ember, mondja, hogy a birodalom elfoglalása előtt egy faluban több ember lakott, mint most harmincban. Mit mondjunk, hát a teljesen elpusztult falvokról, melyeknek még a neve is elveszett?”

És mit ír 1687-ben a bádeni órgróf: „A térképek szerint azelőtt sok falu lehetett e vidéken, de alázattal csak azt jelenthetem Fölségednek, hogy én eddig semmit sem találtam mást, mint ma egy magas fűvel benőtt, égett falut...”

287 falu elpusztításával adózott Baranya a töröknek, a Habsburgoknak és az általuk 1704-ben ránk küldött rácoknak.

Bizonyára megérti az olvasó, miért nem kérkednek falvaink a dombok tetején és miért bújnak meg a hegyek és erdők oltalmában, völgyek mélyén.

Egy uraitól elhagyott nép keresett menedéket, védte életét a láthatatlanná válás fegyverével másfél századon át. Itt nincsenek meredek hegyek, nem voltak templomerdők. És ha lettek volna? Nem a szomszédos hercegecskék zsoldos csapatainak néhányhetes ostromát kellett átvészelnőket, hanem emberöltőket, tatárhordák karhatalmával fenyegető török közigazgatása alatt.

A templomtornyok árulását sem kockáztathatták. A XII. században épült mánfai és a XIV. századból való mecseknádasdi templom mellől eltelepült a falu. Nem a hitüket hagyták el, csak a templomot.

Aztán feltaláltak egy furcsa templomot.

Az Ormánságban járó ember még ma is láthat talpasházakat. Odalent a Dráva mentén magas a talajvíz, kevés a kő, de valamikor sok volt a fa. Az erdők közt megbújó falvak népe nem ásott fundamentumot, hanem vastag gerendák összekapcsolt talpazatára emelte favázas, sárral tapasztott, sövényfalú házait, amelyeket, ha úgy hozta a szükség, szétbonthatott és másutt, biztonságosabb helyen ismét felállíthatott. Néha meg éppen kerekekre, görgőkre tették, ökröket fogtak elébe és elvontatták.

Így épültek itt a templomok is.

A török kiűzetése után Radonay Mátyás, zalavári apát és főkapitány lett a pécsi püspök, aki elhatározta, hogy kérés nélkül megteríti a drávamente nyakas, kálvinista népét. Hajdúival elfogatta a prédikátorokat, feldúlatta a templomokat. De a börtönbe, gályarabságra vetett prédikátorok helyébe újak léptek, a szétvert talpas templomokat ismét összerakták a hívők. S Radonay — akit már a király is megintett „paphoz és püspökhöz nem illő orcátlan írásai miatt” hiába írta tajtékzó leveleit az eretnekeknek.

Parancsot adott hát hajdúinak templomaik felégetésére.

A nép hírt vette valahogy a parancsnak, szétszedte templomait, a gerendákból kiki hazavitt egyet, kazal alá dugta, vagy éppen az öreg diófának támasztotta. — Hadd keressék a hajduk!

Amikor a törököt végképp kiszorították az országból, az „újszerzeményi bizottság” jóvoltából Caprara Aeneastól Savoyai Eugénig számos új földesura lett Baranyának. A dicsőség nyugalmát élvező hadfiak megpróbálták kényelmessé tenni „gyarmati” birtokaikon töltött heteiket.

Ekkor kezdték építeni a magyar falvak képerre oly jellemző kastélyokat. S mint ahogy első lakói e kastélyoknak idegenből jöttek, nagyon sokáig ez maradt itt a rend. Eleinte a tulajdonosok váltották egymást, majd a múlt század második felétől a bérlők.

Azután, 1945-ben megingott a föld, üresen maradtak a kastélyok.

Itt álltunk az évszázados tényleges hatalom kongó szimbolumaival. Mit kezdehettünk velük?

Volt, ahol néhány ajtó és ablakkeret, padlódeszka, vagy gerenda erejéig hasították ki őseik kamatos részét az emberek.

Értékek is pusztultak. De melyik forrnodalomban nem?

Nézd meg ma ezeket a kastélyokat!

Az egyik kapuja mellett táblák: Ügyészség, bíróság, tanács, népfront, stb. Ez még egy kicsit kellemetlenül hat. Megint a kastélyból parancsolnak — mondják az emberek.

De a másikban vidám kölyöksereg, dologra, játékra erejét próbálgatva, hancúrozik.

A régi parkok árnyat adó fái alatt öregek élvezik a kettős ősz lágy nap-sugarát, időtől, munkától elnyűtt lábaikat segítő botjukat is pihentetve.

De vannak olyan falvak is, amelyeket azelőtt öt esztendővel hiába kerestünk volna a térképen.

Újmohács az 1956-as jegesárvíz minden régi tanyát elpusztító napjaiban, a ke-serűség kétségbeesztő óráiban fogant.

Iskolája, óvodája udvarán „eszterlánczó” gyerekek már nem emlékezhetnek arra, hogy a számukra ma oly természetesnek érzett kis világ időben, talán éppen velük együtt született.

A római városok közé nőtt avar települések temetői fölött megtalált ősmagyar emlékek, a hegyvidék zugaiban megbújt régi falvak, a napfényben fürdő sváb pince-sorok, uratváltó kastélyok minden útkanyarban meglepetést adó színességéből tevődik össze itt a lakott világ.

Minden kor igyekezett — akarva, akaratlanul — önmaga képére formálni, rombolva a régit és építve az újat.

És hogy ami megmaradt, az véletlen vagy századok kritikájának műve?

Döntse el az olvasó.

Lemle Géza

Szabadulás

1943 őszén gyalog indultam Hetvehelyről Goricára. Sziklás, meredek domboldalon ereszkedtem le a völgybe. Az erdei gyalogút fedetlen veremnek látszó gödröket került ki óvatos félkörben. Egy tétova mozdulat, s a símára koptatott mészkőcipőkről könnyen lezuhanhat az ember. A völgyben óriás kalapok, begyepesedett, horpadt halmok. Valamiféle ősi mesterség emlékei, erre vallottak az üvegesedésig égett kő- és tégladarabok.

A völgyet kacskaringós, sárga gyalogút és egy kis patak szelídítette barátságossá a dombokra futó erdők haragos zöldje között. Az ösvény néhol hűségesen kísért a patakot, másutt cserbenhagyta, és a dűlőút porába fulladt. Végül mégis a rétre menekült, egyenesen nekiszaladt a pataknak, mintha át akarná ugrani.

Jó órája gyalogoltam már, s egyre vártam, hogy a gyümölcsösök árnyékából előbukkan a falu. Először csak a temetőt láttam meg. Szederbokrok karéja kerítette körül.

Egy kifliformájú kanyar után belebotlottam az első házba. Udvarát felverte a gyom, a vedlett vertfalakat csak itt-ott tarkították vakolatfoltok. Az istálló pajta-kapuja kifordult sarkából, a tetőt megbontotta a szél. A tornácra kapaszkodó szőlő is vadnak tűnt a mostoha környezetben. Néhány ütött-kopott zománc-edényben muskátli. Mégsem elhagyott ház, amint első látásra hittem.

A harmadik-negyedik ház udvarán sarlóhátú anyóka szöszmötölt a favágítón. Rőzsét tördelt. Ráköszöntem. Örültem, hogy végre valakivel szót válthatok.

Felegyenesedett. Csodálkozva nézett rám, a köszönést is elfeledte viszonzni.

— Merre van az iskola?

— Csak nem maga az új tanító? ... Aztán megnősült-e már?

Ezen meg én csodálkoztam el. Nemhogy örülnének, hogy a nehéz, háborús években egyáltalán „mester” kerül a faluba; azt sem kérdik, honnan jöttem, ki fia vagyok, hanem rámrontanak egy ilyen kérdéssel.

— Nem nősültem meg. Ráérek.

— Kár — összegezte kurtán véleményét, s útbaigazított az iskolához.

Szegényes kis falucskának ítéltam Goricát. Sehol egy nagyobb ház.

A falu tiszta, gondozott volt. Egyetlen munkabíró felnőtten sem találkoztam, mindössze négy öregasszonyt láttam.

A másodiktól is megkérdeztem: merre van az iskola. A kérdést bemutatkozásnak is szántam: megjött az új tanító.

— Aztán megnősült-e már? — kérdezte a második néni.

Még ilyen községet sem láttam. Mintha összebeszéltek volna. A harmadik nénikét is ugyancsak érdekelte, hogy nős vagyok-e. Most már én sem álltam meg szó nélkül.

— Baj az, hogy legény vagyok?

— Magának nem, nekünk... Mert megnősül és itthagyni bennünket... Ide asz-
szonyt szerezni!...

Még jóformán oda sem értem, s máris távozásom miatt aggódnak? Rosszabb ez a falu, mint a többi? Első látásra igazán vonzó. Szép környezetben apró falucska. Lakóinak száma a másfélszázat sem éri el.

A negyedik anyóka volt a legidősebb. Az iskolával szemben lakott. Magyarul alig tudott, így hát németül diskuráltunk. Szaladtam volna nyomban fel az iskolához, mely úgy ült a dombtetőn lenyűgöző méreteivel, mint egy kastély. Csak hogy nem volt meg az iskola kulcsa. Várni kellett, míg beesteledik, s hazaérkezik a bíró, aki a kulcsokat őrizte.

(Később hallottam, hogy a szép iskolát, a tágas tanító-lakást véletlenül építették ide a múlt század végén. Állítólag Boszniában azonos nevű falut akartak vele megtisztelni az okkupáció után. Az anyagot nyáron tévedésből ideszállították. Mire észbekaptak, megindultak az őszi esőzések. Akkor pedig se ki, se be. Így maradt itt az anyag, és épült fel az iskola. Ki tudja, igaz-e? Talán a milleneumi évek szemfényvesztésének része volt? Talán az államnak az egyház orra alá tört borsza a villongások idején? Több állami iskola messze környéken nem volt. Egy biztos: a falu lakói máig sem hiszik el, hogy nem volt valami tévedés az iskolaépítés körül.)

A néni keze gypjút font. Ujjai gépiesen sodorták a fonalat, mintha a pergő rokka részei lettek volna. Csak néha pillantott munkájára, és válaszolgatott kérdéseimre.

— Mekkora a község?

— Harminc ház, a völgyekkel meg Ratkóca-pusztával.

Ez a parányi birodalom három „önálló tartományra” oszlott. Ez nemcsak területi elkülönülést jelentett, hanem más gondolkodást, magatartást, s Ratkóca esetében más életformát is.

Ratkócán akkoriban négy-öt bére család élt, osztályuk legelesettebbjei. Cselédnek is szerencsétlen volt, akit idevetett a sorsa. A mi pusztáinkról úgy beszéltek: niksziprót (nichts Brot) pusztá.

A „völgyiek”, öt család, a maradiságot, a sokszor öncélú ellenzékieskedést képviselték. Ha a „falu” valamit akart, a „völgy” biztos ellene volt. S mivel a „falu” többnyire jót akart, ellenkedésük maradiságot, közösség-ellenes magatartást jelentett. Ők más úton hordták be a gabonát, másképp voltak ellátva vízzel, minden, a „faluban” történő dologért meg kellett mászniuk a „nagy partot”. Aki egyszer megjárta ezt a háztető-lejtésű, csupa-mészko alapozású horhost, az megértette, hogy a faluba kapaszkodni a művelődési otthonba, a telefonhoz vagy bármiért, fáradságos vállalkozás. Nem is nagyon törték hát magukat a völgyiek, hogy legyen a faluban valami új; el-elmaradoztak a közösség dolgait intéző gyűlésekről, s így legtöbbször „kívülről” bírálgatták a falu legbelső ügyeit.

Közös jellemzője volt azonban mind a három „tartománynak”: a végtelen szegénység, igénytelenség, a beletörődés a megváltozhatatlannak hitt nyomorúságba, s az elpusztíthatatlan szorgalom.

Amíg az iskolához értem, végigjártam a falut. Szemügyre vettem a házakat, s furcsának találtam, hogy sem kocsmával, sem bolttal, sem valami iparost megjelölő cégtáblával nem találkoztam. Megkérdeztem a nénikét.

— Merre van a bolt?

— Nincs. Bükkösdre járunk a boltba... egy óra járásnyira.

— A jegyzőség?

— Helesfán van... az másfél óra...

Kiderült: gazdasági és hivatalos ügyeiket Bükkösdön, az istennel rendezendő dolgukat Hetvehelyen intézik. Vasútállomásuk is Bükkösd.

— Kocsival járnak Bükkösdre?

— Nemigen. A faluban csak két pár ló van, a földet is tehenekkel művelik.

— Mennyi földjük van a családoknak?

— Nekünk 13 hold, Széknek 4, a többieknek 1—2—3 hold.

(A földeket jobbra magyar holdban mérték, így többet mutatott.)

— Ebből bajos megélni...
 — Eljárnak aratni, harmados kukoricát vállalnak, napszámos munkát keresnek... Meg itt az erdő... fát vágnak, fuvaroznak...
 — Tehenekkel?
 — Egy-másfél méter fát azok is elbírnak.
 — Munkások vannak-e?
 — Néhány kőbányász... mészegető... kőműves... ács.
 — S munka?
 — A bányászoknak van, a meszeseknek alkalomadtán, a többieknek nagyritkán.
 — Boltjuk sohasem volt?
 — Egyszer volt egy zsidó, két év múlva az is megszökött.
 (A kocsmárossággal is megpróbálkozott egyik-másik goricai, de pár év múlva mindegyik abbahagyta... Innen még a pásztor is megszökött.)

Oldalszámra írhatnám az anyóka panaszait, s a magam szomorú emlékeit. Néha szinte tréfának tűnt helyzetünk. Négy egymást követő évben pl. hivatalos iskolalátogató fel nem keresett. B. J. bácsi mégcsak felkapaszkodott Goricára az első két esztendőben, azután én ballagtam le Bükkösdre beszámolni, s összekalapáltunk egy jegyzőkönyvet. Volt ebben jó is, rossz is. Sok felesleges zaklatástól megmenekültünk, nyugodtabban éltünk, mint más falvak, de sok segítségtől elestünk.

A felszabadulás után azzal gúnyolódtak velünk, hogy egy hordó nohabort vitünk Bükkösdre, hogy mutassanak nekünk is orosz katonát.

Pásztorunk esztendőkön keresztül nem volt. Amikor került egy, abban sem volt sok köszönet. Kicsit félnótás volt. Újságot kért tőlem, s egész nap abból szónokolt a disznóknak, tapsolt és eljenzett, miközben „közönsége” elcsatangolt, mint Kukorica Jancsi nyája. Hogy ő is elmenekült a faluból, sorbament a pásztorokodás házról-házra.

G. Istvánné a „köves” úton vérzett el szülés után, amikor orvoshoz akarták szállítani. (Köves útnak gúnyolták a bükkösi út egy szakaszát, amely elhagyott patakmeder volt, tele kővel.) Szülésznő csak Bükkösdön volt, s ha minden jól ment, három óra alatt megérkezett. Előfordult, hogy az asszonyoknak gyermekeiket hátukon kellett lecipelniük Bükkösdre, oltásra. Azért „a pár gyerekért” nem volt érdemes a doktor úrnak Goricára fáradni.

A közjegyzőség hat községe közül Gorica volt az utolsó. Ebből egyszer lett hasznunk, az infláció idején, mert nálunk hatodik nap szedték az adót az első napi kivetés alapján. Így aztán előfordult, amikor már naponként csökkent a pénz értéke, hogy 1 liter tej árából az egész falu adóját kifizettük.

Postát, újságot harmadnaponként kaptunk. Az asszonyok akkora kosarakkal jártak bevásárolni, hogy a „nagy parton” ötször-hatszor megálltak kifújni magukat. Minden család kisebbfajta szatócsboltot nyithatott volna, mert nem szaladhattak naponta az üzletbe portékáért.

S ha leesett az őszi eső, a gond megsokszorozódott.

Elfelejtettem-e valamikor a téli estéket? Az utcán járni nem lehetett a sártól. A kertek alatt cuppogtak a klumpák, imbolyogtak a viharlángok fényei. A klumpákat az iskola előterében sorba rakták. Egyik-másik leleményes ember foszforeszkáló korhadtt fadarabot tett a klumpájára, hogy könnyebben megtalálja a sötétségben. Egyszer egy jókedvű legény összekeverte a klumpákat, amíg az iskolában folyt a népművelés. Jó időbe telt, amíg ki-ki megtalálta a magát.

Egyszer megpróbáltam amellett érvelni, hogy tekintsék Goricát tanyai jellegű településnek, s folyósítsanak nekem tanyai pótdíjat, hiszen helyzetem semmivel, legjobban esetben valamicskével jobb a tanyai tanítókéznál. Egy valamire való pusztán azért mégiscsak van egy szatócsbolt... nekünk meg egy skatulya gyufáért tíz kilométert kell megtennünk. Azt válaszolták: zárt település, önálló község vagyunk, van bírónk... mi kell még? Tudomásul vettem. Bírónk valóban volt, de borbélyunk nem, s így egymást nyírtuk a magunk módján. Majdnem olyanformán, mint ahogy a rosszszul nyírt emberre mondják: fejére borítottak egy fazekat, s ami kimaradt alóla, azt lenyírták.

A falu születésének történetét úgy mesélték, hogy egy szerencsétlen német a betelepítések idején csak a saroglyában kapott helyet. Nyilván nem az életrevalóbbak közül való volt. Amikor a lejtőhöz ért a kocsi, megdőccent, és ő kiesett a saroglyából. A kocsi legurult, a kárvallott röstellt utána menni. Ottmaradt a tetőn, letelepedett. Ugyan ki is lehetett volna más, aki a községet ezen a helyen alapította, mint egy saroglyába szorult életterhetlen vagy félkegyelmű?

E történetnek a valósághoz semmi köze, mint ahogy nincs azoknak, a községet csúfoló más történeteknek sem, amelyek egészen új keletűek lehetnek, mint pl. az, hogy a goricaiak búcsúra „szűnyogbikát” hizlalnak. A késő utódok kilátástalansága és a környező községek szánakozó gúnyolódása szülte ezeket a mende-mondákat.

Valahogy megdermedt itt az élet. Senki meg nem gazdagodott, senki el nem szegényedett. Ha gyarapodott is egy-egy család kis darabka földdel, jószággal, kevesebbet robotolt másutt — sem vagyoni, sem társadalmi helyzete lényegesen nem változott. A tehetősebbeknek nem sikerült feljebb jutni, a gyámolatlanabbakat a közösség nem hagyta tönkremenni. A népmozgalom is elég furcsán alakult Goricán. Lányainkat még elvitték a szomszédos falvakba, és hozzánk is került menynek egy-egy vidéki leány, de vőnek ide senki sem kívánczolt, a felderült férfiak sora hagyta el a községet.

*

H. Hanzi bácsi kékszemű, nagybajuszú, nyugdíjas kőbányász. Több mint fél-évszázadot dolgozott Baranya szinte valamennyi kőbányájában. Vigkedélyű, mindig mesélő, szivacs- emlékezetű öreg. Közel nyolcvan éves, pár évvel ezelőtt még naponta kiballagott a pincéhez, azóta megtört, nehezebbre esik a járás, csak a ház körül téblábol és mesél, de egyre hosszabb szünetekkel, mint régebben. Sokat beszélgettem vele.

Emlékezéseiből megtudtam, hogy ez a falu csak egy ideig tudott versenyt futni a történelemmel. Azután kifulladt, megállt, nem tudott lábrakapni.

A község múltjáról csak annyit írok s úgy, ahogy Hanzi bácsi mesélte.

Valamikor hatalmas őserdő borította a környező dombokat, szántóföld alig volt. A község határának nagyrésze ma is erdő, az erdők közé ékelt szántóföldek a múlt század végén s e század elején alakultak ki, ma a Kis-irtás, Nagy-irtás dűlőneveket viselik. Ratkóca pusztán is alig volt néhány hold föld korábban.

A falu lakossága az erdőből élt. Dongát faragtak, meszet és faszenet égettek, kocsikenőcsöt főztek. E mesterségek emlékeivel tele a határ. A „Krepszkraue” (Rák gödör) 15—20 mészkemence maradványait őrzi. Ott sorjáznak a kihült kemencék a hetvehelyi gyalogút mentén, s a gorica rét szélében. A szőlők aljában megtalálhatók a földbevéjt kocsikenőcsfőzők maradványai, s szénégető boksák nyomait rejtegetik az erdei tisztások.

A kapitalizmus fejlődése halálra ítélte a régi életformát. Az úthálózat kiépülése, a nagyüzemi termelés térhódítása megfojtotta a szinte háziiparszerűen űzött mesterségeket. A faszén jelentősége erősen csökkent, a fenyőgyantából készített kocsikenőcs ma már ismeretlen fogalom.

Néha, nehezebb gazdasági időszakokban fel-feltámadt még az ősi mesterség. Hanzi bácsi még maga is ásott mészégető gödröt az első világháború után az erdész megbízásából. Először egy kisebb, 12 q-t termelő kemencét, kísérletképpen, ahogy az öregektől hallotta. Sikerült. Utána egy nagyobb, 40 q-s gödröt ásott (egy nap alatt!). Nagy értéke volt abban az időben a mésznek, mindent lehetett érte kapni, búzát, bort, kocsivasalást. A két világháború között a Jeszenszky uradalom is üzemeltetett mészkemencét (maradványai mai is láthatók a legelőn, ahol körülkerítették, hogy a jószág bele ne essen); s a Majláth grófok erdejében is égettek meszet. Az utóbbi mészkemencék a második világháború után is működtek jó néhány esztendeig. Az újjáépítés idején nem lehetett elég meszet termelni. Ezekben a nehéz időkben elbírta a mész ára a méregdrága kisüzemi termelés költségeit és a szekérfuvar.

Hamarosan mgszűnt azonban ez a lehetőség, s a vasúthoz közel eső Megyefán (Bükkösd II.) és Hetvehelyen égették a meszet. A kis falu természeti kincseit, a mész-

követ és a fát nem használhatták fel gazdaságosan a helyszínen. A falu lakóinak tekintélyes része már a múlt század végén is a megyefai kőbányába járt. Nemcsak a férfiak, hanem az asszonyok is.

Ami még megmaradt az ősi mesterségből: néhány goricaai mészégető szakember, akik az említett mészkemencéknél dolgoztak. Hajnalban keltek, kilométereket gyalogoltak és késő este tértek otthonukba. Sokan az ősi mesterségekkel rokon-szakmákat tanultak. Majd minden házban volt valamilyen mesterember: bognár, ács, esztergályos, kőműves. És minden házban gyantás fenyőtuskóból hasított forgácsokkal raktak tüzet. Jól ismerték a fenyőtuskót, kikeresték a „legzsírosabbakat”, évekkig „érlelték” a földben, azután kiásták, felhasogatták. Valamikor ilyen fáklyácskákkal világítottak. A falba külön részt mélyítettek, ahova a fáklyákat tűzték; kis kémény vezette el onnan a füstöt.

Új mesterségek is meghonosodtak: akadt vásároló szabó, félparaszt-félsuszter és kovács. A két vízimalom molnára bognár és asztalos munkával is veszkelődött, maga toldozta-foldozta az örökké nyikorgó malmot, amelynek hangjaira még a molnárokat gúnyoló rigmust is faragtak. (A harmadik vízimalom jóval előbb megszűnt.) Klumpát mindenki magának készített, maga fonta, szötte, kötötte gyapjút, kenderét. Volt, aki szék- és rokkagyártással foglalkozott. Ezermester faluvá fejlődött Gorica, valami sajátos falusi önellátás alakult ki a feudalizmus késői maradványaként. A jövedelem is különböző forrásokból csordogált, egy kevés a mezőgazdaságból, bányászatból, a többi napszámból, fuvarból, részes-munkából, engedéllyel, vagy engedély nélkül űzött iparból, alkalmi bér munkából és egyéből. Önálló iparost a falu eltartani nem tudott. Afféle „megélni kevés, meghalni sok” színvonalon tengett itt az élet, s ehhez bizony meg kellett ragadni minden munkaalkalmat.

Aki többet akart keresni, vándorlásra kényszerült. A Drávaig járták a megyét ebből a faluból. A nagyharsányi kőbányába éppúgy eljutottak, mint Sumonyba talpát faragni. Szerzte a megyében heteltek a kőművesek és az ácsok, ha volt munka.

Mi volt hát mégis, ami a faluhoz kötötte a lakosságot? Talán a földművelés, a mezőgazdaság?

Váltakozó szerencsével folyt itt a mezőgazdasági munka. A múlt század derekán, amikor a parasztgazdaságok kialakultak, a falu egy hordó borért lemondott az öt megillető földekről — Hanzi bácsi emlékezése szerint. (Szídták is utána a bírót sokan!) Akkor még többé-kevésbé virágoztak az ősi mesterségek, s mellettük az erősen legeltető jellegű állattenyésztés. Az uraság azt mondta: minek nektek a föld? Legeltethettek az uradalomén is. A goricaiak: valóban, minek is, ha úgylis legeltethetünk. A földről lemondtak, s az uraság egy hordó bor áldomást adott a Hosszúborczért. (Pár év múlva megtiltotta területein a legeltetést.) A falu a házakhoz kihatított nagy kerteken kívül kb. 35 hold legelőt kapott, valamelyes erdővel. Ezt a Nagyatádi-féle föld-reform megtoldotta még 20 holddal, s a hadiözvegyeknek, rokkantaknak is juttatott 7 hold szántót. Másik 7 holdat a község legelőjéből törtek fel. Később, amikor már kellett a föld, keserves munkával kb. 80 holdat vásároltak össze a goricaiak a káni és a megyefai határban. Egy-egy darabka réthez is hozzájutottak a cserdi és a csonka-mindszenti (!) határban. A falu határában fekvő kb. 20 hold rét teljes egészében az uradalomé maradt a felszabadulásig, s hasonlóan a 160 hold szántó nagyobb része is. A Jeszenszky-ektől szereztek még 40 hold szőlő földet, amelynek kb. felét nohaszölővel ültették be, a többit meghagyták szántónak.

Az első világháború előtt majd minden házban volt egy pár ló. Az erdőirtás jó fuvarozási alkalmat teremtett. A két világháború között 8—10 párra csappant a lovak száma, 1945-ben pedig mindössze 2 pár ló volt a faluban.

A lovak számának csökkenésével nőtt a szarvasmarha-állomány. Szinte minden házban 3—4—5 darab szarvasjószág volt. A megye legjobb szarvasmarha tenyésztő községe lett Gorica az állatsűrűség szempontjából.

A kevés föld ekkora jószágállományt eltartani nem tudott, a lakosság élelmezését sem tudta kielégíteni. Így aztán olyan helyzet adódott, hogy akármire fogott a goricaai ember, el kellett hagynia szülőfaluját. Kenyérért és takarmányért a szomszédos falvak nagygazdáinál, a közeli és távoli uradalmakban robotolt. Hanzi bácsi pl.

az egyik káni nagygazdánál 17 évig egyfolytában vállalt részes- aratást, kapálást, rét-kaszálást, majd 6 éven keresztül egy másiknál. Voltak, akik bandába szerveződve arattak, csépeltek. A mezőgazdaság is szétszórta a falu lakóit Képes-pusztára, Nagymátéra, Tarcsára és Keresztes-pusztára, s a délebbre húzódó jó gabonatermő vidék községeibe.

A múlt század utolsó évtizedében leégett a falu. Úgy beszélnek: egy hétig égett, mert minden ház szalmatető volt, s az akkori házaknak nem volt fundamentumuk, falvastagságú rönkökre dőngölték sárból a falakat. Kút a faluban alig volt. Az erdőszélről, kövekkel kirakott forrásokból hordták a vizet.

Mintha figyelmeztetés lett volna e tűzvész. A válságba került községnek nincs már létjogosultsága, el kell pusztulnia. De hova mehetett volna a lakosság? Így legálább házhelye, parányi birtoka s valamelyes munkaalkalma volt. Olyan szegény volt akkor a falu, hogy a fatengelyes kocsikat nem tudták zsírozni, faggyúzni, nem volt mivel. Egereket tettek hát a tengelyvégre, hogy ne nyikorogjon. A falu felépítéséhez hatósági engedéllyel könyöradományokat gyűjtöttek más községekben.

A falu mégis felépült. A felszabadulásig a házak száma csupán eggyel gyarapodott. Az új házak éppen úgy vertfalúak voltak, mint a régiek, csak nem fa alapon nyugodtak. Az újjáépítés során néhány ház cseréptető lett, a többi időközben vált azzá 1945-ig. Ennyi volt a fejlődés.

Így alakult a falu sorsa. A gorikai ember vándorolt azért, mert iparos volt, azért is, mert paraszt volt. Itt élni csak úgy lehetett, ha máshonnan kinnal-keservvel összehordták mindazt, ami az élethez kell, s állandóan úton voltak mindennapi szükségleteik kielégítéséért.

Hanzi bácsi elbeszéléséből megvilágosodott előttem, hogy Gorica olyan falu, amelynek a feudalizmus korában különleges szerepe, sajátos értelme volt, ami jó néhány évtizeddel ezelőtt elveszett, megszűnt minden, ami létét indokolta; a történelem sodrása az élet szélére taszította, ahol már csak azok húzódnak meg, akiknek nincs hová menekülniök. A falu lakói csak „az istenhez voltak közel” a dombtetőn, minden mástól távol estek. Az erdők közé bújt falucskát otthelyezett a történelem, s úgy emlegették, hogy: „oda a ménkű sem csap térkép nélkül”.

*

A felszabadulás vajon szabadulást jelentett-e a falu lakóinak?

Sokáig úgy látszott: igen. Mint a jó gyógyszer a súlyos betegnek, úgy használt az „új világ” a falunak. Lábadozni kezdett, megpezsdült élete, jókedvvel, lendülettel vágtatott neki a felszabadulást követő első esztendőnek. Sokáig magam is azt hittem, végre megoldódnak a falu problémái; lakói szorgalmából és a közösség erejéből Gorica virágzó, fejlődő községgé válik. Az első esztendőkből minden jel erre mutatott.

A földreform során kb. 150 hold földhöz jutott a lakosság, megkapta az egész Ratkóca-pusztát. A földosztó bizottság úgy döntött annakidején, hogy minden családnak legyen öt hold földje, s ezen kívül gyermekenként egy-egy hold. Így a falu hét-nyolcholdas kisgazdaságok tulajdonosaiból tevődött össze. A földdel nőtt az állatállomány, elsősorban a szarvasmarhaállomány. Egyes gazdák „megtinósodtak”, mások lovat vásároltak, olyan gazda is akadt, aki a „középutat” választotta: valahonnan öszvért kerített. Minden család rendelkezett ilyenformán megfelelő igaerővel.

Az állami erdőgazdaság tervszerű munkájának kialakulása lehetővé tette a felesleges munkaerő felhasználását. Két csemetekert nyújtott munkát a korábbi lehetőségek mellé, elsősorban az asszonyoknak.

A község szépen gyarapodott. Lakossága sokkal jobban ruházkodott, bútort vásároltak, kiegészítették gazdasági felszerelésüket. Mind többen nekiláttak a házak tatarozásának; két új téglaház is épült a közelmúlt években a régiek helyén. A valamikor kevés kivétellel földes lakásokat cementlapozták, padlózták, a tenyérnyi ablakokat nagyobbra cserélték ki. A szülők versenyre keltek, ki látja el jobban gyerme-

két. Ez a vetélkedés odavezetett, hogy olyan apróságnak is vásároltak karórát, aki még nem is ismerte az órát.

Az egyéni életszínvonal-emelkedésen túl a község is sokat fejlődött. Először telefont kapott, ezzel megszűnt korábbi elzártsága. Kis művelődési otthont és tűzoltószertárat építettek. A feneketlen sár uralmát betonjárda törte meg. A tanítócsalád áldozatkészségéből kis földművesszövetkezeti boltocska is megkezdte működését, s a tejet helyben gyűjtötték be. Az égető vízhiány megszüntetésére is történt kísérlet, de az csak felemésztett több tízezer forintot. A pénzt elnyelte a mészköszikla éppúgy, mint a vizet. 1961-ben villamosították a községet.

Ha egy község életében nyomon kísérhető a felszabadulást követő fellendülés, fejlődés, Gorica életében szembetűnő volt. S ez így jó is lett volna.

A baj ott kezdődött, hogy a kezdeti lehetőségekkel, eredményekkel együtt szinte lebírhatatlan nehézségek is jelentkeztek. A gyógyszer átmenetileg javított a beteg állapotán, visszaadta önbizalmát, de a kórt legyőzni nem tudta.

Az első csalódás a mezőgazdaságban következett be, s ennek megoldhatatlansága szülte a többi bajt. A földreform során kiosztott földeket Ratkóca-pusztán kapta a község. Ratkócát hatalmas völgy választja el Goricától. A két szomszédvár képét idézte a két dombtetőn farkasszemet néző pusztá és falu. A völgy mélyén bővízű patak folyt.

A falu utat vágott az erdőn keresztül az új földekhez. Minden erejét, leleményességét, szorgalmát latbavetve küszködött a mostoha természettel. Mégis alulmaradt a hadakozásban.

Ratkócára trágyát hordani a meredek hegyi utakon szinte lehetetlen volt. A betakarítás sem volt könnyebb. A földek évről-évre soványabbak lettek, végül alig teremtek valamit, s amit nagykeservesen kisarcoltak a mostoha földből, azt megették a vadak. Kezdetben még úgy-ahogy térítgették a vadkárt, de ahogy nőtt az állami rezervátum és azzal együtt a vadkár, a térítés mértéke viszonylag egyre jobban csökkent. Valami sajátos logika szerint mindig a parasztot tették felelőssé a vadkárért, mondván; nem tett meg mindent annak elhárításaért. (Az erdőgazdaság persze még annyit sem tett, sőt meg is mondta, neki érdeke, hogy a vadállomány szántóföldi terményekhez jusson.) Kétsoros dróttal kellett volna mindenkinek a földjét saját költségén bekeríteni. A határban tüzek lobogtak, a fél falu éjszakáit a határban töltötte, hogy elriassza a vadakat; volt, aki viharlámpát akasztott karóra, rongyot égetett, mindenféle riasztó táblával, ijesztővel tűzdelte tele földjét — eredménytelenül. Nemcsak a szántóföldön nem tudta megvédeni terményét, de a szarvasok csapatostól bejártak a szérűkre és nagy kárt tettek a boglyákba rakott szénában is. A kukoricát majdnem teljesen, a zab felét, a krumpli egyharmadát, a búza negyedét rendre tönkretették a vadak. Az állam a vadvédelem minden terhét a lakosság nyakába varrta, ezzel is terhelve a silány földek hozamának termelési költségeit. Aztán a holdanként kiszabott beszolgáltatás, amíg járta! Továbbá a törlesztés és az adó. Ez több volt, mint amit a legszorgalmasabb lakosság is elbírhott. Pedig szerették, nagyon szerették a földet s a végsőig ragaszkodtak hozzá. A legnehezebb esztendőkhöz előfordult, hogy más községekben vásárolták meg a beadott terményeket, csak hogy disznóvágási engedélyt kaphassanak. A földek hozama nem volt elég a törlesztésre és adóra, más keresetükből kellett pótolni azt. Körülbelül az volt az igazság, hogy amit másutt kerestek, azt ráfizették a földjükre.

Negyven—ötven holdról hamarosan lemondtak az erdőgazdaság javára, s kínlódtak a többivel egyéni gazda korokban, s kínlódnak ma is a tsz-ben. 1961-ben 11 hold kukoricaföldről 12 q kukoricát takarítottak be összesen, a többi megették a vadak (kb. 15 q lett volna a holdankénti átlagtermés az aszály ellenére is).

Aztán a víz. Hajnalonként és esténként minden gazda Ratkócáról is, Goricáról is a patakra hajtotta a jószágot itatni. A néhány völgyi család ezt könnyen megtehetette, mert a patak a kertjük végében folyt. De a két domb lakói már nem! S mintha a kutak vize is elapadt volna, egyre többen szorultak az iskola udvarán lévő viszonylag bővízű kútra. Végülis iratlan törvény lett: állatoknak nem szabad vizet

hordani az iskola kútjából. Szó volt arról, hogy a patakból, amelyet bővíző források táplálnak, motorral felnyomatják a vizet a faluba, sőt esetleg Ratkócára is, ahol majort lehetett volna kialakítani a régi gazdasági épületekből. Többször hangzott el felelőtlen ígéretes erről, azonban nem történt semmi. Nem is lett volna gazdaságos. (A régi uradalmi épületek nagy részét lebontották, s ma már a majorság kialakítása mérhetetlen gondot jelentene.)

A mezőgazdaság csődje — joggal nevezhetjük annak — arra kényszerítette a lakosságot, hogy visszatérjen a lényegesen jobb körülményeket nyújtó, korábbi életmódjához. A kőművesek s más mesteremberek munkát vállaltak szerte a megyében, s hajnalonként imbolygó fények sora kígyózik Bükkösd felé, ahonnan vagy vonaton, vagy munkásjáratokon mennek munkahelyükre. Ez napi 10 km gyaloglás.

Megszűnt a kis szatócsbolt is, mindegy, hogy miért. Vagy a földművesszövetkezetnek nem volt kifizetődő, vagy a „boltos” únta meg a kevés haszonnal, de annál több gonddal-bajjal járó vállalkozást.

Az embereket a ház és a föld kötötte a faluhoz, s korábban a szabadulás útját szegte az egész országra nehezedő létbizonytalanság. Senki sem vádolhatja a község lakosságát és a társadalmat, hogy nem próbált mindent megtenni a falu fejlődéséért. De hasztlannak bizonyult minden erőfeszítés. Valahol, évtizedekkel ezelőtt megszakadtak azok a hajszálygökök, amelyek egyézfűzték az embert a tájjal, s azóta hol valamicskével jobban, hol rosszabbul tengődött ez a közösség. Az igények természetes növekedése egyre nyilvánvalóbbá tette a falu életképtelenségét. Ma már remény sem lehet arra, hogy a növekvő igények mellett életképessé fejlődjön. A történelmi fejlődés, a gazdasági átalakulás vastörvényei úgy ítélték halálra ezt a közösséget, hogy egyben megteremtették lakói számára a szabadulás feltételeit. Ha társadalmunk valamit tehet érdekében, az az, hogy minden erejével elősegíti a szabadulást. Addig, ha áldozatok árán is, igyekszik elviselhetőbbé tenni az életet, amint azt eddig is megtette.

A völgyben elszórt házakat s a Ratkóca-i egy család lakását nem számítva, a községben 26 ház van. Az a rozoga ház, amellyel először találkoztam, a volt erdészlak, ma már összedült. Sejtettem-e akkor, 1943-ban, hogy ez a ház szimbolizálja a falu jövőjét? Azután elköltözött E. J. a faluból. Házát, telkét potom pénzért megvette szomszédja. A házat lebontotta, ezzel növelte saját portáját. Akkor még úgy látta: érdemes.

G. J.-ék utódai Bükkösdre költöztek, ott építettek házat. A két öreg cseléd tengődött egy ideig a rogyant házban, majd hogy a gazda a temetőbe költözött, az anyókat magukhoz vették unokái. Ami mozdítható, használható volt, elvitték, a házat átadták az enyészetnek. Maholnap összedől.

H. J. háza jelenleg a tsz irodája. Először a fiatalok költöztek Pécsre, ahol a szénbánya adott nekik kenyeret. A két öreg is csakhamar követte őket. Ha a tsz át nem veszi az épületet, ma már talán romhalmaz. Így is nagyon rozszant állapotban van, nem érdemes már rá költeni.

K. A. pár hónappal ezelőtt költözött Pécsre, ugyancsak a bányász fiatalok után. Takaros portáját otthagya. Egy darabig úgy látszott, vevő kínálkozik rá, de nem tudtak olyan keveset kérni, amennyiért megvették volna. Otthagya méhesét is. A ház üres.

Sz. A. és családja Szentlőrincre költözött. Az öreg Sz. A. már meghalt, felesége munkaképtelen, a fiatal kőműves, Szentlőrincről jobban tud munka után nézni.

O. Á. családja ugyancsak Szentlőrincre költözött, házuk üresen várja az összedőlést. Az ajtókat és ablakokat kiszedték, s az új ház építésénél használták fel.

Hét háznak ez lett a sorsa. Hármat közülük a felszabadulás után jelentősen tataroztak.

Miért van asszony, akinek nem lehet nagy, fényes tekintettel a szemébe nézni? Aki-
nek csendes, hozzáférhetetlen alázata van, és lenyírja a szárnyakat? Miért van, hogy
a falusi kőműves csak egyszer érintheti meg életében a felhőket — amikor a csilla-
gokhoz indul?

Ismét utoléri az asszony törékeny, panaszos hangja.

— Elmész hozzá holnap?

Az öreg megborzong. Az ablaknál hideg van, a konyha kihűlt. Visszafordul.

— Nem megyek.

— Miért?

— Csak.

Az asszony a görbe székre ereszkedik, és bár nem is érti, hogy miért — de
egyetértően ingatja a fejét. Előre-háttra, előre-háttra.

— Én is mondtam... — motyogja.

Az öreg hangja meglepett és türelmetlen.

— Mit mondtál neki?

— Mondtam, lehet, hogy nem vállalod. Ha meggyógyulsz, lehet, hogy te is el-
mész az állami vállalathoz.

Az öreg megrezzen. A felesége hangja után kap, alighogy eléri.

— Én?

Az asszony szomorúan bólint.

— Mindenki odamegy. Azt mondják, hogy ott jó.

Az öreg tekintete egy pillanat alatt megfagy. Előrelép, azután megtorpan, az
asztal szélében fogózkodik.

— Megbolondultál, Annus?

Az asszony gyanútlanul a férfire néz.

— Miért? Mindenki ezt mondja. Tegnap hallottam, hogy a salgótarjáni kőműves is
Veszprémbe jár a magasépítőkhöz.

Az öreg fejében ismét halomra zuhannak a gondolatok. Ellenségesen, gyűlöl-
ködve nézi az asszonyt.

Mindent várt — a sok, tehetetlen miért után — de ezt nem. Öreg szíve rázkó-
dik, hánykolódik. Annus harminc év után fel akarja adni a harcot? Nem bízik benne?
Kifogyott belőle az erő és az alázat? Nem tudja, nem érzi, hogy egyszer minden em-
ber szárnya kinő, és repülni tud?

Az öreg visszahúzódik az ablakhoz.

Megrázza a fejét.

— Nem megyek az államihoz.

Az asszony szelíd hangja szinte az ablakhoz szorítja.

— Pedig neked is jobb lenne, ha a többieknek jó. Az államinál OTI is van.
Ha megbetegszel, ingyen adják az orvost is...

Az öreg dühösen félbeszakítja.

— Mondtam! Nem megyek az államihoz!... Most nem!

Hosszú és konok a csend.

Az asszony feláll, begyújtáshoz készül. A hamut lekotorja a hideg rostélyról,
vékony gallyakat tör.

— Én csak arra gondoltam — mondja sóhajtván, és zavartan forgatja kezében
az ágakat, — hogy jobb lesz. Inkább ezektől várnád hónapszámra a munkát, hogy
melyiknek jut eszébe egy istálló vagy egy tyúkól?... És ha megint beteg leszel?

Az öreg összehúzódik. Megdöbrent, erőtlen ujjakkal a gyomrához nyúl. Tapo-
gatja, majd belemarkol — ki akarja venni a váratlan heves fájdalmat. Összerázta
a méreg.

Mozdulatlanul vár. Most örül, hogy az asszony háttal guggol, és nem látja a
beteg, görcsös mozdulatlanságot. Hosszú, verejtékes pillanatokig vár, amíg lassú hú-
zásokkal távozik a gyomrából a fájdalom.

Óvatosan kiegyenesedik.

— Nagy munkát akarok vállalni.

Az asszony gyufát gyújt.

— Nagy munkát? — kérdezi közömbösen, és a vékony lángot a rőzse alá tartja.

Az öreg a zsebébe nyúl, az újságot az asztalra teríti, a gyűrődéseket gondosan elsimítja.

A gyomrából már kiment a fájdalom. Kihúzott derékkal áll, a szemében minden fény barátságos és diadalmas. Még az árnyékok is.

Az asszony hóna alá nyúl, puha mozdulattal felsegíti, és az újságra mutat.

— Olvasd el.

Az asszony alig figyel, az öt hét utáni első puha mozdulatra gondol.

— Mit olvassak?

— Az újságot. Van benne egy hirdetés.

— Milyen hirdetés?

— Olvasd el.

Az asszony tanácstalanul ácsorog. Nem érti. Az öreg ismét tetőtől-talpig csillog, mint amikor a falinaptár előtt állt.

Tétovázik, bizonytalanul rakosgatja a gondolatait, és kamaszos tréfát gyanít. Az asztalra néz, azután a férfire. Az öreg arca meleg és fényes. Cinkosan mosolyog.

Mindössze néhány, tapogatózó pillanat, de olyan, mint a régi órák. Ez a néhány pillanat betéríti az egész délutánt. Talán még a holnapot is.

— Mi van a hirdetésben?

— Mondom, hogy olvasd el.

— Persze... persze... hol is van a szemüvegem?

A tányérok között megkeresi a félszárú szemüveget, majd az újságra hajol.

— Melyiket olvassam el?

Az öreg az ujjával aláhúzza a hirdetést.

— Ezt.

Az asszony az asztalra támaszkodik és olvas. Először nem érti. Még egyszer gondosan, betűzve olvassa. Az asztalra bámul. Nagy fekete árnyék áll az újság felett — kiterjesztett szárnyakkal. Az árnyéktól nem lát. Tulajdonképpen már az első olvasás után megértette, csak...

Fáj, hogy nem tréfa. Mert nem az, csak még nem akarja elhinni. Csak még néhány pillanatot. Nem többet. Csak annyit, amíg a szívéből álruhában elmennek a régi órák. Mert tudja, hogy most már másképpen lesz. Nagyon finom az asszonyi ösztön.

Felnéz.

— Csak nem ezt akarod?

A férfi bólint.

— De ezt.

Hallgatnak.

Az öreg Tapolcán, a Batsányi utca hétben jár.

Az asszony a konyhában van. Az asztalon könyököl, és eszébe jutnak az első házak. Az ura — a felhőig érő, óriás kőműves — a vastag téglafal mellett állt és mindig füttyörészett. Ha lehajolt az állványról a malteros vödörért — mindig kiköreste a szemét, és mosolygott. Sohase felejtette el. Az első házakhoz még ő hordta a maltert. A jókedvet is. A szerelmet is. Friss, asszonyi erejét. A szívét is.

Titokban az öregre néz.

Most is a felhőig ér — de már alacsonyabban szállnak a felhők.

Tulajdonképpen büszke erre az ötvenháromeves nagy kamaszra, aki soha nem engedte magát legyőzni. A fia Lemberg-nél a háborúban maradt — az öreg hazajött. Öt hete úgy vitték el a kórházba, hogy onnan a temetőbe megy — az öreg hazajött. Más, háborút járt kőműves ötvenhárom éves korában eldobja a szerszámot, vagy a fiának adja, vagy meghúzódik az állami vállalatnál — az öreg most akar emeletes házat építeni.

Az asszony szeme boldogan reszket.

Jó, hogy ilyen az öreg. Jó mellette. Jó, hogy konok és bizakodó. Jó, hogy nagy és erős háta van, és könnyen a nyomába lehet szegődni.

Emeletes ház. Szép, hosszú toronnyal, a kapu mellett kéttenyérnyi kőtáblával — „Építette: Török András kőművesmester.” Mert így szokták.

Jó lesz.

De a büszkeség csak egy perc.

Aggódó hangja a következő pillanatban az öreghez fordul.

— És ha nem bírod?

Az öreg tekintete mosolyogva átugrik a lámpáról.

— De bírom — mondja magabiztosan, és ebben a pillanatban úgy érzi, hogy csak ő tud a világon égigérő házat építeni. Senki más. Még a házgyár sem.

Az asszony zavartan töpreng. Büszke is — aggódik is. A karcsú, téglaszínű házra gondol, a kapu melletti kőtáblára — de a súlyos, fekete árnyék a szívéen nehezedik.

Mi lesz, ha nem bízzák az öregre az emeletes házat? Mi lesz, ha nem bírja ki a csalódást, és az arcáról örökre eltűnnek a fehér fények? És mi lesz, ha belehal? Az izgalomba, vagy a munkába? Az öreg mindig mindent akart — férfiasan, egyetlen kézmozdulattal — vagy semmit. Ha nem ment az első pillanatban — gyorsan eleresztette. Vagy — vagy.

Szorongva hallgatja a csendet.

Istenkísértés. Emeletes ház. Fel az égbe. Oda, ahol még nem járt. Az istállók tetejéről is elérte a felhőket, mindig úgy látta. De még annál is feljebb? Az öreg szívébe kellene kiáltani, hogy nem szabad.

Nincs ereje. Sőhajt.

Még egyszer az orrához szorítja a félszárú szemüveget. Még egyszer elolvassa az újsághirdetést. Alacsonyan, alázatosan repülő tekintettel az urára néz.

Az öreg a tűzhely és az asztal között áll, de még mindig Tapolcán van, a Bat-sányi utcában.

Nem akarja megzavarni.

Mindegy, most már semmit se tehet. Ott van. Már hiába repül utána — utol nem érheti. Csak eltévedne. Már nem tarthatja vissza. Talán hamarabb kellett volna — amikor hazajött.

Csendben, óvatos léptekkel megkerüli az asztalt, a szemüveget visszateszi a kredencbe. A két lepkeszárnyú üvegajtót összehajtja. Becsukta a gondolatait.

Hideg borzongás szalad a hátán.

A tűz kialudt.

Az öreg megmozdul, a görbe székre telepedik.

Az asszony földrenéző szemmel tűnődik, hogy begyűjtson-e ismét vagy sem — de már nem érdemes. Ma már nem melegsik át a konyha.

Az öreg szemét keresi. Csillog-e még?

— Megcsinálom az ágyat, jó? — kérdezi és az ujjai megállnak a levegőben.

Az öreg bólint.

Az asszony lenyomja a szobaajtó kilincsét, majd visszanez.

— Amíg nem voltál itthon, megszoktam a korai lefekvést — mondja barátságosan és vár.

Nem is tudja, hogy mit — de vár.

A férfi nem felel.

Később az újságot szóltanul összecsukja, szóltanul vetkőzik, és az ágyban is hallgat.

Az asszony finom, szemérmes figyelmeztetéssel az öreg oldalához támaszkodik, de a férfi mozdulatlanul fekszik, mint a ledöntött fa. A kerek, egyforma sötétséget bámúlja.

Az asszony gyorsan alvó. A nehéz, délutáni csendben kifáradt. Álmosan várja a csontos meleget, amely majd később az öreg oldalából jön. Lomha, ide-oda csapódó gondolatokat görget a fejében. Szeretné még egyszer hallani. Szeretné sokszor hallani, hogy kimenjen a szívéből az aggodalom, és az éjszaka majd az emeletes házzal és csordultig telt malteros vödörökkel álmodik. Nem a kórházzal.

A sötétben csak a fejét fordítja közelebb.

— Tényleg fel akarod építeni?

Az öreg hangja megreccsen a csendben.

— Fel.

Az asszony álmosan sóhajt.

— Nehéz lesz. Én tudom. Kicsit öreg vagy már az ilyen nagy munkához. Beteg is. Az is lehet, hogy az az ember, aki a hirdetést az újságba tette, nem is akarja a házat falusi kőművesre bízni.

Az öreg szíve megrándul, de mozdulatlan és néma marad.

Az asszony ásít.

— Mert furcsa ízlésük van a városi embereknek. Az egyiknek ez kellene, a másikat meg az... nehéz eltalálni a kedvüket... De ha rád bízák, vállald csak el. Majd te megmutatod nekik. Én tudom, hogy te meg tudod nekik mutatni...

Az öreg hallgat.

Nagy, sötét csend zuhan a szobára.

Az asszony már félálomban van, lassan mozgó szájjal miatyáinkot mormol.

Vastagon, kövéren áll a csend a szobában. Azt se tudni már, hogy mióta.

Az öreg halkán krákog.

— Nem tudod, hogy mi van Simonnal, a dörögdi kőművessel?... Az is elment az államihoz?

Sokáig vár, de nem nem kap választ. Az asszony már alszik.

Az öreg egyedül marad a nagy, lomha sötétségben.

És megint jönnek a miértek. Mindig — miért, miért, miért.

Pedig az ember nem mehet el úgy a csillagokhoz, hogy az adósságát rendezetlenül itthagyja. A fogadalom — adósság. Mert mindenki valamiért jön, és úgy megy el, hogy azt a valamit itthagyja. Az a valami, amire mindenki készül — azt meg kell csinálni. Addig senkinek sem szabad meghalni. A paraszt minden évben, tavasztól—őszig a jó időt várja, és biztos abban, hogy addig nem hal meg, amíg olyan termést be nem takarít — amilyen még sohase volt senkinek a világon. Minden halász meg akarja fogni a nagy halat, az igazit — aminek nagy, fényes uszonya van, és a tengerből jön fel a Balatonba.

Ő az emeletes házat akarja felépíteni. Az egyetlen. Az igazit.

Az öreg nem számolja az időt. A háta alatt az izgalomtól vizes a lepedő, de türelmesen, csukott szemmel várja a reggelt. Éjfél után — néhány rövid, nyugtalan órára ölébe húzza az éjszaka.

Első álmában országúton poroszkáló drótostót. A hátán heves, karcsú szél cibálja a bádoglemezeket. Két karjában — vastag pokrócba bélelve — csecsemőt cipel. A fiát. Nehéz, csüggedt, kemény és merev teher — de három nap óta nem tudja letenni. A fiú három nap óta halott.

Második álmában Boros Gergely a kútba akarja lökni, de az öreg az utolsó pillanatban görcsösen megfeszíti a lábát, és keresztbe fekszik a kút ásító torka felett. Olyan feszes, mint a húr.

A harmadik álmában betéved egy házba, és megtalálja a műszaki rajzokat. A rajz hatalmas térkép, és a vastag, piros vonal nyomában haladva megtalálja az ígérő házat. Ismerős a város és ismerős az utca. A ház oldalán, a kapu mellett márványtábla fehérlik — „Építette: Török András”. A nagy ház mellé áll, azután egyetlen, hatalmas lendülettel az alsó erkélybe kapaszkodik. Görcsösen markolja a vasrácsot. Húzózkodik, kapaszkodik, megy, megy, megy — mindig feljebb. Már látja a ház tetejét, már csak a karját kell kinyújtania, hogy megfogja — de a legfelső erkély mindig elugrik előle. Mindig feljebb, csalogatóan. És az öreg kapaszkodik — makacs szorgalommal, mintha sose fogyna ki az ereje.

Fény

Jajj hadd ujjongjak én is egyszer
fegyelem számat le ne zárd
csontom is megtelt szerelemmel
úgy lobog nyelvem mint a láng

ez az első tavaszi fény
a bordáim közé fúródik
villogtatja tudóm dióit
szikrázik szívem szövetén

örömöm habos tiszta gyolcs
felugrom vele háztetőnkre
és eliramlok mint a gyors-
vonatok. bolondozó füstje

egész a partig hol a fű
lábnyomod őrzi s egyre bámul
a ragyogás kontyodra ráhull
hogyan lehetsz ilyen gyönyörű

Éva

szeretlek éva nélkülöd
a falak is rámomlanak
és talán nem is létezem
kristályos vízalatti csend
bőrömrre dermedt pillanat
nézz rám gubbasztok hallgatag
mint akit elhagy mindene
fecskeszárny villan a kezed
egyszerre széttörök az ég
egyszerre szétporlik a csont
kristályos vízalatti csend

meduza-szemű a vidék
szeretlek éva egyszerű
lehetne ez akár a fű
mely pusztíthatják megmarad
perzselődhetnek az utak
kék falon fecskeszárnya ég
üveggarangban messziség
tátog elúszik most a szél
szeretlek éva nélkülöd
életem két halál közé
szorult értelmetlen szünet

Cs. Nagy István

Görögországi képek

TRYGAIOS NÁSZA

Aristophanés furfangos parasztja
békét szerzett és megházasodott.
„Dárdanyélből faragj szőlőkarót!” —
így lázított, és kiárusította

a sok dárdanyelet, ömlött a drachma,
sisaktaréjt söprűnek eladott,
s a kar a vállán vitte Trygaiost,
a béke-vőlegényt lakodalomba.

Sopánkodott, ki háborún keres,
a páncélkovács és sisakműves,
de dőlt a parasztnép ekét, kaszákat

vívén magával, egy kurjongatás
az egész lagzi, boldog jeladás:
Trygaios násza béke Attikának.

OMONIA TÉR

Éjjelidőben Athén Oktogonján
meglippen már a fülledt forgalom,
jeges görögdinnyét falatozom,
elülök az idegen csillagoknál.

Mert idegenül tolakvó a reklám
s a night club-kerítő a sarkokon,
s az eltalált archaikus mosoly,
mit egy fáradtacska hetéra dob rám.

S idegenek, akik belehevülnek
a koldulásba, s nem hűti le őket,
Omonia, pazar szökőkutad.

Athéni éj: harsogó aranyüzlet,
de reklámjai mind elcsendesülnek,
ha Hellász hegyein fölkel a nap.

Gera György

A mai nyugatnémet próza

(Vázlat)

Az idő korlátoz, de a határokat az ember szabja meg: 1945, a nemzeti szocialista Németország összeomlása, egy gyászos korszakot tesz zárójelbe, de nem áthághatatlan vízválasztója a német irodalomnak. Az indák szerteágaznak, a gyökerek mélyről szívják fel táplálékukat, csupán a rend szenvedélye és az alkotás tiszteletreméltó önkénye mondhatja ki: itt kezdődik, ott zárul, ez kívülreked. Igaz, a „nagy öregek” némelyike olykor elvirágozott életével könnyíti meg a határmérők munkáját. De ezek az emberi végesség leverte karók csupán a birodalom egy-egy kiszögellő csücskét cövekelik ki, csak a tér egyik síkját korlátozzák. Robert Musil, Thomas Mann és Bertolt Brecht hatása elevenebb, mint valaha. S ráadásul: ők a szabályt erősítő kivételek. Mert ezek az „ösök” általában hosszúéletűek s nem hajlandók beérni a bábmész múzeumlátogatók csodálatával. Ragaszkodnak kortárs-jogukhoz — részint, hogy igazolják magukat, részint, hogy jóvátegyék bűneiket. S részint, hogy — töretlenségüket bizonyítandó — betetőzzék életművüket.

Utóbbiak rendszerint az önhibájukon kívül kárvallottak: a fasizmus áldozatai, az éveken át kényszeredetten hallgatók, akik igazolt aggodalommal úgy vélik, hogy a Rajna mentén vajmi kevés változott. „Olyanok ezek az emberek — írta Hermann Broch 1931-ben „alvajáró” hőseiről —, mint akiket túlságosan korán ébresztették fel a szabadságra. S ugyan ő 1947-ben, utolsó nagy regényében, a „Vergilius halálá”-ban: „Meg kell menteni az emberi élet egységét... meg kell övni attól, hogy szétaprózódjék, számtalan, egyéni nosztalgiába burkolózó, jelentéktelen tényezővé forgácsosódjék.”

A pusztába űzött s mégis megbocsátó, kegyelemért fohászkodó próféta végzavai ezek. Akinek legfeljebb annyi lehet az elégtétele, hogy a hasztalan intett Bábelt utolérte az elfajzottakat sújtó pusztulás. Ami biztosítja ugyan művének erkölcsi igazságát s aggodalmának hitelét, de változtatni nem képes. Pedig micsoda világot ölelő lelkesedés buzgott Hermann Brochban! Milyen lélekébresztő egyszerűséggel óvta, átkozta el, káromolta hőseit, ezeket a holdkóros, betegségüket az élet természetes rendjeként ápoló, „önérzetes” katonatiszteket, „higgadt” polgárokat! S hogy vallatta magát és világát, milyen lelkiismeretes szigorral!

Ahhoz a nemzedékhez tartozott, amely talán az egy Thomas Mann kivételével elfordult a fenséges Goethétől, ettől a „túlságosan ünnepélyes, pozór, hiú és őszintétlen excellenciás úrtól.” S „amely látta, hogy a német élet beleragad a jó lelkiismeret kátyujába” s az önmutogató konformizmus csupán a kispolgári lét indultait öltöztető nagyravágás kimenő ruhája. Igen, Broch jó diagnosztának bizonyult, de tehetetlen gyógyásznak. Tisztában volt vele, hogy az üresség: a német polgárság negyedik dimenziója, s a belső semmit külső semmi rága; hogy ezt a fellengzős, hazug nyugalmat mindössze egy lépés választja el az öngyilkosságtól, s az epileptikus örjögéstől. Egyik regényhőse „valahányszor reggelente kinyitotta az újságját s átfutotta a lezajlott események sorát, a világ valamennyi újságolvasójával együtt, mélységes elégedetlenség fogta el... arra várt ő is, hogy az új nap eseményeinek tömege kitöltheti a körülötte levő világ ürességét, lelkének sívárságát... Mert a hozzá hasonlóak azért olvasnak újságot, mivel elurhodik rajtuk a reggelente újra meg újra magányra ébredő ember szorongása. A régi közösség nyelvét már nem hallják, az új pedig még nem jutott el a fülükig.”

Hermann Broch — néhány társával, a nemrég elhunyt Alfred Döblinnel, a hitlerizmus tíz éve alatt egyetlen sort le nem író Karl Zuckmayer-rel — azonban tiszteletreméltó kivétel. Mert a Német Szövetségi Köztársaság „nagy öregjei” inkább csak öregek, mint nagyok. Életük javarészt azzal töltötték, hogy berúgtak a vérszagtól s utóbb, másnaposan, zúgó fejfel, újra főzni kezdték észbomlasztó kotyvalékaikat.

Ernst Jünger, Gottfried Benn, Hans Carossa és a budapesti születésű Kolbenheyer, hogy csak a vezéralakokat említsük, persze tehetség és elkötelezettség dolgában is különböznek egymástól. De valamennyiüket egy táborba tereli a brutalitás hitvallása, az a különös, realizmusnak hazudott misztika és Nietzsche félremagyarázó férfias kevélység, amely a kockázatos kalandot és hősi fatalizmust az emberi nem legfőbb erényeként ünnepli.

Szavuk talán az egy, még idejében föleszmélő Gottfried Benn kivételével szerencsére nem igen lett visszhangra sem a háború utáni olvasóközönség, sem az ifjabb ironizáló körében. Az ágyúrobajjal aláfestett harsány igék ideje lejárt, a megcsömörlött, kiábrándult polgár virtusát nem lehetett többé semmiféle „totális” jelszóval hódító kedvre injekciózni. Az üszkös városokkal együtt a szívek is kiégtek a harmadoló tisztítóüzben. S noha a Thomas Mann hiányolta nemzeti büntudat csakugyan nem borzasztotta el a nép egészét, s a lelkiismeretfurdalás nem egyszer csupán a látványos védekezés és a jutányos köpönyegforgatás eszközeül szolgált az íróársadalom javarésze, s kiváltképp a fiatalok, rábólintottak a filozófus Karl Jaspers szavaira: „Bűnösnek érzem magam, mert életben maradtam.”

* * *

Azt mondtuk: a Harmadik Birodalom összeomlása nem áthághatatlan vízválasztója a német irodalomnak; hadd tegyük nyomatékosan hozzá: nélküle habár csak évek múltán, a keleti övezetben, a későbbi N. D. K.-ban, nem bontakozhatott volna ki egy újfajta irodalom. De ez csak, évekkel később történt. 1945-ben még az egész ország a bénultság, lethargia és kétségbeesés napjait élte.

A megdöntött fasiszta hatalmat támogató irodalmat eltörölték a föld színéről. Mi maradt? A már idézett Alfred Döblin szerint: „egy deformálódott, megbélyegzett csonka irodalom.” 1945-ben és 46-ban — írta hat évvel később Wolfgang Weyrauch — hasonló helyzetben voltunk, mint Noé. Megkérgesedtünk a sírásó irodalom iszapjától. Kiküldtük első galambjainkat (az első újságokat, rádióműsorokat, folyóiratokat, könyveket.) Nekik kellett megkeresniük, felkutatniuk az okot és alapot: miért, hogy csaknem elpusztultunk, merre indulhatunk el újra.”

„Az akkori idők nyomorát nem választhatjuk külön a lélek inségétől — írja irodalomtörténetében Paul Fechter. ... A nagyság, szépség, magasztosság, sőt a humanizmus és emberi méltóság fogalma is kétkedésre talált... Példakép? Akadt-e a káoszban valami követendő, valami követésre érdemes? Hiányoztak az iskolák, stílusirányzatok: semmilyen bevált szabály: se program, se kiáltvány... Mindenki begubózott, egymagában formulázta az új országot. Ahány írástudó, mind iszonyú elégedetlenséget érzett, mert semmilyen szó nem fejezte ki azt, amit ki akart fejezni.... S mégis néhány év távlatából azt mondhatják, hogy az irodalmi inség évei egybeestek az újjáépítés éveivel, a pusztaságot, szélhűdést és kietlenséget meglepő gyorsasággal lebírta az a nemzedék, amelyet Wolfgang Borchert egy ízben „határtalan, gátlástalan, önmagát sem kímélő nemzedék”-nek nevezett... csupa akkoriban tollat ragadó „fiatal” harminc és negyven között.”

S ezek a „fiatalok” is két csoportra oszlanak: „fiatalok”-ra és „még fiatalabak”-ra. A negyvenen felüliek hirtelen ősi rangra emelkedtek. Felix Hartlaub, Hermann Kasack, Wolfalatt követőkre, ellenlábasokra s miként az már a felfedezőik osztálysorsa: utánpótlásra leltek. Egyikük sem mondott ki megváltó igazságokat, csak saját és népe sorsát vizsgálta megrendítő őszinteséggel. Ám a hazugság totális korszaka után maga ez az őszinteség is eredeti, az írók pusztá fizikai léte pedig: csoda. Hiszen átvészelték a náci vérengzés legsúlyosabb veszedelmét: a tisztánlátás kínját. Néhányan életükkel is fizettek érte. Felix Hartlaub, aki egyszerű sorkatonaként bepillantatható a legfelsőbb hitlerista hadvezetés titkaiba, a háború utolsó évében nyomtalanul eltűnt; Wolfgang Borchert megjárta a moabiti börtönt és a magánzárkát s 1947-ben belehalt háborúban szerzett betegségébe.

Ezek az írók nemcsak tisztán láttak, hanem előre is láttak. Felix Hartlaub titkos naplójában, miközben arról ábrándozik, hogy eljön még az idő, amikor „négy

biztos fal" váltja fel a „hajléktalanság állapotát", már azt is sejti, hogy „szerény kis történetekkel kell majd újrakezdeni", elmarad az első világháborút követő művészi fellendülés s a svájci Walter Muschg szavaival élve: fizetni kell a „német irodalom szétrombolásáért."

A kis történeteket, amelyeket Felix Hartlaub akart megírni, mások írták meg: Wolfgang Borchert, Hermann Kasack, Hans Erich Nossack, s a fiatalabbak közül Heinrich Böll, Ilse Aichinger, Wolfdiétrich Schnurre, Paul Schallück és Martin Walser. Hőseik: hazatérő katonák, családjukat veszített, helyüket nem leelő vándorok, koncentrációs táborból szabadult, tántorgó, vizionáló „Heftlingeek".

Akadtak, akik e lélek mélyéről fakadó önvizsgálatot ajkbiggyeszelve „a tarvágás irodalmának", „romirodalomnak" nevezték. Heinrich Böll néhány évvel később így válaszolt nekik. „Nem védekeztünk a rom-irodalom elnevezés ellen, úgy véltük: a megjelölés jogos. Hőseink romok között éltek, háborúból jöttek, sérült férfiak, nők, sőt gyermekek is, vegyesen. Valamennyinek kinyílt a szeme: látott. Egyik sem örvendezett háborítatlan békének. Semmi, sem környezetük, sem gondolatviláguk, sem hogylétük, semmi sem volt idillikus, s mi, írók, oly közel éreztük őket magunkhoz, hogy azonosítottuk magunkat velük. A feketézőkkel meg a feketézők áldozataival, a menekültekkel, meg a hontalan bolyongókkal, s persze első sorban a mi nemzedékünkkel, amely javarészt különös, elgondolkoztató helyzetben hányódott: hazatért egy olyan háborúból, amelyről már-már azt hitte, sose lesz vége. A háborúról írtunk hát, a hazatérésről, arról, amit a háborúban tapasztaltunk, s amit hazaérve leltünk: romokról. Mert szörnyű lett volna idillekkel félrevezetni kortársainkat, olyan idillekkel, amelyekből iszonyú az ébredés."

Ekkoriban jelent meg Hermann Kasach „Város a folyón túl" című könyve, ez a jelképes regény, amelynek egyik főszereplője a szenvtelen megafon egyre azt harsogja: „Aki ide belépsz, vesd el az értelem minden ballasztját. Az ész meg a logika... csak elhomályosítják a természetről alkotott képünket." Micsoda valóságos s egyszersmind abszurd világ ez! Az én kísértésként botorkál a bunkerek áporodott homályában, és a félelem örületbe kerget. Közös szobafogság ez a tébollyal, a kivégző osztag és a halálraítélt tivornája — méltán ráillenék Hans Erich Nossack azóta híressé vált regénycíme: „Interjú a halállal."

Ez is különös, apokaliptikus könyv. A kisemmizett, életében s halálában egyaránt becsapott ember krónikája. S nem csak általános, mondhatnók: metafizikai értelemben becsapott emberé. Ebben a tíz egymással összefüggő elbeszélésben a bombák robbanása úgy keveredik a rettegő ember lihegésével, mint jól hangszerelt zenében a stímmek. Minden kétségbeejtő és reménytelen. Nossack hőse is a katasztrófát túlélte, magára maradt ember. Magára maradt? Nem, ez már nem a holt súlyú magány, ez ennél sokkal rosszabb. „Egy hatalmas kéz pucéran kidobta a világba — írja hősről Nossack — és egy hang rákiáltott: „Vackolódj ki, ahogy bírsz! Ekkor kinyitotta a szemét és nem tudta, mihez kezdjen, mert minden idegen volt körülötte. És nem mert hátranézni sem, mert mögötte nem volt más, csak tűz. Nincs többé múltunk, gondolta."

Az elveszett, olykor felkísértő, jóvátehetetlen múlt, ez gyötörte Wolfgang Borchertet is. A múlt, amely akkor is fáj, ha nincs, s talán még jobban, ha van. A parancsra gyilkoló katona múltja, akit szintén meggyilkoltak. „Az ajtón kívül" című híres színdarabjának hőse, Beckmann: egy a sok közül. „Egy ember, aki megjött Németországba. Ez az ember sokáig távol járt. Nagyön sokáig. Talán túlságosan is sokáig. És egészen más, mint amikor elment. Kívülről épp olyan, mint azok a fura figurák, amelyek elijesztenek a mezőkről a madarakat (és esténként néha az embereket is). Belülről is olyan. Ezer napig ácsorgott kint, a hidegben. És a belépődíjat a térdkalácsával kellett megfizetnie. Ezer éjszakát ácsorgott kint, a hidegben, mire mégiscsak megjött végre."

Egy ember megjött Németországba.

És itt valami egészen ördögi filmet lát. Peregrin a film, és közben többször is a karjába csíp, mert nem tudja, ébren van-e vagy álmodik. De azután észreveszi, hogy vannak még körülötte jónéhányan, akik ugyanezt látják és hallják. És érzi, hogy

ez nem más, mint valóság. Igen, és amikor végül éhesen és fázva megint az utcán álldogál, már tudja, hogy egészen mindennapi film ez. Egészen mindennapi. Arról szól, hogy egy ember megjön Németországba. Valaki azok közül. Valaki azok közül, akik megjöttek, de nem haza jöttek, mert itt már nincs otthon a számukra. Csak kívül, az ajtó előtt találnak otthonra. Az ő Németországuk kívül van, az esős éjben, az utcán.

Ott van az ő Németországuk.”

S ez az ember keres és kérdez. S látja, hogy... „foglalt az ágya. Becsapódik egy ajtó és ő kívül marad... Találkozik egy lánnyal, a lánynak van valakije, akinek csak féllába van, és folyton egy nevet hajtogat. És ez a név: Beckmann. Becsapódik egy ajtó és ő kívül áll... Embereket keres, de egy ezredes halálra neveti magát... Munkát keres, de egy igazgató gyáva, és az ajtó becsapódik, és ő megint kívül marad...” „Azután pedig jön egy utcaseprő, egy egyenruhás és vörössávós német utcaseprő a Hulladék és Oszlástermék cégtől, és megtalálja a meggyilkolt gyilkos Beckmannt. Éhen halt, megfagyott, lerogyott, ott maradt. A huszadik században. Az ötödik évtizedben. Az utcán. Németországban. És az emberek elmennek a halála mellett, figyelmetlenül, rezignáltan, blaziertan, utálkozva és közömbösen, közömbösen, rettentő közömbösen! És a halott álma legmélyén érzi, hogy halála éppen olyan, mint az élete volt: értelmetlen, jelentéktelen, sivár.”

Kísértő múlt, értelmetlen, sívár élet Ernst Wiechert háború után írt kötetiben is, a „Halottak országában” és a „Jeronim gyermekei”-ben. Wiechert, ez az alapjában véve szelíd utóromantikus, tépelődő keresztény, a Mauriacok, Graham Greene-ek fajtájából, abból a fajtából, amely katolicizmusát nem tekinti kiváltságnak, s a lélek megváltását a dogmákon kívül keresi. A fasiszták négy hónapig Buchenwaldba zárták, a háborút a Gestapo felügyelete alatt élte át; Borcherthez hasonlóan, ő sem heverte ki a gyötrelmeket, ő is Svájcban halt meg, ahova rémképei elől menekült. Valamennyi 45 után megjelent műve: emlékeztető. Mert bár Wiechertet nyájas szájalom vezérelte, sohasem jutott el a kegyelemig, sohasem feledte a korszakot, amikor „minden az egyenruhásoké volt, munka, élelem, álmom és halál.” Ugyanúgy, mint a másik hívó katolikus, Stefan Andres, aki a földi pokoltól megrendülten víziókban kereste az igazságot. „Utópia” című művének hőse, egy halálraítélt szerzetes a mennyezet penészfoltját bámulva így bukkan rá Szerencseszigetre — egy naív, keresztény kommunista világra. „A lakók többsége halász, kisparaszt és kézműves volt. Elvitték termékeiket a vásárra és kicserélték. Nem ismerték a pénzt. A művészeket és tudósokat a közösség táplálta, s úgy tisztelte, mint a gyűjtő méheket...” A patriarkális rend modern mithoszának újjáteremtése ez: elvágyódás, vádirat és minden csalódás ellenére bízva-bízó hit. Tudománytalan, de a megszenvedettek után is el nem csüggedő optimizmus.

Mondhatnók: az egész háború utáni német irodalom sarkkérdése. Hogy ennyi borzalom és sérelem után, ki kerül a vádlottak padjára: az ember vagy a világ. Mert aki a világot marasztalja el — egy adott társadalmat —, nem adja fel a reményt, nem tekinti az embersorsot örök, változhatatlan kárhozatnak. S aki pálcát tör az ember fölött, önként vállalja a szorongás és kétségbeesés világtalan börtönét.

Persze azért az állásfoglalás nem ennyire merevtagolású, s az optimista illetve pesszimista elkötelezettség nem teremt ilyen végletes ellentétet. Valójában az ellentmondás mélyebbre ereszti gyökereit s a borúlátás gyakorta az antikonformista tagadás, sőt lázadás nedveit szívja fel. Mert Nyugat-Németországban csaknem páratlan kettős folyamat játszódik le: a gazdasági csoda esztendei nem hogy oszlatnák az írók elkeseredését, ellenkezőleg, még jobban fokozzák kétségbeesésüket, félelmüket a becsapott emberért.

E felelősségtudat legkövetkezetesebb szószólói a háború után feltűnt fiatalok. Akik néhány évi magányos csatározás után mégis egymásra találtak. A „47 csoport” tagjai a Heinrich Böll, Hans Werner Richter, Walter Jens, Ilse Aichinger, Ingeborg Bachmann 1947-ben még jobbára ismeretlen, legfeljebb névjegyüket egy-egy könyvvel letevő írók. Voltaképpen semmi sem köti össze őket, csak a rabtársak bajtársiassága. Különböző a temperamentumuk, világszemléletük, tehetségük és tema-

tikájuk. Ámbár e téren éppen élményeik hasonlósága következtében mégis gyakran rokonulnak.

Alapérzésük: a zavar. Tudják, hogy honnan jönnek, de képtelenek eldönteni, merre tartsanak. Gyűlölik a háborút és szenvednek a nyereszkeskedők mindent felejtő békéjétől. Mert ők emlékeznek. Egész lényük egyetlen soha be nem hegedő seb, soha el nem múló fájdalom. „Csaknem valamennyi mai fiatal írónak van egy közös tulajdonsága — mondja Walter Jens —: nem tartja magát költőnek.” Igen, ezek a fiatalok nem érzik a költő elhivatottságát, az ihlet borzongását. Józanok, szerények, precízek. Azért írnak, mert nem hallgathatnak, mert a háborúból megtértek beszélniük kell, a sebesültnek jajgatnia. Már Felix Hartlaub naplójában sincs egyetlen olyan mondat, melynek alanya „én” volna. Az ifjabb nemzedék őt követi, tárgyilagosságra, szabatosságra törekszik. Különös, hűvös indulatú, felszínnel be nem érő, neo-realizmus jön így létre, „van-irodalom” ahogy Walter Jens nevezi. „Ezek a fiatalok — jelenti ki Wolfgang Weyrauch — a valóságot rögzítik. S mivel az igazság végett teszik ezt, nem fényképeznek. Röntgenfelvételt készítenek. Az igazság fogalmát fölébe helyezik a szépségnek. A szépség, igazság nélkül gonosz is lehet.”

Az új nemzedék persze magát az igazságot is különbözőképp értelmezi: Böll keresztény testvériesülést, Schallück az illúziók felszámolását érti alatta — legismertebb regényének programnak is beillő címe: „Ha egyszer abbahagyhatnánk a hazudozást”. Walter Jens pedig az ember rahabilitását. „Nem. A vádlottak világa” című regényében már csak vádlottak vannak, a vádlottak tanúi és bírái. Az emberiség kihalt. „Volt egyszer, hol nem volt... Nap és hold tekintett le egy nem nagyon nagy bolygóra. Lények éltek rajta. Régebben úgy hívták őket: „emberek”. A lúdbőröztető látomások, a tehetetlen megadásnak e Kafkát idéző hangjai azonban csak szórványosak, s magára egy írói mű egészére sem maradéktalanul érvényesek. Igaz, Kafka pecsétje nem egy friss kötetben található. Ez a kijátszott nemzedék is gyakran bizonytalan, kiszámíthatatlannak és képtelennek érzi a valóságot, s úgy véli, hogy „az ember süketen és vakon bolyong az éjszakában.” De a tapasztalat szülte rémület nem gátolja, hanem serkenti a hétköznapi cselekedetre — például az atomfegyver eltiltásáért vívott küzdelemre s a német újjáfégyverkezés elleni harcra.

Mert az élményanyagon kívül egyvalami közös még bennük: a morális tisztesség. Mindent komolyan vesznek, semmit sem tekintenek elhanyagolhatónak, mellékesnek. Ami érdemük is, gyöngeségük is, mivel ezáltal akarva-akaratlan — egyfajta céltalan egyhangúságot hirdetnek meg. Igaz, ez az egyhangúság maga is idegtépő — a felfüggesztett halál egyhangúsága. Ilse Aichinger egyik hőse, a háborús inkvizíciót túlélő zsidó Ellen félálomban úgy érzi, hogy „a csend úgy maradt itt, mint az utolsó tonna robbanóanyag”, Wolfdietrich Schnerre — aki egyébként a generáció legeredetibb humoristája — pedig arról számol be egyik elbeszélésében, hogy próbálták — sikertelenül — kivégezni városában az időt, amely azóta fejtellenül kering mindnyájunk fölött.

E minden egymértékkel mérő tárgyilagosságban — ami a személyiség szerepének tagadásán túl a rendező elvek hiányára is utal — sokszor maga a cselekmény is megsemmisül s a hős „mintegy csak körbejárja szemfényvesztően kényelmes celláját.” Nincs többé se mese, se ábránd, a valóságot lidércek népesítik be, olvasztják egybe a szétfolyó, nyomasztó álmvilággal. „Új kép jön így létre — írja Rolf Schoers — a reklám és propaganda cáfolata”. S bizvást hozzátehetjük: egy igazságot feszegető, szemnyitó irodalom. Amely nem mindig elég nagy, elég eredeti — „Heimatkunst” —, a határokon túl csak ritkán átcsapó irodalom ugyan, de legtöbb esetben jószándékú híradás.

E híradás jelleg egy idő múltán aztán szakításra vezetett szándék és módszer között. Az embersors általános felpanaszolása, a jelképbe zsúfolt látomás olykor még kedvezett a kis formának — a novellának meg az elbeszélésnek — de nem eléghette ki a szigorúbb igényű elemzést. A nyugatnémet regény tehát szükségszerűen elfordult az ábrázolás irracionálisától és a realizmus szélsőségesebb, tágabb perspektívájú vizeire evezett. Heinrich Böll, Wolfgang Koeppen, Arno Schmidt és Günther Grass már az elveszett én-t keresi, a gyakorlati kölcsönhatásokat, az élmény

konkretizálását, „a nap 1440 percéből legfeljebb 59 figyelemreméltót” ahogy Arno Schmidt mondja — „a lukacsos lét egymásbavágó síkjait.”

A tematika kitágul, a cselekmény ismét elfoglalja trónusát, a mese benépesül, az állásfoglalás jobban tekintetbe veszi a helyet és időt, az elvonatkoztatott lírát higgadtabb s egyszersmind sodróbb epika váltja fel. Heinrich Böll „Elhagyott házak” és „Dr. Murke összegyűjtött hallgatásai”, Günther Grass „A pléhdob” vagy Wolfgang Koeppen „Halál Rómában” című műveiben már nemcsak a technika alakul át, nemcsak a filmszerű montázs, rikítóbb színskultúra s olykor kegyetlen humor nyer újból polgárjogot, hanem a korrajz kontúrja és a társadalomkritika hangja is élesebb lesz. Természetesen — polgári írókról lévén szó — a bírálat mérgezett nyilai itt is főként a filisztert, a kisszerűséget, a felfuvalkodott butaságot és a náciizmus feltámadó epigonjait veszik célba. De hol csüggedtszavú, hol groteszk, hol szálnalmatkeltő művekből a részvéten és elszörnyedésen kívül kihallani már a fojtott figyelmeztetést is: „Németország, vigyázz! A tűztengert eloltották ugyan, de a hamu alatt még izzik a parázs!”

* * *

A dolgozat elején az idő korlátairól szoltunk; most a tér korlátaira emlékeztetünk. A mai nyugatnémet próza csak része — habár nem jelentéktelen része — a német irodalomnak. Súlyának, jelentőségének, az össznémet irodalomban elfoglalt helyének megállapítása egy olyan átfogóbb tanulmányra hárul, amely számba veszi a Német Demokratikus Köztársaságban, Ausztriában és Svájcban írt német műveket. Mi itt — az ismeretterjesztés igényével — beértük a leszűkített anyag vázlatos áttekintésével.

Simon Béla rajza

Új német költők Csanád Béla fordításai

Hermann Hesse

1877-ben született, Svájcban él, Montagnolában. Nobel-díjas. Az idén 85. születésnapját ünneplő költő tiszta emberséggel írt verseit mindig nagyra becsülte az irodalmi közvélemény, különösen a két világháború között.

A béke elé

(Dem Frieden entgegen)

*A gyűlölet álmaiból és a vér mámorából
Ébredve, még vakon és süketen
A háború villámlásától és halálos zajától,
Mindenféle borzalmakba belefásulva
Elhagyják fegyvereiket,
Félelmetes napi robotjukat
A kifáradt harcosok.*

*Béke! — hallatszik,
Mintha mese, gyermekkori álom volna.
Béke! És alig mer
Örülni a szív, hisz jobban ismeri a sírást.*

*Mi, szegény emberek,
Jóra és rosszra egyaránt képesek,
Állatok és istenek! Hogy földre sújt a fájdalom,
Földre sújt a szégyen ma minket!*

*De remélünk. Bennünk él
A szívet izzító sejtelem
A szeretet csodáiról.
Testvérek! A lélekhez hozzá tartozik,
A szeretethez hozzá tartozik a hazatérés
És minden elveszett
Paradicsom kapuja nyitva áll.*

*Akarjatok! Reméljete! Szeressetek!
És újra tiétek lesz a föld.*

(1945. Húsvétjára.)

Wilhelm Lehmann

A német líra öregjei közé tartozik. Az idén ünnepli 80. születésnapját. Nyugat-Németországban, Eckernförde-ben él. Csendes, halk szavú költő, de formaművészete előkelő helyet biztosít számára a német líra jelesei között.

Idősebb fiamnak

(An meinen ältesten Sohn)

A téli hárs meg a nagylevelű
Külön virít,
Ez időközben, drága fiam,
Meghal az ének itt.

A fehér gyömbér kiszívja a földből
Mind a meszet.
Énrám ott lent a hantok alatt
Sötét mered.

Eső szennyezi be a szürke követ, —
Még egy futam
Hiányzik a citromsármány dalából.
Zengd te, fiam.

Bucsuzás

(Valet)

Nagy szilvaillat. Szép viaszlapok.
A szeptember töretlenül ragyog.

Pihen a lepke, rejti kárminát,
Rángó csápját behúzza a világ.

Hagymafüzérek lepik a falat.
A lét megérett. Teljes. Megmarad.

Oskar Loerke

Született 1884-ben, meghalt 1941-ben. A nácizmusnak be nem húzó, tisztaszándékú német költők egyike.

A tengerhez

(Ans Meer)

Szakad a köd, mely hömpölyög
Véreből temetőkön át.
Hajnal ragyog felhők között
Világ, terád.

Az élet messziről ered.
Az van, ami volt valaha?!
A tengerpartra mosni meg
Nausikaa.

Bizáncban, Rómán egy az út,
Helyettem jártak ott vadak.
Elporladt szájuk és hajuk
A dóm alatt.

Hol élek én? A hajnal egy,
Itt zúg a tenger dallama —
A tengerpartra mosni meg
Nausikaa.

Mélyben

(Drunten)

Ránk tört az alvilági horda.
Európát bejárja kutatón
Vigaszimát keresve rádióm.
Az elmúlás hegyén lerontva
Gregorián litániák.
Sápadt fényben, orgona zsongva
S halk kórushang tör a zugokba.
A láva forr s nem tartja gát.
Karácsony van? O, Mária Fiát
Mintha még meg nem szülte volna.

Georg Maurer

Az NDK-ban élő, kiváló költő
1907-ben született. Lipcsében lakik.

Hannibál átkel az Alpokon

(Hannibals Zug über die Alpen)

O, mily félelmetes jeladásokat
Trombitálnak fent a Mont Cenis lejtőin
Az afrikai elefántok,
Melyek otromba lábakkal csúszkálva haladnak
A jégen megállás nélkül szorongó lélegzetük párájában,
S sziklaként dőlnek, szűrőn a mélységbe,
Ordító tömegként ütődnek neki a kinyúló sziklatömböknek,
S örökre eltűnnek, — míg a lőtakarók,
Spanyol bányák aranyával gazdagon átszőtt,
Rabszolgavidékről való lőtakarók, egy-egy fenyő széthasadt ágán
Függve maradnak, — Hannibál bíborló jelvényei!
Afrika fekete lovai szétterpesztve lábukat
Szemüket meresztik a lecsüngő síma jégre, feszülő gyeplőjüket
Dideregve tartja a líbiai. Izmos lábujjai
Otthon a forró sivatagi homokhoz szoktak,
S most feketére dagadtak, s nem gyógyulnak meg többé semmi kenőcstől.
De a tekintetüket, mely a jéggédermedt sziklacsipkéket úgy tükrözi most
Mint a havat átfúró széttört elefántfogakat,
Hirtelen az itáliai derűs mezőkre ragadja a síkság.
A kereskedők pedig Káthágóban a díszlakomán spanyol borok mellett,
Melyeket rabszolgahátak és tevépúpok hoztak,
Győzelemről győzelemre ünneplik uruk diadalát — és nevetnek, ha
arra gondolnak,
Hogy az az egyetlen elefánt, amely élve átvergődött a hegyszorosokon,
Magasraemelt, lengő orrtrombitával
Hogyan kergette meg a rémült rómaiakat, — és Karthágó erős falain
Visszhangzik a kacagás, — ám közel az éj,
Mikor kint a tengeren a hajós a derengő hajmállal szemközt
Kopaszon barnálló dombot lát befedve Karthágó romjaival.

Györky Zoltán

Emlékezés ürügyén

A szülőföldet mind megénekeltek,
kik rimbeszedtek gondolatokat,
versenyezni sohse tudnék velük,
(nem durrantok lőtt patronokat)
S mégis, mégis felgyülemlik bennem
áradni kész a gyorsvizü patak,
megrohantak emléknylaikkal
régi évek, ismert fák alatt.

— Most kesergő strófát kéne írni,
hogy elszállt Óh! — a boldogság kora
s könnyes szemmel nézni meg a fákat,
mert rajtuk maradt bicskámnak nyoma.
Biz szép volna, s lenne aki ilyen
szólna versem olvasta után:
Be szépen írt, mintha rólam írna!
Könnyeket is pergetne talán.

Nem! és könnyet multamért nem ejtek,
Gyermekségem nem volt ünnepély.
foltos ingem, rossz gunyám mögé még
nem férközött tüzes szemvedély.
Nem kívánok vissza oly időket,
mikor még az ex-báró fia
letépte a vörös nyakkendőmet,
s nem védett meg a vén iskola.
Nem sírhatom vissza amit akkor
jónak láttam (az volt a szokás,)
labdát szedtem ügyvédék fiának,
ki vélem együtt volt kisiskolás.
Nem bánkódom hogy a szomszéd házban
ismerősöm már rég nem lakik,
elköltözött a nyirkos egyszobából,
s összkomfortban mélyet álmodik.
Visszatsírni nem! nem lehet semmit,
de büszke szívvel mondhatom ma el:
Bölcsőjénél álltam szép Korunknak! —
s így felnőtten nékem megfelel,
ha lány volna sem lenne kapósabb,
nálánál e sárgolobuszon,
friss ölében megpihenni szégyen,
de csókot kap ki szívével rokon.

Iszlai Zoltán

A lenmező

A lenmező már csóvákban virágzik,
és állig ér. Cinóber alkonyon
fuss merülésig, vágd hanyatt magad,
hallgasd a tenger, zöldes zuhogást.
A lenvirág csóvát vet, úgy virágzik
és vállig ér hajad cinóber árja.
Meleg szél gyullad, felszalad,
s rézüstöt kondit egünk ajtaján.

Tejfényű este

Szép, tejfényű este. Csendes hegy dalol
Kergetett az este csendes hegy alól.
Elszórta az este puha parazsát,
meztelen talpakkal mentem rajta át.

Kerestem az esetben csendes hegy dalát:
Parázs-puha úton kergetett tovább.
Parázs-puha dal mint füst lobban, bodor,
eltűnik az estben, csendben, valahol.

Karav Lajos

Rovar, borostyánkőben

Aludt a fán. Kinyuló lába még a
későn-riasztott végső futnivágyás
dühébe rándult szállni nyílt a hártyás,
kékrajsz szárny. hogy ráömölt a mézga,

és így maradt (míg gyilkosa, a vén fa
porszürke szénné őrlődött a mázsás
évezredek közt) szin, erő, cikázás;
lám, a Halálra visszaüt a tréfa:

e szárny, e páncél őrzi még időtlen
szívárványát a tompafényű köben,
kijátszva sorsát és az évek öklét.

Röppenni várnád, annyira hasonló
a küntiekhez, s mégis több: a romló
percektől elzárt, csillogó öröklét.

Rianás

Február végén az idő elég bolondos. Hol kisüt a nap és szinte perzseli az ember hátát, hol borusra fordulva hólevelek szitálnak az égből. A tél roskadozva szalad vastag bundájában az idő elől s meg-megállva lerázza magáról a havat. De abból már csak latyak, sár, pocsolva lesz.

Bakor Kálmán éppen ezért óvatosan vezette alig egy hónapos, kékestű Moszkvicsát az országút síkossán. Székesfehérvár után, egy mellékútra térve, már szinte lépésben haladt, s mindüntalan az autó szemüvegét törölte a gumilapátokkal. Felesége, Mária fél szemmel a nyelvharapós utat, másikkal férje volánon tartott kezét figyelte. Minden döccenésre felszisszent, mint az issiásos ember, ha botja rosszul tapintja a földet.

Jaj!... Ha összetörik a kocsi rugója és ledöglének itt a pusztaságban, akkor apósáékhoz sem tudnak eljutni, de Füredre is késve érnek.

Mária kesztyűs kézzel félholdat törölt az ablakon és oldalra nézett. Alacsony, kopár, fehér kövekkel szózt dombokat látott, s a völgyek hónaljában kis házakat, amelyek félrecsapott sapkaként hordták feketére rohadt zsupfedelüket. Múlt évben vonattal utaztak Besnyőre, de az sem volt külön érkezés. A vicinális mozdonyának füstjétől majd szétrepedt a feje. Apósa, aki akkor még pályaořként szolgált az állomáson, azt akarta, hogy menjenek be a főnökhöz. Nem... nem! Csak haza! Ott meg az anyósa millió kérdése és aggódva vizsgáló szemei... Nos, nem lesz könnyű az öregeknél...

— Mondtál valamit Mara?

A férfi csaknem teljesen leállította a motort és élénk, gyerekesen vizsgálódó tekintettel nézett az asszonyra. A vezetés izgalmában kövérkés arca kipirult, erős állát előre tartotta, szája félig nyitva volt.

— Nem, semmi, de jó lenne már túllenni az egészen — sóhajtott az asszony.

— No persze! Viszont édesapámék...

Abbahagyta a mondatot, kezét a sebességváltóra csúsztatta, gázt adott.

— Nagyon szeretnéd már látni őket, ugye? — fordult férje felé Mária, az ülés szabad hámszögébe kapaszkodva.

— Te Mara!... Ha jobb lesz az út, Jancsóékat is lehozom egyszer Besnyőre. Jó?...

Mária bólintott. Jancsó Kálmán főnöke volt a minisztériumban, de hivatalon kívül is sokszor találkoztak. Kálmán büszke volt szüleire. „Az én proletár Apám”... így emlegette az öreg Bakort a társaságban s Máriaiban örömmel találtak visszhangra ezek a szavak. Az ő szülei is valamikor „kilónként vették a krumplit” — hogy Kálmán szavaival éljen. Szóval, egy töről fakadtak. Apósáék szoba-konyhája és az ő régi József-városi lakásuk is...

Mária előrehajolt a kocsiban, mert hirtelen emelkedőre kapaszkodtak fel. Segítő mozdulata ösztönös volt, mint a kerékpárosoké, akik beledőlnek a kanyarban.

— Az már Besnyő! — kiáltott boldogan a férfi és fejével a völgybe mutatott. Az út horizontjának végén a délutáni szürkületben apró fehér foltok tarkáltak. A kocsi sebesebben gurult lefelé a köveken.

Mária cigarettát vett elő táskájából, öngyújtóját kattantotta. A füst, mint egy tejszínű sál lebegett a háta mögött. Most már nem bánta a kerülőt, mert látta, hogy egy tíz éves fiú sem örülhet jobban a hazatérésnek, mint Kálmán. Majd holnap szaladnak át Füredre. Még sohasem volt téli üdülésen, kíváncsian várta az elkövetkező napokat. Jó társaság, kártya, pihenés, kikapcsolódás... Kálmán agyondolgozta magát, de ő is torkig van tervrajzkészítéssel. Két hét Füreden!... Isteni lesz! Nyáron azért még elmehetnek Gdanskba. Jancsóék ott voltak múlt nyáron.

— Mara!... Mit szólnál, ha csak egy hétre mennénk át Füredre, egy hetet pedig

apáméknál tölténénk? — hajtott át Kálmán Mária gondolatain, de hamar vissza kellett kapnia a volánt.

— Mi? ... Mit beszélsz?

A kocsí éppen Besnyő első házai közé futott be, sáros hólét fröcskölt a gágogva szétfutó libák hátára.

— Visszavonom a javaslatot — mondta Kálmán hangosan és feleségére mosolygott. Otthon már ugyanis elhatározták, hogy csak egy éjszaka maradnak Besnyőn, miért piszkálja fel a veszekedés paraszát! Így is nagy örömet okoznak majd az öregeknek. Vajon mit szól apa a kocsihoz? És az ismerősök? Besnyőn csak az orvosnak volt kocsija ... Gyermekkorában sokszor utána szaladt a fullasztó port nyelve ...

De ez már az ő utcájuk!

Az elérékenyültség forró higanyként kúszott benne egyre feljebb. Emlékdarabok vágódtak a kocsí ablakához, földbevájt házak réglátott lakói, a házak előtt a bürok mállo fája, a vegyeskereskedés, ahová csak úgy tudott belépni, hogy az ajtó csengetett.

— Csrinnnn... csrinnnn...

Nicsak! A templom melletti házból Szarka néni lép ki. Neki volt az a sánta lábú lánya. Hogyan is hívták? No ... mindegy! ... Végre!

Kálmán rálép a fékre, dudál-dudál, de csak anyja dugja ki fejét az ablakon, és rohan a gyerekek elé.

Csók, ölelés, apró kuncogó sírás és egy korholó hang: — Mama csak nem fogja ezt a nehéz bőröndöt maga cipelni? — De a Mama nem hagyja magát, csak viszi befelé. Vékonyak, görbék, bütykösek a mama lábai, hisz harminc évig munkálta nap-számban a módosabb gazdák kövekre ragadt földjeit és a nap is marta, égette róla a húst, az arcát meg össze-vissza gyúrte, de azért bírja ő még magát, jó erők a csontjai.

Hol van a papa? Ő miért nem jött ki üdvözölni a várva-vártakat, és megcsodálni a kecses autót?

Sajnos, a papa nem jöhetett, fekszik a konyhában egy öreg sezloneon, ősz haja csapzott-vizesen, laza kis csomókban rendetlenkedik, mély karikáktól árnyalt szemei fölött, vastagkörmű ujjait szinte teherként hordó vékony karjai idegenül fekszenek a dunyha rózsaszín huzatján, mintha nem is hozzá tartoznának.

A papa borotválatlan, esőtlen tarlóhoz hasonló arcát Mária lehajol megcsókolni, de az öreg Bakor vigyázva eltolja: nem szabad, mert még rájuk ragad a kór. A papának a magas láztól, de az örömtől is csillognak a szemei, mint sötét vágányon rohanó mozdony lámpái, mert mostmár értelmét látja a sok nehezen megírt levélnek, melyben őket hiányolta. Lám eljöttek, most aztán jó egy hétig, vagy talán tíz napig is élet költözik ebbe a szomorú házba.

A mama is ijedt kis kotlósként tib-lából, hol a szobába fut, és lopva megsímogatja fia kabátját, és akkor beharapott szájjal szüppög egypárat, hol a konyhában csattog az edények között, pillanatra meg-megállva nézi őket, majd meg beszél, beszél, — válaszolni is elég arra.

Mit is tegyen, ha nem tud betelni nézésükkel, mert itt van ez a Mariska a menyé, milyen gyönyörű egészséges asszony, formás és mégis szép öle van, gyerekváro csipője, telt ruganyos karja, finom, puha ruhája, ... Mindig ilyent képzelt a fiának.

Tíz perce sem ülnek, jönnek a szomszédok, Csóka néni babérlevélért tör be „csak egy pillanatra”, Kasza Feri bácsi meg majd sarkára nyitja az ajtót, s mindjárt hangosan kiabálja, hogy megnézi már az ő komáját, elfújta-e a betegséget.

— Kevés szeszt iszol Pali, kevés szeszt, ez a baj — harsánykodik és az öreg Bakor boldogan nevet, mert tudja, hogy tulajdonképpen a gyerekekre kíváncsiak. A mama mindjárt elmondja, milyen gond is Kálmánnak annyi féle embert igazgatni, s Mariskának is szegénynek dolgoznia kell. Hát ilyen a mai élet ... Az autó, persze, hát az övék, meglepetésnek szánták, meg se írták. Bizony, jól fogja tartani őket, még a tyúkot is levágja ... Olyan leves lesz abból, még a papa is kiugrik az ágyból.

Végre a szomszédok is elmennek, a Mama a kapuig kíséri őket, Kálmán is ki-megy, bezárni a kocsii ajtaját, nehogy a rossz kölykök ellopjanak valamit belőle. Any-ját átkarolva jönnek vissza a házba. Kálmánnak sehogy sem jön szájára a másnapi menetel, oly vétekek látszik kedvüket szegni.

Talán, majd holnap — gondolja magában.

Vacsora alatt nem is jött szóba a dolog, de mikor már kifogytak a közös témák-ból, és pár percnyi csend ült közéjük, az öreg Bakor nagyot sóhajtott.

— Fiam, ha meg nem sértenélek, megkérlek, hogy holnap segíts a mamának. Nem bírja az akáctuskókat elhasogatni, pénzem meg, tudod... a nyugdíjból...

— De Apám!... Ez csak természetes, a legkevesebb... — nyögte Kálmán Mária felé bujdosó tekintettel.

— Jaj, te bolond öreg! — mondta a mama —, hát miket nem kérnél a fiadtól? Csak nem képzeled, hogy megengedem. Elfaragcsálom én azokat a tuskókat! Még jót is tesz egy kis mozgás.

Kálmán hevesen tiltakozott, de később, amikor már a szobában egyedül marad-tak, Mária okosan megoldotta a problémát.

— Kálmánka ide figyelj! Holnap adsz pénzt nekik a favágásra, ám ha akarod, itt is maradhatunk.

— Jó, majd meglátjuk. Kedves vagy Mara. Nagyon kedves vagy.

Eltolta a villanyt és csak feküdt, a minden mozdulatára nyekergő, barnára politúrozott ágyban. Kintről behallatszott apja fuldokló, szaggatott köhögése. Aztán csend lett, szinte megfogható csend. Kálmán végigjártatta szemét az ismerős bútoro-ron. A szublótra rakott apró csecsebecsékkal rőt fény játszott. Kálmán tudta, hogy az ágy fölött egy fekete kereszt függ a Megfeszítettel. Holnap ismét szól érte...

A szoba kellemetlen dohos szaga lassan ráült a mellére.

— Nem bírom ezt a bűzt Mara, nem bírom. Kiszellőztetek.

Felkelt, és szélesre tárta a csöppnyi ablakot. A falu utcáján a hócafatok, mint eltépett szőnyegek heverték egymás mellett. Egy hosszúszerű kőbor kutya rohant a járdán a túlsó házszor kerítéséhez lapulva.

— Elutazunk Mara, holnap elutazunk.

Visszafeküdt és rágyújtott egy cigarettára. A füstöt sokáig öblögette a szájában. Alig akart hajnal lenni. Hat órákor már felkelt, kibotorkált a lakásból. Keleten vilá-gosodott, pír borította az eget. Könnyű, csípős szél fúdogált, kergette a felhőket. Léptei hangosan kopogtak a befagyott pocsolyákon, amikor a kocsit ment letisz-títani.

Alig kezdett munkájához, anyját pillantotta meg az úton közeledni. Tejért volt a csarnokban.

— Azt hittem, még alszik — szólt rá mosolyogva.

— Ó fiam, ha valaki tudja, hogy nemsokára nagyon sokat alhat, az keveset forgolódik az ágyban. Apád is...

— No mama... Majd folyógyul, erős a szervezete. Az orvos mit mondott?

— Hát nem sok jóval biztat. A penicillin hamarabb helyrehozná, de azért Veszprémbe kellene menni. A doktoré kifogyott tegnap... Arra gondoltam...

A kapu nyirkosága azonban kettévágta a Mama mondatait. A házból lobogó hajjal, boldog-pirosan Mária szaladt ki.

— Jó reggelt Mama. Ragyogó időnk lesz! Kálmán!... Napsütésben érünk Fű-redre! ... Opp ... bocsánat...

— Hová lesz jó utatok?

A Mama kiloccsantotta a tejet a fazékból, mely fehér kis patakként csordult Kál-mán cipője felé.

— Menjünk be Mama, majd elmagyarázom a dolgot.

Fél óráig beszéltek a fiatalok, egymás szavába vágva. Füreden már kifizették az üdülés költségeit, nem hagyhatják veszni a pénzt. Gondolhatja a papa is, most nem állnak jól, a kocsii minden felesleges pénzüket felemésztette, de egyébként is a pihe-nés nagyon kell Kálmánnak, rengeteget dolgozott az utóbbi időben.

Szerencsére az öreg Bakor jobban érezte már magát, s így a fiatalok könnyeb-

ben mondhattak búcsút. Ha a papa rosszabbul lesz, telefonáljon a mama, Kálmán felírja a címet. Majd nyáron két hétig itt maradnak...

Két óra múlva már a csopaki dombon szaladtak. Az út jó kemény volt, a fák ágai pattogtak. A motor lágyan, melegen duruzsolt, a nap besütött az üvegen. Sokáig szótlanul ültek egymás mellett, élvezték a sebességet. Az idő eltűnt, a történet hiánya feloldotta a pillanatokat.

Először Kálmán törte meg a csendet, az öregekről beszélt Máriának, s arról, mennyire örül, hogy viszontláthatta őket.

— Sajnos, a lakásuk szörnyű — folytatta a gondolatsort — és érthetetlen, hogy bírják azt a penészes, dohos szagot. Dehát ilyen az egész falu. Feudális elmaradottság. A szövetkezet majd rendbehozza a dolgokat, emberibb életük lesz. Az öregeknek az ország persze nem tud most még több nyugdíjat adni, hát össze kell húzniuk magukat. A kommunizmusban viszont már csak emlékek maradnak még ezek a szörnyűségek...

Az utat szegélyező erdő egyszercsak elfogyott, kijutottak a tetőre. A völgyben a napfénytől szikrázó, fehéren-kristályosan tündöklő, befagyott Balaton jégpáncélját pillanthatták meg. Kálmán leállította a motort, kiszállt. Teleszívta tüdejét friss levegővel s s kezefejevel ellenzőt formálva, derűs arccal vizsgálta a tájat. Megropogtatta csontjait, visszaült.

— Hideg van, ha olvad és süt is a nap, azért hideg van. De micsoda nagyszerű idő! Óriási! Nézd a fák is hogy nyújtózkodnak!

— Kálmán!... A fa!... Te szent ég! Nem hagytál pénzt a favágásra!

A férfi ösztönösen kapott a zsebéhez. Beletúrt. Aztán levette a gázzal a lábát és a kezét hirtelen kihúzta. Egy százas, egy lila százforintos volt a markában.

— Mara, te tettél pénzt a kabátom zsebébe? Nem volt benne, csak pár forint apró, meg a kulcsom. Mara?!

— Nem tettem, de miért. Megbolondultál?

— Várj, meg kell néznem a tárcámat. Igen. Egy... kettő... három, tíz, tizenöt százas volt a zsebemben.

— Kálmán, Te... én most már emlékszem, csak nem akartam neked megmondani. Mielőtt elbúcsúztunk, benyitottam a szobába. Anyád bent volt. Belenyúlt a zsebedbe. Én azt hittem, pénzt vesz ki szutyomban. Arról álmodni sem mertem, hogy... Tudod én nem szóltam, mert ha kivett, hát vegyen...

— Kálmán! Várj! Megőrültél? Belemegyünk az árokba! Kálmán. Miért fordulunk meg? Hallod? Szétmegy a kocsi! Kálmán mit csinálsz, minek ez az őrült rohanás? Mi?... Hogyan?... Te sírsz?... Kálmán! Hová megyünk?

— Vissza Mara, vissza az édesanyámhoz!

A Balaton felől hosszan elnyújtott ropogás hallatszott. A rianás Tihanytól—Füredig megtörte a jeget.

Horgas Béla

Tavaszi

Kiválasztottak halála: tavasz,
én nem tudok könnyörögni érted,
nekem csak a nyár ágaskodó lovai
hozzák el a teljes egészet,
mikor úgy tudok emlékezni rád,
hogy nem látom vékony csontjaid
megroppant, szörnyű vonalát,
csak megolvadt kezünkre gondolok,
csak napbahulló arccodat látom,
ellobban s feljön a láthatáron.

Kerék Imre

Február

Kék fagy mereszti gyöngyház-karmait
borotvaélen sziszeg a világ
ablaküvegen jégpálma virít
de kályhák torkában ropog a láng

most négy fal között koilik a meleg
tárgyak csipognak szárnyai alatt
vörösbort villant gémnyaku üveg
s pipás kis öregek boronganak

anyó teát főz édes pára száll
ördögbibliát forgat két gyerek
s míg duruzsol a nikkel-szamovár
a rádióban dalok zengenek

azért az élet kint is csak pezseg
kutra megy vizért rózsá-husu lány
szánok suhannak csengők csengenek
sercennek kések szép hizók nyakán

emberek jönnek-mennek untalan
kisüsti füti vérük bokrait
itt mindenkinek gondja dolga van
vőlegény bátyám sem unatkozik

a favágítón hajlong mint a nád
fejszóját döngő kedvvel zengeti
az érc-levegőt s a hólepte fát
szabályos hasábokká szeldeli

és csikoroghat fogad február
s havas tajtékot hányjon bár a száz
mi az annak ki szívéen hordja már
a szerelem kékfényű csillagát

Czigány György

Kamaszlány

Forró láda fölé hajolsz, arcodba hull
a haj, gyümölcsöt válogatsz. Hegyén
hátán a sok barack — pirul, puhul —
a pelyhe pelyhet ér kezéd fején.
A mérleg tükröz — vékony arcod visszanéz:
szemed színén úttal kanyargó hársak
kettőző zöldje közt az autóbusz nehéz
ezüstje-kékje már egy villanás csak...
Nyújtózol: homlokod felett akácfa ága,
két sor levél vitorlázik lazán.
A bódét pettyezi: levél röpül — számlálva
szórod — „szeret, nem, kicsit, igazán...”
Kis könnyű, bő — piros és lebegő
szoknyádhoz illik ez a nyár;
gyümölcs köré is édes levegő,
karodra is, az illatos kosár!

Őszi éj

Konyhánk ajtaján ömlik a setét,
vödör, lavór árnyékkal megtelik,
majd apad, teli hold jár reggelig,
s becsurgatja a réseken a fényt.

Nappali-fehér ingvállban az éj
lenháját bontja szél-fésűivel,
szemében két reflektorfény tüzel,
az őszi tarlókon zeter zenél.

Rakétakilövőök a jegenyék,
az égnek iramlík róluk a nyár,
fönről rádiumként a dér szítál,
bekrómozza a tanyák tetejét.

Benn halkán szól a táskarádió,
amott a tudásszomj könyvet lapoz,
klubestre készül a lány, divatos
estélyit ölt, várja a fogatos.

Ebcsaholás. A dinnyecsősz fülel,
a kukoricásban a fagy lapul,
a dinnyék hasálnak gyanútlanul,
a telet sós-puska sem űzi el.

A közös istállót friss szénaszag
lengi körül, idézve a nyarat,
az éjjeliőr szalonnát harap,
csámcso, néki most kezdődik a nap.

Az őszi éj derűs, az őszi éj
könnyed, és alszom én is, emberek,
és hajnalig már súlytalan leszek,
míg a tanyákra nehezül a dér.

Csikós József

Kukorica morzsolgató

Kukorica morzsolgató,
hideg télre dunna való,
dunna való hites ágyba,
teljesedés régi vágyra.

Kukorica morzsolgató,
behallatszik a dudaszó,
leperegnek sárga szemek,
a nyárfáról a levelek.

A nyár fáján a levelek,
őszi, hulló sárga szemek,
kukorica morzsolgató,
messze hallik a dudaszó.

Kukorica morzsolgató,
régi mesét mondogató,
régi mesét rég-csodáról.
gyerek-evő boszorkáról.

Dunna való hites ágyba,
teljesedés régi vágyra,
kukorica morzsolgató,
hideg télre dunna való.

Örsi Ferenc

Kincses Baranya*

Ab urbe condita

A város alapításától... — számították az időt a rómaiak.

Ebben a városban is így van.

„Az atyák” — az itteni patrícusok — nemessége ugyancsak tíz esztendő, de olyan büszkén őslakosok, mint az Amerikába vándorolt puritánok ivadékai.

S nekünk, akik csak Líviusból és Ovídiusból ismertük meg, miként alapít új várost az ember, megadatott, hogy eleven tapasztalatokat szerezzünk egy új város születéséről.

Romulusz, Pálesz ünnepén fehér bikával szántotta az eljövendő város alapjaihoz az első barázdát. Itt theodolitok domború lencséin pillantották meg — inkább képzeletükkel, mint szemükkel — az eljövendő város falait a mérnökök.

Ott néhány pásztorcsalád és a minden bűn alól feloldozást nyújtó asylum népe látott munkához. Itt alig ezerötszáz bányász adta a város magját, amelyhez asylumi keveredettséggel minden rendű és rangú, mindenfajta szándékú ember csatlakozott.

Aki ezelőtt tíz esztendővel járt „Monte-Komlón” — ahogy illendő borzongással emlegették — sok mindenre felkészülhetett. Könnyen repültek itt a söröskancsók, szódásüvegek, bicskák és emberek.

Kalandos volt itt a valóság. Néha ugyan riasztóbbá festették a célzatosan elröppentett mendemondák, de a város épült, ha a munka és becsület rostáján sokan is áthullottak.

S az atyák, akik felépítették és most lakják a várost, ebben a küzdelemben nem esedtek meg.

Délamerika és Ausztrália városaiban, ahová a huszadik század legvegyesebb népvándorlása önti a telepeseiket, nem találunk kevertebb eredetű lakosságot.

Nézd meg egy komlói ház kapualjában a névtáblákat és próbálj kutatni a nevek mögött rejtőző emberek után. Ne csodálkozz, ha történelmi arisztokráciánk tagja mellett négy Kalányos Józsefet látsz, a hegyháti paraszt mellett angyal földi vagányt, vagy akár fegyencet.

Cseppet sem riasztóbb ez a Gothai Almanachnál, vagy a világ legpedigrésebb arisztokráciájának, az angolnak történeténél.

Talán minden ember másért jött ide. Az arisztokratát kitelepítették régi lakásából: megbújt itt. A négy Kalányost a többiekkel, a kiterjedt Kalányos és Orsós dinasztiák tagjaival — ami azt illeti, nem kisebb nevű és eredetű családok ezek az Eszterházyaknál! — a közeli erdőkből csalta elő a kotrók és dömperek zaja. Szerették a gyors és könnyen szerzett pénzt mindig: lejöttek a hegyekből.

Igaz, gyakran okoztak bonyodalmat, mert húsz Kalányos jelentkezett munkára, aztán az első napok után csak kettő-három dolgozott, esetleg felváltva, de a fizetési borítékért mind a húszan nyújtották a kezüket. Hihetetlenül kifinomult érzékkel: mind a legvastagabbért.

A pénztárosok hiába próbálták kideríteni, hogy melyik boríték kit illet. A húsz

* Részlet Reismann János fotóművész Baranyáról készülő könyvének kísérőszövegéből.

borítékra egyformán Kalányos József nevét írták, a húsz jelentkezőt egyformán Kalányos Józsefnek hívták.

Az adminisztratív megoldások csődjét a demokrácia oldotta meg: a húsz Kalányos megkapta a húsz borítékot.

Kiderült, ha önmagukról nem is tudták, hogy melyik napon dolgoztak, mind-egyik tudta a másiktól, hogy mikor nem dolgozott.

Ez a demokrácia eleinte mentő- és riadóautókat csalt a cseppet sem parlamentáris tárgyalásokhoz, de a későbbiek során csak kialakult.

A Kalányosok és Orsósok nemzetségéből nem mindenki lett patríciussá, de számosan vannak köztük, akikben a munka, a kőház az emberi élet ereje legyőzte a tavaszi párakkal feszülni kezdő sokezeréves vándorösztönt.

Róma felépült, megírta a történelem. És ahogy ott száz év múlva büszkén vallották az építők utódai: civis Romanus sum! Itt tíz esztendő elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a délutáni nyugalomban padokon sakkozó emberről csak körömgig szívtott cigarettája árulkodjék: ott szokta meg így tartani a Staubot, ahol minden slukk drága volt.

Ma ő is civis Romanus: komlói patrícius!

S a padok körül zsong az ifjú nemzedék. Vájáriskolások, akiket a bánya növel férfivá, általános iskolások, akik már itt születtek. Az ő számukra ezek a harcok már csak olyan legendák, mintha Lívius, vagy Ovidius írta volna.

Híd a Csele-patakon

A történészek még nem döntötték el, hogy II. Lajos véletlen szerencsétlenség vagy gyilkosság áldozata lett.

Nem is döntik el soha.

Négy és fél évszázad távolából vizsgálva az akkori tanúk immár történelmi adalékká vált vallomásait, ki állapíthatja meg a hiteles valóságot?

Zetritz Ulrik, a király kamarása sikerrel átjutott a Csele-patakon, a nyomában lovagló király elsüllyedt az ingoványban. Amikor megtalálták, mégsem lovastul feküdt ott, hanem tisztességgel eltemetve.

Szerémi György, a király egyik udvari papja, az ünnepélyes székesfehérvári temetés előtt látta a szűrásek helyét a felséges tetemen. Krónikájában azt is tudni vélte, hogy Zápolya György háromélű cseh törétől származtak ezek a lyukak, aki „te táncos beste király” kiáltás közben oltotta ki királya életét.

S a szűrásek kis helye — „nem akkorák, mint a dómkapu” — a Csele-patak térdigérő vize, — kis kölykök átgázolnak rajta — egyaránt elegendőnek bizonyult nemzeti létünk négyszázéves kioltására.

Vagy mégsem ez volt az igazi ok? A személyekhez, tárgyakhoz, helyekhez tapadó képzelet iskolás egyszerűsítéssel nézi, a legdifferenciáltabb történelmi összetevők eredőjét is. Mert csak az eredőt látja!

Hisz jó elmerengeni dicső és tragikus múlton egyaránt. Jó hinni a 300 000 létszámú török túlerőben — pedig alig 80 000 ozmán harcos ereszkedett le a nagy-nyárádi dombokról. Érzékeny rokonszenvűk idézi Siklós nagyasszonyát, Kanizsai Dorottyt, aki eltemettette Mohács halottait — pedig Szulejmán naplója szerint a Khetkhuda és a Defterdár szultáni parancsra 20 000 ember földeltetett el 1526. szeptember elsején.

„Vándor, ha fellépendsz Szigetnek düledék falára” — emlékezz Zrínyire! Akivel kora éppenolyan kegyetlen észszerűséggel bánt el, mint ellenfeleivel és barátaival ő.

Győrnél állt a felmentő sereg, másfél hónapig mozdulatlanul. Aztán szeptember közepén megperdültek a dobok, lépésre lendültek a lábak, hogy illő díszpompával fogadják a vörös bársonyba takart fejét, a nagyvezér hadiköveteinek kezéből.

Oh, temetési pompában, ígérő szavakban sohasem szűkölködtek a Habsburgok! Sőt, haláluk utáni életéről is gondoskodtak eleinknek: Zrínyi és Frangepán lelki-üdvéért 2000 misét mondatott az ítéletüket aláíró kegyes Lipót császárr.

Ebben az országban négymillió ember élt Mátyás király korában, annyi, mint az angol szigeteken. Másfél évszázad múlva ott nyolc, itt egymilliókétszázezer. Baranyában a XV. század végén 31 000 családot jegyeztek adóajstromokba, a török kiűzése után 2554 maradt.

Kis rést ütött a háromlú cseh tör Lajos király mellébe, térdig ér a Csele-patakban a víz — akármelyiket hisszük: ez fakadt belőle.

És milyen gyatra vigaszként egyensúlyozza a romantikus képzeletet, hogy itt halt meg a nagy Szulejmán, Nándorfehérvár, Rhodosz, Buda hódoltatója. Ebben a földben temették el a világbiro padisah belsőségeit Mohács után negyven esztendővel.

Európa más tájain a várak köveit többnyire gótikus és reneszánsz csipkéekkel együtt őrizte meg az idő. Itt a békésebb korok szemetgyönyörködtető faragványai a harcos századok védőfalaiba épültek. A mesterien munkált kő adott pillanatban csak annyit ért, amennyire az ellenség golyóitól védett. Ahol az elemi élet megmentése volt a cél, ott az életet kiteljesítő szépséget is e cél értékrendjével mérték.

Háborúk ágyazták megmunkálatlan sziklák közé a mesterien cizellált márványt és háborúk bontották ki évszázadok múltán. A kő teljesítette köteleességét a falban, s most — sohasem lehet késő — tanúskodik egykori alkotójáról.

A siklói vár falából kibontott öklömnyi kődarab szőlőborkorban remeklő ismeretlen mestere előtt meg kell hajtanunk a szépség szolgálatában hívők zászlaját.

De az emlékezés és hála zászlajának meghajtásával kell tiszteletünket lerónunk azok előtt a tíz és százazrek előtt is, akik jelzett vagy jeltelen sirban, e földben nyugosznak. A török ellen segítségünkre siető lengyelek Mohácsnál elvérzett légiójától a második világháborúban hazánk felszabadításáért életüket adó szovjet, bolgár és jugoszláv harcosokig.

S mint a sziklafalakból, a művészien megmunkált kövekre, úgy találtak rá az elmúlt esztendőben Mohács halottaira. A tárgyilagos tudóst is megrendítették a jeltelen tömegsírokban talált koponyák száza, az embert építő természet remekműű kupolái, — akkoriban kerültek a föld alá, amikor a San Pietroé emelkedni kezdett.

A Csele-patak fölé betonhidat építettek néhány esztendeje. Partján már omladozik a régi emlékoszlop, de a híd, amelyen a ma élő ember célja felé indul, szürke egyszerűségében is erős.

Századok pillérei

Mondják, hogy Olaszországban a városok és falvak a hegytetőkre épültek. Mesziről láthatod a hegyet megnyújtó templomtornyokat, a létükkel büszkén kérkedő emberi településeket.

Itt, ebben a megyében csak elvétve találsz falvakat hegytetőn. A dombvidék községeit szinte odaérkezésedig rejtegetik előled az egymást váltó völgyek, melyeket hegyoldalak, erdők őriznek.

Kereshetünk magyarázatot erre a jelenségre a völgyek fenekén futó patakok vizében, talán a hegyoldalak éghajlatformáló erejében — sokmindenben. De leginkább a vidék népét formáló történelemben.

Verancsics Antal írja 1553-ban, amikor egy követség élén Konstantinápolyba tartva elhajózik Baranya mellett: „Jó lsten, a legjobb s legtermékenyebb földnek mily szomorú képe tárul a szemlélő elé, mily elhagyott itt minden; földet s szőlőket a dudva benötte, nagy területen is ritka a földműves, ritka a barom, mindenütt elhagyatottság tátong...” Hajósunk, egy rác ember, mondja, hogy a birodalom elfoglalása előtt egy faluban több ember lakott, mint most harmincban. Mit mondjunk, hát a teljesen elpusztult falvakról, melyeknek még a neve is elveszett?”

És mit ír 1687-ben a bádeni őgróf: „A térképek szerint azelőtt sok falu lehetett e vidéken, de alázattal csak azt jelenthetem Fölségednek, hogy én eddig semmit sem találtam mást, mint ma egy magas füvel benőtt, égett falut...”

287 falu elpusztításával adózott Baranya a töröknek, a Habsburgoknak és az általuk 1704-ben ránk küldött rácoknak.

Bizonyára megérti az olvasó, miért nem kérkednek falvaink a dombok tetején és miért bújnak meg a hegyek és erdők oltalmában, völgyek mélyén.

Egy uraitól elhagyott nép keresett menedéket, védte életét a láthatatlanná válás fegyverével másfél századon át. Itt nincsenek meredek hegyek, nem voltak templomerdők. És ha lettek volna? Nem a szomszédos hercegecskéék zsoldos csapatainak néhányhetes ostromát kellett átvészelnőök, hanem emberöltőket, tatárhordák karhatalmával fenyegető török közigazgatása alatt.

A templomtornyok árulását sem kockáztathatták. A XII. században épült mánfai és a XIV. századból való mecseknádasdi templom mellől eltelepült a falu. Nem a hitüket hagyták el, csak a templomot.

Aztán feltaláltak egy furcsa templomot.

Az Ormánságban járó ember még ma is láthat talpasházakat. Odalent a Dráva mentén magas a talajvíz, kevés a kő, de valamikor sok volt a fa. Az erdők közt megbújó falvak népe nem ástott fundamentumot, hanem vastag gerendák összekapcsolt talpazatára emelte favázas, sárral tapasztott, sövényfalú házait, amelyeket, ha úgy hozta a szükség, szétbonthatott és másutt, biztonságosabb helyen ismét felállíthatott. Néha meg éppen kerekre, görgőkre tették, ökröket fogtak elébe és elvontatták.

Így épültek itt a templomok is.

A török kiűzetése után Radonay Mátyás, zalavári apát és főkapitány lett a pécsi püspök, aki elhatározta, hogy kérlelhetetlenül megtéríti a drávamente nyakas, kálvinista népet. Hajdúival elfogatta a prédikátorokat, feldúlatta a templomokat. De a börtönbe, gályarabságra vetett prédikátorok helyébe újak léptek, a szétvert talpas templomokat ismét összerakták a hívők. S Radonay — akit már a király is megintett „paphoz és püspökhöz nem illő orcátlan írásai miatt” hiába írta tajtékzó leveleit az eretnekeknek.

Parancsot adott hát hajdúinak templomaik felégetésére.

A nép híret vette valahogy a parancsnak, szétszedte templomait, a gerendákból kiki hazavitt egyet, kazal alá dugta, vagy éppen az öreg diófának támasztotta. — Hadd keressék a hajduk!

Amikor a törököt végképp kiszorították az országból, az „újszerzeményi bizottság” jóvoltából Caprara Aeneastól Savoyai Eugénig számos új földesura lett Baranyának. A dicsőség nyugalmát élvező hadfiak megpróbálták kényelmessé tenni „gyarmati” birtokaikon töltött heteiket.

Ekkor kezdték építeni a magyar falvak képeire oly jellemző kastélyokat. S mint ahogy első lakói e kastélyoknak idegenből jöttek, nagyon sokáig ez maradt itt a rend. Eleinte a tulajdonosok váltották egymást, majd a múlt század második felétől a bérlők.

Azután, 1945-ben megingott a föld, üresen maradtak a kastélyok.

Itt álltunk az évszázados tényleges hatalom kongó szimbolumaival. Mit kezdeztünk velük?

Volt, ahol néhány ajtó és ablakkeret, padlódeszka, vagy gerenda erejéig hasították ki őseik kamatos részét az emberek.

Értékek is pusztultak. De melyik forrmdalomban nem?

Nézd meg ma ezeket a kastélyokat!

Az egyik kapuja mellett táblák: Ügyészség, bíróság, tanács, népfront, stb. Ez még egy kicsit kellemetlenül hat. Megint a kastélyból parancsolnak — mondják az emberek.

De a másokban vidám kölyöksereg, dologra, játékra erejét próbálgatva, hancúrozik.

A régi parkok árnyat adó fái alatt öregek élvezik a kettős ősz lágy nap-sugarát, időtől, munkától elnyűtt lábaikat segítő botjukat is pihentetve.

De vannak olyan falvak is, amelyeket azelőtt öt esztendővel hiába kerestünk volna a térképen.

Újmohács az 1956-as jegesárvíz minden régi tanyát elpusztító napjaiban, a keserűség kétségbeejtő óráiban fogant.

Iskolája, óvodája udvarán „eszterlánczó” gyerekek már nem emlékezhetnek arra, hogy a számukra ma oly természetesnek érzett kis világ időben, talán éppen velük együtt született.

A római városok közé nőtt avar települések temetői fölött megtalált ősmagyar emlékek, a hegyvidék zugaiban megbújt régi falvak, a napfényben fürdő sváb pince-sorok, uratváltó kastélyok minden útkanyarban meglepetést adó színességéből tevődik össze itt a lakott világ.

Minden kor igyekezett — akarva, akaratlanul — önmaga képére formálni, rombolva a régit és építve az újat.

És hogy ami megmaradt, az véletlen vagy századok kritikájának műve?

Döntse el az olvasó.

Lemle Géza

Szabadulás

1943 őszén gyalog indultam Hetvehelyről Goricára. Sziklás, meredek domboldalon ereszkedtem le a völgybe. Az erdei gyalogút fedetlen veremnek látszó gödröket került ki óvatos félkörben. Egy tétova mozdulat, s a símára koptatott mészkőcipőkről könnyen lezuhanhat az ember. A völgyben óriás kalapok, begyepesedett, horpadt halmok. Valamiféle ősi mesterség emlékei, erre vallottak az üvegesedésig égett kő- és tégladarabok.

A völgyet kacskaringós, sárga gyalogút és egy kis patak szelíditette barátságossá a dombokra futó erdők haragos zöldje között. Az ösvény néhol hűségeken kísért a patakot, másutt cserbenhagyta, és a dűlőút porába fulladt. Végül mégis a rétre menekült, egyenesen nekiszaladt a pataknak, mintha át akarná ugrani.

Jó órája gyalogoltam már, s egyre vártam, hogy a gyümölcsösök árnyékából előbukkan a falu. Először csak a temetőt láttam meg. Szederbokrok karéja kerítette körül.

Egy kifliformájú kanyar után belebotlottam az első házba. Udvarát felverte a gyom, a vedlett vertfalakat csak itt-ott tarkították vakolatfoltok. Az istálló pajta-kapuja kifordult sarkából, a tetőt megbontotta a szél. A tornácra kapaszkodó szőlő is vadnak tűnt a mostoha környezetben. Néhány ütött-kopott zománc-edényben muskátli. Mégsem elhagyott ház, amint első látásra hittem.

A harmadik-negyedik ház udvarán sarlóhátú anyóka szöszmötölt a favágítón. Rőzsét tördelt. Ráköszöntem. Örültem, hogy végre valakivel szót válthatok.

Felegyenesedett. Csodálkozva nézett rám, a köszönést is elfeledte viszonzni.

— Merre van az iskola?

— Csak nem maga az új tanító? ... Aztán megnősült-e már?

Ezen meg én csodálkoztam el. Nemhogy örülnének, hogy a nehéz, háborús években egyáltalán „mester” kerül a faluba; azt sem kérdik, honnan jöttem, ki fia vagyok, hanem rámrontanak egy ilyen kérdéssel.

— Nem nősültem meg. Ráérek.

— Kár — összegezte kurtán véleményét, s útbaigazított az iskolához.

Szegényes kis falucskának ítéltam Goricát. Sehol egy nagyobb ház.

A falu tiszta, gondozott volt. Egyetlen munkabíró felnőtten sem találkoztam, mindössze négy öregasszonyt láttam.

A másodiktól is megkérdeztem: merre van az iskola. A kérdést bemutatkozásnak is szántam: megjött az új tanító.

— Aztán megnősült-e már? — kérdezte a második néni is.

Még ilyen községet sem láttam. Mintha összebeszéltek volna. A harmadik nénikét is ugyancsak érdekelte, hogy nős vagyok-e. Most már én sem álltam meg szó nélkül.

— Baj az, hogy legény vagyok?

— Magának nem, nekünk... Mert megnősül és itthagyni bennünket... Ide aszszonyt szerezni!...

Még jóformán oda sem értem, s máris távozásom miatt aggódnak? Rosszabb ez a falu, mint a többi? Első látásra igazán vonzó. Szép környezetben apró falucska. Lakóinak száma a másfélszázat sem éri el.

A negyedik anyóka volt a legidősebb. Az iskolával szemben lakott. Magyarul alig tudott, így hát németül diskuráltunk. Szaladtam volna nyomban fel az iskolához, mely úgy ült a dombtetőn lenyűgöző méreteivel, mint egy kastély. Csakhogy nem volt meg az iskola kulcsa. Várni kellett, míg beesteledik, s hazaérkezik a bíró, aki a kulcsokat őrizte.

(Később hallottam, hogy a szép iskolát, a tágas tanító-lakást véletlenül építették ide a múlt század végén. Állítólag Boszniában azonos nevű falut akartak vele megtisztelni az okkupáció után. Az anyagot nyáron tévedésből ideszállították. Mire észbekaptak, megindultak az őszi esőzések. Akkor pedig se ki, se be. Így maradt itt az anyag, és épült fel az iskola. Ki tudja, igaz-e? Talán a milleneumi évek szemfényvesztésének része volt? Talán az államnak az egyház orra alá tört borsza a villongások idején? Több állami iskola messze környéken nem volt. Egy biztos: a falu lakói máig sem hiszik el, hogy nem volt valami tévedés az iskolaépítés körül.)

A nénike gyapjút font. Ujjai gépiesen sodorták a fonalat, mintha a pergő rokka részei lettek volna. Csak néha pillantott munkájára, és válaszolgatott kérdéseimre.

— Mekkora a község?

— Harminc ház, a völgyekkel meg Ratkóca-pusztával.

Ez a parányi birodalom három „önálló tartományra” oszlott. Ez nemcsak területi elkülönülést jelentett, hanem más gondolkodást, magatartást, s Ratkóca esetében más életformát is.

Ratkócán akkoriban négy-öt bére család élt, osztályuk legelesettebbjei. Cselédnek is szerencsétlen volt, akit idevetett a sorsa. A mi pusztáinkról úgy beszéltek: niksziprót (nichts Brot) pusztá.

A „völgyiek”, öt család, a maradiságot, a sokszor öncélú ellenzékieskedést képviselték. Ha a „falu” valamit akart, a „völgy” biztos ellene volt. S mivel a „falu” többnyire jót akart, ellenkedésük maradiságot, közösség-ellenes magatartást jelentett. Ők más úton hordták be a gabonát, másképp voltak ellátva vízzel, minden, a „faluban” történő dologért meg kellett mászniok a „nagy partot”. Aki egyszer megjárta ezt a háztető-lejtésű, csupa-mészko alapo zású horhost, az megértette, hogy a faluba kapaszkodni a művelődési otthonba, a telefonhoz vagy bármiért, fáradságos vállalkozás. Nem is nagyon törték hát magukat a völgyiek, hogy legyen a faluban valami új; el-elmaradoztak a közösség dolgait intéző gyűlésekről, s így legtöbbször „kívülről” bírálgatták a falu legbelsőbb ügyeit.

Közös jellemzője volt azonban mind a három „tartománynak”: a végtelen szegénység, igénytelenség, a beletörődés a megváltozhatatlannak hitt nyomorúságba, s az elpusztíthatatlan szorgalom.

Amíg az iskolához értem, végigjártam a falut. Szemügyre vettem a házakat, s furcsának találtam, hogy sem kocsmával, sem bolttal, sem valami iparost megjelölő cégtáblával nem találkoztam. Megkérdeztem a nénikét.

— Merre van a bolt?

— Nincs. Bükkösdre járunk a boltba... egy óra járásnyira.

— A jegyzőség?

— Helesfán van... az másfél óra...

Kiderült: gazdasági és hivatalos ügyeket Bükkösdön, az istennel rendezendő dolgait Hetvehelyen intézik. Vasútállomásuk is Bükkösd.

— Kocsival járnak Bükkösdre?

— Nemigen. A faluban csak két pár ló van, a földet is tehennel művelik.

— Mennyi földjük van a családoknak?

— Nekünk 13 hold, Széknek 4, a többieknek 1—2—3 hold.

(A földeket jobbára magyar holdban mérték, így többet mutatott.)

- Ebből bajos megélni...
- Eljárnak aratni, harmados kukoricát vállálnak, napszámos munkát keresnek... Meg itt az erdő... fát vágnak, fuvaroznak...
- Tehenekkel?
- Egy-másfél méter fát azok is elbírnak.
- Munkások vannak-e?
- Néhány kőbányász... mészégető... kőműves... ács.
- S munka?
- A bányászoknak van, a meszeseknek alkalomadtán, a többieknek nagyritkán.
- Boltjuk sohasem volt?
- Egyszer volt egy zsidó, két év múlva az is megszökött.

(A kocsmárossággal is megpróbálkozott egyik-másik goricai, de pár év múlva mindegyik abbahagyta... Innen még a pásztor is megszökött.)

Oldalszámra írhatnám az anyóka panaszait, s a magam szomorú emlékeit. Néha szinte tréfának tűnt helyzetünk. Négy egymást követő évben pl. hivatalos iskolalátogató fel nem keresett. B. J. bácsi mégcsak felkapaszkodott Goricára az első két esztendőben, azután én ballagtam le Bükkösdre beszámolni, s összekalapáltunk egy jegyzőkönyvet. Volt ebben jó is, rossz is. Sok felesleges zaklatástól megmenekültünk, nyugodtabban éltünk, mint más falvak. de sok segítségtől elestünk.

A felszabadulás után azzal gúnyolódtak velünk, hogy egy hordó nohabort vittünk Bükkösdre, hogy mutassanak nekünk is orosz katonát.

Pásztorunk esztendőkön keresztül nem volt. Amikor került egy, abban sem volt sok köszönet. Kicsit félnótás volt. Újságot kért tőlem, s egész nap abból szónokolt a disznóknak, tapsolt és éljenzett, miközben „közönsége” elcsatangolt, mint Kukorica Jancsi nyája. Hogy ő is elmenekült a faluból, sorbament a pásztorokodás házról-házra.

G. Istvánné a „köves” úton vérzett el szülés után, amikor orvoshoz akarták szállítani. (Köves útnak gúnyolták a bükkösi út egy szakaszát, amely elhagyott patakmeder volt, tele kővel.) Szülésznő csak Bükkösdön volt, s ha minden jól ment, három óra alatt megérkezett. Előfordult, hogy az asszonyoknak gyermekeiket hátukon kellett lecipelniük Bükkösdre, oltásra. Azért „a pár gyerekért” nem volt érdemes a doktor úrnak Goricára fáradni.

A közjegyzőség hat községe közül Gorica volt az utolsó. Ebből egyszer lett hasznunk, az infláció idején, mert nálunk hatodik nap szedték az adót az első napi kivetés alapján. Így aztán előfordult, amikor már napónként csökkent a pénz értéke, hogy 1 liter tej árából az egész falu adóját kifizettük.

Postát, újságot harmadnaponként kaptunk. Az asszonyok akkora kosarakkal jártak bevásárolni, hogy a „nagy parton” ötször-hatszor megálltak kifújni magukat. Minden család kisebbfajta szatócsboltot nyithatott volna, mert nem szaladhattak naponta az üzletbe portékáért.

S ha leesett az őszi eső, a gond megsokszorozódott.

Elfelejtettem-e valamikor a téli estéket? Az utcán járni nem lehetett a sártól. A kertek alatt cuppogtak a klumpák, imbolyogtak a viharlámpák fényei. A klumpákat az iskola előterében sorba rakták. Egyik-másik leleményes ember foszforeszkáló korhadt fadarabot tett a klumpájára, hogy könnyebben megtalálja a sötétségben. Egyszer egy jókedvű legény összekeverte a klumpákat, amíg az iskolában folyt a népművelés. Jó időbe telt, amíg ki-ki megtalálta a magáét.

Egyszer megpróbáltam amellett érvelni, hogy tekintsék Goricát tanyai jellegű településnek, s folyósítsanak nekem tanyai pótdíjat, hiszen helyzetem semmivel, legjobb esetben valamicskével jobb a tanyai tanítókénál. Egy valamire való pusztán azért mégiscsak van egy szatócsbolt... nekünk meg egy skatulya gyufáért tíz kilométert kell megtennünk. Azt válaszolták: zárt település, önálló község vagyunk, van bírónk... mi kell még? Tudomásul vettem. Bírónk valóban volt, de borbélyunk nem, s így egymást nyírtuk a magunk módján. majdnem olyanformán, mint ahogy a rosszszul nyírt emberre mondják: fejére borítottak egy fazekat, s ami kimaradt alóla, azt lenyírták.

A falu születésének történetét úgy mesélték, hogy egy szerencsétlen német a betelepítések idején csak a saroglyában kapott helyet. Nyilván nem az életrevalóbbak közül való volt. Amikor a lejtőhöz ért a kocsi, megdőccent, és ő kiesett a saroglyából. A kocsi legurult, a kárvallott röstellt utána menni. Ottmaradt a tetőn, letelepedett. Ugyan ki is lehetett volna más, aki a községet ezen a helyen alapította, mint egy saroglyába szorult élettertelen vagy félkegyelmű?

E történetnek a valósághoz semmi köze, mint ahogy nincs azoknak, a községet csúfoló más történeteknek sem, amelyek egészen új keletűek lehetnek, mint pl. az, hogy a goricaiak búcsúra „szűnyogbikát” hizlalnak. A késő utódok kilátástalansága és a környező községek szánakozó gúnyolódása szülte ezeket a mende-mondákat.

Valahogy megdermedt itt az élet. Senki meg nem gazdagodott, senki el nem szegényedett. Ha gyarapodott is egy-egy család kis darabka földdel, jószággal, kevesebbet robotolt másutt — sem vagyoni, sem társadalmi helyzete lényegesen nem változott. A tehetősebbeknek nem sikerült feljebb jutni, a gyámolatlanabbakat a közösség nem hagyta tönkremenni. A népmozgalom is elég furcsán alakult Goricán. Lányainkat még elvitték a szomszédos falvakba, és hozzánk is került menynek egy-egy vidéki leány, de vőnek ide senki sem kívánczozott, a felserdült férfiak sora hagyta el a községet.

*

H. Hanzi bácsi kékszemű, nagybajúszú, nyugdíjas kőbányász. Több mint fél-évszázadot dolgozott Baranya szinte valamennyi kőbányájában. Vigkedélyű, mindig mesélő, szivacs-emlékezetű öreg. Közel nyolcvan éves, pár évvel ezelőtt még naponta kiballagott a pincéhez, azóta megtört, nehezebbre esik a járás, csak a ház körül téblábol és mesél, de egyre hosszabb szünetekkel, mint régebben. Sokat beszélgettem vele.

Emlékezéseiből megtudtam, hogy ez a falu csak egy ideig tudott versenyt futni a történelemmel. Azután kifulladt, megállt, nem tudott lábrakapni.

A község múltjáról csak annyit írok s úgy, ahogy Hanzi bácsi mesélte.

Valamikor hatalmas őserdőség borította a környező dombokat, szántóföld alig volt. A község határának nagyrésze ma is erdő, az erdők közé ékelt szántóföldek a múlt század végén s a század elején alakultak ki, ma a Kis-irtás, Nagy-irtás dűlőneveket viselik. Ratkóca pusztán is alig volt néhány hold föld korábban.

A falu lakossága az erdőből élt. Dongát faragtak, meszet és faszenet égettek, kocsikenőcsöt főztek. E mesterségek emlékeivel tele a határ. A „Krepszkrave” (Rák gödör) 15—20 mészkemence maradványait őrzi. Ott sorjáznak a kihült kemencék a hetvehelyi gyalogút mentén, s a gorica rét szélében. A szőlők aljában megtalálhatók a földbevéjt kocsikenőcsfőzők maradványai, s szénégető boksák nyomait rejtegetik az erdei tisztások.

A kapitalizmus fejlődése halálra ítélte a régi életformát. Az úthálózat kiépülése, a nagyüzemi termelés térhódítása megfojtotta a szinte háziiparszerűen űzött mesterségeket. A faszén jelentősége erősen csökkent, a fenyőgyantából készített kocsikenőcs ma már ismeretlen fogalom.

Néha, nehezebb gazdasági időszakokban fel-feltámadt még az ősi mesterség. Hanzi bácsi még maga is ásott mészégető gödröt az első világháború után az erdész megbízásából. Először egy kisebb, 12 q-t termelő kemencét, kísérletképpen, ahogy az öregektől hallotta. Sikerült. Utána egy nagyobb, 40 q-s gödröt ásott (egy nap alatt!). Nagy értéke volt abban az időben a mésznek, mindent lehetett érte kapni, búzát, bort, kocsivasalást. A két világháború között a Jeszenszky uradalom is üzemeltetett mészkemencét (maradványai mai is láthatók a legelőn, ahol körülkerítették, hogy a jószág bele ne essen); s a Majláth grófok erdejében is égettek meszet. Az utóbbi mészkemencék a második világháború után is működtek jó néhány esztendeig. Az újjáépítés idején nem lehetett elég meszet termelni. Ezekben a nehéz időkben elbírt a mész ára a méregdrága kisüzemi termelés költségeit és a szekérfuvar.

Hamarosan megszűnt azonban ez a lehetőség, s a vasúthoz közel eső Megyefán (Bükkösd II.) és Hetvehelyen égették a meszet. A kis falu természeti kincseit, a mész-

követ és a fát nem használhatták fel gazdaságosan a helyszínen. A falu lakóinak tekintélyes része már a múlt század végén is a megyefai kőbányába járt. Nemcsak a férfiak, hanem az asszonyok is.

Ami még megmaradt az ősi mesterségből: néhány gorikai mészégető szakember, akik az említett mészkemencéknél dolgoztak. Hajnalban keltek, kilométereket gyalogoltak és késő este tértek otthonukba. Sokan az ősi mesterségekkel rokon-szakmákat tanultak. Majd minden házban volt valamilyen mesterember: bognár, ács, esztergályos, kőműves. És minden házban gyantás fenyőtuskóból hasított forgácsokkal raktak tüzet. Jól ismerték a fenyőtuskót, kikeresték a „legzsírosabbakat”, évekig „érlelték” a földben, azután kiásták, felhasználták. Valamikor ilyen fáklyáskákkal világítottak. A falba külön részt mélyítettek, ahova a fáklyákat tűzték; kis kémény vezette el onnan a füstöt.

Új mesterségek is meghonosodtak: akadt vásározó szabó, félparaszt-félsusztér és kovács. A két vízimalom molnártja bognár és asztalos munkával is veszkélődött, maga toldozta-foldozta az örökké nyikorgó malmot, amelynek hangjaira még a molnárokat gúnyoló rigmust is faragtak. (A harmadik vízimalom jóval előbb megszűnt.) Klumpát mindenki magának készített, maga fonta, szőtte, kötötte gypajúját, kenderét. Volt, aki szék- és rokkagyártással foglalkozott. Ezermeister faluvá fejlődött Gorica, valami sajátos falusi önellátás alakult ki a feudalizmus késői maradványaként. A jövedelem is különböző forrásokból csordogált, egy kevés a mezőgazdaságból, bányászatból, a többi napszámból, fuvarból, részes-munkából, engedéllyel, vagy engedély nélkül üzött, parból, alkalmi bér munkából és egyébből. Önálló iparost a falu eltartani nem tudott. Afféle „megélni kevés, meghalni sok” színvonalon tengett itt az élet, s ehhez bizony meg kellett ragadni minden munkaalkalmat.

Aki többet akart keresni, vándorlásra kényszerült. A Dráváig járták a megyét ebből a faluból. A nagyharsányi kőbányába éppúgy eljutottak, mint Sumonyba talpfát faragni. Szerte a megyében heteltek a kőművesek és az ácsok, ha volt munka.

Mi volt hát mégis, ami a faluhoz kötötte a lakosságot? Talán a földművelés, a mezőgazdaság?

Váltakozó szerencsével folyt itt a mezőgazdasági munka. A múlt század derekán, amikor a parasztgazdaságok kialakultak, a falu egy hordó borért lemondott az öt megillető földekről — Hanzí bácsi emlékezése szerint. (Szídták is utána a bírót sokan!) Akkor még többé-kevésbé virágoztak az ősi mesterségek, s mellettük az erősen legeltető jellegű állattenyésztés. Az uraság azt mondta: minek nektek a föld? Legeltethettek az uradalomén is. A goricaiak: valóban, minek is, ha úgyis legeltethetünk. A földről lemondtak, s az uraság egy hordó bor áldomást adott a Hosszúborczért. (Pár év múlva megtiltotta területein a legeltetést.) A falu a házakhoz kihasított nagy kerteken kívül kb. 35 hold legelőt kapott, valamelyes erdővel. Ezt a Nagyatádi-féle föld-reform megtoldotta még 20 holddal, s a hadiözvegyeknek, rokkantaknak is juttatott 7 hold szántót. Másik 7 holdat a község legelőjéből törtek fel. Később, amikor már kellett a föld, keserves munkával kb. 80 holdat vásároltak össze a goricaiak a káni és a megyefai határban. Egy-egy darabka réthez is hozzájutottak a cserdi és a csonka-mindszenti (!) határban. A falu határában fekvő kb. 20 hold rét teljes egészében az uradalomé maradt a felszabadulásig, s hasonlóan a 160 hold szántó nagyobb része is. A Jeszenszky-ektől szereztek még 40 hold szőlő földet, amelynek kb. felét nohaszólóval ültették be, a többit meghagyták szántónak.

Az első világháború előtt majd minden házban volt egy pár ló. Az erdőirtás jó fuvarozási alkalmat teremtett. A két világháború között 8—10 párra csappant a lovak száma, 1945-ben pedig mindössze 2 pár ló volt a faluban.

A lovak számának csökkenésével nőtt a szarvasmarha-állomány. Szinte minden házban 3—4—5 darab szarvasjószág volt. A megye legjobb szarvasmarha tenyésztő községe lett Gorica az állatsűrűség szempontjából.

A kevés föld ekkora jószágállományt eltartani nem tudott, a lakosság élelmezését sem tudta kielégíteni. Így aztán olyan helyzet adódott, hogy akármire fogott a gorikai ember, el kellett hagynia szülőfaluját. Kenyérért és takarmányért a szomszédos falvak nagygazdáinál, a közeli és távoli uradalmakban robotolt. Hanzí bácsi pl.

az egyik káni nagygazdánál 17 évig egyfolytában vállalt részes- aratást, kapálást, rét-kaszálást, majd 6 éven keresztül egy másiknál. Voltak, akik bandába szerveződve arattak, csépeltek. A mezőgazdaság is szétszórta a falu lakóit Képes-pusztára, Nagymátéra, Tarcsára és Keresztes-pusztára, s a délebbre húzódó jó gabonatermő vidék községeibe.

A múlt század utolsó évtizedében leégett a falu. Úgy beszélnek: egy hétig égett, mert minden ház szalmatető volt, s az akkori házaknak nem volt fundamentumuk, falvastagságú rönkökre dőngölték sárból a falakat. Kút a faluban alig volt. Az erdőszélről, kövekkel kirakott forrásokból hordták a vizet.

Mintha figyelmeztetés lett volna e tűzvész. A válságba került községnek nincs már létjogosultsága, el kell pusztulnia. De hova mehetett volna a lakosság? Így legálább házhelye, parányi birtoka s valamelyes munkaalkalma volt. Olyan szegény volt akkor a falu, hogy a fatengelyes kocsiakat nem tudták zsírozni, faggyúzni, nem volt mivel. Egereket tettek hát a tengelyvégre, hogy ne nyikorogjon. A falu felépítéséhez hatósági engedéllyel könyöradományokat gyűjtöttek más községekben.

A falu mégis felépült. A felszabadulásig a házak száma csupán eggyel gyarapodott. Az új házak éppen úgy vertfalúak voltak, mint a régiek, csak nem fa alapon nyugodtak. Az újjáépítés során néhány ház cseréptető lett, a többi időközben vált azzá 1945-ig. Ennyi volt a fejlődés.

Így alakult a falu sorsa. A gorikai ember vándorolt azért, mert iparos volt, azért is, mert paraszt volt. Itt élni csak úgy lehetett, ha máshonnan kinnal-keservvel összehordták mindazt, ami az élethez kell, s állandóan úton voltak mindennapi szükségleteik kielégítéséért.

Hanzi bácsi elbeszéléséből megvilágosodott előttem, hogy Gorica olyan falu, amelynek a feudalizmus korában különleges szerepe, sajátos értelme volt, ami jó néhány évtizeddel ezelőtt elveszett, megszűnt minden, ami létét indokolta; a történelem sodrása az élet szélére taszította, ahol már csak azok húzódnak meg, akiknek nincs hová menekülniök. A falu lakói csak „az istenhez voltak közel” a dombtetőn, minden mástól távol estek. Az erdők közé bújt falucskát otfelejtette a történelem, s úgy emlegették, hogy: „oda a ménkű sem csap térkép nélkül”.

*

A felszabadulás vajon szabadulást jelentett-e a falu lakóinak?

Sokáig úgy látszott: igen. Mint a jó gyógyszer a súlyos betegnek, úgy használt az „új világ” a falunak. Lábadozni kezdett, megpezsdült élete, jókedvvel, lendülettel vágott neki a felszabadulást követő első esztendőnek. Sokáig magam is azt hittem, végre megoldódnak a falu problémái; lakói szorgalmából és a közösség erejéből Gorica virágzó, fejlődő községgé válik. Az első esztendőben minden jel erre mutatott.

A földreform során kb. 150 hold földhöz jutott a lakosság, megkapta az egész Ratkóca-pusztát. A földosztó bizottság úgy döntött annakidején, hogy minden családnak legyen öt hold földje, s ezen kívül gyermekeként egy-egy hold. Így a falu hét-nyolcholdas kisgazdaságok tulajdonosaiból tevődött össze. A földdel nőtt az állatállomány, elsősorban a szarvasmarhaállomány. Egyes gazdák „megtinósodtak”, mások lovat vásároltak, olyan gazda is akadt, aki a „középutat” választotta: valahonnan öszvért kerített. Minden család rendelkezett ilyenformán megfelelő iگاerővel.

Az állami erdőgazdaság tervszerű munkájának kialakulása lehetővé tette a felesleges munkaerő felhasználását. Két csemetekert nyújtott munkát a korábbi lehetőségek mellé, elsősorban az asszonyoknak.

A község szépen gyarapodott. Lakossága sokkal jobban ruházkodott, bútort vásároltak, kiegészítették gazdasági felszerelésüket. Mind többen nekiláttak a házak tatarozásának; két új téglaház is épült a közelmúlt években a régiek helyén. A valamikor kevés kivétellel földes lakásokat cementlapozták, padlózták, a tenyérnyi ablakokat nagyobbra cserélték ki. A szülők versenyre keltek, ki látja el jobban gyerme-

két. Ez a vetélkedés odavezetett, hogy olyan apróságnak is vásároltak karórát, aki még nem is ismerte az órát.

Az egyéni életszínvonal-emelkedésen túl a község is sokat fejlődött. Először telefont kapott, ezzel megszűnt korábbi elzártsága. Kis művelődési otthont és tűzoltó-szertárat építettek. A feneketlen sár uralmát betonjárda törte meg. A tanítócsalád áldozatkészségéből kis földművesszövetkezeti boltocska is megkezdte működését, s a tejet helyben gyűjtötték be. Az égető vízhiány megszüntetésére is történt kísérlet, de az csak felemésztett több tízezer forintot. A pénzt elnyelte a mézsköszikla éppúgy, mint a vizet. 1961-ben villamosították a községet.

Ha egy község életében nyomon kísérhető a felszabadulást követő fellendülés, fejlődés, Gorica életében szembetűnő volt. S ez így jó is lett volna.

A baj ott kezdődött, hogy a kezdeti lehetőségekkel, eredményekkel együtt szinte lebírhatatlan nehézségek is jelentkeztek. A gyógyszer átmenetileg javított a beteg állapotán, visszaadta önbizalmát, de a kórt legyőzni nem tudta.

Az első csalódás a mezőgazdaságban következett be, s ennek megoldhatatlansága szülte a többi bajt. A földreform során kiosztott földeket Ratkóca-pusztán kapta a község. Ratkócat hatalmas völgy választja el Goricától. A két szomszédvár képét idézte a két dombtetőn farkasszemet néző pusztá és falu. A völgy mélyén bővízű patak folyt.

A falu utat vágott az erdőn keresztül az új földekhez. Minden erejét, leleményességét, szorgalmát latbavetve küszködött a mostoha természettel. Mégis alulmaradt a hadakozásban.

Ratkócára trágyát hordani a meredek hegyi utakon szinte lehetetlen volt. A betakarítás sem volt könnyebb. A földek évről-évre soványabbak lettek, végül alig teremtek valamit, s amit nagykeservesen kisarcoltak a mostoha földből, azt megették a vadak. Kezdetben még úgy-ahogy térítgették a vadkárt, de ahogy nőtt az állami rezervátum és azzal együtt a vadkár, a térítés mértéke viszonylag egyre jobban csökkent. Valami sajátos logika szerint mindig a parasztot tették felelőssé a vadkárért, mondván; nem tett meg mindent annak elhárításaért. (Az erdőgazdaság persze még annyit sem tett, sőt meg is mondta, neki érdeke, hogy a vadállomány szántóföldi terményekhez jusson.) Kétsoros dróttal kellett volna mindenkinek a földjét saját költségén bekeríteni. A határban tüzek lobogtak, a fél falu éjszakáit a határban töltötte, hogy elriassza a vadakat; volt, aki viharlámpát akasztott karóra, rongyot égetett, mindenféle riasztó táblával, ijesztővel tűzdelte tele földjét — eredménytelenül. Nemcsak a szántóföldön nem tudta megvédeni terményét, de a szarvasok csapatostól bejártak a szérűkre és nagy kárt tettek a boglyákba rakott szénában is. A kukoricát majdnem teljesen, a zab felét, a krumpli egyharmadát, a búza negyedét rendre tönkretették a vadak. Az állam a vadvédelem minden terhét a lakosság nyakába varrta, ezzel is terhelve a silány földek hozamának termelési költségeit. Aztán a holdanként kiszabott beszolgáltatás, amíg járt! Továbbá a törlesztés és az adó. Ez több volt, mint amit a legszorgalmasabb lakosság is elbírhathott. Pedig szerették, nagyon szerették a földet s a végsőig ragaszkodtak hozzá. A legnehezebb esztendőkhöz előfordult, hogy más községekben vásárolták meg a beadott terményeket, csak hogy disznóvágási engedélyt kaphassanak. A földek hozama nem volt elég a törlesztésre és adóra, más keresetükből kellett pótolni azt. Körülbelül az volt az igazság, hogy amit másutt kerestek, azt ráfizették a földjükre.

Negyven—ötven holdról hamarosan lemondtak az erdőgazdaság javára, s kínlódtak a többivel egyéni gazda korukban, s kínlódnak ma is a tsz-ben. 1961-ben 11 hold kukoricaföldről 12 q kukoricát takarítottak be összesen, a többi megették a vadak (kb. 15 q lett volna a holdankénti átlagtermés az aszály ellenére is).

Aztán a víz. Hajnalonként és esténként minden gazda Ratkócáról is, Goricáról is a patakra hajtotta a jószágot itatni. A néhány völgyi család ezt könnyen megtehetette, mert a patak a kertjük végében folyt. De a két domb lakói már nem! S mintha a kutak vize is elapadt volna, egyre többen szorultak az iskola udvarán lévő viszonylag bővízű kútra. Végülis iratlan törvény lett: állatoknak nem szabad vizet

hordani az iskola kútjából. Szó volt arról, hogy a patakból, amelyet bővizű források táplálnak, motorral felnyomatják a vizet a faluba, sőt esetleg Ratkócára is, ahol majort lehetett volna kialakítani a régi gazdasági épületekből. Többször hangzott el felelőtlen ígéretes erről, azonban nem történt semmi. Nem is lett volna gazdaságos. (A régi uradalmi épületek nagy részét lebontották, s ma már a majorság kialakítása mérhetetlen gondot jelentene.)

A mezőgazdaság csődje — joggal nevezhetjük annak — arra kényszerítette a lakosságot, hogy visszatérjen a lényegesen jobb körülményeket nyújtó, korábbi életmódjához. A kőművesek s más mesteremberek munkát vállaltak szerte a megyében, s hajnalonként imbolygó fények sora kígyózik Bükkösd felé, ahonnan vagy vonaton, vagy munkásjáratokon mennek munkahelyükre. Ez napi 10 km gyaloglás.

Megszűnt a kis szatócsbolt is, mindegy, hogy miért. Vagy a földművesszövetkezetnek nem volt kifizetődő, vagy a „boltos” únta meg a kevés haszonnal, de annál több gonddal-bajjal járó vállalkozást.

Az embereket a ház és a föld kötötte a faluhoz, s korábban a szabadulás útját szegte az egész országra nehezedő létbizonytalanság. Senki sem vádolhatja a község lakosságát és a társadalmat, hogy nem próbált mindent megtenni a falu fejlődéséért. De hasztlannak bizonyult minden erőfeszítés. Valahol, évtizedekkel ezelőtt megszakadtak azok a hajszálygökök, amelyek egyfűzték az embert a tájjal, s azóta hol valamicskével jobban, hol rosszabbul tengődött ez a közösség. Az igények természetes növekedése egyre nyilvánvalóbbá tette a falu életképtelenségét. Ma már remény sem lehet arra, hogy a növekvő igények mellett életképessé fejlődjön. A történelmi fejlődés, a gazdasági átalakulás vastörvényei úgy ítélték halálra ezt a községet, hogy egyben megteremtették lakói számára a szabadulás feltételeit. Ha társadalmunk valamit tehet érdekében, az az, hogy minden erejével elősegíti a szabadulást. Addig, ha áldozatok árán is, igyekszik elviselhetőbbé tenni az életet, amint azt eddig is megtette.

A völgyben elszórt házakat s a Ratkóca-i egy család lakását nem számítva, a községben 26 ház van. Az a rozoga ház, amellyel először találkoztam, a volt erdészlak. ma már összedült. Sejtettem-e akkor, 1943-ban, hogy ez a ház szimbolizálja a falu jövőjét? Azután elköltözött E. J. a faluból. Házát, telkét potom pénzért megvette szomszédja. A házat lebontotta, ezzel növelte saját portáját. Akkor még úgy látta: érdemes.

G. J.-ék utódai Bükkösdre költöztek, ott építettek házat. A két öreg cseléd tengődött egy ideig a rogyant házban, majd hogy a gazda a temetőbe költözött, az anyókat magukhoz vették unokái. Ami mozdítható, használható volt, elvitték, a házat átadták az enyészetnek. Maholnap összedől.

H. J. háza jelenleg a tsz irodája. Először a fiatalok költöztek Pécsre, ahol a szénbánya adott nekik kenyeret. A két öreg is csakhamar követte őket. Ha a tsz át nem veszi az épületet, ma már talán romhalmaz. Így is nagyon rozszant állapotban van, nem érdemes már rá költeni.

K. A. pár hónappal ezelőtt költözött Pécsre, ugyancsak a bányász fiatalok után. Takaros portáját otthagya. Egy darabig úgy látszott, vevő kínálkozik rá, de nem tudtak olyan keveset kérni, amennyiért megvették volna. Otthagya méhesét is. A ház üres.

Sz. A. és családja Szentlőrincre költözött. Az öreg Sz. A. már meghalt, felesége munkaképtelen, a fiatal kőműves, Szentlőrincről jobban tud munka után nézni.

O. Á. családja ugyancsak Szentlőrincre költözött, házuk üresen várja az össze-dőlést. Az ajtókat és ablakokat kiszedték, s az új ház építésénél használták fel.

Hét háznak ez lett a sorsa. Hármat közülük a felszabadulás után jelentősen tataroztak.

További 3 ház „órái meg vannak számlálva”. A tulajdonosok már építkeznek, ketten ugyancsak Szentlőrincen, egyikük pedig Pécsen. Az idei év e 3 ház történetének végére is pontot tesz. Hasonló sors vár egy negyedikre is, de ott a szentlőrinci építkezés lassabban halad. Ha az idén nem, jövőre biztosan megpecsétlődik a kis völgyi patakmalom sorsa is. A malom egyébként már évek óta nem működik.

Két házban — közülük egyik a felszabadulás után épült, új téglaház — már csak az öregek élnek. Sorsuktól függ a ház jövője. Ha az öregek meghalnak, üres lesz a ház; esetleg előbb is, ha elköltöznak a fiatalokhoz.

A falu fele, tizenhárom ház sorsa felől aligha lehet kétségünk. Bizonyára súlyos oka lehet, ha valaki így hagyja el szülőföldjét. A villany bevezetése talán már felesleges is volt, hiszen mindössze 14 család vezettette be. Közülük is költöztek már el, s többen hamarosan elhagyják a falut.

Miért írtam le mindezt?

A történeti visszapillantás bizonyítja, hogy az a vonzóerő, mely e település létrejöttében és fejlődésében döntő tényező volt, lényegében megszűnt. A feudal-kapitalizmus mostoha körülményei nem tették lehetővé, hogy a község lakói megszabaduljanak „isten-háta-mögötti” helyzetükből. A felszabadulást követő évek fellendülése sem volt képes életrevaló közösséggé formálni a falut, de a kedvezőbb feltételek törvényszerűen megindítottak egy olyan folyamatot, amely előbb-utóbb a község megszűnéséhez vezet.

Célravezető megoldásnak az látszik, ha a mezőgazdálkodásra alkalmatlan földeket, amelyek jórészt már korábban is parlagon hagyták, az erdőgazdaság használja fel, vagy, amiről már ugyancsak esett szó, legelőt alakítanak ki belőle. Más, belterjesebb gazdálkodási ágazatot, amely életlehetőséget biztosítana a falunak, s esetleg fejlődését is elősegítené, csak mérhetetlen anyagi áldozatokkal lehetne kialakítani és fenntartani. A várható eredmény aligha lenne arányban a szükséges ráfordításokkal.

Lakóhely és munkahely természetesen sok egyén és család életében nem esik egybe. Ki vonattal, ki busszal, vagy más módon jut el munkahelyére, vagy a munkaszállások szolgáltatásait veszi igénybe. De hazatér otthonába, abba a közösségbe, amelyben kielégítheti kulturális és egyéb igényeit. E falu lakói otthontalanná váltak, s minden erőfeszítés kevés ahhoz, hogy olyan körülményeket teremtsünk számukra, ahova érdemes hazatérni, s ahonnan megpihenve, felüdülve mehetnek ismét munkába. A gyermekek iskoláztatása is megoldatlan, 9—10 gyermek 8 osztályban egy tanító vezetése alatt.

Olyan jó életlehetőségeket nyújtó falvak kialakítását kell szorgalmaznunk, amelyekkel megszüntethetjük lényegében a falu és város közti különbséget, s a fejlődésre képtelen falu lakóinak ilyen községbe történő áttelepülését elő kell segíteni. Semmilyen meggondolás nem jogosíthat fel bennünket arra, hogy akadályokat gördítsünk a falu lakosságának szabadulása elé, amikor maga olyan áldozatokra képes, hogy lemondjon házáról, s másutt újat építsen.

Az egyetlen lehetséges és bölcs álláspont: elősegíteni a szabadulást.

Emlékezés Mohácsi Jenőre

Az irodalmi művek népszerűségét, olvasottságát nem egyedül művészi értékük, hanem gyakran műfajuk is befolyásolja. Köztudomású, hogy napjainkban legolvasottabb műfaj a regény és novella; viszonylag kevesen olvasnak verset, és elenyészően csekély azoknak a száma, akik drámai műveket vesznek kezükbe. Az emberek többsége mind a lírát, mind a drámát szívesebben hallja, illetve hallja és látja, mintsem olvassa. Nem bocsátkozunk ennek a ténynek lélektani indoklásába, — ez távol esne témánktól, — de megállapítjuk, hogy az irodalom életének ez a jelensége — bizonyos fenntartással — érthető is.

Az irodalmi életnek *kizárólag* a közvélemény széles alapjain nyugvó jelenségei azonban nem tekinthetők egy nép irodalomtudata egyetlen tükröző felületének: az átlagos olvasók összesített véleménye nem azonos egy egész nép véleményének abszolút átlagával. Számolnunk kell itt még egy fontos tényező hatásával, és ez az irodalommal alkotó vagy értékelő módon foglalkozók: az írók és irodalomtudósok, -kutatók, -tanítók közvéleményformáló ereje.

Nem szorul külön magyarázatra az a tény sem, hogy a *műfordító* elsősorban annak a nyelvi közösségnek számára válik ismertté, amelynek nyelvén megszólal. A népek között fennálló irodalmi kölcsönhatásnak ezt a jelenségét a műfordítások sorsának, hatásának figyelemmel kísérése, a mindennapi élet ezirányú tapasztalata természetesen és könnyen indokolható egyszerűséggel mutatja.

Semmiképpen sem a mindennapi értelemben vett irodalmi közvélemény, az olvasó emberek köztudata hibáztatható abban, ha egy kevésbé olvasott műfaj avatott művelője — kiváló költői, írói adottságai és alkotásainak történelmi, kulturális hatóereje ellenére is — az ismeretlenség homályában marad, vagy abból csak részben és nem értékei arányában tud napfényre jutni. Hasonló a helyzet olyan műfordítók megismerése és értékelése tekintetében is, akik magyar műveket fordítottak valamely idegen nyelvre, és így az illető nyelvet beszélő népnek váltak többé-kevésbé ismert közvetítő írójává. Ezek munkássága a mű eredeti nyelvét beszélő nép számára sem lehet közömbös. Jóllehet az idegen nép irodalmi tudatára hatottak, a fordítás hatása ugyanakkor mélyen érinti a mű eredeti nyelvét beszélő nép irodalmát is, hiszen abból sarjadt, annak emberi és irodalmi értékei számára épített hidat más nép, esetleg más népek felé. Nem állhatunk meg egyszerűen a műfordító nyelvtudásának, más nyelvre átköltő képességének csodálatánál. Ha a közvélemény — nyelvünkől más nyelvre közvetítő műfordítók esetében — nem ismer, vagy nem értékeli valakit kellően, ezért az irodalomkutatókat és -tanítókat terheli a mulasztás felelőssége, közülük is elsősorban azokat, akik *mindkét nyelv* alapos tudása birtokában nem tárták fel a közvélemény előtt a műfordítói munkásság objektív művészi és társadalmi értékeit és a műnek az idegen nép irodalmi tudatára kifejtett hatását.

Ez a helyzet Mohácsi Jenő esetében is. Kortársain kívül kevesen ismerik nevét és irodalmi érdemeit, a magyar irodalom élettörténetében pedig még korántsem kapta meg — tudományos értékelésben — azt a helyet, amely megilleti. A szakirodalom — néhány rövid megemlékezésen kívül — alig tett valamit megismertetése és értékeinek tárgyilagos mérlegelése terén. Jelenleg csaknem tizennyolc évvel halála után folytak az első ilyen irányú, nagyobb lélegzetű munkálatok egy monografikus tanul-

mány megírásának igényével. Ha valahol, úgy elsősorban Baranyában terhelik az eddigi mulasztások az irodalommal hivatásszerűen foglalkozók lelkiismeretét, hiszen megyénk szülöttjéről van szó: Mohácson látta meg a napvilágot „Az ember tragédiája”, a „Csongor és Tünde” és a „Bánk bán” mindmáig legjobb német fordításának konzseniális alkotója.

E tanulmány távolról sem szándékozik teljes képet adni Mohácsi Jenő küzdelmes és tragikusvégű, irodalmi tekintetben nagy jelentőségű életéről. Nem nyújthatja műfordításainak és eredeti műveinek sokoldalú vagy teljes értékelését sem ilyen szűkreszabott keretek között, — ez csak egy széles alapokon nyugvó monográfia feladata lehet, — de megkísérli, hogy — néhány kortárs megszólaltatása mellett — vázlatos képsort pergessen le életéről és irodalmi munkásságáról.

Klein Bernhard és Armut Hermine fia, Jenő, 1886. március 28-án született Mohácson, a mai Szabadság út 28. számú kis földszintes házban. Néhány hetes csupán, amikor a család Bécsbe költözik. Itt élnek tíz évig, majd 1896-ban Budapestre települnek át. Jenő részben külföldön, részben itthon végzi iskoláit. Nevét nyolcadikos gimnazista korában, 1904 januárjában magyarosítja Mohácsira. A következő évben jelenik meg első verseskötete „Crescens” címen. A „Figyelő” 1905-ben (februári szám) Sz. Gy. (valószínűen Színi Gyula) bírálatában a kötetről a következőket írja: „Véges-végig csupa szilaj, fiatal erő, amely hetvenegynéhány oldalon át fékeztetetlenül tör előre. Igazi ifjúság és nagyotakarás lüktet minden sorából, még azokból is, amelyek a vének bölcsességét viselik külsőleg. Formái itt-ott még nyersegek, esetlenek, de velük szemben mennyi rugalmasság, szinte tökéletes szépség a sorokban és a sorok közt.”

Ugyanezt a bírálatot a „Tűz” 1905. évi első száma is közli.

Ekkor elsőéves jogász Budapesten. Egyetemi évei alatt Komjáthy Társaság néven irodalmi együletet szervez, és részt vesz a „Tűz” és a „Virágfakadás” című irodalmi lapok szerkesztésében. Első drámai szárnypróbálgatását „Hamu” címen mutatja be Budapesten a Thália Színpad 1908. december 1-én. Ebben az évben megkezdí a hírlapírói tevékenységet, s mindvégig ez marad a foglalkozása. Jóllehet nem szerződött egyetlen újsághoz sem, mégis igen sok hazai és német, osztrák, svájci lapnak volt külső munkatársa.

Az 1909-es év két nagy eseményt hoz életében: megjelenik második és egyben utolsó verseskötete „Janus lelke” címen, és december 23-án jogi doktorrá avatják a budapesti egyetemen. A „Mohács és Vidéke” című politikai és társadalmi hetilap 1909. augusztus 15-i számában a bírálatok egész szemléjét olvassuk a verseskötetről.

A század első évtizedében többször jár külföldön: Berlinben, Párizsban, Bécsben. Részt tanul, — egy ideig a párizsi egyetemnek is hallgatója, — részint irodalmi működést fejt ki, és élettapasztalatokat gyűjt. 1912-ben újabb színművel, „A fejedelmi hajó”-val jelentkezik. A világháború alatt egy kórház igazgatója. A tízes és húszas években hét olyan művet mutat be a Magyar Operaház, amelynek önállóan, vagy társszerzőként ő a szövegírója. Így 1917. március 17-én mutatják be „A makrancos herceg” című egyfelvonásos vígoperáját. (A zeneszerző Gajáry István.) A művet 1922. június 10-én adták huszonötödször. — 1920. január 27-én ugyancsak a pesti Operaházban „Donna Anna” című egyfelvonásos operáját adják Nádor Mihály zenéjével. Szövegét Mohácsi Ernst Theodor Amadeus Hoffmann motívumai után írta. — 1923. március 28-án a Budapesti Városi Színház mutatja be „A tükör” című egyfelvonásos némajátékát Siklós Albert zenéjével. Ugyanezen év december 22-én kerül az Operaház műsorára „Diana” című egyfelvonásos zenedramája a bátaszéki című háromfelvonásos színművét. Ugyanebben az évben tízi műsorára a mannheimi színház a „Tájfün” című operát, amelynek zenéje Szánthó Tivadar alkotása, szövegét Lengyel Menyhért írta és Mohácsi fordította németre. — 1926-ban Herczeg Ferenc „Bizánc”-át játssza a nürnbergi Városi Színház Mohácsi fordításában. A következő év februárjában Szabados Béla „Fanni” című, négyfelvonásos lírai dalműve kerül színre az Operaházban az ő szövegével. Ez a mű már 1914-ben dicséretet nyert egy operaházi pályázaton.

Jelentős állomás Mohácsi életében az 1927-es év: ekkor nyeri meg „Stella” című novellájával a Nyugat novellapályázatát. A „Stella” egy másik novellával, a „Fisz-dúr szonátá”-val együtt jelenik meg 1928-ban önálló kötetben. Ez Mohácsi első novelláskötete. Tanúskodjék az egykorú bírálatok néhány idézete a kis remekmű hatásáról. A Pesti Napló 1929. január 26-i száma ezt írja: „Tömörségében is sokrétű, belső eseményekben gazdag útikaland, amelynek mélyén az érett férfi feloldott lélekdrámája kavarg, mint erejétvesztett örvény a sima víztükör alatt” — Kosztolányi Dezső így vélekedik a novelláról az Ország—Világ 49. évfolyamának 11. számában (1928. március 18.): „Sajátos varázsa van ennek az elbeszélésnek. Az elbeszélés meghitt műfaj. Nem mutatja be a világot, csak egy darabkáját, nem teremthet vihart, csak egy villámot egy leydeni palackban. Mohácsi Jenő a szűk keretek között is valódi mester. Alkotása arányos és nagyszabású, finom és merész. Számomra a Stella felejtetetlen élmény.”

A kötet másik, rövidebb novellájáról, a „Fisz-dúr szonátá”-ról kevesebb szót ejtenek a kötet bírálói. Falk Zsigmond találó véleménye szerint (Ország—Világ 49. évfolyam, 32—33. szám) Brunswick Mária Terézia élete utolsó órájának megható, „poétikus lendületű és költői elmélyedésű visszatükröződése” ez a kis mű.

1930-ban elkészül Madách Az ember tragédiájának német fordításával. A mű még ebben az évben előadásra kerül a bécsi, a következő évben pedig a müncheni rádióban. Ezzel lép Mohácsi alkotó munkájának legértékesebb területére.

Bóka László „Magyar mártír írók antológiája” című művében (Budapest, 1947) tömören jellemzi Mohácsi műfordítói munkásságának jelentőségét: „Igazi hivatását mégsem eredeti műveiben töltötte be. Szorongó szívvel látta, hogy dörömböl nyelve börtönében a magyar génusz, nem tudott belenyugodni abba, hogy igazi csillagaink fényét is elborítsa sorsunk fellege. Németre fordította Az ember tragédiáját (1933), a Csongor és Tündét (1938), a Bánk bánt (1940), hogy legalább Madách, Vörösmarty és Katona szavát kapja szárnyra egy világnyelv. A legmélyebb, a legedesebb és a legkomorabb magyar zenét csendítette meg németül, azon a nyelven, melyen akkor már csak a téboly és gyűlölség halálos parancsait pattogtatták. Mily szívszorító elgondolni: míg a vazallus-sors setétebb mélyeibe hulltunk, ő éppen ezekben az években emelte ki pompás fordításával Madáchunkat a Goethe-epigonság árnyékából, e szörnyű évek izgalmait közt hívta tanúul legjobbjainkat, hogy németül bizonyítsák: sohasem voltunk német gyarmat.”

1932-ben, mint a Pen Club titkára, megrendezi a Club budapesti világkongresszusát. 1933-ban a budapesti Operaház bemutatja a három évvel előbb már előadásra elfogadott „Árva Józsi három csodája” című operát, amelynek szövegét Márkus László és Mohácsi írta, zenéjét Kósa György szerezte. Mohácsi ennek az operának a szövegét németre is lefordította. Ugyanebben az évben jelenik meg könyv alakjában a Tragédia német fordítása. A bírálatok egész özöne fogadja a mű tolmácsolását hazánkban és külföldön. A Pesti Napló 1933. július 2-i számának Sz. R. jelzésű bírálatában ezt olvassuk a fordításról: „Meghatóan tiszteletteljes és — ezt nem szabad lebecsülni — pontos fordítás is... Mohácsi úgy fedezte fel az örök Madáchot, hogy egy idegen nyelv új hangszerelésében lehántotta róla az időhöz kötött szókötések, avult fordulatok és stiláris zökkenők áruháját. Ez a fordítás nemcsak német nyelvre való áttétele Az ember tragédiájának, de egyben új interpretációja is. Madách ma talán úgy írná meg magyarul a Tragédiát, mint ahogyan Mohácsi németre fordította. Ezzel a fordítással a magyar irodalom a világirodalom legzártkóztabb köreiből tört előre. Hála és elismerés Mohácsi Jenőnek, aki ezt a gyönyörű hadjáratot az első sortól az utolsóig tudással, tehetséggel és sikerrel harcolta végig.”

Teljes intenzitással 1934 januárjában kezdi meg külföldi diadalútját a Tragédia a bécsi burgszínházi előadássorozattal. Külön terjedelmes felsorolást igényelne ezeknek az előadásoknak a szemtanúk véleménye alapján történő méltatása.

Mohácsi azzal is nagyban hozzájárul a Tragédia megismertetéséhez, hogy 1935-ben rövidített formában németre fordítja Voinovich Géza tanulmányát Madáchról és a Tragédiáról.

Az átütő fordítói siker azonban nem térítette le az önálló alkotás útjáról: 1935-ben jelenik meg „Lidércke” címen Madách Imréné, Fráter Erzsébet életregénye. A regény jelentős visszhangot keltett olvasók és kritikusok körében egyaránt. — Kozocsa Sándor bírálatában (Diárium, 1936. 1. szám) olvassuk: „A regény, mint műalkotás, egységesnek mondható, miliórajza is szomorúan igaz lehet, s mégsem festettek még a világirodalomban ennél a korrajznál megdöbbentőbb s egyben tragikusabb képet a bukott nőről.”

Hazai és külföldi sikereinek elismeréseképpen 1936. február 11-én a Kisfaludy Társaság levelező tagjává választja Mohácsit. Az Operaházban is újabb átdolgozása kerül bemutatásra: „Az önző óriás” című egyfelvonásos mesejáték, Hubay Jenő zenéjével. Ugyancsak az 1936. évben jelenik meg a bécsi rádió műsorában második nagy műfordításának, Vörösmarty Csongor és Tündéjének rádióváltozata. Miközben ez a mű elindul külföldi hódító útjára, a Tragédia is folytatja sikersorozatát, amelynek jelentős állomásai a hamburgi Állami Színház előadásai 1937—38-ban, huszonkilenc alkalommal, összesen negyvenötezer néző előtt.

Az 1938-as év történetéből két esemény emelkedik ki, egy hazai és egy külföldi: az Operaház újabb dalművet mutat be Mohácsi szövegével, „Kisfaludy” címmel, Poldini Ede zenéjével, és — megjelenik könyvalakban a „Csongor és Tünde” német fordítása. A hazai és külföldi bírálók elismeréssel adóznak ennek a bravúros műfordítói teljesítménynek. — Pukánszky Béla így vélekedik a Budapesti Szemle 1939. januári számában: „Mohácsi Jenő hatalmas felkészültséggel fogott hozzá nehéz munkájához. Mindenekelőtt nem győzzük eléggé bámulni kápráztatón gazdag szókincsét. Nincsen nehézség, mely előtt meghátrálna, sőt a nyelvi nehézségek — már pedig a Csongor és Tündében bőven akadnak ilyenek — csak fokozzák becsvágyát: minden árnyalat, minden fordulat megfelelőjét kibányássza a német nyelvkincs legtitkosabb rejtekeiből. Csongor és Tünde jelenetei, a Kalmár, Fejedelem és Tudós mondatai Mohácsi Jenő fölüeny nyelvtudásának, pazar szóbőségének, virtuóz fordítói készségének legszebb bizonyítékai.”

1940-ben jelenik meg Mohácsi harmadik nagy drámai műfordítása, a német nyelvű „Bánk bán”. Vajthó László véleménye szerint (Protestáns Szemle, 1943. márciusi szám): „... ha Mohácsi Jenő csak ennyit ad nemzetének, máris jó neve marad fenn azok között, akik elszigetelt szellemi életünk útjait külföldön egyengetik...”

Míg a három nagy drámai műfordítás hatáshullámai egyre tovább gyűrűznek külföldön és egyre több hívet szereznek a magyar drámairodalom legnagyobb alkotásainak, 1941-ben megjelenik Mohácsi második novelláskötete „Meseköltő a Dunán” címmel. Közel húsz esztendő novellaterméséből válogatta össze ennek a kötetnek öt kicsi darabját. „mintha újra bizonyítékát akarná adni színmagyar költészetének. Őf költeményt ad, de ezúttal prózában.” (Az Esti Kurír 1941. április 2-i számában megjelent bírálatból.)

A következő évben, 1942-ben a Pen Club alelnökévé választja Mohácsit. Ugyan ebben az évben jelenik meg második regénye, a „Hegedű és koldusbot.” Egyik bíráló (F. T., Új Idők, 1943. január 9.) így kommentálja a regényt: „Rózsavölgyi Márk, a nagy magyar népzenező, kusza jegyzeteket hagyott hátra, amelyeken hányt-vetett életének nevezetesebb mozzanatait örökítette meg. Ahogy a tudós egy darab csontból életre tudja álmódni a jégkorszakbeli állapotot, vagy ahogyan a szobrász képzeletében ki tudja egészíteni a múltba süllyedt görögvilág csonkán felvetődött márványát, Mohácsi Jenő úgy írta meg a csonka mondatokból Petőfi kortársának és bálványozott zenészeének életrajzát.”

1943. február 11-én a berni Stadttheater mutatja be a Tragédiát. Egy év múlva, — Mohácsi halála évében —, jelenik meg harmadik regénye, a „Gemma”, Dante feleségének páratlan finomságú lélekrajza. Az író ebben az utolsó regényében prózai művészetének legfinomabb húrjait szólaltatja meg.

1944. április 23-án kezdődik életének tragikus utolsó szakasza. Több mint két hónapot tölt különböző internáló táborok mérhetetlen testi-lelki szenvedést okozó poklában, míg végül július 8-án délelőtt sok száz társával együtt ő is vagonba kerül

Békásmegyeren. A késve érkezett kormányzói felmentés sem változtat már sorsán: a szerelvény elindul a Jablunkai-hágó felé, végzetes útjára. A legyengült test és megtört lélek nem bírja tovább az embertelen szenvedéseket: még aznap meghal, valahol út közben Auschwitz felé. Nem tudja senki, hová került holtteste. Csak felejtetetlen emléke és alkotásai élnek bennünk, az utókor fiaiban.

*

Mohácsi Jenő felbecsülhetetlen szolgálatot tett a magyar drámairodalom három legnagyobb remekének németre fordításával. Versei, novellái, regényei, színdarabjai, dalműszövegei és számtalan cikke, tanulmánya és kisebb fordítása sem halványulnak el remek műfordításai mellett. Életműve alapján megérdemli, hogy a magyar irodalom- és műfordítástörténetben végre az őt méltán megillető helyre kerüljön.

SIPTÁR ERNŐ

Orosz János: Illusztráció

A szellemi országépítés mai formái

A vita, amelyet Szabó Ede indított el a Jelenkor 1961 decemberi számában, joggal tarthat igényt országos érdeklődésre. „Szülőföld és irodalom” című tanulmánya jellegzetesen vitaindító írás. Úgy veti fel a fővárosi és vidéki irodalom viszonyának nálunk évtizedek óta napirenden tartott problémáját, hogy tág teret hagy a témával kapcsolatos széleskörű eszmecserére. Fölvázolja a főváros javára mutakozó nagymérvű eltolódásnak a múltban gyökerező társadalompolitikai okait, rámutat az egyoldalú fejlődés végleges felszámolásának szükségességére, tehát napjainkra is érvényes diagnózist állapít meg, sejteti a bajt, anélkül azonban, hogy végső konklúzióval felsorolná vagy részleteiben is taglalná a baj orvoslására legalkalmasabbnak látszó eszközöket, s azok módszeres alkalmazását. Érzésem szerint Szabó Edének nem is ez volt a célja. Problémafelvetése így is minden tekintetben hasznos, pozitív, mert időszerű, sőt kimondottan közérdekű kérdésre hívja fel az illetékes tényezők figyelmét, állásfoglalásra ösztönözve mindenkit, akinek a vidék kulturális életének továbbfejlesztése őszinte szívügye. Ha szabad egy megközelítően találó hascslattal élnem: Szabó Ede olyan spirituális szerelvénnyel futott be az állomásra, amelyen még bőven akad férőhely, sőt ablakos ülőhely is, ahonnan szemlélődve és elgondolkodva tekinthetünk szét az elénktároló hazai tájon.

A téma sokrétű, bonyolult. Megérdemli, hogy mennél többen hozzászóljanak, részleteiben is kellően megvilágítva a kulturális országépítésnek ezt a fontos területét. Az alábbi reflexiók, éppen a téma sokrétűsége miatt, nem tartanak igényt annak teljes kimerítésére. A fővárosban élő, de szűkebb értelemben vett szülőföldjéhez, a Dunántúlhoz, s a tágabb hazához, az országhoz s annak egyértelmű létérdekeihez egyformán kötődő író mond el benne egyet-mást az erős vidéki szellemi gócpontok kiépítésének szükségességéről.

Egy jellegzetesen magyar probléma

Ahhoz, hogy a mai olvasó némileg kerek képet alkothasson magának a kulturális decentralizáció fogalmáról, céljáról, a kérdés eredetéről, s szembeállíthassa egymással annak múltbeli és mai vonatkozásait, kissé vissza kell kanyarodnunk oda, ahonnan Szabó Ede is elindult, a magyarországi polgári társadalom kialakulásának korához. vagy ha úgy tetszik, Petőfihez, aki 1844-ben gyalogszerrel vágott neki a fővárosnak, hogy verseinek kiadót, tehetségének tágabb működési teret, és eszméinek érvényt szerezzen. Mészáros Ferenc (Jelenkor, 1962. 1.) a marxista-műveltségű író dialektikájával a kérdés elevenjére tapint, amikor megállapítja, hogy az „íróknak a fővárosba özönlése”, s az „irodalomnak az éltető tőke körüli gyülekezése, a fővárosban történt központosulása a tőkés társadalomnak volt szükségszerű velejárója.” Szándékosan emelem ki a magvas hozzászólásnak ezt a részét, mert megcáfolhatatlan tényeket tár fel. De ha tágabb, európai szinten vizsgáljuk a tőkés társadalmak kialakulását, gazdasági és kulturális életük, művelődéspolitikájuk teljesen más adottságokra alapozott, egészségesebb irányú fejlődését, sajnálattal kell leszögeznünk, hogy nálunk egy csaknem egyedülálló, *szükségyszerűségében és későbbi túlzásaiban* más országokban alig kimutatható központosítási folyamattal állunk szemben. Azt hiszem, egyáltalában nem vetjük el a súlykot, ha a kulturális decentralizáció problémáját par excellence magyar közművelődési kérdésként kezeljük. Ha vizsgálódásaink közepette magunk elé képzeljük Európa történelmi fejlődésének mércéjét, sajnos, erre

a következtetésre kell jutnunk. Sehol a kontinensen nem beszéltek, vitáztak és cikkeztek annyit erről a témáról, mint nálunk, s tegyük rögtön hozzá, hogy *intézményesen, azaz hivatalosan sehol sem tettek a múltban ebben az ügyben olyan keveset, mint éppen nálunk.*

Az összehasonlítás természetesen sántítana, ha angol, francia, német vagy olasz példákra hivatkoznék, hiszen köztudomású, hogy ezekben az országokban a városiasodás folyamata, s ami ezzel majdnem egyértelmű: a vidéki kulturális gócok kialakulása, hosszú évszázadokra visszanyúló fejlődésre tekinthet vissza. Elég, ha a hozzánk lélekszámban közelálló kisebb népekre, hollandokra, belgákra, svájciakra vagy a skandináv országokra hivatkozom, egykori Monarchia-partnerünket, Ausztriát is megemlítve, ahol a fővárosok mellett mindenütt kialakultak eredményesen működő, tekintélyükben teljesen egyenrangú, vonzóerejükben néha a metropoliszokat is felülmúló vidéki szellemi centrumok. Nem véletlen például, hogy századunk egyik legnagyobb osztrák lírikusának, Georg Traklnak korán lezárult életművét nem bécsi, hanem salzburgi könyvkiadó impresszuma indította el a világsiker útjára.

Ezekben az országokban, enyhén szólva, ma feltétlenül anakronizmusként hatna, ha valaki felvetné a kulturális decentralizáció gondolatát. Tragikus fordulatokban bővelkedő történelmünk, az évszázados Habsburg-elnyomatás, országunk mesterségesen fenntartott „mezőgazdasági jellege”, a vidék tervszerű iparosításának elhanyagolása, s az ily módon külföldön közmondássá lett „*mezítlábos Magyarország*” viszonylagos elmaradottsága az oka annak, hogy nálunk ez a téma ma is időszerű. S ha már időszerű, jó, ha beszélünk róla, nyíltan megvitatva a probléma minden részletkérdését, s mérlegelve azok megoldásának lehetőségeit. Nincs mit takargatnunk. Elmaradottságunk a múlt hagyatéka, s a ma élő generáció feladata, hogy korrigálja a tegnap mulasztásait. *A szocializmus egyik alapvető célkitűzése, hogy az élet minden területén fokozatosan felszámolja, kiegyenlítse a kirívó ellentéteket.* Nagyon találó ezzel kapcsolatban, ahogy Mészáros Ferenc mintegy zárójelben figyelmeztet bennünket: „*Ma már nincs nálunk tőkés társadalom.*” S szinte kézenfekvő, ha a tények medrében továbbhaladva leszögezzük, hogy az elintézetlen aktaként ránk hagyott feladatot: *a spirituális javak, kulturális intézmények országos szintű, arányosabb elosztását, a vidék szellemi igényeinek hatékonyabb felkarolását, csakis a szocialista társadalom oldhatja meg végérvényesen.* Ez a folyamat máris elindult, s az elkövetkező években bizonyára fokozódni fog. Az is érthető, hogy eddig a jogos igényeknek csak egy kis hányadát lehetett kielégíteni. Nincs az az odaadó és szívós építőmunka, amely néhány év alatt kompenzálni tudná hosszú évtizedek mulasztásait.

Központosulás mint nemzeti létérdek

Nem célunk, hogy részletesen foglalkozzunk a centralizáció múltbeli politikai, gazdasági és társadalmi okaival. Bennünket itt csupán ennek a folyamatnak az a szakasza érdekel, amelyben a központosulás létfontosságú érdekeket szolgált, pontosabban kifejezve: hathatósan alátámasztotta a magyarság nemzeti törekvéseit. Történelmünknek ez a szakasza ma is elevenen él a köztudatban, s ezért csak egy pillanatfelvétel erejéig nyúlok vissza a múltba. A XIX. század elején az országnak nem volt szorosabb értelemben vett magyar fővárosa. Az Országgyűlés Pozsonyban székelte, Pest-Budán az idegen szellemiségnek behódolt főnemesség építette kevert stílusú palotáit, a tényleges nemzetfenntartó erők pedig vidéken éltek, szétparcellázva az égtájak minden irányában, s főleg levelezés útján érintkeztek egymással. A nemzeti függetlenség megteremtéséhez, a polgáriasodás folyamatának meggyorsításához az országnak lehetőleg központi fekvésű fővárosra, irányító centrumra volt szüksége, egészséges, teherbíró szívre, amely vállalhatja a véradó szerepét, s *mércéje* lehet az általános felemelkedésnek. Ekkor születtek Széchenyi alapításai: a Lánchíd, a Tudományos Akadémia, a magyar hajózás, a Lóverseny, mint eszközgyarapító forrás, s a nemzeti felbuzdulás további látható jeleiként, a Szabó Ede által is említett Kisfaludy Társaság, Nemzeti Színház, Nemzeti Múzeum, stb., stb. A részben nagylelkű adományozás, részben közadakozás-szülte intézmények a magyarság megőrzött energiáit,

életakarát és alkotókészségét jelképezték. A hírlapok, folyóiratok, nyomdák, kiadók, a fővárosban megindult, elevenen pezsgő kulturális élet ellenállhatatlan mágnesként hatott az írókra, tudósokra, művészekre, — mindenkire, aki az öneszmélés, a nemzeti újjáéledés folyamatában pozitív szerepre vállalkozott. S amikor Petőfi gyalogszerrel, a szegénység tarisznájával a vállán elindult Pestre, nemcsak kiadásra szánt verseit hozta magával, szerintem lényegesen többet: lelkében ott zibongtak az egész nép, a fejlődésében végzetesen lemaradt, kiuzsorázott, osztrák provinciaként lefitymált ország — a szűkebb és tágabb szülőföld! — gondjai, vágyai, álmai, kívánságai, s egyre konkrétabb formát öltő jogos követelése. A nemzet legjobbainak forradalmi akarata éppúgy, mint az ocsúdó tömegek szabadságra törekvő elszántsága.

Nyilvánvaló, hogy társadalmi fejlődésünknek ebben a szakaszában a központosulás, az addig nemlétező Centrum kialakítása *szükségszerű* folyamat volt. Megteremtését az ország elementáris létérdekei tették szükségessé. A baj a kiegyezés után kezdődött, amikor az eredetileg természetes és megkívánt folyamat irányítását az egész vonalon kisajátították a bankok, az öncélú kapitalista érdek-tényezők. A századforduló körül Budapest szinte állam volt az államban, rohamos fejlődését sok tekintetben mesterséges eszközökkel siettették — az ország többi részének rovására. Még az annak idején kiépített vasúti hálózat is erre az egyoldalú fejlődésre utal. A gyorsan felduzzasztott főváros mögött a vidék aránytalanul messze lemaradt. Ma is jelentkező kulturális hiányérzete ennek az egészségtelen fejlődésnek egyik mellékterméke. A szűk cipő tyúkszemet okoz. A túlméretezett központosulás megszülte a decentralizáció fogalmát.

Decentralizáció tegnap és ma

A vidék fokozottabb mértékben jelentkező kulturális igénye nem mai keletű. Fiatal irodalomtörténészeink számára hálás feladat lenne, ha országos viszonylatban felkutatnák és tanulmány formájában feldolgoznák mindazokat a jelentős kezdeményezéseket, amelyek a század kezdetétől a felszabadulásig az irodalmi decentralizáció jegyében születtek. Művelődéstörténeti szempontból mindenestre hasznos volna összegyűjteni és feltárni ezeket az adatokat, felsorolva a szűkös anyagi viszonyok között megindított folyóiratokat, hetilapokat, a vidéki könyvkiadás szárnypróbálgatásait, az irodalmi társaságok működését, s természetesen a vidéken élő írók és irodalompartoló nyomdatulajdonosok kevésbé ismert szerepét ezekben a kezdeményezésekben. Az egyéni iniciativa kora ezen a téren lezárult. Művelődéspolitikánkat ma a szocializmus tényezői irányítják. A múltbeli decentralizációs törekvések összegezése, kritikai felülvizsgálása éppen a két folyamat közti alapvető eltérés miatt tarthatna számot érdeklődésünkre. Érdekes arcok, jelenségek bukkannak fel ezzel kapcsolatban. Juhász Gyula, Móra Ferenc, Tömörkény István, Oláh Gábor, Gulyás Pál — hogy csak a halott írók közül említsek néhányat — vidéken éltek, kötődtek a szűkebb hazához, vállalták az „önkéntes gályarabságot”, s életművük mégis elválaszthatatlan része az egyetemes magyar irodalomnak. Voltak úttörő vidéki folyóirataink, tudunk jelentős könyvkiadói próbálkozásokról, mint a Magyar Téka vagy Janus Pannonius Társaság, s itt külön fejezet illeti meg az olyan kimondottan irodalombarát nyomdászokat, mint a gyomai Kner Izidor vagy a békéscsabai Tevan Andor. Utóbbi a Tevan Könyvtár megindításával a húszas évek elején abból is ízelítőt adott, hogyan képzeljük el a jövőben a vidéki könyvkiadást — állami vonalon. Ízlésesen kiállított, olcsó, az egész országban közkedvelt sorozatában egymás mellett találjuk a vidéken és a fővárosban élő írókat, Juhász Gyula és Tömörkény mellett Karinthy Frigyes, Kosztolányi, Somlyó Zoltán, stb. Ha lesz egyszer vidéken állami könyvkiadás — s az általános fejlődés arra mutat, hogy lesz —, a magam részéről ilyennek képzelem el. Kulturális intézményre gondolok, amely az egyetemekhez, kutató intézetekhez, jól felszerelt nyomdákhoz hasonlóan, egy tágabb kultúrfejlesztési terv keretében vidéken működik — országos szinten.

Ha a vidék szellemi életének problémáját tágabb összefüggéseiben vizsgáljuk, nyilvánvaló, hogy ma inkább *kulturális országépítésről* kell beszélnünk, mint szel-

lemi decentralizációról. Emez a múlt jellegzetes problémája, az országépítés pedig a szemünk láttára folyik az élet minden területén. Megindul a vidék tervszerű iparosítása, s ezzel valóságot ölt Ady Endre egyik dédelgetett témája, a „városiasodás”. (Dunaújváros, Kazincbarcika, Komló, Várpalota, stb.) Közművelődési intézményeink egész sora került vidékre. Már alig van falu vagy tanya, amelyben ne volna villany, s a villanyt mindenütt követi a rádió, a televízió, a mozi. A legújabb statisztikai adatok 3600 községi könyvtárt tartanak nyilván, s ez meghaladja az ország összes közseégeinek számát. S ahol a könyv egyszer megtartotta bevonulását, ha lassan is, megbarátkoznak vele, ott nő a tudásszomj, az általános kulturális igény. Az iparosítás, a városiasodás az értelmiségiek egész légióját szólítja vidékre, vagy tartja vidéken. Főlöskéges volna felsorolni az egyes foglalkozási ágakat, az egyetemi tanártól a falusi népművelőig, a kohómérnökötől az olajgeológusig, az agronómustól a könyvtárosig, az orvostól a termelőszövetkezeti könyvelőig, — meglegésünk annak a megállapításával, hogy a vidéken élő értelmiségiek száma ma többszörösen meghaladja a 15 évvel ezelőtti szintet. S ez is szorosan összefügg a vidék szellemi életének gyorsiramu fejlődésével.

S végül itt vannak a legjobban érdekelték, maguk a vidéken élő írók, kritikusok, irodalomtörténészek és más téren működő alkotóművészek. A szellemi felemelkedés folyamatában ők képviselik a motort, a hajtóerőt, s nagyjában tőlük függ, hogy a kibontakozás milyen tempóban halad előre. Szabó Ede azt ajánlja a vidéken élő írónak, hogy *feltétlenül kötődjék szülőföldjéhez*. Érzésem szerint ezzel nem annyira a vidéki bejelentőlapra céloz, mint inkább arra, hogy az író, ha vidéken él, — felismerve hivatásának közösségi értelmét, működésének helyzeti energiáit — alkotómunkájával táplálja, erősítse, sőt tehetségéhez mérten még fokozza is az országos szinten jelentkező kulturális igényeket. Olyan irodalmat nyújtson a „szűkebb hazában”, amelyet a tágabb szülőföld is örömmel befogad. Van ilyen vidéken élő írónk? Van. Nem is egy!

Az egyenlő elbírálás elve

Szándékosan foglalkoztam ennyit a két egymástól teljesen eltérő fejlődési folyamat szembeállításával. A tőkés társadalom az élet minden vonalán megteremtette a kivívó ellentéteket, a szocializmus viszont minden rendelkezésére álló eszközökkel ezeknek az ellentéteknek a felszámolásán dolgozik. A felvetett probléma végleges megoldásához ennek az elvitathatatlan ténynek legszélesebbkörű tudatosításán keresztül vezet az út. Perdöntő ebben a kérdésben a vidék napról napra erősödő kulturális igénye. Az irodalmi érdeklődés ma már nem bizonyos társadalmi osztályok privilégiuma, százezrek, nem, milliók igénylik, kérik, várják a lélek tápláló vitaminjait: a jó könyvet, a mai tárgyú verset, elbeszélést, a tanulmányt, a látókört bővítő nyomtatott élményt. A vidéken élő író alkotó munkájával, tehetségével ezt az országosan megnőtt szellemi igényt szolgálja, zászlótartója a haladás eszméinek, s mint ilyen, aktív tényezője mai művelődéspolitikánknak. Mit vár ennek fejében a vidéken élő író? Mik a legsajátosabb igényei? A felkarolás, hathatós támogatás mellett, érzésem szerint, több megbecsülést szeretne, s elsősorban *egyenlő elbírálást* az anyagi ellenszolgáltatás terén. Mészáros Ferenc hozzászólásában eléggé kimerítően foglalkozik az anyagi érdekelttség alapvető kérdésével. Osztjuk nézeteit, amikor kiemeli, hogy „fokozatosan végrehajtott intézkedések révén a fővárosi és vidéki írók gazdasági, anyagi lehetőségei közti különbség” — megszüntethető. Azt is hozzáteszi, hogy „ezt a folyamatot gyorsítani is lehet, ha szükségesnek látszik”. A magam részéről az említett folyamat meggyorsítását lényegbevágó feladatnak tartom. Az egyenlő elbírálás elve azonfelül, hogy kedvezőbb életfeltételeket teremtet a vidéken élő író számára, *jelentős erkölcsi támaszt is ad neki*, emeli hivatásának becsét, s végérvényesen kigyomlálná a köztudatból a megkülönböztetéssel járó kisebbségi komplexumot, amely a múltban nemegyszer kedvtelenné, szárnyszegetté tette a „vidéki” írókat. Ide kell sorolnom azt a káros jelenséget is, amit Szabó Ede tesz szavá a Pestről vidékre, s a vidékről Pestre küldött kéziratokkal kapcsolatban. Azt ajánlja a vidéki folyó-

iratnak, hogy ne „Pestről verbuválja szerzőit, akik — tisztelet a kivételnek! — a Jelenkornak nem a legszínvonalasabb írásait küldik el, hisz azokat a pesti lapoknak tartogatják. Pécsen viszont fordított a helyzet: a dunántúli írók sokszor épp java írásait vonják el a Jelenkortől, hogy — Pestre küldjék.” A kiemelés szándékolt, mert elgondolkoztató! Ha van ilyen jelenség, eléggé sajnálatos, hogy van! Indítékai-
ban azonban szorosan összefügg az anyagi érdekeltség problémájával. Az érdekel-
tetkedő a hivatásbeli jobb belátást. Ami a vidéki írók aposztrofált eljárását illeti,
— bár nem helyes — kellő megfontolás után még csak találnék elegendő okot a
mentgetőzésre, de a pesti írókkal kapcsolatos megállapítás már súlyosabb. Ez már
erkölcsi magatartás dolga. Ha a Pesten élő író meghívják valamelyik termelőszö-
vetkezetbe, hogy tartson felolvasást műveiből, akkor ezt bizonyára megtiszteltetés-
nek veszi. Ugyanaz a megtiszteltetés éri, ha a vidéki szerkesztő kér tőle kéziratot.
S ha küld, nagyon rosszul teszi, ha tudottan *gyengébb anyagot* tesz a borítékba, ab-
ból a helytelen elgondolásból kiindulva, hogy „*ügysem fizetnek!*” Az írói rang, a fő-
városban élő író erkölcsi hitele megkívánná, hogy ilyenkor írásainak legjavát küldje
el a vidéki folyóiratnak. Ha azt az eljárást választja, amelyre Szabó Ede céloz, ön-
magának árt, s egyben lebecsüli a vidéki orgánum kulturális jelentőségét. Persze
az éremnek másik oldala is van. A szerkesztő dolga, hogy — beérkezett ide, nagy-
ság oda — az ilyen lekicsinylő gesztusokat elhárítsa.

Végül még egyet: négy vidéki folyóiratunk közül csak a Tiszatáj jelenik meg
havonként. Cikkem írása közben értesültem arról, hogy a Borsod megyei Tanács ki-
adásában, Nagy Zoltán szerkesztésében, *Napjaink* címen új folyóirat indult meg áp-
rilisban, napiap formátumban — *havonkénti megjelenéssel*. Felmerül a kérdés, hogy
a további kibontakozás, s egyöntetű fejlődés érdekében, kellő időben nem volna
célszerű mérlegelés tárgyává tenni az Alföld és a Jelenkor havonkénti megjeleneté-
sét? Az olvasókkal való gyakoribb érintkezés lüktetőbbé, elevenebbé, sokszínűbbé te-
hetné a vidék irodalmi életét, nem is szólva arról az előnyről, hogy ezáltal a vidéki
orgánumok gyümölcsözőbben vehetnének részt a jelenleg havonként kiadott folyó-
iratok országos szintű irodalmi és művészeti vitáiban.

VÁRKONYI NAGY BÉLA

„Vidéki irodalom” és vidéki folyóirat

A legendák rendszerint azon a félreértésen, vagy cinikus közmegegyezéssel
végrehajtott csaláson alapulnak, hogy egymástól tökéletesen idegen fogalmakat ösz-
szeházasítanak és e felemáság annyira tetszetős, hogy a legkétségbeesettebb erőfeszí-
téssel sem lehetne a hívőket és igehirdetőket felejtésre bírni. A vidéki irodalomról
szóló legenda a legszívósabbak közül való, mondhatnám: csaknem örökéletű. Ami
annál különösebb, mivel vidéki irodalom sem általában, sem mint ínycsiklandozó
csemege sznobok számára (mint annak idején Mistral provancal költészete lehetett
Párizsban) — nincsen. Középiskolás tankönyvekből bebiflázott elemi földrajzi ismer-
etek, valamint az írók rendőri bejelentőlapjának adatai furcsa egyvelegként irodalmi
tényezővé lettek, s ez a káprázatos bűvészmutatvánnyal előállított lombik-emberke,
homonkulusz, ráadásul még csodadoktorrá is válhatott. Mert mit értünk bele a vidéki
irodalom fogalmába? Azt, hogy vannak írók, akik vidéken élnek? Ezek szerint Mi-
hail Solohov mondjuk, pusztán azért, mert Moszkvától több száz kilométernyire egy
közék faluban, Vesenszkáján lakik — „vidéki író”, de vidéki volt Swift, vidéki Flau-
bert és Lev Nyikolajevics Tolsztoj is. A fogalmat értelmezhetjük egzisztenciális kér-
désként és minősíthetjük színvonalat jelentő kategóriának, tehát van városi, vagy
netán fővárosi és van vidéki irodalom: az egyik, vagy a másik néhány percenttel ní-
vósabb, gazdagabb a másikkal. A személyi igazolvány adatai azonban a legritkább
esetben alkalmasak arra, hogy irodalomkritikai funkciójuk legyen. Ha pedig a „vi-

„vidéki” jelző egyenest az elzárkózással, az önelégült zsíros elmaradottsággal azonosul — akkor megint nem vagyunk igazságosak. A provinciális, a mucsai műveltség nem vidéki privilégium, hanem amennyiben erről kívánunk vitatkozni, vagy ilyesfajta betegségek kórokozóit megállapítani —, akkor a fővárosi irodalmi berkeiben is találhatnánk diagnosztizálható eseteket. Az állandósult szókapcsolatból tehát — ha jól végiggondoljuk —, csak az irodalom érthető mindenki számára, a vidéki jelző már jóval homályosabb, ha ugyan van egyáltalán reális tartalma. Viszont roppant kényelmes a használata, bármikor, bármennyit és bármit vitatkozhatni róla: az eszmecsere nem is árt, de nem is használ. A homonkulusz tehát megteszi hivatását, a legenda híven szolgálja ismeretlen szülőit — nincsen, de kialakult körötte a látszat, hogy van, tehát baj s minden különösebb vesződség nélkül foglalkozni lehet vele.

Persze, azt hiszem, senki nem szeret lapáttal borsót falra hányni, avagy legendák ellen érvekkel küzdeni, mert hasztalan a fáradozás, a legendák csak végelegyen-gülésben múlhatnak ki. Nehéz úgy lenne most arról vitázni, hogy e virtuálisan létező „vidéki irodalomnak” milyen jogai és kötelezettségei vannak, mert joga és kötelessége az *irodalomnak* van, általában — és ezen belül természetesen azoknak az irodalmároknak is, akik vidéken élnek.

A *Jelenkor* ankétjának számomra sokat jelentő magja — a folyóirat szerepének megállapítására tett kísérletek. Ez ugyanis szélesebb körben is érdekes lehet és nem annyira panaszkönyv-jellege van, mint a „vidéki irodalomról” szóló eszmecsereknél többnyire, hanem konkrét helyzetet igyekszik rögzíteni és a további haladás lehetőségeit megmérni. Arról nem is beszélve, hogy az ankét azzal kecsegtet, miszerint átfogóbb értelemben is tisztázni kívánja a vidéken megjelenő folyóiratok feladatát, tehát nemcsak a *Jelenkor*ról, hanem az *Alföldről*, a *Tiszatáj*ról, a *Napjainkról* is szó van.

*

Furcsa, hogy annyira elfeledkeztek nálunk, mint eszményről, egy olyan folyóiratról, amelyik még nem is olyan régen az egész ország haladó értelmiségének mutatható gyakorlati célokat és eszmei irányokat. Gaál Gábor *Korunkjának* tizennégy évfolyamára gondolok. A *Korunk*, ha úgy tetszik „vidéken” jelent meg, egy nacionalista türelmetlenséggel párosult monarcho-fasiszta rend ellenzékeként, a királyi Romániában. Erdélyi folyóirat volt? „A *Korunk* világsszemle volt, a haladás grafikonját itt lehetett lemérni. A német, francia, angol szellemélet, az európai humanizmus itt tükröződött; a marxizmus analízisei itt mérték fel a kapitalizmus és proletariátus erőviszonyait, a szovjet irodalom, példák és értékelések nyomán innen került a köz-tudatba.” Az egykori folyóirat egyik legkitűnőbb munkatársa, *Fábry Zoltán* adja meg így a választ. A *Korunk* vidéki folyóirat volt, de fővárosok számára jelentett példát. A kolozsvári Nagy István mellett felfedezi a balmazújvárosi Veres Pétert és otthona volt a budapesti József Attilának. Számára a vidéki megjelenés nem lett különleges szigorral berendezett szellemi fegyház. (Nálunk pedig olykor, ha nem is a fegyház, de minden esetben a javító intézet szerepét szeretnék eljátszatni a vidéki folyóiratokkal, amolyan átmenetnek tekintvén őket a vidéki nagyság és a budapesti megjelenési lehetőség között; akár az igazhívő mohamedánoknál, ahol a paradicsomi tökéletesség előtt még át kell haladni a veszélyek hídján.) Ellenkezőleg, a *Korunk* kihasználta vidéki megjelenését. Nagy hatása — gondolom — mindennek előtt *jellegéből* következett, azaz a folyóirat világnézetet kívánt nyújtani, olvasóival egy modern marxista szemléletet közölt. Ahhoz, hogy kizárólag irodalmi folyóirat lehessen, aligha volt a húszas évek Kolozsvárján lehetőség, de Gaál Gábor azzal, hogy a város marxista értelmiségéből kialakított egy szilárd bázist és meghívta munkatársul a magyar szellemi élet marxista, vagy haladó meggyőződésű részét — igen, ily módon egy határozott profilú folyóiratot alakíthatott ki.

A Pécsen megjelenő *Jelenkornak*, akár más vidékeken megjelenő társainak az a kötelessége, hogy az ország szellemi életének része legyen. Egyrészt úgy, hogy a

helyi alkotó egyéniségek által tükrözteti a nagy egész mozgalmasságát, illetve a város, a vidék részvételét abban, s egyúttal így kibontakozási lehetőséget is nyújt; másrészt a folyóirat minden olyan alkotásnak, véleménynek helyet ad, amely erősítheti célkitűzéseit. Ehhez természetesen az kell elsősorban, hogy a folyóiratnak valóban legyen határozott célkitűzése, felismerhető arculata. Ne vesszen el a többi között, ne legyen olyan valami, amiből — ahogy mondani szokták — tizenkettő tesz egy tucatot; annál inkább, mivel nem élhet ily luxussal, hiszen nincsen egy tucatnyi irodalmi folyóiratunk. Elmondhatjuk-e a Jelenkorról, vagy a Tiszatájáról, az Alföldről és a többiekéről, hogy magabiztos szerkesztéssel, megbízható színvonalon kialakították a maguk „folyóirat-egyénségét”? Aligha. Hozzá kell ehhez fűznöm, tudom, hogy követeléseim és kifogásaim részben igaztalanok, hiszen nem vetnek, nem vethetnek számot mindazzal a nehézséggel, amellyel ma egy vidéken megjelenő közlöny szerkesztése jár.

Nehéz lenne a Jelenkor helyzete, ha sajátos, külön munkáját a magyar irodalmon belül, egy jelentős, részben hamis hagyomány felé keresné. Sokszor szó esik a folyóirat hasábjain a pécsi irodalmárok pannon szemléletéről, mediterrán stílusáról. Egyszóval ezek szerint a Jelenkorban az alföldi nehézkességgel szemben valami féle latin tiszaság uralkodna. Ez rendkívül vitatható és végeredményben a „vidéki irodalom” legendájának táplálását jelenti. Ellenben fontos és érdekes az a Jelenkorban, ahogyan egyfelől a hagyományhoz kötődve, másfelől széles igényű világirodalmi kitekintéssel hova-tovább egy sajátos, csakis reá jellemző stílust teremt meg. Hangsúlyozom: *a szándékról szólok, nem az eredményekről*. Nem azért, mert ez utóbbiak vizsgálata vigasztalanul reménytelen lenne, hanem a megvalósulás formáit érzem vitathatónak. A Jelenkor láthatólag kísérletező folyóirat akar lenni — és ez helyes. Elsorolhatnánk hirtelenjében azt is, hogy kiket és milyen műveikkel szólaltatott meg eddig; sőt azokat se feledjük el, akiket ma általánosan ígéretként tartunk számon és akiket a Jelenkor fedezett fel. A színvonal-egyenletlenségek viszont nyilvánvalók — és nemcsak azért, mert esetleg olyan fővárosi szerzőket közölnek, akik Budapesten ritkábban jutnak publikáláshoz, hanem az egyes számok belső aránytalansága bosszulja meg magát. A kísérletek értelmét a beteljesülés igazolhatja, tehát egy folyóiratot csak akkor fogadhatok el laboratóriumnak, ha az ott lefolytatott experimentumok végső értelmét is látom. Ezt pedig a Jelenkor még alig tisztázta. Elsősorban nem tisztázta elvi síkon...

Most hivatkoznék újra a régi Korunknak talán kissé hosszan megidézett példájára. Ha a Jelenkor szerkesztősége az általa szükségesnek vélt kísérleteket nagyon következetesen körülbástyázná egy művészeti és tudományos, politikai és történeti „világszemlével” — azzal nemcsak az egyes számok színvonalát javíthatná, hanem egyszersmind íróinak nevelését is szolgálná, műhellyé válhatna. Speciális feladatait így pontosan körülhatárolná és újat kereső tétovázásainak határozott keretet szabna s igazolást is nyerne azokra. Az új dolgok hasznán kívül pedig járna mindez még azzal az óriási eredménnyel is, hogy az egyelőre még eléggé szépszájú „hafér”, töltelek-anyag kiszorulna a folyóiratból.

A Jelenkort minden bizonnyal programot jelenteni kívánó címe is kötelezi: a jelenkorról, korszerűen szólni. De a mostani keretek között, egy vidéken megjelenő folyóirat (mert különbség például feltétlenül van a fővárosi, illetve vidéki folyóiratok anyagi, adminisztrációs lehetőségei között!) véleményem szerint, csakis úgy tehet eleget ennek az igénynek, hogy az „irodalmi folyóirat” műfaját kitágítja és valamilyen „művészeti, irodalmi és világnézeti szemlévé” lesz.

E. FEHÉR PÁL

A dunántúli megyei lapok irodalmi mellékleteiről

A vidéki lapok irodalmi mellékleteinek tanulmányozásával olyan területre érkezünk, ahol a hagyományok fénykévéjében a jelen meglehetősen elszűrül. Néhány összekötött, megsárgult nagyváradi, debreceni, szegedi újság meggyőzhet bennünket erről. Nem azért, mert e lapok hasábjain gyakran bukkanunk későbbi nagy íróink műveire, elsősorban nem Ady, Móra és a többiek neve a bizonyíték, hanem az a tény, hogy ezek a régi lapok — és általában a századeleji vidéki újságok irodalmi organumokká is tudtak válni, meghatározott állásfoglalású írói kört tudtak maguk köré tömöríteni, többé-kevésbé központjává lettek a hatáskörükbe tartozó tájegység irodalmi életének.

Napjainkban már csak nagyon óvatosan beszélhetünk efajta jelenségről. A legtöbb vidéki lap nemcsak, hogy nem dicsekedhet ilyen eredményekkel, de leggyakrabban még a helyes irányba való törekvés jeleit sem tudja felmutatni. Legalábbis erre enged következtetni hét megyei napilap, a Vas Népe, a Somogyi Néplap, a Zalai Hírlap, a Tolna megyei Népújság, a Dunántúli Napló, a Fejér megyei Hírlap irodalmi melléklete. Szándékosan maradt ki a felsorolásból a Közép-Dunántúli Napló, amelynek Fórum elnevezésű irodalmi melléklete legközelebb jár a kitűzött célhoz.

A múlttal való összehasonlítás természetesen csak akkor válik reálissá, ha számításba vesszük az időközben bekövetkezett lényeges társadalmi, politikai és gazdasági változásokat, amelyek bizonyos mértékig új feladatkört jelöltek a megyei lapoknak. Pusztán ezek a tények még nem teszik indokolttá az összehasonlítás eredményét. Sőt! A döntő azonban ebben a kérdésben napjaink egyik nem éppen egészséges jelensége, az irodalmi centralizáció. Ennek nyűgeit hordozni kénytelenek a megyei lapok. A jelenlegi állapot persze még ezzel a védekezéssel sem elfogadható, fényes bizonyítéka ennek a Közép-Dunántúli Napló irodalmi melléklete, a Fórum.

A mellékletek rendkívül eltérő képet mutatnak, mintha nem egyazon szerkesztői és olvasói igény hívna életre valamennyit. Nemcsak a különböző lapok összehasonlításakor derül ez ki, mert ez még a jobbik eset lenne. Az igazság az, hogy ugyanannak a lapnak irodalmi mellékletei is sokszor mérőföldes távolságra állnak egymástól, színvonalban, szerkesztésben, sőt néha tördelésben is. Szinte valamennyin látszik az esetlegesség, a rendszertelen szerkesztői munka, a melléklet céljának nem ismerése.

A megyei lapok irodalmi mellékletét végeredményben kettős cél hívja életre. Az egyik az olvasó igényeinek kielégítése, irodalmi ízlésének pallérozása, a másik — és legalább ilyen fontos cél — a helyi írók tömörítése, támogatása. Ez persze meglehetősen tág meghatározás, a melléklet célja tovább is részletezhető, végeredményben azonban ez a lényeg. S nem árt megismételni, a második cél legalább olyan fontos, mint az első — nem beszélve arról, hogy a kettő dialektikusan fonódik egymásba — más szemlélettel jó irodalmi melléklet létrehozása csak kudarcba fulladhat.

Az irodalmi mellékletről alkotott szerkesztői elképzelések különbségére már a mellékletek címei is utalnak. Például a „Tolna megyei Népújság Irodalmi Melléklete”, a Közép-Dunántúli Naplónál „Fórum”, a Vas Népénél „Művelődés”. Nagy vonalakban két ellentétes szerkesztési módot figyelhetünk meg. Az elsőnél az irodalmi melléklet nem sokban különbözik a közönséges „kultur-oldaltól”, jobbára újságírói munka, tarkítva néhány rajzzal, verssel, esetleg egy-egy novellával. Ilyen (címéről ítélve szándékosan) a Vas Népe „Művelődés” főcímet viselő rovata, és a Fejér megyei Hírlap irodalmi melléklete. A többi lap mellékletén kevesebb az újságírói műfaj, a hetenként, kéthetenként rendelkezésre álló két oldalt inkább az irodalomnak szentelik. Sokszor olyannyira, hogy az egész melléklet néhány versből és egy hosszabb prózai írásból áll.

A vitát nem nehéz eldönteni, de a gyakorlati megoldás annál nehezebb: meg kell találni a helyes arányokat, és jó példaért ebben az esetben is a Közép-Dunántúli Naplóhoz kell fordulnunk.

Lássunk néhány példát az első szerkesztési módra. A Vas Népe február 18-i mellékletében hosszú cikket közöl „Hol tart az 5 + 1” címmel a politechnikai oktatás

helyzetéről, december 24-i számában pedig „Művelődésünk helyzete” címmel közöl anyagot. A Fejér megyei Hírlap mellékletén rendszeresen találunk riportokat, többnyire pedagógiai, oktatásügyi kérdésekről, s bár ezek között több igen gondosan megírt, jó újságírói munka akad, mégsem illenek az irodalmi oldalra. Hibás a sokhelyütt megtalálható másik véglet is, a „tisztá irodalom”. Jó publicisztikák, glosszák (természetesen irodalmi, művészeti témájúak) kellenek az irodalmi oldalra, és beleillik néhány kritika és megemlékezés is. A jó arányt azonban nem szabad elvénünk. Mert kétségtelenül a terjedelem meglehetősen kicsi. Két oldalon nehéz színes, változatos anyagot közölni. Elég hozzá egy hosszabb novella vagy publicisztika, hogy felboruljanak a szerkesztő számításai. Ha ez egy-két esetben meg is történik, nem róható fel hibának, de ha ez rendszeressé válik — akkor hiba. A Tolna megyei Népiújság szolgáltatja erre a legtöbb példát. Az még érthető, hogy Perczel Mórra és Tolnai Lajosra évfordulók kapcsán hosszabban emlékeznek, de semmivel sem magyarázható ez a terjedelmesség Dickens és Puskin esetében. Ez csupán arányérzék kérdése, mert kétségtelen, hogy a Tolna megyei Népiújságnak fontosabb kell hogy legyen Tolnai Lajos, mint Dickens.

Az oldal kialakításában bizonyára közrejátszik a kézírathiány. Valószínű, sok gyenge írás nem azért kerül a lapba, mert a szerkesztő jónak tartja, hanem azért, mert nincs más. Ez azonban megint nem mentség az irodalmi oldalak szerkesztői számára. Azok, akik azt hiszik, hogy az irodalmi oldal szerkesztése csupán annyiból áll, hogy hétről-hétre várjuk, milyen írások érkeznek a szerkesztőségbe — aztán majd csak összejön az oldal — tévednek.

A megyei lapnak irodalmi életet kell teremtenie, írói táborot kell maga köré gyűjtenie úgy, ahogyan ezt a Közép-Dunántúli Napló teszi. A Közép-Dunántúli Napló mellékletén meglátszik, hogy többé-kevésbé szerves kapcsolatban álló írói kör munkája, vagy legalábbis ezt a kapcsolatot és együttműködést a lap igyekszik kialakítani. Mi sem jellemzőbb erre, mint december 10-i számában közölt cikkének néhány sora, amely egyben a megyei lapok irodalmi mellékleteinek nehéz helyzetéről általánosságban is képet nyújt: „...a Fórum heti két oldalának megtöltésére mennyiségileg sem eleget írnak, dolgoznak íróink, ezért a szerkesztőség hétről-hétre kénytelen más megyékben, vagy a fővárosban élő írók tollából közölni írásokat, ami önmagában egyáltalán nem hiba (hiszen az egységes irodalmat nem szabadlajak részekre közigazgatási határok), csakhogy, természetesen más megyékből sem a legtehetségesebbek jelentkeznek írásaikkal.”

Jellemző, hogy ezek a sorok éppen a Közép-Dunántúli Naplóban jelentek meg. Ez mutatja, hogy a szerkesztőség tudatában van az irodalmi melléklet írókat összefogó, alkotásra serkentő feladatával, és érzi az ezzel kapcsolatosan ráháruló felelősséget. Ugyanebben a cikkben olvashatjuk a következő sorokat: „Sajnos az utóbbi időben vajmi ritkán olvashatjuk lapunkban éppen a legtehetségesebbek írásait (pl. Vasvári Lászlóét, Szabó Béláét stb.)”

Mi ez, ha nem a megye íróival való törődés jele? S ez a vonás már magában elég ahhoz, hogy a Közép-Dunántúli Napló irodalmi mellékletét a tárgyalt többi lap fölé emelje. De nem ez az egyedüli érdem, amely a Fórum munkáját példamutatóvá teszi. Itt jelennek meg hétről hétre a legjobb írások, ez a lap a legszínesebben, legharmonikusabban szerkesztett, sőt még tördelésében is felülmúlja a többieket. Ebből a lapból jegyzi meg az olvasó a legtöbb nevet, és itt találkozik igényesebb alkotásokkal. (Koncz István, Buzás Huba, Cserhát József stb. írásai.)

Erre mondhatná valaki: „Könnyű a veszprémieknek, ott sok a tehetséges író, de nálunk csak egy-kettő akad.” Ez elfogult állítás. Miért lenne Veszprém ilyen szempontból termékenyebb, mint a többi megye? Hogy a látszat mégis az előbbi állítás mellett szól, az a Közép-Dunántúli Napló irodalmi rovatának jó munkáját bizonyítja, mert bizonyára nem kis fáradságba kerül, míg írói körét kialakította, a megye tehetségeit maga köré gyűjtötte. Így aztán nem véletlen, ha közöl is más megyebeli vagy fővárosi írók írásaiból (ami egyébként valóban nem hiba), soha sincs olyan helyzetben, hogy irodalmi oldalának csak elenyésző kis részét töltik meg a helyi írók. A Tolna megyei Népiújságban erre is akad példa. November 19-i mellékletén a Tolna

megyeiek közül csak Csányi László szerepel egyetlen verssel, a többi írás Ténagy Sándor, Kópiás Sándor, Fodor András, H. Szabó József, Ormos Gerő és dr. Kolta László tollából való.

Természetesen egészséges kezdeményezés a többi lapban is akad. A Vas Népe dícséretet érdemel a megye íróit bemutató sorozataért. Kevésbé sikerült, de figyelemre méltó vállalkozása volt ugyancsak a Vas Népe az írók üzemlátogatásának megszervezése: „A Vas Népe szerkesztősége felkérte a megyében élő írókat, költőket, hogy esetenként látogassanak el üzemekbe, termelőszövetkezetekbe, és írják meg ott szerzett élményeiket. A tollforgatók szívesen és örömmel fogadták a kezdeményezést. A közeli napokban néhányan bekopogtattak az egyik legfiatalabb szombathelyi üzem, a Remix kapuján. Az üzemben szívesen látott vendégekként fogadták őket, és megmutatták nekik mindazt, ami az üzem falain belül látható. Élményeikről, tapasztalataikról szóló írásaikat az alábbiakban közöljük.”

És itt kezdődik a baj, mert a közölt írások egyike sem múlja felül egy közepesen megírt riport színvonalát, és ilyent az olvasó nap-nap után talál az újságban. Az ötlet maga nem rossz, de talán érdemesebb lenne más rendszerrel megoldani, és csak a jó, jelentős írásokat közölni.

Figyelmet érdemel a Zalai Hírlap és a Somogyi Néplap néhány jól sikerült irodalmi melléklete is. Sajnos a legnagyobb példányszámú lapban, a Dunántúli Naplóban nem jelenik meg rendszeresen irodalmi melléklet. Ezzel a Dunántúli Napló hibát követ el, hiszen a vidéki lap egyik legfontosabb küldetését, az irodalmi-esztétikai nevelést hanyagolja el. Pedig a Dunántúli Napló az itt felsorolt lapok mind-egyikénél jobb helyzetben van, hiszen Pécsen nem nehéz egy irodalmi oldalra való színvonalas anyagot összegyűjteni. Másrészt a Dunántúli Napló vasárnaponként közel ötvenezer példányban jelenik meg, tehát jóval több olvasóhoz jut el, mint bármelyik irodalmi folyóirat. S ha a többi megyei lap nem is éri el ezt a példányszámot, akkor is számolnia kell azzal, hogy adottságaik lehetővé teszik a legszélesebb tömegek kulturális nevelését. S ezzel a lehetőséggel élni — kötelesség!

Ha végignézzük a megyei lapokban gyakran megjelenő írók névsorát, kiderül, hogy a hét megyében sok a tehetséges író. Az ismertebbek mellett: Bárdosi Németh János, Bertók László, Borsi Darázs József, Csányi László, Káldi János, László Ibolya, Pákolitz István, Takács Imre, Takáts Gyula stb. sok tehetséges írás alatt találunk kevésbé ismert neveket, érdemes megemlíteni közülük néhányat: Antalffy István, Bella István, Dregán Gábor, Fürtös Gusztáv, Lázár Tibor, Pozsgai Zoltán.

Már pusztán a nevek mennyisége bizonyítja, hogy koránt sincsenek rossz helyzetben — az irodalmi centralizáció ellenére sem — a megyei lapok. Jó írásokért nem szükséges a fővárosba menniök. Egyszerűen csak írásra kell serkenteniök a helyi írókat, s olyan színvonalassá tenni lapjukat, hogy a már nevesnek számító írók is szívesen írjanak bele. Meg kell szüntetni azt az áldatlan állapotot, hogy sok helyi író nem szívesen jelenik meg megyei lapban az alacsony mérce miatt. Ahogy a fentiekből kitűnik, ez csak szervezés és kissé áldozatosabb munka kérdése.

A vidéki lapok irodalmi mellékleteivel kapcsolatosan még számos részletkérdésről lehetne beszélni, de ehelyütt csak egyet említsünk. Azt, hogy hogyan válnak néha ezek a mellékletek néhány nagyon is közepes író vadászterületévé, akik bővízü forrásként ontják a semmitmondó anyagokat, szinte valamennyi vidéki lapban. Ez nem azt jelenti, hogy bűn, ha egy író valamilyen munkája több megyei lapban is megjelenik, különösen akkor nem, ha az írás jó. Sőt, vannak olyan vidéki írók, akik munkásságukkal eredményesen járulnak hozzá több megyei lap színvonalának emeléséhez. Példaként a szekszárdi Csányi László említhetjük. Műfordításai, versei s különösen kulturált publicisztikái valamennyi lap előnyére válnak. S Csányi László mellett felsorolhatnánk még néhány vidéki író nevét, aki sokat tesz az említett lapok irodalmi rovataiért. Akikre a fenti pár sor vonatkozik, maguk is érzik, hogy nem éppen egyenes úton járnak, hiszen gyenge anyagaikat más-más címmel küldik el különböző megyei lapokhoz. Erre kár is több szót vesztegetni, mert csak kissé kell felemleni a mércét, hogy ezek az írások kimaradjanak a lapból.

A megyei lapok fordítanak több gondot irodalmi oldalakra, mert bármilyen nehéz is, a feladatot meg lehet jól oldani, s nemcsak lehet — kell is.

LÁZÁR ERVIN

A művészet új mecénásai

(Egy vidéki irodalmi kezdeményezés tanulságai)

Tavaly januárban, amikor a Jelenkor szerkesztői és a Baranya megyei Tanács illetékes vezetői irodalmi tapasztalatcsere címén Pécsről Szegedre utaztak, az autóban, a ködös alföldi tájra ki-kipillantva, vetődött fel először az a gondolat, hogy a helyi irodalmi pályázatok hagyományos formáját valami célszerűbbre és korszerűbbre kellene változtatni. Mert mi történt eddig? A tanácsok és más szervek a rendelkezésükre álló összegekből különféle alkalmi pályázatokat hirdettek. Volt „felszabadulási”, „tanácsköztársasági”, „tehetségkutató” és még ki tudja felsorolni hányféle irodalmi pályázat. A feltételeket mindig meghirdették, a jelíges pályamunkák beérkeztek, a zsűri elbírált azokat, és az eredmény? Első díjat nem osztottak ki, második díjat nem osztottak ki, a harmadik díjat megosztva adták át. A pénz mindenestre elfogyott, a költségvetésben nem okozott további gondot, de ezeken a pályázatokon az érdemes helyi tehetség nem vett részt, értékes mű nem jelentkezett.

Baranyában tavaly új elgondolás született. A megyei és a városi tanács, valamint a Szakszervezetek Baranya megyei Tanácsa közösbe adta a pályázatra fordítható összeget, és együtt hirdetett ú. n. irodalmi és képzőművészeti *ösztöndíj-pályázatot*. A jelentkezők tématervet készítettek, s a feltételek szigorú betartásával egy bizottság választotta ki azt a kilenc baranyai író és nyolc festőt, akit három-négyezer forintos ösztöndíjban, illetőleg egy hónapos alkotó-szabadságban részesítettek. A feltételek legdöntőbbike az volt, hogy a szabadságot valamelyik baranyai üzemben vagy termelőszövetkezetben kellett eltölteni, ugyanakkor az író és a festő saját belátására bízta, hogy mikor és milyen műfajú alkotásban kívánta hasznosítani a kapott szabaddíót és a gyűjtött élményeket.

Az irodalmi pályázatnak ez a formája nemcsak a korábbi gyakorlattól, hanem a felszabadulás előtt osztott művészeti díjak rendszerétől is elütött. Az irodalmi díjnak, mint például a Baumgarten-díjnak nálunk mindig jelentős értékmérő, érték-hitelesítő rangja volt. Ezeket a díjakat azonban mindig kész alkotásra, egy megtett művészi út elismeréseként adták. Ugyanakkor a kapitalista irodalmi és kiadói viszonyok között óhatatlanul az üzleti haszon, a reklám mellékíze és hozzájuk tapadt. A megszámálhatatlanul sok irodalmi díj például a franciáknál ma is legalább annyira kiadói reklám, mint értékmérő elismerés.

A Baranyában tavaly meghirdetett és kiosztott irodalmi ösztöndíj — az irodalmi díjnak ez az új és szerény hajtása — abban is különbözött más, korábbi díjaktól, hogy nem elkészült műre adták; inkább biztatás volt, mint elismerés, alapja inkább az előlegezett bizalom volt, mint a beérkezettség. Elsősorban persze olyanok kapták, akik eddigi alkotásaikkal már a tehetség jelét mutatták, megjelent műveket tudhattak magukénak. Az ösztöndíj éppen tehetségük további kibontakozásához kívánt segítséget és támogatást nyújtani.

Miben segített az ösztöndíj? Egyrészt az író új környezetbe került. Aki eddig ideje java részét könyvtárban, iskolában, napilap szerkesztőségi asztala mellett töltötte, most megismerkedett egy bányával, egy munkásszállással, egy termelőszövetkezettel, egy üzem belső életével. Új élmények hatottak rá, másfajta emberekkel találkozott, tágult a világa. Másrészt az egy hónapos szabadság lehetővé tette, hogy intenzívebben éljen az alkotó munkának, abban az egy hónapban többet írjon, fessen.

A tanácsi ösztöndíj megpezsdítette Baranya és Pécs irodalmi és művészeti életét. Két festő, Bizse János és Lantos Ferenc önálló kiállításon mutatta be komlói és bányász témájú képeit, az ösztöndíjban részesült többi festőművész pedig a Pécsset április 4-én megnyílt gyűjteményes kiállításon mutatkozott be legújabb alkotásaival. Két író regénybe kezdett, ezek a művek már kiadói gondozásba kerültek. A Jelenkor elmúlt, áprilisi száma első ízben közölt több olyan írást és grafikai munkát,

mely a pályázat eredményeképp született. Az „ösztöndíjas” alkotások közül két elbeszélést, egy regényrészletet és egy szociográfiai tanulmányt, valamint négy festőművész kilenc rajzát közölte, a lap. A Jelenkor mostani, júniusi számában újabb „ösztöndíjas” írások kaptak helyet. Több pécsi írónak az ösztöndíj segítségével született írása fővárosi lapokban is publikálást nyert.

A pécsi és a baranyai tanácsi szervek az Írószövetség helyi csoportjának bevonásával az idén is meghirdették a művészeti ösztöndíj-pályázatot, és néhány módosítással még hatékonyabbá, az alkotók és a megszülető alkotások még jelentősebb segítőjévé kívánták azt tenni.

A pécsi kezdeményezés tanulságait alighanem másutt is le kellene vonni. Az országban a legkülönbözőbb szervek rendre-sorra hirdetnek a régi, elavult módszer szerint irodalmi és művészeti pályázatokat. Itt van előttem például a Komárom megyei Dolgozók Lapja február 3-i száma, mely hírül adja a megyei irodalmi pályázat eredményét. A tanács, a szakszervezet és a nőtanács *együtt* jelentős díjait néhány száz forintba elaprózott összegekben jobbra teljesen ismeretlen nevű szerzők kapták. A díjazott és a helyi lapban már közölt írásaik sem sok reményt sejtetnek. — A Somogy megyei Néplap április 4-i száma is egy helyi irodalmi pályázat eredményéről illetőleg eredménytelenségéről számol be. A regények közül első díjat két alkotás nyert, második és harmadik díjat nem adtak ki. Az elbeszélések közül első és második díjra egy írás sem bizonyult méltónak. A versekre kiírt első, második és harmadik díjnak szintén nem akadt gazdája.

Nem lenne helyesebb az erők összefogásával — nemcsak Baranyában, hanem az országban másutt is — a többnyire eredménytelen alkalmi pályázatok helyett művészeti ösztöndíjakat létesíteni az ott élő, érdemes helyi írók támogatására? Nem serkentené ez jobban a vidéki művészeti élet fejlődését, kibontakozását, mint az alkalmi pályázat?

— 5

Az olvasó leveléből

A „Szülőföld és irodalom” címmel meghatározott problémát markánsabb résztletkérdések összevonásának érzem. Öszintébben vizsgálódnánk és határozottabban fogalmaznánk, ha a fenti cím helyett pl. a központosított irodalom és művelődés kérdéseiről beszélnénk, vagy az irodalom és a nagyvárosi irodalom problémáját vetnénk fel.

A főváros—vidék megkülönböztetést és szembeállítását a kulturális élet érzi meg legjobban. A felületes közönség, a művészet „fogyasztói” körében ez még mindig értékrend. Ez ellen a vidék *széles fronton* csak igen emelt és szigorúan őrzött színvonallal küzdhet. A művészetre, irodalomra reflektáló embereket, a műértő tömeget meg kell győzni és meg kell hódítani. Van azonban egy *szűkebb réteg*, amely — bár maga talán értékesebb — mégis megelégszik az ország tájairól jövő közepes produktumokkal; szeretettel, gyengéd figyelemmel fordul Pécs és Debrecen irodalmi élete felé, ha az esetleg kevesebbet nyújt is, mint egy nívós budapesti válogatás. Miért? Mert egyre kritikusabb szemmel nézi az uniformizált, egyéni-hazai jellegét veszített nagyvárosi irodalmat: félti tőle a *magyar* irodalmat.

Sajnos, az igazi küzdelmet ez *ellen* és a magyar irodalomért nem intézkedésekkel és lap-alapításokkal lehet felvenni, hanem — tehetségekkel. A nagy tehetség — ha szóhoz juthat — minden problémát megold. Egyéniség: tehát független minden kiegyenlítő laposságtól; igazi művész, tehát lerázza magáról a zsargont és a művészietlen konvenciókat. Az igazi tehetséget nem fullasztja meg az újra, korszerűre való görcsös, tudatos törekvés. Neki mindegy, hogy mi a szülőföldje; a Jelenkornak azonban azt kívánom, hogy mindig ismerje fel a tehetségeket és legyen módjában gyakran közölni őket. Ezzel járulna hozzá igazán a vidék-probléma megoldásához!

DR. BOROS TIBORNÉ

Írás és élet

A könyvtárunk egy számárfüles kalendárium volt, s ebben nincs semmi túlzás. Mert apám, aki a kőműves szakmában fáradozott, megrokkanva harangozó lett; újságot nem járatott; anyám, aki ma nyolcvan esztendő, éppen csak a nevét tudja leírni, azt is gyürkőzve; így az indulásom sokkal nehezebb volt, mint egyik szerencsebb pályatársamé, ki könyvek tögyén húzhatott. Mert hát nem mindegy az, hogy milyen a közvetlen környezet; nem mindegy, hogy mit dugdosnak a hetedhétország ellen induló legkisebb fiú tarisznyájába — a pogácsán kívül. Én pedig nem is a harmadik, hanem a hetedik voltam, akinek még a pogácsából is csak szűkösen futotta; maradt hát a gyermekkori élményanyag, amit mindenki magával hoz az eszmélés völgyéből, hiszen a felnőtt, különösen ha költő, lélekben egy kicsit gyerek marad mindigre.

Ami a könyveket, az olvasást illeti, mondom, hiányosan voltam eleresztve; mindössze néhány mesekönyvet, leporellót kaptam a Miskabácsitól, aki iskolaigazgató volt; ezen kívül a Józsi bátyám mesélgetett nyári estéken, a hálószobává előléptetett kamrában; meghamisítva olykor Petőfit; vagy a saját kútfejből sikerített a népmesékhez néhány motívumot, mivel szellemi rokonságban állt a néhai Münchhausen báróval. (Egyébként a negyvenes években, mikor lépten-nyomon azt tudakolták, hogy ki ki-fiabornya, megkérdeztem apámat a családfánkról. Arra emlékezett csupán, hogy Kistápé pusztán, ahol gyerekeskedett, csupa szegényember lakott. Akkor hát — feleltem én — valóban nem titok, honnét származom!)

A könyvek hiányát — ahogy most látom, — talán a sok vallásos szertartás pótolta, ami ugyan elsősorban dráma, de költészetnek mindenképpen költészet. Misztikum. Ilyesmiben pedig bőven volt részem; sokat ministráltam, jártam temetésekre s főleg sokat harangoztam. A harangszó árnyalatait gyerekszívvvel is megéreztem: „másképpen” szólt a harang, ha temetésre húztuk, ismét más volt a hangja, ha a jeges felhőket riogattuk a villámcsóvás nyári éjszakákon — az utóbbihoz nagyon ragaszkodtak a hívek —, de apám is igyekezett, mert cséplés után portánként sokszor félzsák búza is „csöppent” a felhő-elleni harangozásért. Mint „a hivatalában pontos kisbíró”, meg voltam győződve, hogy a termés az én éberségemtől is függ.

Költői eszmélésem idején az ösztönösséget táplálta hogy viszonylag későn kezdtem olvasni. Igazgató nagybátyám iskolai könyvtárából cipeltem Jókait, Gárdonyit, Mikszáthot. Östehetségnek éreztem magamat, talán azért is, mert ez a póz elég divatos volt akkoriban. A középiskolában se lökdösött senki se ilyen, se olyan irányba; igaza is volt annak, aki egyszer azt mondta, hogy afféle erőmutatványos vagyok; én azzal egészítettem ki: Robinson. Mert igaz az, hogy aki már valami jelentőset alkotott, nyugodtan elmehet Tomi-ba; de az indulás sok veszélyt rejt, ha teljesen egyedül van az emberfia. ráadásul Cseresznyés-pusztán, vagy kis városkában, mert a mércével mindig baj van. Baj, hiszen az elégnél is több vállveregetésből bőven futotta.

A filozófiai, politikai iskolázatlanság óvatos lázadóvá nevelt; ezt aztán jóval később szememre is vetették néhányan a tűrelmetlenebbek közül. Ehhez csak annyit fűzök hozzá sebtében, hogy az anyja méhében senki se lett kommunista; s az a nemzedék, amelyikhez — legalább is évjárat szerint — tartozom, elég nagy varga-

betűvel közelítette meg a célt; de hát ez is természetes folyamat, hogy a megváltozott szemlélet kiérlelődjék, ne máz legyen csupán.

De hogy visszakanyarodjam: tehetségesnek tartottak, s noha ellene szól az ösztönösségnek, soha nem bíztam csak a tehetségemben. Ma is azt vallom, hogy a tehetség a legfontosabb, de egyedül nem üdvözít. Ezt bizony sokkal korábban megtanulhattam volna én is.

Azt mondják, hogy a lírikus a 25–30. évéig feltétlenül kialakul, véglegessé válik; de hát igaz-e ez? Azt hiszem, ilyen kategorikusan nem lehet megvonni a határt, nem is beszélve a nagy korfordulóról, melynek hatása alól senki se vonhatja ki magát, legkevésbé a költő.

Mivel irodalmi tájékozottságom nagyon hiányos volt, természetes, hogy a polgári-nosztalgikus irodalom hatott rám, mert ez hozzáférhető volt. Nem csoda, ha a verset a forma felől közelítettem meg, elég korán, s bár a formát ma sem akarom lebecsülni, a vers légtelke-lényege mégis az eszmeiség, a gondolat; ettől lesz a vers súlyos, vagy súlytalan.

Líránk fővonala vezetett rá a költői feladat-vállalásra, arra, hogy nem lehet elfutni, „nem lehet nem menni, ahová Te küldtél”. Igaz, hogy a szematizmus sívár korszakában magam is elkövettem néhány ártatlanabb merényletet az egészséges optimizmus ellen, de mivel sose éltem (s nem is fogok) pusztán az írásból, így megmenekültem attól, hogy megkerüljem az igazságot. Az ötvenes évek elején nagyon meghökkentett egy újságcikk, melyben egyik ma is sokat szereplő költőnk azt feszegette, hogy mindig az igazságot kell írni. Hogy az igazat kell írni, ezt olyan természetes-egyszerűnek találtam, mint a kétszerkettőt; sehogyse érttem, miért kell erre még külön is szót vesztegetni. Pedighát érthettem volna, hisz nem egyszer elszomorított egyik-másik írás prózában és versben, színműben, mely a szép hazugságot tűzte ki lobogóul (idézőjel nélkül). Az igazmondás, még ha nem is nélkülözi a tévedést; a sánta eb példáján túl, az élet hétköznapijaiban s az írásban számomra elsősorban morális probléma volt és az is marad. Az írás nem önmagáért való, társadalmi vonatkozású, tehát közösségi cselekvés, s számomra elsősorban érzelmi telítettségű. Ezzel egyáltalán nem akarom lebecsülni a vers intellektuális indítékát; valahogy a jó versben ez a kettő kiegyenlítődik, illetve, a költői alkattól függően valamerre elbillen. Hanem hát itt van a versolvasó is, a sokszor kevésbé vájt fülű; vele mindenképpen törődni kell. Mert jó, jó: komplikált a modern ember (én ugyan ehhez a már-már misztikusnak tűnő megállapításhoz hozzátenném, hogy a komplikáltság mögött néha olyasmit is érzek, hogy nem ragaszkodunk mindig az igazsághoz, és sokszor ebből adódik a komplikáltság), de azért annyira még se komplikált az emberi lélek ma sem, hogy a modernség örve alatt egyszerű dolgokat rejtvényyszerűen írjunk meg, mert ebből kinek van haszna?

Az is félő, hogy egyes komplikáltabb lelkek a gügyögés kategóriájába sorolnak olyasmit is, aminek csak az a baja, hogy véletlenül — érthető. S ez általában a közéleti írásokra vonatkozik. Mottójuk körülbelül így hangzik: „Nem kell bele-szólnom semmibe, ezt majd elintézik mások, akik pusztán azért szükségesek, hogy én valami igazán nagyszerűt, mindennekefelettit írhaszak.” — De a kor problémái elől senki se menekülhet az általános-emberihez, aki számot tart az írói névre. Az írás: felelősség; s bár minden alkotás nem lehet maradandó, (az ember szinte megjed, ha arra gondol, hogy az irodalom micsoda kincseket őriz!) mégis, a maradandósá-gigény nélkül aligha érdemes tollat fogni. A jó írás pedig mindig harc volt, mért ne lenne az ma is? E harc megnyilvánulási formája azonban mindig művészi alkat kérdése és stílusé is; örvendetes, hogy a korábbi irodalompolitikai baklövések, a talmi kavics drágagyönggyé-kiltása után ma már van (ha nem is túlságosan sok) hangszín, árnyalat az irodalom nagy kórusában.

Bár formalista-impressionista indítású vagyok, mégse hagyatkozhatom csupán a látott és tapasztalt jelenségekre, azaz a külső valóságra; mivel azonban az érzelmi

hatás elsőbbségét vallo, nálam legtöbbször a megélt (külső) élményből ke-
rekedik a vers. Napjainkban pl. sokat foglalkoztat az a furcsa jelenség, amit nehezen
tudnék most nevén nevezni. Valamiféle petyhüdségről, elkényelmesedésről van szó,
polgári szemléletről és lelki elhízásról. Bosszanto, hogy a mégjobblet megteremtését
épp azok sürgetik a legtűrémetlenebbül, akiket nem túlságosan érdekel új világunk
mikénti alakulása, s nem kapnak sérvet a szocializmus alapjainak lerakásánál. Erre
a szemléletre, mely a cinizmussal tejtestvér, nem ártana több szót pazarolni; s erre
most nem is másokat akarok biztatni: a magam részéről már hadat üzentem ennek
a lelki elhúzásnak. Már megint elkanyarodtam. Szóval a téma mellett százszor
is elmegyek, anélkül, hogy valami erőteljesebb indítékot éreznék a megírásra; s van
úgy, hogy százegyedíkszer mégis olyasmit találok egy kőműveskanál nyelében, egy
csavarban, vagy egy darab madzagban, ami megindítja bennem a verset. Maga az
ötlet nem hogy nem mindig, hanem csak nagyon-nagyon ritkán elegendő (egyébként
ezt robinzonkodásom idején sokszor szem elől tévesztettem), újabban azonban nem
nagyon szeretem a fölbukkanó ötleteket; hiszen a megélt valóság (sokszor csak évek
múltán) új motívumokkal gazdagodhat és gazdagodik is, egészen eddig, míg a verset
„nem lehet nem megírni”. Azt hiszem, itt kezdődik a költészet. Szóval: az érlelés.
Ha nem is kilenc esztendőig, hiszen sietősebb az élet; de mesebeszéd, hogy csak
úgy a kisujjból rázódik ki a jó vers. Sokan nem hiszik, hogy az igazi vers ritka pil-
lanatok adománya s még így is gyötrődés. De így van jól, különben semmit se érne
az egész. Az utcalány megszerzése nem kerül harcba. Az angyal meghódítása a ne-
hez. Egyre nehezebb.

Népművelési munkában töltöm napjaimat, ez kedvezően hat; úgy érzem, ebből
adódik költői skálám egyre-szélesedése. Ritkán „skiccelek”, általában magamban hor-
dozom a verset, attól függően, hogy milyen intenzitású egy-egy motívum. Van ugyan
egy dossziém, abban a följegyzések tömkelege; van olyan, amelyik ma is foglalkoz-
tat, van olyan, amit már nem tudom, mért jegyeztem föl: teljesen kihullt belőlem.
Ha nagyon foglalkoztat valami, akkor — sajnos (vagy nem?) előfordul, hogy napi
munkám közben sem igen tudok másra koncentrálni, amiből ugyan még nagyobb
baj nem esett, ha csak az nem, hogy megkérdem, mit is tetszett az előbb mon-
dani?, esetleg elfejtek köszönni, vagy a szomszéd lépcsőházban csengetek. A verset
legtöbbször akkor írom le, amikor már „kész”. Talán ezzel magyarázható a formai
változatosság; nem tudom ugyanis elképzelni az előre kiágyalt formát. A megtogal-
mazásnál — a sordíjra való tekintet nélkül — mindig a tömörítés volt, s ma is ez
a mérvadó.

Hol, mikor írok? Íróasztal híján a konyhaasztalt léptetem elő; az éjszakai
órákban ugyanis a konyha a legnyugodtabb hely. No, ezt nem panaszképpen mon-
dom; számomra nem fontos mindig a csend, igaz, hogy nem is árt; de a sárgarigó-
fütytől a kocsmazajon át, a temető-nyugalomban, autóbuszon, értekezleten(!) és a
tétlenségnek látszó szemlélődésben is mindig „írok”. S mivel egyre erősödik az
önkontroll, ritkább a vers. És jól tudom, hogy soha nem hiányzik az a vers, amit
a költő nem ír meg...

PÁKOLITZ ISTVÁN

A semmitmondás útvesztői

Egyszerűbb azt megmondani: miért rossz egy félresikerült műalkotás, mint azt: miért jó egy remekmű. Kedvelem az egyszerű megoldásokat. Célravezetőbbek azoknál a szellemi búvészmutatványoknál, amelyek inkább szerzőik műveltségét és eszét hivatottak bizonyítani, mint a szóbanforgó igazságot.

Hogy most rosszul sikerült alkotásokról fogok beszélni, annak mégsem csak ez a rekonszerv az oka, hanem az, hogy verseket szándékozom megbírálni. Verseket, mai költészetünk legújabb terméséből. És egyre ritkábban bukkanok olyan költeményre, melynek elolvasása maradéktalan örömet váltana ki. Miért van ez így? Miért van az, hogy még a viszonylag jó művekben is, jó indítás, megkapó kezdősorok után is, valahol, valahogyan elromlanak a dolgok?

Úgy vélem, a választ, az igazságot akkor tudom a legjobban megfogalmazni, megközelíteni, ha nem akarok sokat markolni, ha megelégszem egy-két tipikusnak látszó hiba vizsgálatával.

Mivel az itt felsorakozó példák mindegyike *lírai vers*, azért előljáróban erről a műfajról kell néhány általános megjegyzést tennem.

A versnek, ennek a sajátos, kötött beszédnek, szigorú szabályai vannak. E szabályokat — akár ösztönösen, akár tudatosan — de ismernie kell a vers írójának. [Sietve hozzátesszem, hogy mai költőink ismerik is őket.] Csakhogy ez korántsem elég. A verstani szabályok ismerete: az eszközök ismerete. Alkalmazásuk bármilyen könnyedsége, természetessége sem tesz önmagában még senkit sem költővé — legfeljebb csak jó verselővé.

A vers ma már a leggyakrabban a líra kifejezésmódja, amit ma versnek nevezünk, az a lírai vers. Versekről, folyóiratok versrovatairól, verseskötetokről gyakran olvashatunk észrevételeket, bírálatokat. Megfigyelhető, hogy ezek a bírálatok többnyire két szempontból vizsgálódnak: a művek tartalmáról [mondanivalójáról] és külső formájáról [verseléséről] beszélnek. Ez elég furcsa jelenség, hiszen a lírát éppen belső formája [gondolatmenete] különbözteti meg a másik két műfajtól. [A „külső forma”, „belső forma”, „tartalom” — terminológia irodalomelméleti alapvetése Arany János Széptani jegyzeteiben lelhető fel.] Igaz, hogy az általános szóhasználat nemcsak a lírai verset, hanem a prózában írt lírát is versnek nevezi („szabad vers”). Ha azonban ezt el is fogadjuk, akkor sem volna szabad elfelejtenünk, hogy a lírát nem a verses vagy a prózai kifejezésmód teszi lírává. Tartalma (mondanivalója) pedig mindenfajta műalkotásnak van.

Ha tehát a bíráló megállapítja, hogy ez vagy az a lírai vers örömet vagy bánatot, életkedvet vagy kétségbeesést fejez ki, s hogy ezt itt-ott döcögő vagy kifogástalan ritmusú, jó vagy rossz rímelésű verstechnikával teszi — ezzel még egyáltalán nem tett eleget hivatásának. Azt csak úgy teljesítheti, ha vizsgálódásának fényét a mű által megtett útra irányítva követi az alkotó lépteit szóról szóra, mondatról mondatra; hogy kikutathassa: hogyan jutott el vagy miért nem jutott el az értelem, az érzelem, a hangulat útján a művészi felismerésig.

A lírikus útja kevésbé plasztikus az elbeszélőénél, a drámaíróénál. A líra belső formája nem az eseményekből összetevődő, jellemeket formáló cselekmény, hanem a költői képek összefüggéséből adódó gondolatmenet. Ezt az összefüggést akár a képek logikájának is nevezhetjük — ha a *logika* kifejezéssel nem zárjuk ki az érzelmek, a hangulatok, az érzések vagy az ösztönök asszociatív kapcsolatát. [Költői képnek nem az úgynevezett szóképeket — hasonlat, metafora, ellentét stb. —, hanem a lírai mű belső formájának ezeknél nagyobb egységét nevezem, amely legtöbbször egy vagy két szakasz, és amelyet egy képnek láthatunk. Például József Attila Harmatocskájának első kávé: „Guggolva ringadoz/ a málnátó, meleg/ karján, buggyos, zsíros/ papíros szendereg.”]

A költői képek logikája teszi egységessé a lírai mű tartalmát, mert az közvetlenül a képekben fejeződik ki. Ha a képek között nincs semmilyen kapcsolat, akkor az alkotó nem is válthat ki semmilyen lelki folyamatot a befogadóból, vagyis: semmit sem mond.

Amit az itt következő költeményektől számonkérek, az a költői képek logikája; amit a számonkérés közben felfedezni vélek, az néhány jellemzően rosszul alkalmazott képalkotó elem.

A műalkotás kötöttségei művenként váltakoznak, a költő maga hozza létre azokat — ám ha már ezt megtette, nem rázhatja le őket magáról büntetlenül. Hiába jók önmagukban egy lírai vers képei, ha nem tartja össze őket valamilyen erő. És még a legjobban megszerkesztett verset is kibillentheti egyensúlyából egy oda nem illő kifejezés. Mai költőinkkel gyakran megyek, hogy egy-egy szép hasonlat, egy-egy különlegesen tarka szóképpillangója után iramodva letérnek a magukválasztotta útról; s nem is veszik észre, hogy önfeledt kergetőzésük közben a semmitmondás útvesztőibe tévednek.

*

Egyik tehetséges fiatal költőnk henye fogalmazással, stílusának pongyolaságával, s legfőképpen egy rosszul használt kifejezéssel rontja el alkotását, amelyben pedig minden adottság megvolna ahhoz, hogy a legteljesebb műélvezetet nyújtsa.

Egyre áttetszőbb

*Egyre áttetszőbb lesz a táj,
míg tekintetem világítja át:
mint vázlatot, csak sejteti
ereinek sötét hálózata,*

*csak derengeni hagyja hús
csontjait, forgó izületeit,
tüként síkló madarait
s az eget, mit fátyolként fölvetít.*

*Mutatja túlsó oldalát,
rám fordítja tükrét a levegő,
melynek közepéből e nyár,
mint hasonmásom, sugárzik elő.*

*S aztán szárnyalni kezd. Tudom,
meddig repül, milyen határokig,
melyeknek sötétye előtt
visszanéz majd és leborul porig.*

Egyetlen nagy kép ez a vers, amelyben a költő azonosul a világgal. Hogy ehhez a megállapításhoz eljuthassunk, hogy megfogalmazhassuk a vers témáját, tízszer is el kell olvasnunk a négy szakaszt, együtt és külön-külön, mondatonként és szavanként. És végül nemhogy a művészi felismerés, hanem még a tudományos megismerés öröme sem tudjuk érezni. Fáradtak vagyunk. Miért?

Kezdjük a kezdetén. „Egyre áttetszőbb lesz a táj,/ míg tekintetem világítja át:” — jó. Sőt: nagyon jó. Röntgenszemünk a költőével együtt hatol a táj titkaiba. A következő négy sor a logikus képalkotás iskolapéldája lehetne. A röntgenként világító tekintet előtt egy hús-vér táj rejtelsei tárulnak fel. De egyszerre el kell kapnunk ezt a tekintetet. Váratlan döfés éri: „tüként síkló madarait”. Ez a hasonlat önmagában gyönyörű. Pompás helye is volna egy nagy vásznról összeférfelődő égen. József Attila-i kép. De hogy kerül ide? Hogy kerül a hús-vér, emberformájú tájba a tű? Fogadjuk el talán, hogy nem ott a helye, hanem az égen, amelyet a táj „fátyolként fölvetít”? Nem tehetjük. Az előbb emberré személyesített táj nem vetítheti föl fátylát. Minden mást megtehet vele: levetheti, magára terítheti, összevonhatja, ki-mosolygathat alóla — de föl nem vetítheti. Nem láthatjuk a tájat most ismét csak tájnak. Képzeletünk nem ugorhatik ekkorát a költői realitásból a valóságos realitásba — lábtörés veszélye nélkül. S innen kezdve bizony már maga a vers is csak bicegni tud.

Az első két szakasz [amely egyetlen mondat], most válik értelmileg is zavarossá. Mert egyszerre nem értjük, hogy a táj, amelyet egy egységes egésznek kell fölfognunk, s amelyet tekintetünkkel átvilágítunk; miért *csak* dereng, miért *csak* sejtet? Hiszen azt nyomatékosította a költő még a címmel is, hogy *egyre áttetszőbbé* válik! Ha el is fogadjuk, hogy a titok [a tájnak mintegy a belseje, tartalma] dereng, sejteti magát; nem tudjuk elképzelni, hogy mért *csak* sejtet és dereng? Mért nem *már* sejtet, *már* dereng? Ha valamit jól kezdek látni, ha egyre áttetszőbbé válik előttem, akkor: már dereng, már látom. Ha egyre kevésbé világos, akkor: alig látom, csak dereng. S végül: az ég, a madarakkal, egy képzelte külső nézőpontból lehet a táj fátyla, benne sikló tükkel — de az aztán végképp nem derenghet. Sem csak, sem már. Hiszen kívül van! Az az ellentét elképzelhető ugyan, hogy, ha ezen keresztül hatolunk a táj belsejébe, ha a formán át a tartalmat kezdjük egyre élesebben látni, akkor a forma (az ég, a látszat, a fátyol) a tartalomhoz (a táj csontjaihoz, ízületeihez) képest már csak dereng — azonban itt nyilvánvalóan nem erről van szó.

Hogy voltaképpen miről, azt a következőkből sem érthetjük meg. „Rám fordítja tükrét a levegő” — mondja a költő —, s ezzel mindent felfordít. Tegyük fel, hogy az ég és a levegő két különböző dolog. Elképzelhető, hogy különbözzenek a költői beszédben. Ám az ég fátyla, ha nem is változik tükörré, akkor sem fedheti a levegő tükrét. Ez ellen még költői érzékszerveink is tiltakoznak. Főleg azért, mert a levegő tükrének közepéből a *nyár* sugárzik elő, ez a fölösleges új fogalom, amely tovább bontja a vers egységét. Már hiába hasonmása a nyár a költőnek — sőt már nem is lehet jó hasonmása. A pontatlan meg a rosszul használt kifejezések elsikkasztották a költemény lehetőségeit. Holott pontosan, jól kifejezve most válna felismerhetővé: a költő behatolt a táj titkaiba, s önmagát fedezte fel ott! Mennyivel jobban, mennyivel szebben mondhatta volna el ezt a vers, ha teszem azt a hús csontok, forgó ízületek követelte folytatás nem maradt volna el! Vagy még inkább: ha a *csak* helyébe más szó kerül!

Ilymódon, a szinte teljesen különálló utolsó szakasz nem zárja le a művet, nem ad választ, nem vet fel kérdést. Az „... aztán szárnyalni kezd.” alanya a levegő — holott érezzük, hogy a költő a nyarat gondolná annak. Mivel így nem tudhatjuk, *mi* szárnyal, azt sem tudjuk, *miért*. S hogy meddig? Ha a költő tudni véli is — mi nem sejthetjük. Ami előtte egyre áttetszőbb, az előttünk legfeljebb csak dereng. Ha a vers témájához el is jutunk, tartalmát nem leljük meg. Útunk a semmibe vezetett.

A következő versben azt figyelhetjük meg, hogyan okoz műformai keveredést az oda nem illő kép, s hogyan billenti ki eredeti kerékvágásából a költeményt.

Szuggesztív, erős képekkel indul a *Nyári dél*:

*Miféle álom úszkál a szilvafák alatt,
hová a nyár taszít?
Arany csordába járnak a darazsak
inni a vályúig.*

Az „álom úszkál”-hoz kapcsolódik a vályú (állott vízével), a darazsak csordája pontos helymeghatározás: falun vagyunk.

*A pajta hús terem, elhagyott, ócska színház,
kellékekkel tele;
kaszák s cséphadarók közé egy paraszt Hamlet
éppen beillene.*

Ezen a folytatáson már el kell töprengenünk. Miért „elhagyott, hús terem a pajta, kellékekkel tele”? Miért? Mert olyan munkahely, a munkaeszközöknek olyan

tára, amelyre most nincs szükség? Vagy, mert szükség volna ugyan rá, de hát most éppen dél van, s a rekkenő hőség miatt senki sem dolgozik? A magyarázat — nem magyarázat. Miért illene be ide egy paraszt Hamlet? Ha ez nem jelkép, hanem csak a színházmetafora folytatása vagy nyomatékosítása, akkor értelemzavaró. Ha meg jelkép, akkor nem érthető. Miért illene be ide éppen egy tépelődő, egy késlekedve cselekvő, tragikus sorsú, a kizökkent időt helyretolni kárhoztatott paraszt?

Hiába olvassuk végig a költeményt, válasz nélkül maradunk:

*Vakít az ól; falára lovat vés egy gyerek
s a lóra katonát.
Galamb-álarcban műzsa röppen a földre le
s elvezeti lovát.*

*Egyszerű nyári dél, sárgulsz, akár a tök
szérünkön fölpupozva;
aranykor-végi fényed odaégeti testem
árnyát a kertkapukra.*

*Lehetne vad e föld, játéktalan, borús,
homok vagy kő-világ;
s be jó, hogy mégsem az! Isten helyett rigók
szállnak a kerten át.*

Hamletnek nyilvánvalóan semmi köze sincs ehhez az egészhez. Mert ha csak [amint az ténylegesen sikerült] innen-onnan kiragadott képek csendéletté vagy életképpé való összefűzése volt a költő szándéka, akkor mit keres itt a dán királyfi? Ha meg már itt van, miért nincs itt? Miért nem folytatódik a hamletti kép? Ha ez a vers nem állóképek sora, hanem dinamikus politikai líra [mint amilyen például a *Nyár* — József Attila verse], akkor lehet, hogy az a paraszt Hamlet valóban éppen beillene.

Jól megszerkesztett, hatásos költeményt tesznek kevésbé hatásossá az oda nem illő kifejezések a *Higgyétek, hiszem én is* esetében. A négyrészes vers második részét idézem csak itt, mert ez nemcsak önmagában megálló, hanem a mű egészéből is kirívó.

*Játszódik velem a pajkos félelem,
tojásnyi jegeket csúsztat az ingnyakamba,
lúdtollal csiklánd végig gerincemen,
grimaszol, hülyén mutogatja bamba
képét, a nyelve oldalvást alácsüng.*

Az egyik szeme undor, a másik förtelem.

Három kérdést kell föltennünk.

1. A „játszódik, pajkos, csiklánd, grimaszol” szavakkal milyen értelmi vagy hangulati rokonságban vannak a „hülyén, bamba, undor, förtelem” szók?
2. Mi indokolja esetleges szembeállításukat?
3. Végül is milyen a költő féelme?

A vers csak egészében, és csak az utolsó kérdésre ad választ, a befejező sorokban: a költő féelme az undorító, förtelmes, nyelvecsüngő félelem [„S ha árny ül asztalomra, *iszornyul* félresöpröm.”] És éppen ez a válasz teszi megválaszolhatatlanná első két kérdésünket.

Hogy a költői képek logikátlanúsága folytán mint lesz a jó részekből rossz egész, arra talán a *Kora-ősz* a legjobb példa.

*A vadmadár öröm nem röppent tenyeremre,
csak néhány tolla hullt elém a kövezetre.
Tévelygő voltam én, — gondjaimhoz szögezve
deresül keserű vadkökény ifjúságom.*

*Az éhes ösztönök kombinében az ágyon
ültek mellettem és elképzeltem remegve:
létezésem virág és szirma úgy hull egyre,
hogy csillagot gyűjt a világ fölé halálom.*

*Utam a szavakig könnyed volt, napsütéses,
barátom volt a szép és testvérem a fecske,
de mára ujjaim tintától rozsdás kések
s véres vonásokat metszek az életembe.*

Kövessük a képeket. Vadmadár öröm... tolla hullt — gondjaimhoz szögezve... vadkökény ifjúságom: találó indítás, kissé fanyar hangulat, minden a helyén. Ösztönök kombinében [meghökkenítő, de tán majd valami indokolja] — elképzeltem remegve [mért remeg?] — létezésem virág... szirma hull — csillagot gyűjt... halálom.

A vers közepe, dereka önmagában derekas, szép törzs, csak éppen a fejhez, a kezdethez nem illik sehogysem. Érteni értjük ugyan, hogy ez itt még az ifjúság, csak nem érezzük keserű vadkökény ifjúságnak. Nem érezhetjük annak, mert a „remegve, virág, szirma, csillag” kifejezések támogatta új kép hangulata eltereli képzeletünket a kezdeti útról. S a kombiné? Nem támasztotta alá semmi, bántóan csüng a költő gombolyította fonálon, elsöpörve nyomait: nem követhetjük tovább.

Az utolsó szakasz nemhogy feloldaná, hanem még ki is teljesíti a belső ellentmondást. Utam... könnyed volt, napsütéses, barátom volt a szép és testvérem a fecske: hát mégsem volt olyan keserű az az ifjúság! Végül a költő még az álpátosz csapdájába is esik, amikor véres vonásokat metsz az életébe — melynek szirma-hullató virág-voltát nem ellenpontozza semmi, s így elég fonák módon metszik be-léje a szintén teljesen indokolatlan véres vonásokat tintától rozsdás késujjai.

Ha a három szakaszt külön-külön vizsgáljuk, költői erőre, egyéni látásmódra valló, elhihető erejű beszédnek tetszenek. Együtt azonban: más fej, más törzs, más láb. Járásuk ezért bizonytalan, útuk ezért következtelen.

A képek indokolatlan halmozása viszi tévútra a *Kánikulát*. Utolsó két képének mindegyike lehetne a vers befejezése, de a kettő együtt nem lehet az.

*Pörkölt, vörös a legelő.
A sertésfertő fenekén
cserzett béka-hulla hever,
s a sár is szikkadt, csontkemény.*

*Líheg a konda és az eb,
Szárnyát lógatja a madár.
a zöld légy finom pelyhe közt
szinte serceg a napsugár.*

*Ájultan nyúlik el a föld,
hátán elnyaklott emberek.
Hullámmzik, hömpölyög s mindent
elnyel, leteper a meleg.*

*Ekkora hatalom előtt
alázatosan hajt fejet
a konyult lomb, kegyes kalász,
mint templomi gyülekezet.*

Rendkívül találó hőség-szóképek (pörkölt, vörös legelő, cserzett béka-hulla, csontkemény sár, sercegő napsugár, elnyaklott emberek, kegyes kalász) után telitalálat következik:

*Csak a kútágas néz dühös
daccal fel, mint egy ágyúcső,
felette a mostoha ég,
szinte várom, hogy belelő!*

Jó vers, dühös is, dacos is. Igen ám, de még nincsen vége. Újabb kép, ugyanarról a kútágasról, ugyanolyan előkészítés után — tökéletesen más hangulattal:

*Vagy tán a távolság kémleli?
a felhőt, hogy kél-e, jön-e?
S kitartóan mered felfelé,
mint a határ nagy távcsöve.*

Íme, így tudok én képet alkotni — mosolyog meghajolva a költő: tessék választani! Csakhogy az olvasó itt, ebben az esetben, nem választani akar. Azt akarja, hogy a költő válasszon. Annak akarja látni azt a kútágast, aminek a költő látja. S ha a költő szerint lehetne ez is meg az is, akkor ismét jóval kevesebbet mondott, mintha csak egyetlen lehetséges lehetőséget állít elénk.

Szinte fáj látni, mint rontják le saját építményeiket az *Észrevétlenül* és a *Föl-emelkednek a fák* költői.

Az előbbi így indul: „Az éjt, mint egy fekete tüpárnát hajnalokkal tűzdelem teli:” s aztán a magyarázatot ígérő kettőspont után nem a költő kezében tükként megvillanó hajnal-részletekkel, hanem egészen más, önmagukban hiába érzéketes, mert összefüggéstelen képekkel találkozunk.

Az utóbbiban meg a költő ugyancsak, mintha amit kimondott volna, azt a következő pillanatban már el is felejtene. „Sötét a földi éjszaka. / Csak az eget, csak az eget lehet látni” — kezdi, s két sorral alább már „háza... úgy húzódik tövükben [a fák tövében] mint a véraláfutás” — holott semmi sem indokolja, hogy a koromsötét földi éjszakából miért emelkedik ki éppen a ház és éppen a fák töve. Annál is inkább, mert ugyanezeknek a fáknek a koronái — a földi sötétség segítségével — átszellemülten a holdig emelkedtek már. És még inkább azért, mert a továbbiakban a költő a fák láng-jelképének helytelen beiktatása nyomán „eltávolodva magától szállni kezd” és „úgy nézi a világot, mint élete folytatását”, pedig ha a holdmagasból lenéz, legfeljebb a fák törzseit meg a házat láthatja, egyébként „csak az eget, csak az eget”.

Utoljára hagytam a legsúlyosabb hibát, az eszmei zavart, melyet a képek logikátlansága s a képalkotó elemek rossz alkalmazása okozhat. A *Vers Nagy Időkben* című mű tárgya a XXII. kongresszus dícsérete. A költő dícséri az újat, szidja a múltat — teljes homályban hagyva olvasóját afelől, hogy az, amit szid, a régmúlt-e vagy a közelmúlt. Következésképpen még az sem biztos, hogy az új élet most születik-e vagy már eddig is megvolt-e szerinte.

*Oh, milyen friss hajnalt lélegzel, szívem,
A levegő, mint hab és kristály-veret,
És szinte táncolsz a vén doh-levelen,
És csillogsz, mint az, aki most született.*

Most születik, igen! (szem, neved az ősz!)
Valami most. A nyugattól keletig
Kinyúlt nagy föld ég-fedte pályái közt
Egy új világ sikkán föl, penderedik.

*Ettől a víg, friss zengés benned, szívem,
Ettől gyors üttöd, s hogy olykor majd megáll:
Hogy új élet van (idd nagy jeleiben!)
Mert a régi rosszabb volt, mint a halál.*

*Kotródjon is, mi volt! Ember, vedd le, vedd,
Mint fatörzs kiélt rongy, korhadt levelet!
Csak mi újul: él! Mi fojt, gátol: temesd.
Bátorság s rossz múlt képe legyen veled.*

*Ha az ördög jönne is; jobb volna, mint
Gazságával az volt: s már nincs hatalom,
Mely visszahozná! Hát most még, hogy a színt
jobb váltja: s szülötted, Nagy forradalom!*

*Szabadság, rend és nagy egy-testvériség
Új kora: hol a múlt a kény, harács, haszon,
Vért fagyasztó éh-robot: S hol mint regék
Rém-álmán, borzongunk, mi volt, azon.*

*Új élet! S már nem költők álma csupán,
De mit, hogy valósul, száz elért fedez —
Tett, min ámulsz. Mint józan-való a szám:
Hidd, aki élsz: méltó lét, rend, béke lesz!*

*Mint nagy záporra rög, rés folytig dagad,
S tömlő, izgatott új szesszel fultra tölt:
Idők értén már nem-tarthatva-fakadt
Buggyanásig megindult, forr, zeng a Föld.*

Vajon mi az a régi, mely „rosszabb volt, mint a halál”? Úgy kell azt levetni az embernek, a vers unszoló, sürgető felszólítása szerint, mint a fatörzsnek „kiélt rongy, korhadt levelet”. A fa törzsén nőtt levél eléggé esetleges dolog, nem hat a szükségszerűség erejével. Növése is, „levetése” is jelentéktelen a fatörzs-emberiség fejlődésében. Viszont akkor nem érthető, hogy miért volt rosszabb, mint a halál? És miért „kiélt rongy”? Még a helyesen központosított kiélt, rongy jelzők sem ideillők; sőt a magányos levelet a korhadtság vádjával sem illethetjük joggal addig, amíg a fán van. Addig ugyanis csak hervadtnak, elszáradtnak tudjuk érezni. Még kevésbé fojthatja a fatörzset szegény árva levél.

A „Gazság, kény, harács, haszon, vért fagyasztó (?) éh-robot, a regék rém-álma” mind, mind az elnyomás nehéz évszázadairól beszélnek értelmünknek. Hiába. Nincs egy félreérthetetlenül megalkotott költői kép, mely ezt valóban a régmúlttá tehetné, s így a fatörzs-levél hasonlat magára maradván, bizonytalanságban hagy bennünket a lényeg felől: tulajdonképpen mit mond a költő? Mikor van zsarnokság? Ha — mint hisszük — a forradalmilag túlhaladott osztálytársadalmakban, akkor mennyiben új a most születő új világ?

Ezt az új világ képeinek kellene elmondaniok. Azoknak sem sikerül — nem engedi meg a vers szerkezete. A homályosság ugyanis már a mű elején megszületik, az első két szakaszban születő új világgal. Biztos ítéletünkben már itt is megzavar, hogy előbb a költő szívét látjuk táncolni és csillogni a „vén doh-levelen”. Hogy miért éppen ott, az nem derül ki, különösen, ha ez a levél (mint az előtte álló határozott névelő bizonyítja) azonos azzal, amelyet a fatörzs később majd levet. Hogy miért éppen úgy, mint aki most született, arra még kevésbé tudunk rájönni. Aki most született, az még nem egykönnyen táncol, még csak nem is csillog. Még zavaróbb,

hogy a levegőt lehet ugyan „hab és kristály-veretnek” látni, de fölöttébb nehéz lehet azt belélegezni, amint azt a költő szíve még eléggé zsenge tüdejével frissen, felszabadultan, könnyedén végrehajtja.

A születő új világ fölsikkanása, penderedése sem a legszerencsésebb hangú jellemzés. Egyrészt, mivel az előbbi „*aki... születik*”-et a „*Valami*” váltja fel, s ez az utalás kétségkívül személyteleníti a születő újat; másrészt, mivel a „kinyúlt nagy föld” szüli meg ezt a valamit. Az a szülési fájdalommal kinyúlt nagy föld, melynek előbb „ég-fedte pólyái közt / egy új világ sikkán föl, penderedik”, hogy aztán később ugyanez a föld az utolsó szakasz homályos, logikátlan, dagályos megfogalmazásában „Mint nagy záporra rög, rés folytig dagad, / S tömlő, izgatott új szesszel fultrától: / Idők értén már nem-tarthatva-fakadt / Buggyanásig megindult, forr, zeng...” — ahol rög, rés, tömlő dagadása, mindegy a költőnek. Jöjjön, aminek nyelvére jönnie kell, ő csak azért is szép befejezést fog írni.

Nyilvánvaló, hogy ezek a szétszórt, zabolátlan képek nem igazíthatták a helyes útra a vers igen aktuális és fontos, eszmei-politikai tartalmát, és így az csak szándék maradt, megfelelő kifejezés híján.

*

Igyekeztem vizsgálódásaimat az előjáróban megvont határokon belülre korlátozni. Ezért nem tértem ki a például felsorakoztatott lírai versek elemzésekor olyan hibák bírálatára vagy olyan erények méltatására, amelyek nem az ismertett szempont körébe esnek. De még ezen belül is kerülni akarván a szétszórt sokféleséget; csak néhány esetét érintettem a költői képek logikátlanságának. Talán sikerült így felhívnom a figyelmet az értelmetlenségre („Egyre áttetszőbb”), az eszmei zavarra („Vers Nagy Időkben”), a műformai keveredésre („Nyári dél”) meg a rossz egészszé összeállt jó részekre („Koraősz”). Mindezeknek a logikátlanságoknak az okát első sorban az oda nem illő kifejezések használatában („Higgyétek, hiszem én is”, „Egyre áttetszőbb”, stb.) s ezen felül a képzavarban, a képek indokolatlan halmozásában („Kánikula”), a zsúfoltságban, a túlzott sűrítésben, az összevisszaságban („Vers Nagy Időkben”) találhatjuk meg.

Nem szélsőséges esetekről beszéltem. Ezek az alkotások nem modernkedő, nem is maradi költők művei. Ezek mai költészetünk tipikus példái, ez a mai lírai vers útja, és hadd tegyem mindjárt hozzá: szerintem ez is volna a helyes út, ami a téma-választást, a költői képek modernségét meg a verselés módját illeti. Jó irányban haladunk, csak a lépéseink bizonytalanok még. Hogyan lehetnének biztosabbakká? Úgy, ha több műgond, nagyobb felelősségérzés, az olvasó többrebecsülése, egyszóval: ha hivatástudat irányítaná ezeket a lépéseket.

Valamennyi idézett vers a múlt évi *Élet és Irodalom*ban jelent meg: Egyre áttetszőbb (Arató Károly) a VIII. 26-i számban, Nyári dél (Csoóri Sándor) XI. 8., Higgyétek, hiszem én is (Györe Imre) IX. 9., Koraősz (Ladányi Mihály) XII. 2., Kánikula (Bódás János) VII. 22., Fölemelkednek a fák (Csoóri Sándor) X. 28., Észrevétlenül (Kopias Sándor) XII. 9., Vers Nagy Időkben (Fodor József) XI. 18.

MIHALIK ZOLTÁN

Emlékezetül*

Hogy is van csak?

Nem tudok megbirkózni azzal a ténnyel, hogy ami velünk történt, az egyetlen egyszeri és soha vissza nem tér. Tudom, hogy így van, bele is nyugodtam, hogy így van, de igazán elhinni mégse tudom. És még kifejezni se vagyok képes ezt a hitetlenségemet.

És nem lesz még egy ifjúságom?

— — — — —
— — — — —

*Visszafelé futnék erővel,
Acsarkodva hajadon fővel
Vissza de vissza, szembe az idővel,*

— írja Szép Ernő is.

Hát csakugyan így van? Hogy arról, ami elmúlt, csak álmodni lehet? Igen, így van. Fiatalkoromban, mikor Dickens csodálatos Karácsonyi Enekét olvastam, amely épp ezt a kifejezhetetlen bánatot lehel, azt, amelyről a költő így nyilatkozik: — Hol vagy ifjúságom? — s amelyet a nagyszerű Gogol így fejez ki: Ifjúkoromban, az én visszahozhatatlan szép ifjúkoromban... — minde nyilatkozatok hatása alatt is azt a megállapítást tettem hajdanában, hogy ez a misztérium olyasvalami, mint mikor az ember egy ajtót betesz maga után, s ez az ajtó visszafelé többé nem nyílik. Egy lépést se lehet visszafelé tenni.

Pontosan így vagyok egykori hazánkkal, a pesti New York kávéház karzatával is. Nincs többé sehol. Mert ez a mai már nem az többé, ami a régi karzat volt. Ha elsántikálok oda és leülök, lehúnyom a szememet... Azt várom, hogy Karinthy toppanjon elé, vagy azt, hogy Kosztolányi Dezső érintse meg karomat, vagy azt, hogy mialatt hűnyt szemekkel tűnődöm, Tóth Árpád rajzoljon le engem egy zacskóra, amelybe a trafikosné bugyolálta Britannika szivarjait...

— Hát szabad megint szivaroznod, Árpád? — kérdezem tőle. S ő megint azt felelné: — Roppantul élvezem a szivart, barátom. — Akkor ezt felelte, de most már semmit se felel. Ez a mai zaj is oly idegenszerű körülöttem. Kinyitom a szememet, csupa idegen arc vesz körül. Egyesek ezek közül jócskán meghajolnak előttem, nagyon meghajolnak, nem azért, mintha ismernék munkáimat, hanem egyszerűen azért, mert megöregedtem.

Mi mind, egytől-egyig nagyon szegények voltunk. Kivétel köztünk talán csak az egy Szép Ernő volt, akinek Karinthy szemrehányó szóval mondotta:

— Könnyű neked. Mert heti tíz koronád már biztosítva van a Fidibusznál, — míg aztán ő is nem kezdett tollasodni. Bejutott ő is a Fidibuszhoz heti tíz koronával. De reklám-verseket is írt a Palma-kaucsuk-sarokról. És szigorúan eltitkolta előtünk, hogy miként jutott ehhez a keresethez, akárhogy kérleltük, hogy ajánljon be minket is annál a bizonyos vállalatnál... nem tette. Így hát mi ketten, szegény Tóth Árpáddal hoppon maradtunk.

A szomszéd asztalok egyikénél Somlyó Zoltán rótta a papírt, hogy naponta egy-egy verset kisajtoljon magából, amellyel, mint saját ügynöke, járja majd be a várost, a szerkesztőségeket... Mert hisz minden nap el kellett adnia egy verset ahhoz, hogy meg tudjon ebédelni. De Szini Gyulával is ilyesmi volt: egyszer fél éjszaka jártunk az Erzsébet körút baloldalán, azon ábrándozva, és egymást azzal mulattatva,

* Részlet az író emlékezéseiből. Elhangzott magnetofon-szalagról a Pécs város Művelődési Házában 1962. január 22-én tartott A „Nyugat” költői c. irodalmi est bevezetőjéül.

hogy milyen jó is volna, és mi minden volna akkor, ha egy kétszáz koronás állást tudnánk szerezni a Fővárosnál. Közben belebotlottunk Tersánszky Józsi Jenőbe, akinek elmondtuk meddő reménységeinket. Ő erre így szólt hozzánk:

— Ti azt hiszitek, hogy nem lehet irodalomból is nagyszerűen megélni? És négylovas hintón járni a várost? Majd én megmutatom nektek. — Ezzel elrohant.

Ugyanő, néhány év múlva nyomorában az egyik pesti hídról beugrott a Dunába. De szerencsére kimentették.

Igy éltünk. Az itt említett jó társaim mindegyike halott már, kivéve Tersánszkyt. Ami pedig engem illet, ma már jobb sorom van, mint akkor volt, és mégis... Fájdó vágyakozással gondolok ifjúságunknak e voltaképp szomorú idejére. Mit kívánok a sorstól? Szeretném-e még egyszer átélni a múltakat? Nem szeretném. Hát akkor mit akarok? Nem tudom.

FÜST MILÁN

Az író és közönsége

Mint annyi minden másnak, az irodalmi estek külsőségeinek is megvan a maguk hagyománya. Ünnepi hagyomány ez, szertartásos, és egyes mozzanataiban szinte megmászthatatlan. Hogyan is lehetne például elhagyni a bevezetőt? (Pedig néha de jó lenne!) Vagy egy-egy gyengébb műnél az udvarias tapsot? Elmaradhat-e a lelkes érdeklődés, meg — ugye, olykor ez is előfordul? — a titkolt ásitás? A jó verset rosszul szavaló költő, s a rossz verset hatásossá formáló előadóművész? A novelláját halkan, alig érthetően felolvasó prózaíró? Mindez (mondjam-e, hogy az unalmat kivéve?) — örök kellék. Megszoktuk. Így fogadjuk el. Vagy mégsem?

Önök nyilván nagyon meglepődnének, ha most azt kérném: vonuljunk ki a Széchenyi térre, és a szép, szabályos, gondosan megrendezett szerzői est helyett hallgassuk meg a szabad ég alatt valamelyik költőnk rögtönzött műsorát... S ha véletlenül még egy másik költő is arra téved, csípjük nyakon, s ne hagyjunk neki békét addig, amíg be nem mutatja legújabb versét.

Azt hiszem, tudják, mire gondolok. Jevtusenko, Voznyeszenszkij és fiatal szovjet költőtársaik újszerű, szokatlan sikerére, s közvetlen kapcsolatára a közönséggel. Persze, tudom én: az efajta nyílt téri szereplésekben a költő részéről bizonyára van némi feltűnni vágyás is. De a jelenség mindenképp figyelemre méltó. Mert a nagyszámú hallgatóságot nem a póz, hanem a tehetség, és maga a *vers* vonzza.

Ha nem is ilyen szélsőséges formában, de nálunk is mutatkoznak jelei, hogy nő az élő magyar irodalom híveinek tábor. S mert ez így van, — hadd szóljak néhány szót kételyeimről és reményeimről, író és közönség viszonyának jelenéről és jövőjéről.

*

Mit ad ez a kor az irodalomnak, és mit adhat a kornak az irodalom? Sokszor úgy érzem: többé-kevésbé mindnyájan bizonytalanul tapogatózunk korunk ezernyi meglepetése közt: nem leltük még meg a helyünket. Szédületes iramú tudományos fejlődés ontja elénk napról-napra új csodáit; színház, film, rádió, televízió áraszt el kül-

* A pécsi Jelenkor-est bevezetője. (1962. március 12.) Az irodalmi est műsorában Bárdosi Németh János, Bertha Bulcsu, Borsos József, Csorba Győző, Fodor András, Illyés Gyula, Jankovich Ferenc, Jánosy István, Kalász Márton, Mészöly Miklós, Simonyi Imre, Steika Éva, Pákolitz István, Pál József, Takács Imre, Takács Gyula, Tüskés Tibor és Weöres Sándor írásai hangzottak el a Pécsi Nemzeti Színház tagjainak tolmácsolásában.

túrával és szórakoztató selejttel, szépséggel és giccsel. Mintha valami tropikus tájra élnénk: a szüntelenül zuhogó szellemi monszum nyomán burjánzó vegetáció sarjad körülöttünk. Könnyű volt a görögöknek kiegyensúlyozott, harmonikus életet élniük! — gondolom néha. Könnyű volt összeegyeztetniük test és lélek igényeit: nem hengeredett rájuk, mint ránk, a teljes földgolyó. Kis városállamaikban, a néhányezer szabad polgár szűkkörű demokráciájában, persze, hogy babérral koszorúzták a kevés-számú költőt, persze, hogy ünnep volt, ha Szophoklész drámáit játszották... De aztán rögtön eszembe jut: mi is játszottunk Szophoklész, sőt Aiszkhüloszt, Euripidészt és Arisztophánészt is. És Jevtusenko az utcán szavalja verseit... Hogyan is van ez hát? Kell ma a költészet a közönségnek, vagy nem kell? Egy fiatal nemzedék szalma-láng-lelkesedéséről van szó, avagy a jövő vetíti elének egy sugarát? Lehetséges-e, hogy ma, amikor hírek, események, fölfedezések, a dübörgő technizálódás gépeket szülő gépei töltik be úgyszólván életünk minden percét, ma, amikor az ember a csillagok köze tör, s már nemcsak álmódja, de építi is soha nem volt új világát — *ma úgy* hasson egy vers, mint hajdan a napisten ünnepén egy pindaroszi óda? Igen, talán lehetséges.

*

Évezredek folyamán sokféle viszonyban volt egymással író és közönsége. A költő és a vers rangja is állandóan változott. Volt már a költő — valamikor az ő- és ókorban — mítikus félisten, Orpheusz, Linosz, Arión, s volt a verse varázslat, mágia, szer-tartás-szöveg; volt már zsoltáriró és trubadúr, az egyház és a főurak szolgája, volt harcos és forradalmi hős, volt énjét nagyranővesztő, magánya göggyébe húzódo par-asszista és mindenféle izmusok megszállottja; volt a verse himnusz és csatadal, gá-láns rimjáték hölgyek legyezőjén, árucikk és áruvédjegy a tőkés rendben, volt értel-metlen szófacsarás, hasztalan erőfeszítés, hogy kimondja a kimondhatatlant... S a közönség, az olvasó? Volt az is áhitatos és közömbös, rajongó és unott; néha szentnek, s még többször bolondnak tartotta a költőt, megtapsolta és kinevette, s fia költői ál-mai nemcsak Ovidius apjának adtak nádpalcát a kezébe...

De író és közönség viszonyában most valami új, valami szép kezdődik. Közös munkában forrnak össze: egy új emberibb világ kialakításában. Újfajta kapcsolatu-kat én a morális egymásrahatásban, egymás kölcsönös értékelésének új alapokra he-lyezésében látom. Abban, hogy a költő — még hajdani nagy elődjeinél is jobban — felelősnek érezze magát azokért, akikhez szól s a közönség — ahogy a múltban ed-dig csak ritkán, vagy egyáltalán nem — felelősnek érezze magát a költőért, aki szól hozzá. S ez az a kérdéshalmaz, amelybe kételyeim és reményeim sűrűsödnek.

Kételyeim: hogy az irodalom, amely a történelem egyetlen korábbi szakaszában sem kapott még ennyi elményt és ösztönzést a kortól, vajon mit adott mostanáig, s mit adhat még a kornak? Nem maradt-e el tőle, nem egyszerűsíti-e le, nem vérteleníti-e el? Kifejezi-e kellő erővel és hőfokon a ma emberének gondolat- és érzés-világát, híven tüközi-e modern életünk hatalmas hullámverését? S mai színvonalán hozzá tud-e járulni az új társadalom új embertípusának kineveléséhez? Mondanivaló-ban, korszerűségben eléri-e végre azt a fokot, ahová napjaink nagy nevelője, a ter-mészettudomány már eljutott? S vele nő-e a közönség is?

Reményeim: hogy holnap vagy holnapután, tíz vagy ötven év múlva jelenlegi talán-jaimat és nem-jaimet igen váltja fel, s kételyeim már csak mosolyt keltenek. Hogy az irodalom, amely most próbálgatja egy új közösség nyelvét, végülis kama-testul visszaadja a kornak, amit kapott tőle; visszaadja egy a mainál tisztább, maga-sabbrendű, szocialista erkölcsben, emberségben. Hogy nem pusztán a bőség fölöslege lesz, nem is életpótlék elégedetlen vagy keserű lelkek számára, s nem az életet szol-gaiban visszavillantó, szürkére foncsorozott tükör csupán, hanem a jövő gazdag vilá-gának maga is formálója, továbbgazdagítója. Szeretnék hinni benne, hogy a meg-újuló irodalom az öt megillető *nem első*, de méltányos helyre kerül életünk egyéb értéke, szépsége: a munka, a testkultúra, a zene, a tánc, a képzőművészet közt, hogy azokkal együtt neveljen szép, egészséges nemzedékeket az élet szeretetére. Az út idáig:

bizonyára nem lesz könnyű, nem lesz rövid. De már elindultunk rajta, s egyik — szerény — állomása épp ez a mai irodalmi est.

Nem vállalkozhatom rá, hogy a műsor anyagát néhány perces ismertetőbe szorítva valami dióhéj-irodalomtörténetet adjak. Mondjam el talán, hogy a mai est költőinek, íróinak egyike-másika kedves, régi barátom, akinek tehetségét, eddigi munkásságát nagyra becsülöm? Mondjam el, amit önök nálam is jobban tudnak, hogy: milyen tarka színpompába öltözteti, a méz s a gyümölcs mennyi édességével hatja át a Dunántúl Takáts Gyula költészetét, milyen jó ízek, meghitt, szelíd hangulatok bújkálnak Bárdosi Németh János verseiben, — mondjam-e, milyen tiszta zengésű, kemény, férfias és nemesveretű líra a Csorba Győzőé, — és folytathatnám a sort Pákolitz Istvánnal, Kalász Mártonnal, Fodor Andrással vagy akivel kezdenem kellett volna: Illyés Gyulával. A „Jelenkor” szerzőinek méltatása messzire vezetne: az élő magyar irodalom helyzetének, feladatainak elemzéséhez. S ez most nem lehet a célom. Hogy a lap költőinek és prózaíróinak útja hová visz, milyen értékekkel gyarapítja meg irodalmunkat, erről a jövő dönt. De azért a jelen szavazata sem mellékes: hisz további útjuk sikere Önöktől, a közönségtől is függ. Kérem, hallgassák hát meg figyelemmel és szeretettel őket, illetve műveiket.

SZABÓ EDE

Fehérvár dicsérete*

Tizennégy éves voltam, és 1944-et mutatott a naptár. Tél volt és hideg, s a földekről szálló, károgó varjakkal még feketébb és szomorúbb hírek szállongtak hozzánk északról. Akkor tanultam meg, és jegyeztem meg emlékezetemben mindmostanáig ennek a városnak, Székesfehérvárnak a nevét. Addig csak egy adat volt az egyébként sem szívesen forgatott földrajzkönyvben; egy vasútállomás neve, ha szüleimmel Kanizsáról Pestre utaztunk. Azon a szomorú háborús télen, az újsághírekből meg a rádióból tanultam meg, hogy Fehérvár tulajdonképpen több, mint egyetlen város: Fehérvár *kapu* a Dunántúlhoz vezető úton, ha Pestről, a fővárosból szemléljük; s *hídfő*, átkelőhely a főváros felé, ha lentről, a Dunántúlról nézzük. 1944 emlékezetes telén a város szőnyegbombázásáról érkező hírek, a fehérvári tankcsata, meg hogy a város többször is gazdát cserélt az elkeseredett harcok idején — ezt stratégiailag bizonyította.

De békésebb időkben is, errefelé utazva, amíg a nehéz mozdonyok vizet vettek s hosszabbra nyúlt a várakozás az állomáson, sokszor eltűnődtem azon, hogy Székesfehérvár sajátos jellegét az adja meg, hogy hídfő és kapu. Aki a térképre néz, láthatja, hogy a vasútvonalak fekete és az országutak piros vér-erei itt futnak össze először a Dunántúlon, mint kinyitott legyező szárnyai az emberi kézben. Innét egyetlen szusszanással, megállás nélkül szaladnak a vonatok és az autók a fővárosba.

A jelkép — hogy Székesfehérvár hídfő egy képzeletbeli folyó egyik partján, avagy kapu egy út mentén — azt hiszem nemcsak hadászati, katonai, közlekedési-kereskedelmi értelemben igaz, hanem abban a vonatkozásban is, amelyről itt tulajdonképpen szólni szeretnék. A szellemi javak terjesztése, a művelődési élet, az irodalomtörténet tekintetében is.

Tudom, véletlen, de nekem éppen kapóra jött, meggondolkoztató szimbólum, hogy első jelentős magyar nyelvű szórványemlékünkben, a tihanyi apátság alapító-

* Elhangzott a székesfehérvári Jelenkor-est bevezetőjeként 1962. május 10-én. Az irodalmi est műsorában *Bertha Bulcsu*, *Csongor Rózsa*, *Dömök Sándor*, *Kátay Antal*, *Ormos Gerő*, *Pál József*, *Sobor Antal*, *Takács Imre* és *Takáts Gyula* olvastak fel írásaikból. Megnyitót mondott *Lévai András*, az MSZMP Fejér megyei Bizottsága agit. prop. osztályának vezetője. Közreműködött a székesfehérvári Irodalmi Színpad, valamint *Balla György* zongoraművész és *Bisztriczky Tibor* hegedűművész.

levelében, az első ismert magyar mondatszerkezetbe ágyazottan Fehérvár neve mellé az *út* szó került: „Fehérüváru reá meneü hodu utu reá”. Fehérvár a középkori magyar történelem és művelődés útján rangos kapu volt. Ha az állomásról jövet átbujunk a téglából rakott modern városkapun (megint a jelkép: a kapu!), a romkertben álló falmaradványok, a föld és a fű élő testéből kiálló sárga csontok vallanak erről az időről. Alba Regia! Az Árpádok idején országgyűlések, törvénylátó napok, királyok koronázási és temetkezési helye. Ahol *Hatrvik*, az István királyról szóló legenda szerzője élt, ahol *Kálti Márk*, a Képes Krónika gazdagfantáziájú, műveltlelkű szerzője volt kanonok.

A vetést, amit a középkor tollforgatói, kőfaragói, építészei itt elhintettek, a török tiporta el. A barokk pompájában újjászülető város a 18. század végén találta meg újból szerepét és hivatását. Ekkor alakult ki Fehérvár sajátos városképe. Ha behúnyom a szemem és valaki rámszól: Fehérvár neve mellé mondjak egy jellemző színt, — azt mondom: sárga. A vasrácsos ablakokra, a boltozatos, kőkeretes kapukra, az aranylő házfalakra, a gazdagon redőzött ruhájú szobrokra, Maulbertsch freskóira gondolok, a magyar barokkra, és annak jellegzetes színére, a sárgára. A 18. század végén ez a barokk Fehérvár azzal töltötte be megújuló szellemi életünkben a hídfő és a kapu szerepét, hogy az egyik legrangosabb magyar iskolavárossá fejlődött. Mert az iskolának, az ifjúságnak — azt hiszem — illő jelképe a kapu: a valahová megérkezésnek és a valahonnét elindulásnak a helye. A 18. századvégi Fehérvár olyan jeles tanároknak adott otthont és katedrát, akik egyben a megújuló, haladás-szellemű és hazafias magyar irodalomnak voltak szálláscsinálói a városban, és gyűjtői, terjesztői az országban. *Baróti Szabó Dávid* nyitja meg a sort, őt követi *Rájnis József*, a klasszikus verselés elméletírója; *Virág Benedek*, ez az embernek és költőnek is példakép (Kosztolányit oly szép versre ihlető), de mostanság keveset emelegetett író; *Anyos Pál*, aki viszont a „kalapos királyról” szóló versével azóta is szinte minden magyar antológiába bekerül. A tanár munkájának értékét tanítványaiban lehet lemérni. Kinek milyenek lesznek tanítványai, abból mindig kicsit a hajdani mesterre is lehet következtetni. Fehérvár nagyszerű író-tanárait a 19. század első évtizedeiben egy sor kiváló tanítvány követte. Az itteni iskolákból sugárzó szellemi tűznél melegszik a diák *Horvát István*, a délibábs nyelvészkedés jövődó atyja, egyben a reformkori hazafiúi érzés lelkes ébresztője; *Szalay László*, a későbbi jeles történész. Eötvös József barátja; a váli erdész fia, *Vajda János*; s a korszak legkiválóbb költője, *Vörösmarty Mihály*, akit ugyan igazságérzetében megbántott a fehérvári iskola, de itt írta első, az iskola kötelező szabályait áthágó, eredeti hangú verseit is.

Az iskola mellett a művelődés másik fontos tűzhelye a színház. A magyar színjátszás hőskora legalább annyira nem elválasztható Fehérvár nevétől, mint a felvilágosodás kora költő-tanárainak itteni tevékenysége. A székesfehérvári társulat viszi diadalra *Kisfaludy Károly* nevét, a társulat pesti vendégszereplései kicsit abban is segítenek, hogy Pest a reformkorban az ország fővárosává emelkedett, ugyanakkor a kisebb dunántúli városokba is innét rajzanak ki ősszel és tavasszal a színésztruppok. Aki *Déryné* naplóját olvassa, az tud meg erről a legtöbbet. S a fehérvári színészet vonzza a fiatal *Petőfit* is a városba, itt kapta és játszotta el első szerepét, amint erről groteszk-szomorúságos kis versében beszél: „Színésszé lettem. Megkapám — Az első szerepet. — S a színpadon először is — Nevetnem kellett. — Én a szerepben jó izűn — S szívemből neveték; — Pályámon, oh úgy is tudom — Leend ok sírni még.”

A kiegyezés kori Magyarország aléltsága mintha kétszeresen sújtotta volna ezt a szép dunántúli várost. A millennium szemképrázató fényei is elkerülték. A hajdani királyi város bezárt kapuját, vasárnap délből a köztéren katonazene szólt, párbaállított diákok vonultak misére, divatbajótt a korzó, szorosan begombolkozott polgárok vigyáztak jómódjukra — a tetszhalott város szellemi élete is elalélt.

Az elmúlt évek, évtizedek azonban mintha azt bizonyítanák, hogy a mai Fehérvár méltó a hajdani nagy kezdeményezésekhez, dicső hagyományokhoz. A második világháború után talán ez a város indult el az újjáépítés útján a legmélyebb pontról. Romok, romok mindenfelé, az épületekben, az emberekben, a lelkekben, a szellemi javakban. A panellházak, amelyeket az utas most elsőnek lát meg a városból az álló-

másról jövet a zöld gesztenyesor fái közül kivillanni — csak jelképei ennek a megújulásnak. S most a házaknál, a falaknál jobban is érdekelnék a szellemi építkezés eredményei. A város otthont adott a két legkiválóbb modern magyar szobrász alkotásainak, *Pátzay Pál* és *Medgyessy* szobrainak. Zenei élete országosan ismert, igényes és fejlett. Emlékezem, a tavalyi keszthelyi Helikoni Ünnepeken a fehérvári fiatalok szépen szárnyaló énekhangjának tapsolhattunk a legtöbbit. Az irodalmi színpadok seregszemléje, az éppen e falak között megismétlődő irodalmi estek sikere pedig az emberek irodalmi igényéről vall. Fehérvárott ma egy sor tehetséges író él és alkot, megjelenő könyveik, folyóiratpulkációk, rádióműsorok tanúskodnak erről.

Hogy erre a mai irodalmi estre sor kerülhetett, azt hiszem az is Fehérvár szellemi-irodalmi érdeklődését bizonyítja...

Amikor Pécsről eljöttünk, valaki figyelmeztetett, hogy közvetlenül a felszabadulás után, amikor ez a mozgalom divatba jött, Pécs Fehérvárt választotta testvérvárosának. Nemrégem nekem is kezembe került az akkor Pécsen megjelent *Sorsunk* egy székesfehérvári száma. Ma az országon belül — tudtommal — nincsenek testvérvárosok. De alighanem van valami jelképes abban, hogy erre az irodalmi estre, folyóiratunk első reprezentatív dunántúli bemutatkozására éppen itt, Fehérvárott került sor. S most oda szeretnék visszakanyarodni, amiről az elején szoltam. Hogy tudniillik Fehérvár kapu és hídfő Dunántúl szellemi életében. Ez a mai irodalmi est is — a maga szerény eszközeivel — mintha ezt bizonyítaná. A Pécsen megjelent *Jelenkor* magához fogadja mindazokat, akik a Dunántúl más vidékeiről jönnek a magyar irodalomba, a „fehérvári kapun” át; ugyanakkor Fehérvár, ez a mai, Fehérvárott megrendezett irodalmi est a *Jelenkor* pécsi munkatársainak, meg kicsit az egész folyóiratnak, sőt Dunántúl mai irodalmának olyan hídfője, ahonnt az egyetemes magyar irodalomba, ha kell a főváros meghódítása felé nyílik út. Fehérvár irodalmi-szellemi életének nemes hagyománya is ígéretes jelene biztosíték arra, hogy a város a jövőben is betölti hivatását.

TÜSKÉS TIBOR

Orosz János: Illusztráció

Kassák Lajos: Szerellem Szerellem

Gyermekkorában két szenvedélye volt: a testi munka és a galambnevelés. A fűrást-faragást szerette, a szerszámkészítést, a hasznos tárgyak megalkotásának ezernyi csínját-bínját, és rajongott a szépidomú istennő madaraiért, e telthúsú, puha, formás kis lényekért, melyek bájosan-esetlenek és kecsesen-vonzók egyszerre: nem kedvelik a nagy magasságokat, és kacér repülésük sokkal inkább csábító ígéret, mintsem beteljesülés vagy példamutatás. Akik ma tekintenek a költőre, a hajóst látják benne, veszélyes vizek megpróbált tengerészét, a csapzott homlokú, de ragyogó szemű, viharverdeste férfit, aki kezdetben nem a nyomtatott papirosban, hanem derék és vidám kalandokban kereste az élet értelmét és mámorát. „A beláthatatlan tenger azúrjára úgy vágytam — ahogyan a gyermek tüzet gyújtani — bolond madár a kék égből inni vágyik.” Ez a proletár világvándora-herceg, ez a becsületes, tiszta jellemű csavargó, aki egy afrika-kutató leleményességével és egy hittérítő tiszteletreméltó konokságával rötta Európa országújtait, az élet olyan mocsarain gázolt keresztül sebezhetetlen elmével és makulátlan szívvel, mint edzett pályatársai közül is vajmi kevesen. A célratörő cselekvés az érett kor sajátja; egy-egy Magellán minden ifjú szellem, ki körülhajozza leendő birodalmát, s míg kötözködik és játszadozik a sorssal, bölcsességet és emberséget tanul. Itt fordított értelmű a nagyszerű mondás: csak az gyűjt valóban, aki szétszór, nem aki okosan kuporgat. Csak az tékozolhat, aki gazdag, ki többet arat, mint amennyit vet, s évről évre megnyugodva látja, miként gyarapodnak kincsei s erői. Kassák Lajos tanulóéveinek, sok furcsa kalandjának és „édes cimborájának” aligha tapsolt volna Johann Wolfgang von Goethe, a „Wilhelm Meister” szerzője — jólneveltsége ebben akadályozta volna —, holott ő fogalmazta meg nemzedékek számára az ifjúkori vándorlás és tapasztalatszerzés föltétlenül helyeslhető tanácsait. Ne tévesszen meg bennünket a történelmi színpalak cseréje: a sáros vagy poros úton lyukas cipőben, vagy éppen mezítláb baktató Kassákot ugyanaz a szellemi és emberi szükséglet ösztökéli előre, mint évtizedekkel korábban a polgári szabadság eszményképei után postakocsin robogó, kürtőkalapos, izgága ifjakat, vagy Thomas Mann rokonszenves, bár kissé túlfinomult író-hősét, a polgári ábrándok és fájdalmak sebzettlelkű lovagját, Tonio Krögert. Ő a „harmadik”, Kassák a „negyedik rend” képviselőjében járta a társadalmi paragrafusok értelmében néki dukáló világot. S ha útközben álmra hajtották fejüket, mindketten a jövőről álmodtak. Egyikük a minden kényelemmel berendezett, szállodai szoba ágyának vetett párnáin, a másik az éjjeli menedékhelyek nyomorúságos vackain.

Ez a hontalan száműzött és elvei miatt gyakran (képletesen is, valóságosan is) elbocsátott munkás azóta munkát, nevet és hazát szerzett magának. Méltánytalanság volna egy társadalmi osztály házi szerzőjének megtennünk őt — ahogy, József Attilával együtt, a múltban számtalanszor megtették —; hogy a magyar prózairodalomban ő tárta fel elsőnek a nagyvárosi proletariátus igazi, a műkedvelői becsvágy érzélgős vagy célzatos hamisításaitól megtisztított, hű ábrázatát: ez, kívánjuk, a jövőben dicsősége legyen, ne kényelmes irodalomtörténeti címke műveinek összkiadásán. Való igaz, hogy egy emelettel mélyebben ásott lefelé, mint közvetlen elődei és kortársai cselekedtek: ez pedig balzaci tett volt, még akkor is, ha kellő összpontosítás helyett időnként szétilálta tehetségét. A kubizmus és expresszionizmus kamaszos mámorában sok minden kikerült keze alól, ami feltűnt s nemsokára elhanyagolt a

„szárnyas idő”-vel; verseiből, ezekből az olykor meghökkentő és látszatra formátlan alkotásokból, mégis időhöz és korhoz nem kötött zene szól, egy kivételes életnek dallamos sorokba kívánczozó, más módon közölhetetlen tartalma; megindító és férfias zene, mely az öregség higgadt és tisztult, nem ritkán klasszikus csengésű lírai darabjaiban tetőződik. Legszemélyesebb műve mindazáltal realizmusa; „Egy ember élete” c. önletrajzi munkája ennek a szemléletnek és ennek a stílusnak — nyugodtan mondhatjuk — szeplőtlen alkotása s Kassák Lajos életművének magaslati pontja.

Szerelem, csak a Szerelem a tárgy Kassák Lajos most megjelent verseskönyvének, mely bizonyosan az esztendő egyik legszebb magyar könyve. Harminckét verset és tizenhét rajzot tartalmaz a kötet; a rajzokat, régebbi gyakorlatahoz híven, maga a költő készítette. Két művészetnek ez az egyidejű, párhuzamos jelentkezése, ugyanannak a művésznek tollából, nem ritkaság az irodalomban. Remekművek születtek így: William Blake szóba és térbe vetített látomásai közismertek. Egyazon élmény megnyilatkozásáról van szó más-más anyagban. Egy-egy rajz egy-egy költemény illusztrációjaként is felfogható. Kassák rajzai nem ilyenek; önálló művek, akár a versek, s nem tárgyuk, hanem szemléletük azonossága teremti meg a lényeg két-féle megtestesülése közötti mélyebb harmóniát. A kapcsolat ily módon lazább és talányosabb, s mert tágabb teret enged a képzeletnek, az egymással rokon elemek sugallatos megsejtésének, magasabbrendű és szellemibb élvezet szülője is. Közös ihletforrások Kassák Lajos sajátos felfogása a nőről és a nemiségről. Ez a felfogás látszatra nem irodalmi, nem is művészi. Az eszményítésnek valaminő foka és iránya, a testi és érzékfölötti vágyaknak és félelmeknek egyfajta kisugárzása s viszonttükörződése nélkül aligha képzelhető el a szerelem, a költői szerelem teljessége. Minden, ami nagyszerű, felmagasztalást kíván, s minden, ami démonikus a szerelemben, megköveteli a rontás felnagyítását, negatív megdicsőítését. Shelley arkangyali szívét, érzékeinek sürgető és csábító villitánca ellenére, a tisztaság és a termékeny káprázatok menyországa vonzza: egész lénye ellenállhatatlan erővel tör a magasba — az ilyen szerelemnek fényessége van. Baudelaire a Sátán követeit s a gyöngye férfi rabtartóit látja a nőkben: vérben és szennyben közeledik hozzá az Asszony, gyalázatos ígézetének pokoli pompájában, s miközben a költő áldozatául esik a tizenkétszer tisztátalannak, a gyönyör és az irtózás kiáltásait halljuk. Az ilyen szerelemnek első sorban hangja van. Kassák erotikus lírájából a tavaszi föld szaga, a nyári rétek s az őszi avar illata csap felénk, a frissen forgatott barna rögök kesernyés, szűró aromája, a mezei vadvirágok csöppet sem szégyenlős, szellőben hullámozó forgataga, letarolt erdők pernyeszágú, csöndes tűnődése. A Természet ujjong vagy búslakodik benne, boldogan és boldogtalanul, mindentudón és mindent felejtőn. Mitológiája csak anynyi, amennyi minden titok érintésekor önkéntelenül kiszakad a lélekből, — különben a közvetlenség és az öröm, a harag és a báj uralkodik rajta. Meg az emlékezés, ez a megszelídített bűvészinas. A város kövezetén, az ételgőzben és a mosottruha szagában fürdő szoba-konyhás lakásokban, a ligetek padjain — a régi szegények nászágynai — egyformán otthonos, bölcs és megbocsátó ez a pogány szabadságból sarjadt, mezítláb járó szerelem. A szegények kézzelfogható, bohókás és halálosan komoly, szókimondó és szíves szerelme. Asszonyai és lányai nő-voltukat adják neki, csakis nőiességüket, semmi mást; nem adják, mert nem adhatják vissza kölcsönsoha-nem-kapott álarcaikat; bőrük, szemük színe és hajuk illata a valóság tökéletlen, olykor durva, de mindig tiszta és megbízható képét kínálja. Éppen mert asszonyi lények, egy fejjel alacsonyabbak a férfinél: a szerelem nyújtja meg alakjukat, hogy igazi társak legyenek, ne pusztán játszótársak, — ám ezúttal nem a költő szenvedélyes és önző álmaitól, hanem simogatásaitól nőnek nagyra. Szépségük nem a változhatatlan Égé, hanem az állhatatlan és színeit évszakonként váltogató Földé; Kassák asszonya nem istennő és nem boszorkány, hanem bátoratlan szűz és érett szerető, mindig igazi asszony, anya és anyaföld.

Ezt a látszatra szerény, de szemérmes mélységeit bátran feltáró, helyenként testi meleget árasztó tartalmat nem kevésbé meghitt és ösztönös forma hordozza.

5267
J185
5060

Kínos merevségnek, formai kényszerzubbonynak nyomát sem találjuk. A modorosság a költészetben a legnagyobb modortalanság a művészettel és az olvasóval szemben. Kassák verselése leginkább az előbeszédhez hasonlít; az első köztartozott nálunk, akik arra vállalkoztak, hogy végrehajtják a forma rousseau-i forradalmát: vissza a természetes költői nyelvhez! A lelkes és nem mindig tájékozott csapatból jobbra hiányzott az ízlés, belőle soha. Ő is mellőzi a központozást, de anélkül, hogy rejtvényfejtésre szorítaná az olvasót: nem összezavarja, hanem összekapcsolja a tagolt kifejezés nemkívánatos mellékhatásaként részére bomló gondolatot avagy látomást. A költői fogalmazás időbeli folyamata, jelképesen szólva, ezáltal folyamammá változik: egyik hullám a másikhoz simulván, az elemző megfigyelés elől semmit el nem titkolva, de testvéri vagy rokon kapcsolataival szervesen összeforrvá, sejtelem, szándék és megoldás egyidejű hármas egységének illúzióját nyújtja, s ebben az egységében meg nem háborítva halad messziről integető célja felé. A gondolatok, érzelmek s a belőlük szövődő képek ritmusa a szellemi szabadesés törvényeit követve szökel az alkotóművész ihlete által előre meghatározott pályán; útján mégis váratlan pihenők, vagy éppen akadályok várják: ezek egy pillanatra megszegik röptét, ám újabb lendületre is hevítik, — mintha magas lépcsősor tetejéről labdát hajítanánk lefelé, az ihlet tüzesen pattanó, rugányos objektumát, mely szemünk láttára gyönyörűséggel pazarolja el tökéletes testében rejtő energiáit. Sorai ott végződnek, ahol a dallam természetes ereszkedése megkívánja; a mű végső futamai termékeny, gazdag csendben halnak el. Első pillantásra szembeszökő egyszerűsége nem pusztán esztétikai, hanem ezt megelőzően, mondhatnók, jellembeli sajátossága a költőnek; ez az egyszerűség azonban keménységgel, tiszteletet ébresztő tudatossággal párosul: nem faragatlan, hanem élesre csiszolt, nem tétlenségre csábító ajándék, hanem derék munka és pályabér. A minden hivatkozástól mentes, nemes keretben, díszítő járulékaiktól tovább már nem fosztható képek és taglejtések kíséretében, elvonul előttünk a hol megindító, hol bájos, hol tragikus jelenetek válogatott sora, háttérben a lélek napsütéses vagy komorló tájaival: a pásztori idilltől a kétségbeesés fűldokló sikolyáig, a reggeli indulástól az alkonyati számvetésig. Szimbolumai, melyeket aránylag ritkán használ, tömörségükben a döbbenet erejével hatnak.

Tussrajzai merészek, nyersegek és sötétek: az emlékezés a versekben tompítja a panaszok életét, a rajzokban — az asszonyi fejekben — több a rejtelem és hatalmasabb a kormányozhatatlan ösztön, mint a megadás és a nyíltság. Kecses vagy durva vonásaikban, talán a művész akaratán kívül, olykor mintha mégis az angyal és a démon lehetőségei szunnyadnának; így, együtt, zárt hadirendjükből nemcsak a barát, hanem az ellenség pillantásai is lövellnek felénk; tekintetük gyakran befelé fordul, s a homályt, az ismeretlenséget idézi, nem a fényt. Kassák nem gyengéd művész: farkasszem néz a valósággal, s rajzait néha mintha nem papírosra, hanem sziklára karcolná. Ezt a technikát az élettől tanulta: az élettől, mely kegyes volt az alkotóhoz, de — tán éppen ezért — annál kegyetlenebb az emberhez.

Ajándék ez a könyv, az ajándékot pedig viszonzni szokás. Mit adjunk érte cserébe? Nyújtuk át a költőnek szép kötetét, helyezzük asztalára s beszéljünk így hozzá: Tekints bizalommal sorsod elé. Te kedves, szigorú, nagy öregember, mert győztes maradtál csatáidban, és jó harcot harcoltál. Kerüld el most az egyszer a robogó hadi lármát, s szobád egy meghitt szögletében, a rőt szirmait hullató esteli homályban. Nyissad ki könyvedet s hallgassad, mit suttog Neked magányos titkaidról az üdvözítő Asszony és a galambszárnyú Szerelem.

RAJNAI LÁSZLÓ

Pákolitz István: Fény és árnyék

Pákolitz talán még ma is úgy él ismerőseink tudatában, mint aki csak szívja a pipáját, hallgat, s ha hazamegy, szép verseket ír a feleségéről, néha a békéről. Csak közvetlen munkatársai, vitapartnerei ismerik szenvedélyes, körömszakadtáig ragaszkodó vitakedvét. Verseiből a harmónikus életű ember biztonsága árad, s nem értettük, küszködő, vívódó korunkban hol tett szert e harmóniára?

1950 óta látnak napvilágot versei a lapokban, s 1952-ben már szerepel a Szépirodalmi Könyvkiadó „Új termés” c. antológiájában öt versével. Alig két év múlva, amikor a „Három költő” c. kötetben „Két sor között” c. ciklusa megjelent, felfigyelünk formái biztonságára, szabatos fogalmazására, tisztán zengő soraira, s érezzük, hogy a sematizmusba kényszerítő kiadói politika korlátai között már keresi helyét a világban. Harminchat verset tartalmazott tőle ez a kötet, s egy jó tollú költőt ismerünk még belőle. 1958-ban a „Tűztánc” antológiában hat verssel szerepel. Jók ezek a versek, csak valahogy a válogatás szerencsétlen, kevésbé illik a kötet profiljához, s Pákolitz helye is vitatott már a fiatalok között. Ugyanez évben jelenik meg első önálló kötete, a „Szüret”, melynek országos visszhangja kedvező. Neve ismertté lesz. Megható melegség, tiszta emberség árad soraiból. Ötvenkilencben hat magyar szín-
1958, haz juttatja a Pákolitz fordította „Stuart Mária”-t, s az Európa kiadó könyvalakban is megjelenteti az általa ízeben, zamatában is magyarrá tett Schiller művet. Hatvan-
1964 egyben „Altató” címmel megjelent gyerekversei szintén mesterségbeli tudásáról adnak számot.

Sokhúrú, színeshangú, mives költőnek számít Pákolitz, s most, hogy új kötetét, a „Fény és árnyék”-ot olvasom, korántsem új versei lepnek meg igazán, hanem azok, amelyek még az első két antológia megjelenése előtt íródtak. A vívódó, töprengő, önmagával s a világgal harcoló költő verseit csak most kaptuk kézhez. A legkorábbi vers 1957-ben kelt, a kötetzáró 1960-ban. Emberi-költői fejlődésének tanúbizonyossága ez a könyv, mely betekintést nyújt a pipafüstben hallgatva-töprengő, „mindent lemerő” arc mögé is.

Az öt részre bontott kötetet szerkesztése is kiemeli az átlagos verseskötetek sorából. Zenei szigorral szerkesztett ciklusai ugyan elvétele egy-egy önmagában kisebb értékű verset is tartalmaznak, ennek azonban a téma-egység egészének kibontása céljából mindenkor funkciója van. A „Széltől hanyatott nád” c. ciklus szerkesztése szinte szimfóniaszerűnek tűnik. A címadó versben bemutatja a témát — a biztosnak vélt világnézetében meghasonlott ember állapotát. A következőkben kifejti emberi-költői vívódását — a gondolkozó ember gyámoltalan vergődését a hinni vagy tagadni akarásban, mely fortisszimóját a „Vigilián” c. versben éri el. A „Magdolná”-ban csendesül a téma, új színt, hangszerelést kap, hogy tovább a „Janus Pannonius”-ban már meghatározza ismét zengő akkordokkal, a költő alkati lényegét, s a cikluszáró „Könyörgés szép halálért” soraiban pedig felcsengjen töprengéseinek, őszinte vívódásainak eredményeként egy új életszemlélet, költői hitvallás, melynek birtokában s gyakorlati követésében már jogosan tükrözik Pákolitz versei a maguk teremtetten harmóniát.

A „Szobrász” c. ciklus szerkesztése is hasonló, csak sokkal egyértelműbb a költő hovatartozása, mint az elsőnél. Itt a társadalom többnyire kényesnek nevezett problémáit boncolja, valamint a költő és a társadalom viszonyát. Mindezt őszinte, lírai lendülettel.

Pákolitzot a nép küldte az irodalomba. Apja kőműves és harangozó. Maga bögrésdiák papi iskolában. Származásáról így vall egy odavetett sorban: „Ki csak harangszót örököltem” (Füldökádban). A kötet első ciklusának verseiben (melyek ádáz lelkitusájának művészi regisztrálásai), egyrészt leszámol az apai örökséggel, másrészt ez az örökség határozza meg minden ízében átértett népheztartozását. S ezt a népheztartozást nem a korábbi kötetekben, antológiákban megjelent sematikus, dicsérő ver-

sek igazolják elsősorban, hanem bátor problémafeltárása. Aki ilyen mélyen lát, akiben ezek a témák verssé gyúródtak, érték — az bátran nyúlhat olyan témához, mely elcsépeltségénél, közvetlen politikai aktualitásánál fogva oly sok költő tolla alatt termelt sablonos frázisokat. Az „Érik”, az „Üzenet faluról” s az „Egy tsz paraszthoz” c. versek a ciklus legsikerültebb darabjai közé tartoznak.

Pákolitzot őszintesége hozza emberközbe hozzánk. Az utóbbi tizegynéhány évben emberek ezrei vívták önmérsztő harcukat a vallás dogmáinak, teóriáinak megrögzöttségében, míg a tudomány mutatta tényeket érzelmileg is magukénak vallhatták. Korunk emberének legbensőbb problémái egyikét jelentette ez a dilemma — mégsem tükröződött eddigi irodalmunkban. E témát tárgyaló ciklusának tizennégy verse tíz év töprengését adja vissza (1949-től 1959-ig).

Nem csupán Pákolitz emberi-szemléletbeli fejlődését mérhetjük le a kötetben, hanem költői fejlődését is. A korábbi versek némi javítással kerültek nyomdába. A javított forma s az eredeti kéziratok összevetése adja e fejlődés lemerésének lehetőségét.

Ha megnézzük pl. a „Vigilián” c. vers 1952-ben kelt s a kötetben közölt változatát, szembetűnik kifejezésmódjának érzékletesebbé válása, finomodása.

Az első változat 2. versszaka:

*Ó szelíd veronika kendő
lebegj a töprengések éjén
ha már a test gyarló, esendő
s táncolva jár borotva élen.*

A kötetben közölt változat 2. versszaka:

*Takarj be veronika kendő,
mert ez a töprengés nem érdem!
A test milyen gyarló, esendő,
táncolva jár borotva élen.*

A második versszak határozott kezdése már konkrétan érzékelteti a szimbólum fölvetésének értelmét. Az immár értelmetlen töprengésnek adta verejtéket szeretné a költő letörölni, mert már-már fölszámolná ezt a töprengést. „Takarj be” — írja, mintha a nyugvásba, enyhülésbe szeretne rejtőzni az új töprengések előtt.

A vers utolsó szakaszának két változata így alakult:

I. változat:

*Én nem tudok már kis kölyökként
hinni balzsamos szép szavadnak — —
Riog a kakas harmadszor is.
És harmadszor is mehtagadlak.*

II. változat:

*Balzsamos tiszta szép ígéret
földobja szivedből az emlék;
szól a kakas; őrtüzek égnek,
és mintha jobban dideregnek...*

Első olvasásra tán még az első változat hat szókimondóbbnak, kifejezőbbnek, ám valójában a modernebb fogalmazást nyert II. változat a teljesebb, szilárdabb mondanivaló hordozója. Az emlék — valaha nyugtatóan szép volt, de már nincs. A bibliai jelre („szól a kakas”) bár „örtüzek égnek” — a múltban s a jelenben sokan

vannak, kik táplálják még az egykor belécsempészett mítoszt — már meg sem tagadhatja, ami nem az övé, csak didereg e tüzek hatására.

Az „Akvarell” c. ciklus úgynevezett táj-verseket és zsánerképeket tartalmaz. Kedves, megkapó hangulatú versek ezek — mégis akkor örülünk leginkább, ha e versekben konkrétan is mond valamit. A „Hangya” c. vers 1952-ben kelt. A „Vigilián”-hoz hasonlóan érdemes megvizsgálni e vers első és végleges formáját. Költője fogalmazási készségének színesebbé válását szeretném bemutatni vele, valamint azt, hogy Pákolitz érzi: minden versében politizálnia kell! Hisz e vers javításakor is a társadalomra vonatkozó gondolatot bontja ki teljesebben, az egyén helyzetére vonatkoztatva. Az első változat túlzottan egyszerű hangvételre törekedett:

*A téglafolyosón egy hangya ment,
morzsát cipelt, letette, meggihent.*

*Körülpillantott, kereste a célt;
fölmálházott és más irányba tért.*

*Fáradtan intő kékeres kezéd
komoly felhőként fölé evezett.*

*A hangya fordult. Izzadva loholt:
a szürke téglá mind egyforma volt.*

*Már kapkodott, félt. Összevissza járt.
Nem szóltál, mégis tudtam, hogy mi fájt.*

A véglegesített forma már sajátos ízt ad, s tartalmában sem marad a magános ember sóhaja, hanem kifejezi a közösség határozott igenlését:

*A konyha kövén csöppnyi hangya fut,
most leteszi a morzsányi batyut.*

*Körültekint, tájolna is szegény;
fölmálház, és a minta közepén*

*ellenkező irányba néz, fülel,
de nem jön másik hangya, akivel*

*meghányná-vetné: jó felé megy-e;
ki jó szót szólna, vagy segítene.*

*Érvet-halászó kékeres kezéd
árnya terít rá komor felleget:*

*most újra új csapást keres megint,
— a szürke mintás kő egyforma mind;*

*már kapkod, fél és összevissza jár.
— Ne is szólj, úgyis tudom, hogy mi fájt.*

Pákolitz ismeri nyelvünk harmónikus muzsikát teremtő erejét. Egyszerű szavakkal fogalmazott, bensőségesen szép, magyar stílusban fogannak versei.

Megszívlelendő, amit a modernségről mond a „Homérosznak” és az „Egy sznobra” c. versekben. „Mindig is azt hittem, hogy a lényegben van az új”... — vallja, s a kötet is erre bizonyíték. Pákolitz, aki a hagyományos formát éppoly magabiztosan kezeli, mint a szabadverset, tartalomban kíván újat hozni. Abban rejlik igazi mo-

dernsége, hogy korunk minden problémáját magára véve, mindent lemérve, együtt dalol a néppel, melyből jött. Elveti a polgári magatartás és életszemlélet minden lehetőségét, s emelt fővel vállalja a közösség örömét, baját:

*elfogyok, tudom e lázban —
— Se szőlőm, se kocsim, se házam*
(Recitativ)

Más szájából tán panaszként hangzanának ezek a sorok, ám Pákolitz másutt is ilyen hitvallásról beszél: „Az a jó, hogy el kell itt égni”. „Még a halál is tetten érjen”. (Könyörgés szép halálért).

Ember a maga őszinteségében, riadtságában, esetlenségében és nagyszerűségében. Megrázó erejű figyelmeztetés kötetzáró verse, a „Sziréna”:

„Csak kipróbálják, tudom, de mégis — megdermedek mint a néma” — írja, s miután felsorolja a sziréna hangjának hatására termett vízióit, így zárja le a verset:

*A stigmák vért izzadnak újra
Lásson a vak! Kiáltson a néma!
Hallják meg a süketek!*

Szól a sziréna.

BÜKKÖSDI LÁSZLÓ

Tatay Sándor: Kelj fel és járj!

A mai magyar írók között Tatay Sándort illeti meg a Gazda helye. Írói magatartását, élet- és társadalomszemléletét tekintve gazda ő, úgy néz körül a világban, a mi mai világunkban, mint a gazda a kertjében. Örül a vetemény bokrosodásának, meleg szemmel figyeli a korai virágokat, azon sem háborodik fel, ha gazt talál, panasz és törtetés nélkül gyomlálgat, munkálkodik a földjén. Magáénak érzi. Derűs nyugalommal szemlélődik, pipaszó mellett, vad indulatok nem rángatják, mert tudja, mi kell a földnek, s mi az, ami ártalmára van. Nem acsarkodik és nem lelkendez fölőselesen. Képtelenek nélkül hisz és cselekszik, ahogy a növény tudja feladatát: növekszik, virágzik, termést hoz. Nem hajszolódik és nem hajszol, tudja, hogy a lényeges dolgok mindig megtörténnek kellő időben.

Ez a gazda-szemlélet teszi rendkívül rokonszenvesse, egyben jellegzetessé is Kelj fel és járj! c. új novelláskötetét. Az írások zöme mai életünkkel foglalkozik, társadalmunk eleven alakjait vonultatja

fel. Színvonaluk nem egyenletes, írói módszer tekintetében sem egyformán igényesek, de írójuk átfogó szemléletének helyességéről feltétlenül meggyőznek.

Tatay megszokott és biztonsággal kezelt alkotómódszere realista. Azt a realista hagyományt idézi, amit nálunk Móricz neve fémjelzett, de csak idézi ezt, híven megszólaltatva az író egyéni hangját is, a mai gazdáét. Skálája igen széles, de nem korlátlan, a mélyebben hullámzó lelki történések megszólaltatásában elbizonytalankodik. Ahol azonban a téma, a konfliktus természete nem nyúlik ezekbe a „mélyrétegekbe”, Tatay ábrázolásmódja maradéktalanul művészi. Így *A szalma-kalap* és a *Gyalogút* c. két írás egyszerűségével, minden szóval célbataláló keresetlenségével — írói remeklés. Rövid terjedelmükben is kibontják Tatay írás-művészetének érett ízeit, színeit, vonzó emberlátását, írói közvetlenségét. Nyilván nem véletlen, hogy ez a két írás váltja valóra legteljesebben a novella-műfaj iratlan (de érvényes) törvényét, hogy ti.

a novella mindig valamiféle változást, fordulatot ábrázol. Egy hosszabb folyamat jellemző szakaszát állítja elének, reflektorfényt vet a cselekmény sűrűjére, oda, ahol éppen fordulat jelentkezik. Másféle novella is lehetséges, irtak sikerrel másfelét is már, de azok mindig valamiféle határesetet jelentettek a novella és más műfajok között.

Az írói reflektor mesteri beállítása és az ábrázolás kiforrott biztonsága együttesen emeli ki a már említett két novellát, mint legművészibbeket abból a nagyszerű sorból, amit a kötet második felének művei alkotnak. (Kelj fel és járj, A szalmakalap, Teri, Gyalogút, Igazságunk keresése. A veterán temetése.) Ezt a fajta realizmust tanítani lehetne, oly vegytiszta önmaga. A burkoltan továbbélő naturalizmust éppúgy nem ismeri, mint — más oldalról — a széttördelt formák mindenáron-modern tótágasait. A két kiemelkedő novella azt a változást vetíti elének, ami nálunk 1945 óta, főként az utóbbi években végbement. S ehhez Tataynak elég Zsófia asszony ócska-lila szalmakalapja, vagy az öreg, asszony-dirigálta Tóth Ignác zsémbelése. Ezekben a parányi, személyes dolgokban egy egész társadalom érhálózata lüktet. A mosolygónivalóan kicsi és a történelmien nagy dolgok összekapcsolásához Tatay csalthatatlan transzformátort alkalmaz: meleg, okos humorát.

Vajon mit jelent nála a humor? Hiszen ahány humor, annyiféle. Az övé talán legközelebb áll a szó eredeti jelentéséhez, mely nedvet jelöl. Tápláló, dús életnedvként járja át Tatay szemléletét, művészetét a humor, mely szinte soha nem mérgesül szarkazmussá, de szirupos kanalas-orvossággá sem édesül. Frissen, üdén fűszeres, — megintcsak a növényi világ jelenségeihez kell hasonlítanom, — mint a zöld hajtásokból serkenő nedveség. Nélküle elveszne Tatay szavainak és képeinek levegős háttere, az a sokat ismerő, megértő és mindent tudomásulvevő hangulati környezet, mely hiánytalanná teszi a novellakábrázolta világot. A sajátos humor ad értéket a *Nagyágyú* c. írásnak, mely tulajdonképpen szatirikus, vagy inkább csalafinta tanmese; csak hogy milyen fölünyesen, rejtetten csalafinta, s milyen nagyképszerűsmentesen tanmese! Az írás léte humorában van, mely nem

rikoltoz feltűnő szavakban, fordulatokban. Aki nem tud ráállni erre a humorhullámhosszra, annak még semmitmondó és unalmas is lehet, hiszen nincs frenetikus csattanója, s ha csak anekdotának tekintjük, — nem eléggé kihegyezett. De több annál.

Humora sok írónak van, mégsem lenne fontos mindegyiknél ennyire előtérbe állítva beszélni erről a vonásáról. Tataynál más a helyzet. Nála a humor egy a szemlélettel, éppen ezért egyedi annyira. Emberábrázolását el sem lehetne képzelni enélkül. Akár a neki kedves, akár ellenszenves figuráit nézi — mindig jóindulat, elnéző emberismeret vezeti, de nem is tudná észrevétlen hagyni mosolyogtató tulajdonságait, gyengéiket, apróbb-nagyobb lelki púpjaikat. Szerepüket sem akadályozza meg abban, hogy ezeket ábrázolja, viszont ellenszenve sem ragadja el annyira, hogy ezeket eltűlozza. Alakjai azért olyan egészek, minden oldalukról körüljárhatók, megbízható követei a rájuk bízott mondanivalónak. Ilyen tekintetben is említésre kívánczik *A szalmakalap* Zsófikája, a *Gyalogút* Tóth Ignáca (s itt mégeggy bravúr: a nem is szereplő János alakjának plasztikus megrajzolása két felvillantott képpel!), utána a többi, felejthetetlen alak: Teri, a faluról városba került, de a falu gondját mégis vállaló lány, a *Kelj fel és járj!* két újjászülető asszonya, fájdalomosan meggyötört kis alakjával Sipos Laji az *Igazságunk keresése*-ből és az egész gazdag ember-világ *A veterán temetése*-ben.

Külön helyet foglal el az írások sorában *A fekete Wartburg* című, a többiekétől eltérő módszerrel megírt szatirikus novella. Groteszk kapcsolatok, feje tetején álló szituációk, meghökkentő képsorok táncoltatják ebben az olvasó képzeletét. S ettől, vagy éppen ezáltal jó is lehetne. Mégsem az. Viszolygásunk nem az abszurdum-cselekmény ellen tiltakozik, mert ez — a szatíra műfajában különösen — jogosult lehet, a karikatúraábrázolást szolgálhatná. Különös hangsúlyt is adhatna a mondanivalónak. Mégis, ezek a képsorok, kapcsolatok nem találnak célba, mert a cél is bizonytalan. Önmagában sok jó részlet jelzi az ismert rokonszenves szemléletet, de ezek önkényes, erőszakolt kapcsolata teljesen esetlegessé teszi a cselekmény alakulását, nem idéz semmiféle

kollektív élményt. Az ábrázolásmódjában bizarr, „formabontó” mű unalomba fulad, de nem az ábrázolásmód miatt, hanem a követhető mondanivaló hiánya miatt. Mit akar kifejezni a Tataynál szokatlanul ítéletmondó emberábrázolás? A társadalom levitézett alakjai iránt itt nem érez türelmet, pusztulásukat nem embertelenül ugyan, de kineveti. Viszont semmivel nem járnak jobban a — funkciójuknál fogva — maibb szereplők sem. Bennük is a hibákat és bűnöket látja, s mintha végül azt sugallná: az emberek nem változnak meg, s ha a technika megváltoztatja a világot, az csak szemfényvesztés, a bűnöket nem törli el. Ez a tartalom-megfogalmazás — elismerem — önkényes, a szereplők jellemének elemzése azonban erre az eredményre vezet. Az írás egyébként nem fejez ki más, világosabban körvonalazható mondanivalót sem. A meghökkentő fordulatok, kacagtató helyzetek gyors, száznolcvanfokos fordulattal merő unalommá válnak, mert nem értjük, mire szolgálnak?

Míg *A fekete Wartburg*-ot kísérletnek lehet nevezni, ha sikeresnek nem is, aligha mondhatnók ezt el *A főkertész madárkája* és a *Mandula rumban* c. írásokról, melyeknek eredendő bűne (és egyetlen hasonlító pontja) a giccses látás-, ill. ábrázolásmód. *A főkertész madárkája* szerelmi bonyodalomba ágyazott bűnügyi történetnek indul, de hamarosan kiderül, hogy egy gyermekkori lelki sokk és egy törvényenkívüli szerelem következményei találkoznak benne véletlenül össze, szó sincs bűnügyről. A kétfelől összefutó cselekményszál elemeinek hézagmentes illeszkedése inkább mosolyt, mint megrendülést vált ki. Már-már megjelenik előtünk a száz év előtt divatos gobelinkép: megtört szívű férfi kedvese sírjánál. A lényegen nem változtat, hogy szomorúfűz helyett itt muskátlik képviselik a résztvevő növényzetet. Pedig az alapgondolat — az önkéntes bűnhődés — nem hazug. Csak hogy ennek az eléggé extrém lélektani esetnek a hiteles ábrázolását aligha végezhetik el a szereplők dióhéjban elmondott önvallomásai és a — nem szerencsés — külső elemek felvonultatása. Ha valahol, úgy itt feltétlenül *ki kellene terjesztenie Tatay Sándornak írói módszer-tartományát a lelki történetek differenciáltabb, mélyebb igazságú*

visszaadásával. Az írói reflektornak fényerejével át kellene hatolnia néhány alsóbb rétegen is, s nemcsak a kéregmozgásokat, felületi formákat regisztrálni (bár azokat mindig hitelesen!), hanem a mélyben mozgó és mozgató magma természetét is.

Némileg hasonló igényünk támad *A tizenharmadik szűz* Izsák Ferencének alakjával kapcsolatban is, akinél a pathológikus lelkiakat ábrázolásához bizonyul kevésnek Tatay kívülről-látása. Az írás hitelét ezesetben azonban mégis megóvjaa a humora, az anekdotázó hangvétel, mely a történet csattanójára épít. Az író a könnyebbik végét fogta meg a problémának, de azt megfogta, az írás megáll a lábán. A *Mandula rumban* című, címében oly sok jóízt ígérő novellán azonban ez a módszer sem tud segíteni. Sztereotip alakok, sztereotip dialógusok villantják fel sorról-sorra a giccs-veszély jelzőlámpáját. Humora hatástalan, mert az előregyártott elemekből összerakott szereplők nem rezonálnak rá. Műfaji igénye sem több az életképnél, csak hogy az élet igazság-íze hiányzik belőle. A kötet összeállítója bátran elhagyhatta volna.

A vitatható írások a kötet elején találhatók, hetediknek következik a *Kelj fel és járj!* című, mely a kiforrott művek nyitánya. A könyvet végül sok jóérzéssel tesszük le, s ha egy-egy korábbi kifogásunkról nem is mondunk le, Tatay Sándor nevét — ezúttal is — legjobb prózaíróink között jegyezzük fel.

Szellemesen állapította meg egyszer valaki, hogy az utókornak könnyű dolga van, — már csak az író válogatott műveivel ismerkedik, de a kortársak még válogatás nélkül olvassák a műveket, mert az író — ki tudja, miért? — nemcsak válogatott műveit hajlandó megírni. Sőt, sokszor saját válogatása nem is esnék egybe az olvasók, a kritika és a korízlés választásával. De hát ez a döntés nem is az író feladata, talán nem is a napi kritikáé. Annyit azonban bátran lehetünk, hogy Tatay Sándor válogatott műveinek leendő sorában bizonyára helyet kap majd a jelen kötet néhány novellája. A kortárs olvasót pedig megajándékozza a kötet egy vonzó, élettelses és bölcs, egyéniízü és közösséget vállaló, korszerű világszemlélet élményével.

FUTAKY HAJNA

Sipos Gyula: Férfikor

Amikor egy talpig férfi, forradalmi harcok részese, elsősorban a tettek embere, tollat fog, hogy verset írjon, vagy avégett teszi, hogy költői nyelven megfogalmazza eszméit és céljait (vö.: Zrínyi Miklós), s így az írással mint fegyverrel is harcoljon, — vagy pedig a küzdelmek szünetében szelídebb, szemlélődő gondolatokkal, a természet és az emberi élet ösztönös erőihez való leszállásban keressen pihenést és felfrissülést.

Sipos Gyula mindkét megfontolás alapján egész verseskötetekkel lépett a nyilvánosság elé. Már tizennyolc éves korában a szegények ügyéért csikorgó indulat feszül sorai között (Lámpák a ködben, 1939). Második kötetében a „nagybotú Lőrinc papot” idézi fel lázadása jelképekül 1941-ben, úgyhogy az egykorú bíráló siet azt tanácsolni neki, foglalkozzon inkább behatóan a szabadverssel, mivel a kötetben „az ősi magyar tagoló ritmus csengését érezni”. Való igaz azonban, hogy Sipos Gyula verseiben a mondani-valót mindig jobban érezhette az olvasó, mint a formai különlegességet. Amikor hosszú politikai munka után ismét verseket ad ki 1953–54-ben, az elsők között emel szót a társadalmi visszaélések ellen a szatíra ötletes, pontosan „ülő” nyilaival (Szóljakot bátran, 1954). A felszabadulás idejére visszaemlékező versciklus (Tíz éve, 1955) nélkülözi az élmény frissességét és a történelmi események tágabb perspektíváját, s ezért erőtlenebb. Az 1956-ban megjelent „Vadludak” című kötetének pedig a bekövetkezett események miatt nem volt irodalmi visszhangja. Jóllehet szatíra is forrong a kötetben, de a küzdés gesztusai mellett egyre erőteljesebb az elmélkedő, szemlélődő, töprengő gondolatiság. (Vö.: Magyarok). Ekkor nyomul elő nagyobb mértékben az olyan hangulatosan tűnődő verstípus, amely legújabb kötetének már alaphangját adja meg.

Az egyszerű létezés animális örömeinek dallama épül erre az alaphangra. Közel hajol a természethez, derűs titkokat sejt, lubickol a férfikor nyarában, póztalanul jól érzi magát az elemek áramában. Leegyszerűsödnek a problémái, és egyre kö-

zelebb kerül az idill könnyen sekélyé váló hangulatához. A dunántúli költőknél gyakran terjengő és elégedettségnek rokona ebben; nála is a pannon nyugalom bódító hatása érvényesül, amely legjobb költőinket is elfogta néha. Ez a fajta idill nem hagyja elfelednünk, hogy az emberiség harmóniát is jelent, nem csupán problémákat, s az ember, minden haladást számbavéve is, itt a földön érzi magát otthon, az elemek megnyugtató közelségében. Sipos Gyula ennek az otthon-érzésnek, természet-közelségnek, s a tudatnál ősből életmegnyilvánulásoknak próbál hangot, formát adni ebben a kötetben.

A vájtfulú, de a kelleténél büszkébb olvasónak nem mondja el mindazt, amit tud ez a költészet, főleg ha egy-két vers után fanyalogva félreteresi a könyvet, úgy képzelve, hogy a többi már maga is kitalálhatja. Mert a belterjes, gyakran csak apró mozzanatokban feltűnő változatoság, amelybe az egyszerű mondanivaló újra meg újra öltözik, csak a türelmes olvasó előtt bontja ki összes színeit és közli egész zamatát. Az egyes versek olykor csak szösszenetek, alig többek verselő játéknál, de az egész együtt a füvet és virágokat lehasalva festegető Dürer gyönyörűségével rokon érzést lop az olvasó szívébe, főleg ha az a termékeny pannon csöndre természete szerint is rezonál.

Egyik korábbi kötetében az ideális szabadságot a magány tájai felé keresi. A magány érzése itt főként azáltal erősödik, hogy a tenyésző, vegetatív élettel talál kapcsolatot. Ez a vegetáció-kultusz nem tételezi fel éppen a politika tájairól való menekülést, inkább egy elementáris költői véna tör fel benne, amely adósnak érzi magát az elemekkel, a természettel és a cicoma nélküli emberi élet ősi dolgaival szemben. Gyakran visszatekint ugyan az emberi közösség felé (Így sok-sorozzák, Levél barátainak stb.), a munkát a legfontosabb emberi dolgok közé sorozza, de szinte a kötet minden versében ott leng valami tenyésző-termő varázs, az elvszerű, tudatos nézetek mélyén is valami ösztönösebb kapcsolat a dolgok rendjével: „Ahogy belélegzem ha-

zámat, / frissül a vér, könnyül a bánat" (Dolgozni kell és énekelni). Arra mindenképpen vigyáznia kell, hogy ne tévedjen bele a magány könnyen túlbecsülhető szabadságának kalitkájába.

Különben a „tenyésző” életbe felfedező útra indulni igazi költői feladatot jelenthet. Sipos Gyula, bár ott leselkedik a fűvek és gyökerek közelében, nem sokkal hatol mélyebbre annak megállapításánál, hogy érzi, hova tartozik, és sejti, merre van a titkos áramok fő sodra. Sajnos azonban újat, fontosat, igazán érdekeset alig tud mondani erről a mikrokozmoszról. Néha mégis ilyen kép-találatokkal kárpótol: „Ülnek az öregek, / a nap ide-süt, / széttártszárnyú lepke / eres vén kezük.” (Öregek). — Olykor sajnálatosan belefeledkezik a hullámtalan élet nosztalgiajába: „Így szép az élet. És ennyi az élet? / Ki látja azt a fény szemű legényt, / aki csak néz, csak mosolyog és kérdez: / Van-e amiért meg tudnál halni még?” (Estebéd). De ismételten felhorgad benne a tettvágy, s a forradalmár múlt lelkes hangulata, s önbiztató retorikával idézi: „...rádszól dörögve, dalolva / a kor s az ifjú, aki voltál, / „föl, föl, ti rabjai a földnek...” / mikor még titokban daloltál!” (Levél barátaimnak).

A kötet hangulata pihentetően csendes, napsütéses, annak a kissé tikkasztó, emberi lobogásban szegény létnek hangulata, amelyet fent a „tenyészet” névvel illett. Ennek egyik véglete az akarat szándékos kikapcsolása: „Dombtetőn ülök, őszi napsütésben, / s nem akarok semmit” (Őszi sütkérezés). József Attila dinamikus párhuzama önként kínálkozik ide: „Dombocskán, mint szívükön a bú. / ülök. Virrasztok.” (Falu). Ezzel a vigyázó magatartással szembeállítva érzik igazán a sütkérező, s olykor az emberi akarást is elejteni vágyó magatartásnak süllyedő irányzata, amely végső fokon jogosult, hogyha pihenés, de gyöngesség, ha menekülés a célja.

Sipos Gyula kötetében azonban nem győz az üresség, vagy a tél, hiszen „hasa

alatt a nyúl is / kelő fűvet melenget” (Téli táj). Sőt az Alföldről olyasmit tud mondani, amiről József Attila csak álmodhatott: „Nagykörösön, Kecskeméten / acéltorony áll a réten. / Nem kastély, nem is kápolna, / hanem az olajkút tornya” (Alföld).

Hangjának egyöntetű, szinte már keresetten puritán folyama a külsőleg sem valami széles skálájú formai keretekben alig óvható meg az egyhangúságtól. Fel-frissülésként hat az olvasóra egy-egy olyan pergő ritmusú jambikus vers, mint a „Tavaszi szél” a természetes beszéd ütemével ömlő sorok zápora alatt.

A töprengő gondolatnak külön műfaja Siposnál a több kötetében visszatérő és „Fütyörészve” címen egybefogott epigramma-ciklus. Ebben a kötetben két ilyen ciklus is található. Nagyon kedveli a költő, alkatahoz is ez állhat legközelebb; rövid képből, csattanós éllel fogalmaz meg egy-egy gondolatot, amely olykor nem is jelentős, de mindig érdekes.

A képekben gondolkodó költői nyelv itt már természetesen folyik. A korábbi akadozás (első két kötete) és a kiélezett intellektualizmus (Szóljatok bátran) után főleg a „Vadludak” c. kötet jópár versében bukkan rá, majd végül a „Férfikor”-ban válik teljesen urává ennek a már igazi hangulati atmoszférával bíró nyelvnek. A létezés néma pozitívumát (Csak van, csak van, csak van), az életkép sűrű lobogását (Kukoricamorzsolás), a széltáplálta természet frissességét (Tavaszi szél) és a béke tömör erejét (Leány galambbal) egyaránt ki tudja fejezni ezen a költői nyelven, s olykor olyan magaslatra emelkedik, mint a „Látomás” első szakaszában, amely e téren talán Sipos Gyula legszebb költői eredménye.

Költészetének kedvelői méltán úgy érezhetik, gazdagodott a költő mondanivalója, valamint érzelmi és hangulati skálája, finomodott és új árnyalatokkal bővült költői nyelve.

LAKATOS KÁLMÁN

Sásdi Sándor: A harmadik elmege

Sásdi Sándor mögött jelentős életmű áll. Megírt eddig vagy két tucat regényt, rengeteg novellát, irodalmi riportot, hangjátékot, évről évre, akár az évszakok, pontosan megjön az új írás, volt már úgy, hogy több is. Utolsó regénye, A harmadik elmege, nemrég jelent meg. Megelőző regénye némi lankadást mutatott, ez az írás megint fölfelé ível.

Megszokott, régi világába fordul ebben is, és megint tud róla újat és érdekeset mondani. Gyerekkori élményeinek intenzitása nagy, és nyilvánvaló, hogy egész oeuvre-jének ez a bázisa és egyben nyersanyaga. Kifogyhatatlan bányá, ahonnan soha nem jön üres kézzel, mert a hegyháti járás falvait mindenkinél jobban ismeri, mindhalálig szereti, hisz maga is onnan származott. Ezért mindig hiteles, ha erről ír, és csak a mesterség dolgainak jobban vagy kevésbé sikerült megoldása szól bele a mű irodalmi értékébe.

„A harmadik elmege” egy különleges szerelmi háromszög története. Pandur Bódog és Csike Magdi, szegényparasztok mind a ketten, évek óta jegyben járnak, de nem tudnak összeházasodni. Pedig a legény 30, a lány 20 éves, a falujukban ez már kritikus kornak számít, de a nyomor kergeti őket és sehogysem tudnak földélhez jutni. A lány beszegődik Pestre cselédnek, a férfi vasuti munkásnak megy, és mikor végre annyi türelmetlen kintlódás után egybekelhetnek, az asszony tudóbajt kap. Tetézi bánatukat, hogy gyerek után sóvárognak, és noha Magdi rövidesen állapotos lesz, súlyos betegsége miatt az orvos nem engedi szülni. Bódog újra a vasútépítéshez kerül, és mikor a munkát befejezik, magával viszi onnan Bözsit, a kis 16 éves árva süldőlányt, hogy beteg feleségének segítségére legyen. Lassan mély szerelem szövődik köztük, a lány teherbe kerül, az asszony kétségbeesetten, vergődve tűri a mindnyájuknak fájdalmas helyzetet, melyben az a legfonákabb, hogy alapjában mind a hárman kölcsönösen és őszintén becsülik, szeretik egymást, de végül beletörődik és rövidesen meghal: a harmadik elmege...

Erre az alapjában egyszerű mesevázra az író sok mindent rászor. Olyan cselekményeket, melyek logikusan előreviszik az

eseményeket, de olyanokat is, melyek színesítik ugyan a regényt, de epizódizűek, el is maradhattak volna. Nyilván csak azért, hogy az első rész, Bódog és Magdi nehezen tető alá kerülő házassága, melyben vajmi kevés a történés, szélesebb alapozáshoz jusson. Szerelmük rajza, megpróbáltatásai, kitartó szilárd hűségük egymás iránt szép és hiteles. A családtagok népes galériáját is egytől-egyig jól jellemzett figurákból állítja össze, ígéretes az expozíció, de hamar ellankad. Egész sereg falusi életkép — de mondhatnók állóképeknek is egyik-másikat — következik, majd Magdi cselédkedése Pesten, ami ugyan eléggé motiválva van, mégsem indokolt 60 oldalat ráfordítani. Ez a „betét” kissé keresett, és ha egész kalapra való tipikus pesti figurát kapunk is benne, a cselekmény sodrát inkább visszafogja, mint előreviszi. Csányi, a körüti divatárkereskedő, nyafka kövér felesége, mondain lánya, a Magdinak udvarolni akaró boltossegéd, Teri, a másik cseléd lány, idegen test, külön világ ebben a regényben. Sásdit kitűnő elbeszélő vénája, jellemző ereje nem hagyja cserben, de ez az egész kispolgár-milói fölösleges, néhol túlságosan bőbeszédű, dialógusai is sokszor modoros, Magdit a cseléd-szobában elcsábítani akaró gazdája meg egyenesen elcsépelet jelenet. Az egész első rész úgy hat, mint zsánerképekből összeálló mozaik, részben Magdi falusi otthonát, részben pesti cselédsorsát ábrázoló széles, kettős életkép, melyből azonban a belső kohézió igazi ereje hiányzik.

Nem úgy a második rész. Amint Bözsi, a szeleburdi kis árvalány a színre lép, meglevenedik a regény. Élő alak, erőteljesen és hitelesen ábrázolja, testi megjelenítése szemléletes, jellemének kialakulása logikus, a fogaskerek pontosságával egymáshoz kapcsolódó események során az olvasó szemeláttára következik be. Mikor Bódog magához veszi, sötét nyomorába ragadt félszeg, riadt, csenevész palánta. De emberibb élethez jutva, rohamosan kitelik, megszépül, hozzábátorodik világhoz, és szinte estétől-reggelig, mint az indiai mangófa csodája, kivirágzanak asszonyi és emberi értékei, melyek értehetően jótévőjéhez, Bódoghoz kapcsolják.

De érzelmeit mélyen elrejti, mert a nagybeteg Magdit tiszteli, szereti, és nem akar neki bánatot okozni. Viszont az őt megkönykeezni akaró gazdag patikus közeledését elhárítja, sőt kérését is kikoszorazza, és Bódog is egyre nehezebben tudja leküzdeni erősödő vonzalmát a viruló lány iránt. Hiába küzdenek ellene némán mind a ketten, végül oly természetesen esnek egymás karjaiba, ahogy az érett gyümölcs a fáról lehullik. Görcsös igyekezettel kímélni akarják a beteg asszonyt, de Magdi mindent tud, csak hallgat, és a halódók szomorú, egyre homályosuló tekintetével beletörődik, hogy az élet majd kettejüknek, az egészségeseknek — nélküle megy tovább...

Tipikus Sásdi-írás ez a regény. Erényeit és gyengéit egyaránt híven mutatja. Az író alakjait belülről látja, élesen mintázza meg őket, és mert környezetüket, viszonyaikat töviről-hegyire ismeri, a hegyháti faluról teljes és hűséges körképet tud festeni. A háztájt, az udvart, a kertet, az állatokat, szerszámokat, a napi élet apróságait a rézkarc pontosságával tükrözi, mindig szoros kapcsolatban a természettel. Tájleírásai, ebben kevesebbet találtunk, mint többi regényeiben, emlékezetesen szépek. Különös érzéke van a hétköznapiak, a háztartás ezernyi praktikus kis teendője és tudnivalója iránt. Alakjait alig találjuk valahol is tétlenül, munkájuk során jellemzi őket, és legtöbbször — sajátosan — vagy kint a szántóföldön, vagy bent a konyhában, mely feltűnő gyakran szereplő színhely Sásdi írásaiban. Mintegy folyománya ennek, hogy igen sokat és részletesen ír ételekről, sütés-főzésről, és ha az élet valóban fontos részét teszik is a gyomor kérdései, ez szinte kedvtelésnek tűnik már nála. Közismert erénye, hogy parasztfiguráit kitűnően beszélteti, de néha itt is üresjáratba botlik az olvasó, mert az indokolt és általában igen jellegzetes dialógusok mellett néhol fölösleges és jelentéktelen párbeszédekkel terheli a regényt. Egyes jelenetei az írásművészet nagy teljesítményei: Bözsi szerepe az ellopott pénz megkerítése körül lélektanilag is szilárd indulást ad a később oly vadul föllángoló szerelemnek, az öreg Csikéné halálának,

temetésének leírása, a nagybeteg Magdi utolsó és váratlan útja a mezőre — időtálló írói értékek. Aminthogy az egész regény az, amíg szorosan a falunak és lakóinak életével foglalkozik. Amint azonban városi atmoszférába viszi át a cselekményt, ez a teljes biztonság és életszerűség meggyengül. A parasztot csálhatatlanul látja, úgy átvilágítja kívül-belül, mint a röntgen. A várost sajátos patricius-plebeius szemüvegen nézi, különösen a kispolgári sznobizmus fonákságait veszi a tollára. Ez is személyes élményanyag: a rossz emlékü Horthy-rendszer tragikomikus cím és rangkorságát újságíró korában közről látta, az osztályellentétek ostoba gögbe torkolló elfajulásai vérig sértették, mint minden demokratát, de a kipellengérezés művészi megoldásában nem olyan hiteles, mint mikor a falu dolgairól ír. A cselekmény a 30-as években játszódik, az akkori politikai vonatkozásokat is szerepelteti, de inkább csak szórványos dialógusokban, vázlatosan érinti őket, ezért, akár a regény munkásmozgalmi szereplői, Schrott, Gráner, nem fónódnak elég szorosan a történet szövegébe. Így a mélyebb társadalmi összefüggések, alap és felépítmény viszonyai, melyek a falura is érvényesek és a főhősök sorsát is determinálják, nincsenek elég szilárdan megalapozva. Nyilván nem is erre törekedett. Sásdi ösztönösen marad meg a maga világában és ezt nagyon jól teszi, mert ebben a közegben tudja önmagából a legjobbat és föltétlen időtállót adni. Ha van „couleur local”, akkor ő ennek egyik legkülönb magyar mestere, baranyai vonatkozásban akkora mértékkel kell mérni, mint szegediben Tömörkényt vagy Mórát.

Sásdi Sándor a könyvtárak tanúsága szerint az egyik legolvasottabb magyar író. Vajon miért? Elsősorban érzelmességét adhatnánk okul, mely azonban sohasem higul fel olcsó szentimentalizmusig. Aztán egész oeuvrejének különös jellegzetességét: minden írását bizonyos szomorúság lengi át. Lelki alkat dolga ez, kedélyszínezet, és ezt az adottságot Sásdinál saját élettörténete még külön is alá húzza.

WERNER ISTVÁN

Kellér Andor: A titkos lakó

Kellér Andor 1956 után vált népszerű, rangos íróvá. Az elismerésre és bizalomra igényes természetű volt a felelet. Öt év alatt négy kötetet jelentetett meg. Könyveit — a most megjelent „Titkos lakó”-t is — új irodalmunk értékei között tarthatjuk számon.

Kellért az ifjú- és férfikor emlékei fűzik a XX. századi magyar irodalom egyik kiemelkedő jelentőségű, s több jőnevű írójához. A Tegnapi arcok ciklusban ezekről az egykori példaképekről, barátokról vall intim közvetlenséggel. Írásainak hangját alkalmi jellegük is meghatározza. Előszavak, újságban kiadot tárcacikkek, nekrológok, és a Hatvany Lajos szerkesztésében megjelent Beszélő házak című antológiai részletei kerültek egymás mellé az új könyvben. Ez is oka lehet annak, hogy egyes visszaemlékezésekben a szükségeseznél nagyobb szerephez jutnak személyes — és csak személyes — érdeklődő mozzanatok. Pletykákat közöl az író?

Alig néhány évtized távlatából nagyon nehéz eldönteni, mi a benfenteskedő szófecsérlés, és mi az egyes írói életművek emberi hátterének rajzában szerephez jutó szín, vagy motívum. Ezért tartom helyénvalónak Kellér módszerét, amely a szelektálás jogát átengedi az utókornak, s a látszólag jelentéktelen töredékeknek is helyet szorít. Hogy ezek közül néhány fölöslegesnek bizonyul majd? Meglehet, sőt valószínű is, ám ez kisebb hiba, mint ha jellemző epizódok, később fontossá váló részletek merülnének feledésbe. A Tegnapi arcok darabjait különben sem lehet csak a forrásértéket vizsgáló irodalomtörténész szemével nézni. A szerző, aki az emlékek rögzítésének nem szolgáiban másoló, dokumentumrögzítő, hanem szuverén ítélettel jellemző, atmoszférateremtő válfaját műveli, mindenekelőtt olvasmányt kíván adni. Élményszerűvé akarja tenni az ábrázolt író, házatáját és életmódját.

Egy sor portréban gyöngéd kézzel bonthatja ki a ráarakódott idő forgácsai alól a régi bohémvilág Budapestjét. Amivel így szembesít: csillogó felszíne, megtévesztő álcája a gondok súlyai alatt vergődő korszak igazi valóságának, mégis szerephez jut, mint egyes polgári írók

életének kerete és élményanyaga. Hogyan vélekedik Kellér erről a talmi valóságú világról, amely jóideig őt is vonzásában tartotta? Az ábrázolásban — látszatszillogásával együtt — megidézi, ítélkezésében: megtagadja. Ha az emlékezés ködfátyolán át olykor el is mossa visszataszító vonásait, abban a pillanatban, hogy értelmével és mai ízlésével szembesíti: — elmarasztalja. Nosztalgiai őszinteségével magyarázhatók, tisztánlátása az elmúlt másfél évtizednek köszönhető. Nem véletlen, hogy az első ciklusban a legutóbbi évek emlékeit idéző, már megújult szemlélet jegyében születő Hatvany Lajos estéje, a felszabadulás utáni Nagy Lajos epizód, s az 1960/61-ben készült Mesterek és inasok, Hetven fillér, Egy emléktábla és a Róla beszéltünk című írása a legsikerültebb.

Kellér kedveli a régi világ embereinek könnyed eleganciáját, bizarr szokásait, a löverseny és kártyatörténetek lappangó feszültségét, az Otthon kör beavatottjainak csinjeit, de semmiféle illúziója nincs az értékpusztító, írókat tehetségük elárulására kényszerítő, meghasonlásba és tragédiákba kergető ellenforradalmi idők társadalmi, irodalmi viszonyairól. A korrall szemben egyáltalán nem elnéző, kedves hőseit viszont már elfogultabban szemléli.

A múltat megidézni kétféleképpen szokás. Az író bezárja magát emlékeibe, s nem vesz tudomást a később történekről, sem újabb ismereteiről. Vagy együtt látja és láttatja a tegnapot és a márt, értékesíti mindazt, amit alakjairól időközben megtudhatott. Kellér jónéhány arcképsoroztatában — például a Krudýról és Nagy Lajosról írottban is — az előbbi módszert alkalmazza. Nem igazítja portréit az irodalomtörténet eredményeihez, nem hasznosítja az új felismeréseket. Ezzel lemond arról, hogy távlatot teremtsen, ellentmondásokat is kitapintson, s ahol kell: bíráljon. Hitelessége, hangjának közvetlensége és olvasmányossága csak részben kárpótol a mérlegelő igazmondás elszalasztott alkalmaiért.

A kötet második felében, Mai pillanatok címmel a szerző tárcái következnek. Ezek az írások egytől egyig napilapban jelentek meg. Témaválasztásuk, felépítés-

sük, hangjuk és terjedelmük a legszorosabban összefügg születésük körülményeivel. Aki ezt figyelmen kívül hagyja, vagy nem tudja, aligha értékelheti az író. Ennél a kérdésnél azért is érdemes megállni, mert nem csak Kellért érinti. Az irodalom egyik becses, eszközeiben igényes, de a világról és az emberekről csak impressziókat felvillantó, vagy érdekesen csevegő műfajáról van szó, amelyet a napisajtó nem szívesen nélkülöz. Nagy Ignáctól Kosztolányi Dezsőig, Eötvös Károlytól Móricz Zsigmondig sok nagy és jelentős író teremtett ebben az újságot színesítő-rangosító műfajban hagyományt. Sajnos, az utóbbi tíz-tizenöt évben kevesen követik a napi aktualitást is eredeti hangon elbeszélő, kommentáló elődök példáját. Egy kézen össze lehet számolni azokat az írókat, akik rendszeresen dolgoznak hírlapba, s közöttük Kellér teszi a legtöbbet azért, hogy a tárca visszaszeresse régi rangját.

Két-három gépelt oldal terjedelmű írásokban aligha lehet módot találni az érettebb, teljesebb megoldásokra. Erre való a novella, az elbeszélés, a kisregény és a nagyepika. A tárcza a lényegre utaló miniatűr műfaja. Érettsége a pillanat telítettsége, teljessége a felvillanó képek, hangulatok, gondolatok és érzések hitelessége, korszerűsége: meggyőző ereje. Kellér tárcái e jogos követelményeknek — az írói alkat szabta határokon belül — megfelelnek. A máról szólnak, a történelmi tegnaptól érkező, tisztuló látású

ember rácsodálkozó derűjével. A múlt ismeri el bennük a jelent, amely előítéleteket cáfol, reményeket ébreszt, s az óti-honosság jó érzésével tölti el a szerzőt. Kellér alapállása rokonszenvet ébreszt akkor is, ha érdeklődése, kíváncsisága csaknem mindent az emlékekhez mér, s ezzel az egyénileg érthető, de a tájékozódást nehezítő mércével éppen attól tartja távol magát, ami a mi világunkban hasonlíthatatlanul, tehát a legjellemzőbben mai.

Legjobb tárcáit a megváltozott viszonyok közé megértéssel illeszkedő, becsült öregekről, a XX. századot repülőgépre ültető technikai forradalom nyomán járó szemléleti változásokról, az újjászületett Royalról, a hatvan éves Fészekről, művészbarátairól, színésznőkről, kedves, régi ismerőseiről írja. A fanyar öniróniával rajzolt Györgyi-portrék — valójában a feleséghez szóló, gyöngéd, szemérmes vallomások, — és a párizsi utibeszámolók, — köztük a kitűnő Párizsi játék is — Kellér környezetének és önvallomásának dokumentumai. Szerencsére jónéhány írás jelzi, hogy kedve is, tehetsége is elegendő kitorzni ebből a szűkebb körből. Ilyenek: A pándi lányok, Fernandel a Nagykörúton, Vázlatok egy fiatalemberről, Fiatal város, Öreg táj és Hangi című tárcája. Ezekben a változó valóság lényegesebb vonásaira figyel fel, s ha a felfedezés izgalmát nem is fűtheti, őszintesége és halkszavú szolidaritása vitathatatlan erény.

DERSI TAMÁS

Révay József Decameron fordítása

Harminc évvel ezelőtt, 1931-ben teljes Decameron fordítás látott napvilágot: ezt a kiadást 1942-ben változatlan szöveggel újranyomatták. Közben 1935-ben megjelent egy válogatás Laczkó Géza bevezetésével, majd 1954-ben egy másik válogatás Kardos Tibor előszavával a Világirodalmi Klasszikusok sorozatban. Követte ezt egy válogatás az Olcsó Könyvtár sorozatban 1955-ben, egy másik a Szépirodalmi Kiadónál 1957-ben, egy újabb 1961-ben a Kincses könyvek sorozatban (az utóbbi kettő Révay József utószavával). Szaladin szultán barátsága címmel a Móra Ferenc Ifjúsági Kiadónál néhány elbeszélés mesekönyvként is megjelent. A válogatásokat a román-magyar és a szlovák-magyar közös könyvkiadás keretében is kiadták. Végül aztán 1961-ben az Európa Kiadó újra megjelentette a *teljes* Decameront, mely nem lényeges módosításokkal az 1931-es kiadás szövegét adja.

Mindezek az említett válogatások és teljes fordítások Révay József munkájaként eredményesen folytatják és betetőzik a Decameron fordítás jelentős előzményeit. Az 1879-ben, majd az 1890-ben, ill. az 1896-ban megjelent, nem irodalmi célzatu és hiányos kiadások után az első érdemlegesebb, bár szűkmarkúan válogatott szemelvényes fordítás a Radó Antalé (1899-ben). Az első *teljes* Decameron fordítás Bokor János brassói főreáliskolai tanár nevéhez fűződik. Műve 1909-ben jelent meg s az Egyetemes Philológiai Közlöny még abban az évben foglalkozott vele. Követte Balla Ignácnak 1922–23-ban, öt kötetben megjelent, ugyancsak teljes fordítása. Forró Pál—Szini Gvula valószínűleg németből fordított rendkívül szabadon egy válogatást 1926-ban: sok helyen az eredeti szöveg és a fordítás közt alig van több, mint tartalmi egyezés.

Bár a felsorolt fordítások eltérő szempontok alapján készültek, lényegében véve két típusra, a műfordítói technikának két, egymástól különböző, egyéni értelmezésére vezethetők vissza. A fordítások összevetését „Az új Decameron fordítás” c. tanulmányunkban (Nyr 78 (1954): 437—443) megkíséreltük s példákön így-

keztük szemléltetni az elvileg indokolt szerkezeti és szóhasználati különbségeket. Véleményünket a már említett Kardos Tibor-féle válogatással kapcsolatban mondtuk el. Minthogy az is Révay József fordítása, az akkor kifejtett nézetek érvényességét változatlanoknak érezzük a mostani teljes Decameron fordítással kapcsolatban is. Nem térünk vissza rájuk már azért sem, mert nem célunk itt a Decameron fordítások technikájának történetével foglalkozni, bár az nem volna éppen érdektelen a magyar prózá műfordítás történeti fejlődése szempontjából.

Amit el szeretnénk mondani, az kettő: rámutatni arra, hogy a Decameron eszmei-politikai jelentősége növekedett jelenlegi kultúrpolitikánk viszonyai közt. Például joggal vonulhatott be a középiskolai világirodalom-oktatásba (noha eddig még nem abban a mértékben, mint az megilletné). Ezután ismertetni szeretnénk a Révay-féle fordítás elvi és technikai eredményeit, kiemelve azt, hogy a különböző árnyalatok, illetve a két lényeges irányvonal közt szerencsésen kompromisszumos jellegénél fogva az eddigi legjobb magyar Decameron.

1. Az 1961-ben megjelent teljes Decameron használatának *elvi alapjait* a hét évvel korábbi válogatás, ill. Kardos Tibor bevezetése adja meg.

Boccaccio színre viszi „Italia legszebb városának, Firenzének kavargó életét, közismert városi alakokat, ravasz tréfacsináló művészlegényeket, együgyű fajnőket, hamis papokat, csalfa kereskedőket, gőgös jogászokat, eszes parasztlégényeket, rablókat, elszegényedett nemesekeket” (Előszó XIV). Boccaccio gyönyörködik a természetes értelemben s éppen ezért az egyszerű emberben, aki a maga ügyessége és talpraesettsége révén sikereket ér el — esetleg rászedi társait. Ezért sokszor felülkerekedő népi figurákat ábrázol. Masetto da Lamporecchio, a furfangos kertészlegény, Cisti pék, az okos iparos, Agilulf király eszes lovásza, Chichibio, a furfangos velencei szakács, a tréfacsináló Buffalmacco és Bruno, akik nemcsak Calandrinót, hanem az ügyefogyott bolognai doktort, Simone da Villát is ala-

posan rászedik, Biondello és Ciacco, vagy pedig az a három ravasz firenzei, aki lehúzza a lompos, vidékről jött bíró nadragját ítéletmondás közben, nem is beszélve Cipolla testvér szolgájáról, Guccióról: mindezek és még sokan mások az eszével és ügyességével eredményt, sikert elérő nép jellegzetes képviselői.

A természetes értelem dicsőítése és a népi figurák ábrázolása mellett Boccaccio mintegy kölcsönhatásként hatalmas művészetének minden erejével az ember életében megnyilvánuló természeti törvények uralmát hirdeti. Azt követeli sok novellájában, hogy az álszenteskedés és az élet sokféle akadály ellenére az ember a természeti törvények szerint éljen. Ezért a legnagyobb érték számára a boldog szerelem és a szépség; ezért jelenti ki Guiscardo és Ghismonda történetében s egyebütt is, hogy a természetes vonzalom áttörheti a társadalmi különbségeket; ezért ábrázolja Cimone novellájában a szerelmet úgy, mint felemelő, nemesítő erőt, mely az ifjút legyőzhetetlen energiájú emberré változtatja. Ez az erkölcsi és világnézeti felfogás vezeti Boccacciót, amikor nevetségessé teszi a polgári réteg gyakori házasságkötési módját, az érdek-házasságot. Mélyen elítéli a szülők azt a szokását, hogy a leányt megkérdezése nélkül idős férfihez adják feleségül. Egvetlen házasság lehetséges: az, amelyik a kölcsönös vonzalmon alapszik.

Chinzica mester hiába kér, könyörög. Felesége nem tér vissza hozzá, inkább a fiatal kalóznál, Paganino de Marénál marad, aki elrabolta. Ezzel a szemlélettel függ össze az asszonyi furfang, fortély, bátorság, ötletesség elismerése, sőt dicsőítése. Boccaccio a természeti törvények nevében elfogadja a női egyenjogúságot és azt, hogy azért a nőknek joguk van harcolni. A második nap kilencedik novellájában örök emléket állít a hűséges feleségnek, madonna Zinevrának, de egyúttal kimondja, hogy a nőkkel, mint a társadalom teljesjogú tagjaival kell bánni. Aki nem így tesz, megszégyenül és pórnul jár.

A természeti törvények uralmának nevében foglal állást az aszkézissal szemben. Papi történetei főként azokról a papokról szólnak, akik nyúgnak érzik az aszkézist, és igyekeznek, persze többnyire furfanggal, a természetes ember módjára

élni. Apátok, püspökök mellett elsősorban a néppel érintkező barátok és plébánosok szerepelnek. Az egyiknek sikerül fufangjaival elcsavarni hiszékeny asszonyok fejét, a másiknak nem. A velencei Alberto barát, hétpróbás gazember, alaposan ráfizet arra, hogy Gábiel arkan-gyal képében udvarol Lisetta asszonynak. Találkozunk nem egy pénzharcosló pappal is: az első nap hatodik novellájában a „szent inkvizitor” az eretnekek üldözése örven saját gazdagságát akarja növelni. Cipolla testvér története jó alkalom, hogy Boccaccio támadást intézzen az egyházi intézmények, szokások és babonák ellen és leleplezze a velük folytatott visszaéléseket. Tudvalevő, hogy frate Cipolla hamis erekllyékkal, fufangos mesékkal csalja ki a pénzt az együgyű certaldói polgárokból. Boccaccio megcsodáltatja az emberi értelmet, hogy ti. még az ájtatos becsapás terén is mire lehet menni. Ugyanakkor azonban éles ítéletet mond a csalárd kegyeskedések elburjánzása s egyáltalában a csodálatos dolgok ellen. A harmadik nap negyedik novellájában Puccio testvér történetében is ki-figurazza az értelmetlen kegyeskedést s végeredményben a flagellánsokat, akik ostromozták magukat és különféle kótyagos tetteket hajtottak végre, hogy utánozzák Jézus szenvedését.

Az elmondottak értelmében kell közel-nünk a nagy műhöz. Ezek a szempontok irányítsák ítéletünket, amikor a novellák közt tallózva a legértékesebbeket, a nevelés és az eszmei-erkölcsi mondani-való tekintetében a leginkább számításba jövőket keressük ki. Ilyenformán válik a mű korszerűvé, sőt írója új társadalmunk tanítómesterévé. A kifejtett szempontok megragadása egyébként csak a mi megúj-hodott kritikánk révén vált lehetségessé. A Decameron értékelésének sok polgári árnyalata van s nem is régen, 1956-ban jelent meg az egyik vezető olasz irodalomtörténésznek, Vittore Brancának: *Boccaccio medievale* c. műve; ebben a szerző megkísérli tagadni mindazt, ami a természeti törvények alkalmazásából, mint novellai anyag és meseszöveg ered. Hangsúlyozza pl. és egyoldalúan előtérbe emeli azokat a nem nagyszámú novellákat, amelyekben Boccaccio a fényes lovagi élet, a vadászat, lovaglás, tornák, lakomák, kirándulások eseményeit írja le

— talán néhol nosztalgiával. A korábbi polgári értékelésnek és Branca művének egyes jellemző sajátosságaira „A Boccaccio-filológia mai állása Olaszországban” (Világirodalmi Figyelő, 1960:460–462) c. cikkünkben hívtuk fel a figyelmet s itt mutattunk rá arra a polgári esztetikai felfogásra is, melynek értelmében sokan Olaszországban a Decameront a történetiség szemléletétől elszakítva, koron kívüli, általános emberi tulajdonságok és jellemek tárházaként értékelik.

2. Azt mondtuk, hogy a Decameron korszerűsége bizonyítható; Boccaccio pedig új társadalmunk tanítómesterének tekinthető. Kérdés, hogy teljesíteni tudja-e ezt a feladatát abban a nyelvi és stílári köntösben, amelyet a fordító, Révay József reászabott. A kérdés felvetése jogos: Boccaccio nem könnyű író és prózája, főként mondat szerkezetének rendkívüli összetettsége folytán nem könnyű olvasmány a mai olaszok számára sem. Erre a kérdésre nyelvi elemzések segítségével többször rávilágítottunk, így pl. „Boccaccio helye az olasz prózastílus történetében” (EPhK 1948:42–52) c. cikkünkben, de főként abban a hosszabb tanulmányban, amelyet a Kardos Tibor szerkesztette Renaissance tanulmánykötetben „Az olasz próza kezdetei és a humanizmus”, Budapest, 1957:281–369. IX. címmel tettünk közzé.

A boccacciói stílus telve van az alárendelő kötőszókkal és következőképpen olyan összetett mondatokkal, amelyek bonyolultsága az első-, másod-, harmad-, sőt negyedik fokú mellékmondatok előfordulásából származik. Elsőfokú a főmondatból kiinduló bármely mellékmondat. Másodfokú az a mellékmondat, amely az elsőfokú mellékmondatból úgy keletkezik, mintha az első mondat főmondat volna (és így tovább). Ezen túlmenően rengeteg a főmondati vezérigéhez csatlakozó *accusativus cum infinitivo*, továbbá a *gerundiummal* és *participium perfectummal* képzett, rövidített mellékmondatos szerkezet, de a *participium praesens* is előfordulhat mondatrövidítő szerepkörben.

Ennek a stílári szerkesztésmódnak a visszaadása nem veszélytelen. Minthogy korunkban az alárendelt mondatos, bonyolult összetett mondatok, a participiumok, gerundiumok, infinitivusok az írásművet elavulttá tennék, sokan ajánlhat-

nák a fordítónak, hogy szabdálja fel a mondatokat, ne vessen ügyet a mondatrövidítő szerkezetekre, hanem modern, folyamatos, világos prózát teremtsen az elavultnak tűnő szöveg helyébe. Révay érezte, hogy minden eszközzel művészt, de filológiaiilag is helytállót kell alkotnia. Számot vetett azzal, ami a mű *hasznosságából* származik; azzal, hogy az az új művelődés egyik alapja és hogy írója méltán tanítójává válhat társadalmunknak. Nem fogadta el tehát a boccacciói mondat szerkezetek minden finom árnyalatát fordításában, de ugyanakkor nem szabdalta fel a mondatokat, nem tette azokat túlságosan gördülékennyé akkor, amikor az eredeti szöveg szélesen hömpölygő, súlyos áradásúnak mutatkozott. Révay egyáltalában nem idegenkedik az alárendelő kötőszóktól, de a főmondatból esetleg több helyen is kiinduló első-, másod- és többfokú mellékmondatoktól sem. Viszont a gerundiumokat, participium perfectumokat nem igen adja vissza határozói igenévvel, hanem többnyire mellékmondatot alkalmaz. Ugyanígy jár el az *accusativus cum infinitivo* esetében is, amelynek szó szerinti fordítása erős archaizálás lett volna.

„Mikor a szent barát, ki őt gyóntatta, halálának hírére vette, nyomban a kolostor perjeléhez ment és kapitulumba csengette a barátokat; mikor pedig egybegyülekeztek, elmondta nekik, hogy Jámorka szent ember volt, amiről gyónása alapján meggyőződött (Dec. I:54).”

Az eredeti szöveg: „*Il santo frate... udendo che egli era trapassato fu insieme col priore del luogo*” szó szerinti magyar fordítása ez volna: „A szent barát... halálának hírére véve, nyomban a kolostor perjeléhez ment.” A határozói igenév helyett Révay vele egyértékű időhatározó mellékmondatot alkalmaz: „Mikor a szent barát... halálának hírére vette.” Az eredeti szöveg helyett: „*fatto sonare a capitolo*” kapitulumra csengetve — Révaynál főmondatot olvasunk: „*kapitulumba csengette a barátokat.*” Ugyanígy közvetlenül utána az „*alli frati ragunati... mostrò*” mondatban a participio perfetto fordítása szó szerinti: „*az egybegyülekezett barátoknak elmondotta.*” A *ragunati* — *radunati* participiót Révay mellékmondatból oldja fel: „Mikor pedig egybegyülekeztek.” Végül a *mostrò* vezérigé után Boccacciónál

accusativus cum infinitivo van: „*mostrò ser Ciappelletto essere stato santo uomo.*” Révaynál tárgyi mellékmondat helyettesíti az igeneves szerkezetet: „*elmondotta nekik, hogy Jámorka szent ember volt.*”

Révay az eredeti mondat típusokat általában megtartja, azonban az igeneves, archaizáló szintagmák tekintetében lényeges engedményeket tesz a magyarosság és korszerűség javára. Szókészleti vonatkozásban pedig még az említettél is nagyobb szabadságot enged meg magának: Boccaccio nyelvét ui. gyakran színes kifejezésekkel, szólásokkal frissíti fel.

Se szeri, se száma a színes kiszólásoknak: *fittyet hánynak, felöntött a garatra, míg a világ világ, csapdába esik, üstökénél fogva megragadja a jót, kukkot se szóljon*, stb. stb.*

Révay ott is használ beszélő neveket, ahol az eredeti szövegben nem találhatók. Így lesz a *Ser Ciappellettoból* az első nap első novellájában *Jámorka uram*; a második nap ötödik novellájában a Malpertugio városrészből *Pokoltanya* városrész stb.

Felmerül a kérdés: helyesen tette-e Révay, hogy a színezésnek ehhez a módszeréhez folyamodott vagy pedig el kell-e őt ezért ítélni?

A boccaccioi próza évszázadokkal a romantika előtt íródott. Ez a klasszikus nyelv — a kifejezések változatosságát és a festői hatásra törekvést tekintve — tartózkodó, majdnem szegényes. Az ál-

talánosan emberit ragadja meg, a cselekmények és lelkiállapotok lényegét. Nem részletezi, nem taglalja minden részletre kiterjedően sem a dolgokat, sem a cselekedeteket, sem a lelkiállapotot. A romantizmus, realizmus és naturalizmus a szókészletet különféle módon kibővítette: színes, népi ízű kifejezések, szólások, továbbá technikai jellegű szók kerültek be a régi olasz irodalom, de minden európai irodalom nyelvébe. Jóval a romantika után élünk, és számunkra Boccaccio nyelve (szó szerinti fordításban) a maga klasszikus „szegénységével”, egyhangú, egysíkú szavaival, vérszegénynek, élettelennek hatna.

Amikor Révay az élénkítéssel él (főként a szókészlet területén), a mai korízléshez alkalmazkodik: a túl prózai, kevésbé „ötletes”, kevésbé „ízesekek” mondó Boccaccio nem tetszenék, mert az olvasó ízlése eltávolodott a klasszikus mértéktartástól. Pedig Boccaccio, ha a fenti esztétikai szempontok szerint válogatjuk novelláit, új társadalmunk tanítója. Fontos követelmény, hogy ez a nagy művész mértéktartóan korszerű köntösben kerüljön a mai olvasó elé. Révay érdeme abban van, hogy ezt a nagyon nehéz feladatot meg tudta valósítani anélkül, hogy a filológiai hűség és a tudatos műfordítás elvi szempontjai sérelmet szenvedtek volna.

HERCZEG GYULA

Beküldött könyvek

1962. I.

Abusch, Alexander: Johannes R. Becher, a nemzet és a béke költője. Fordította Pödör László. — Gondolat, 7,— Ft.

Balzac: Huhogók avagy Bretagne 1799-ben. Regény, I—II. kötet. — Olcsó könyvtár. — Fordította Pap Gábor. — Szépirodalmi, 6,— Ft.

Bárány Tamás: Rákóczi zászlai. Regény, I—II. kötet. Kincses könyvek. Szépirodalmi, 12,— Ft.

Bates: Jó széllel francia partra. Regény, I—II. kötet. Fordította Róna Ilona. Olcsó könyvtár. Szépirodalmi, 6,— Ft.

Dnyeprov, V.: Az alantasság esztétikája. — Szovjet Irodalomtudományi Tanulmányok. — MTA Irodalomtörténeti Intézete.

France, Anatole: Az istenek szomjaznak. Fordította és az utószót írta Bajomi Lázár Endre. — Európa, 25,— Ft.

Heltai Jenő: Jaguár. Regény. — Olcsó könyvtár. — Szépirodalmi, 3,— Ft.

Honismeret. A Hazafias Népfront tájékoztatója a honismereti szakkörök vezetői részére. Szerkesztette: Dr. Dömötör Sándor.

Jókai Mór: És mégis mozog a föld. Regény, I—II—III. kötet. — Olcsó könyvtár. — Szépirodalmi, 12,— Ft.

Keresztúry Dezső: Horváth János. — Különnyomat a Magyar Nyelv LVII. évfolyam 2. számából (1961. június).

Kolta Ferenc: A magyar ifjúsági irodalom kezdetei. — Különnyomat a Pécsi Pedagógiai Főiskola 1960—61. évkönyvéből.

Korolenko: A vak muzsikás. Regény. — Fordította Haiman Hugó. — Olcsó Könyvtár. — Szépirodalmi, 3,— Ft.

„Legyetek emberek!” Antifasiszta művek ajánló bibliográfiája. — Összeállította: Szalai György. — Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 1961.

Lengyel József: Visegrádi utca. Történeti riportázs. Második kiadás. Szépirodalmi, 19,50 Ft.

Le Sage: A sánta ördög. Regény. Fordította Badics László. Olcsó könyvtár. — Szépirodalmi, 4,— Ft.

Magyarok és a Risorgimento. Ács Tivadar: A magyar légionisták életrajgyűjteménye. Gátiné Pásztor Mária: A Risorgimento magyar bibliográfiája. — Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

Mesterházi Lajos: Pár lépés a határ. Regény, Kincses könyvek. — I—II. kötet. — Szépirodalmi, 12,— Ft.

Móra Ferenc vezércikkei (Bibliográfia). Összeállította Vajda László. A Szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványai 47. szám.

Móricz Zsigmond: Forró mezők. Regény. Kincses könyvek. Szépirodalmi, 6,— forint.

Móricz Zsigmond: Kiserdei angyalok. Elbeszélések. — Olcsó könyvtár. — Szépirodalmi, 4,— Ft.

Nagy Lajos: Kiskúnhalom. Regény. Szépirodalmi, 3,— Ft.

Nagy Lajos: A tanítvány. Regény. — Kincses könyvek. — Szépirodalmi, 6,— Ft.

Papp Ferenc: Lehullt az első hó. Regény. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 10,— Ft.

Pavlova, N.: Expresszionizmus és realizmus. Fordította Oláh József. Szovjet Irodalomtudományi Tanulmányok. — MTA Irodalomtörténeti Intézete Dokumentáció Csoport kiadása. — Sokszorosított.

Perényi József: Lengyelország története. Stúdium könyvek 31. Gondolat, 24,— Ft.

Péter László: Anna örök. A Dél-Magyarország irodalmi füzetek 5. A Dél-Magyarország 1962. április 8-i melléklete.

Szalay Károly: Karinthy Frigyes — Gondolat, 41,— Ft.

Szaltikov—Scsedrin: A Galavljov-csallád. Regény, I—II. kötet. Fordította Szöllössy Klára. — Olcsó könyvtár. — Szépirodalmi, 6,— Ft.

A Szegedi Pedagógiai Főiskola évkönyve 1961. Első rész. Szerkesztette Benkő László.

Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944—1960. — Pécs mj. Város Tanácsa VB. Művelődésügyi Osztálya, 48,— forint.

Tersánszky J. Jenő: Rossz szomszédok. Regény. — Olcsó könyvtár. — Szépirodalmi, 4,— Ft.

Varga Imre: Névnep. Dráma egy felvonásban. — Különnyomat a Zrínyi Kiadó „Műsoranyag-gyűjtemény 1962” című kötetéből.

Veress Zoltán: Menetirány. Novellák. — Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest.

